DESIDERII ERASMI
ROTERODAMI
COLLOQUIA
FAMILIARIA
ET
ENCOMIUM MORIAE.

EDITIONIS STEREOTYPAE C. TAUCHNITIANAE
NOVA IMPRESSIO.

TOMUS II.

LIPSIAE
SUMPTIBUS SUCC. OTTONIS HOLTZE.

DESIDERII ERASMI
ROTERODAMI
COLLOQUIA
FAMILIARIA
ET
ENCOMIUM MORIAE.

AD
OPTIMARUM EDITIONUM FIDEM
DILIGENTER EMENDATA.
CUM SUCCINCTA DIFFICILIORUM
EXPLANATIONE.

EDITIO STEREOTYPA

TOMUS II.

LIPSIAE
SUMPTIBUS SUCC. OTTONIS HOLTZE.

LIPSIAE
Impressit Oscar Brandstetter.

INDEX.

INDEX

FAMILIARIA
COLLOQUIA.

ΙΧΘΥΟΦΑΓΙΑ.

LANIO, SALSAMENTARIUS.

LA. Dic mihi, insulsissime salsamentarie, nondum emisti restim? SA. Restim, lanio? LA. Ita, restim. SA. Cui tandem rei? LA. Cui, nisi suspendio? SA. Emant alii; me nondum usque adeo taedet huius vitae. LA. At brevi taedebit. SA. In vatem ipsum ista vertat deus aliquis potius. Sed quid est mali? LA. Si nescis, dicam. Instat tibi tuisque plane Saguntina, quod aiunt, fames, ut res prorsus sit vobis ad laqueum reditura. SA. Bona verba, lanio. Ista sint hostibus nostris. Unde nobis ex lanio repente prodisti Pythius quispiam, ut divines tantam calamitatem? LA. Non est divinatio; ne tibi blandiaris; res ipsa adest in foribus. SA. Enecas: ede rem, si quid habes. LA. Edam tuo magno malo. A Romano senatu venit edictum, ut posthac liberum sit cuique vesci quibus velit. Quid igitur tibi tuoque ordini restat, nisi bulimia cum putribus salsamentis? SA. Per me quidem vel limacibus vel urticis vescatur, qui volet. At num interdictum est cuiquam, ne vescatur piscibus? LA. Non, sed data potestas vescendi carnibus, quibus fuerit collibitum. SA. Sive vana praedicas, tu potius dignus es suspendio: sive vera, tibi potius parandus

funis. Nam mihi posthac spero quaestum uberiorem. LA. Imo proventum uberrimum, sed esuritionis usque ad saturitatem: aut, si mavis audire laetiora, posthac longe mundius vives, neque, quod soles, cubito nasum emunges *) pituitosum et scabie fruticantem. SA. *Ohe, venimus ad summum* **); caecus convicia iacit in luscum: quasi vero quidquam apud laniones purius sit ea parte corporis, quae dicitur semper lotione superior. Utinam verum esset quod annuncias; at vereor, ne me coniicias in falsum gaudium. LA. Tibi quidem nimium vera nuncio. Sed unde tibi quaestum promittis uberiorem? SA. Quoniam eo video recidisse mores hominum, ut quod vetitum sit, impotentius appetant. LA. Quid tum postea? SA. Quia plures abstinebunt ab esu carnium, ubi permissa est vescendi potestas, nec ullum erit lautum convivium absque piscibus, quemadmodum apud priscos fieri consuevit. Itaque carnium esum permissum gaudeo; utinam et piscium esus esset interdictus! avidius his vescerentur homines. LA. Pium mehercule votum. SA. Hoc optarem, si, quod tu facis, nihil aliud spectarem quam pecuniae lucrum, cuius amore tu crassam istam et carnivoram animam diis Manibus devovisti. LA. Salsus es totus, quum insulsa sit oratio. SA. Quae ratio commovit Romanos, ut tot saeculis observatam legem carnariam relaxarint? LA. Nimirum hoc ipsa res iam dudum illis persuasit. Reputant id quod est, per salsamentarios inquinari civitatem, infici terram, flumina, aërem, et ignem, et si quod aliud est elementum: corrumpi corpora mortalium: ex piscium enim esu corpus impleri putribus humoribus: hinc febres, tabes, podagrae, epilepses, leprae, et quid non malo-

*) *Cubito nasum emungere.* Eiusmodi iocus Ciceronis exstat in salsamentarii filium Herenn. IV, 54.

**) *Venimus ad summum.* Horatianum est Epist. 1. lib. 2. ad Augustum.

rum? SA. Dic igitur mihi, Hippocrates, cur in civitatibus bene institutis vetitum est intra moenia mactare tauros ac sues? Rectius etiam consuleretur saluti civium, si nec pecudes iugularentur. Cur laniis describitur certus locus, ne si passim vivant, totam urbem reddant pestilentem? An est ullum foetoris genus corrupto animantium cruore sanieque pestilentius? LA. Aromata mera sunt, si ad piscium putorem conferas. SA. Tibi quidem, opinor, aromata mera sunt: at non idem visum magistratibus, qui vos ab urbe submovent. Porro quam suaviter oleant vestrae istae lanienae, declarant ii, qui naribus obturatis praetereunt: declarant vulgo, qui malunt habere vicinos decem lenones, quam unum lanionem. LA. At vobis ad abluenda putria salsamenta nec lacus nec amnes toti sufficiunt: vereque, quod dici solet, inaniter aquam consumitis. Semper enim piscis piscem olet, etiamsi unguentis oblinas. Quid autem mirum, mortuos sic olere, quum plerique vivi mox, ut capti sunt, oleant? Carnes muria conditae servantur multos in annos, adeo non putentes ut aromaticum quiddam redoleant. Rursus vulgari sale conditae durant absque foetore. Duratae fumo ventove nihil molesti odoris contrahunt. Haec omnia si pariter adhibeas pisci, nihil aliud quam piscem olebit. Vel hinc conjice, nullum esse putorem cum piscium foetore conferendum, quod ab his putrefit etiam ipse sal, in hoc a natura datus, ut a rebus arceat putrefactionem, dum genuina vi claudit constringitque, simul et excludens quod extrinsecus noxam afferre possit, et humores intus, unde putrefactio poterat oriri, desiccans: in solis piscibus sal non est sal. Nostras aedes fortassis aliquis delicatior praeteriens obturat nares; at nemo sustinet in cymba sedere, in qua vestra sunt salsamenta. Viatori si quando occurrunt plaustra onusta salsamentis, quae ibi fuga! quae narium

A 2

obturatio! quae sputa! quae excreatio! Et si qua fieri possit, ut salsamenta pura in urbem adveherentur, quemadmodum nos mactatorum boum carnes apportamus, lex non dormiret: nunc quid facias iis, quae putria sunt etiam quum comeduntur? Et tamen quoties videmus ab agoranomis damnatas merces vestras coniici in flumen, vobis indicta multa! Id vero saepius etiam fieret, nisi illi corrupti per vos magis spectarent privatum commodum, quam publicam salutem. Nec hac tantum parte nocetis reipublicae; sed impia conspiratione vetatis, ne aliunde pisces recentiores advehantur in civitatem. SA. Quasi vero nullus unquam viderit mulcta percussum lanionem, quod porcum insincerum, et linguae maculis leprae vitium profitentem vendiderit, aut quod ovem aquis coenove suffocatam, aut alioqui verminantes armos, lotione et circumlito recenti cruore vitium dissimularit. LA. Atqui nullum ex nobis tale exstat exemplum, quale nuper ex vobis: ex unica anguilla crusto panis incocta periere novem convivae. Talibus obsoniis vos instruitis mensas civium. SA. Casum narras, qui nemini vitari possit, si fortuna velit. At vobis pene quotidianum est, pro cuniculis altiles feles vendere, pro leporibus canes, si per auriculas et pedes hirsutos liceret. Quid autem commemorem artocrea ex humanis carnibus confecta? LA. Tu quod in me damnabas, casus et hominum vitia mihi opprobras; tueantur ista qui committunt: ego quaestum cum quaestu confero. Alioqui damnentur et olitores, quod interdum imprudentes pro caule vendant cicutam aut aconitum: damnentur et pharmacopolae, quod interdum pro remediis porrigunt venena. Nulla est ars tam inculpata, quin isthaec incidant mala. Vos quum omnes officii numeros impleveritis, venenum est quod venditis. Si torpedinem, si hydrum, si leporem marinum retibus admixtum cum ceteris venderetis,

casus esset, non crimen: nec magis imputari poterat vobis quam medico, qui nonnunquam occidit aegrum, quem curat. Ferri poterat hoc malum, si mensibus dumtaxat hibernis extruderetis vestra purulenta; rigor temporis mitigaret pestilentiam. Nunc aestatis incendio putrem additis materiam; autumnum, per se nocentem, redditis nocentiorem. Quumque iam se renovat annus, et humores conditi sese rursus proferunt, non absque corporum periculo, ibi vos totos menses duos tyrannidem occupatis, et anni renascentis infantiam accersito senio vitiatis. Quumque hoc meditetur natura, ut corpora succis insalubribus repurgata, novis succis repubescant, vos ingeritis meros putores merasque sanies; et, si quid est in corporibus vitii, augetis, malum malo adiicientes, et bonos insuper corporis succos corrumpentes. Tolerari poterat hoc quoque, si tantum corpora vitiaretis: nunc quoniam ex ciborum differentiis vitiantur animorum organa, fit, ut ipsi vitientur animi. Tales fere videas homines istos pisculentos, quales sunt ipsi pisces; pallent, olent, stupent, muti sunt. SA. O novum Thaletem! Quid igitur sapiunt, qui betis victitant? nimirum quantum ipsae betae? Quid sapiunt, qui boves et oves et capras devorant? nimirum quod boves, oves, et caprae? Vos haedos pro deliciis venditis, et tamen hoc animal, ut est morbo comitiali obnoxium, ita gignit eundem morbum in his, qui gaudent esu carnium. An non praestabat, salsamentis placare latrantem stomachum? LA. Quasi solum hoc mentiti sint rerum naturalium scriptores. Et si maxime verum sit, quod narrant; corporibus morbo obnoxiis saepe, quae per se optima sunt, pessima sunt. Hecticis ac phthisicis vendimus hoedos, non vertiginosis. SA. Si piscium esus tantam perniciem adfert rebus mortalium, cur nobis praesulum ac principum sententia licet toto anno nostras merces divendere, vobis bonam anni

partem indictae sunt feriae? LA. Istuc quid mea refert? Fortassis hoc procuratum est a malis medicis, quo quaestus ipsis esset uberior. SA. Quos malos medicos mihi commemoras, quum nulli sint piscibus hostes aeque capitales? LA. Ne quid erres, o bone, non faciunt hoc studio vestri, nec amore piscium, quum ab his nulli religiosius abstineant; suum agunt negotium. Quo plures tussiunt, languent, aegrotant, hoc illis annona benignior est. SA. Medicis heic non patrocinabor; ipsi suam vicem ulciscentur, si quando in casses illorum incideris. Mihi pro mea caussa sufficit veterum sanctimonia vitae, probatissimorum auctoritas, episcoporum maiestas, publica Christianarum gentium consuetudo; quos omnes si damnabis insaniae, malo cum illis insanire, quam cum laniis esse sobrius. LA. Tu recusas patronus esse medicis; ego nolim esse criminator aut censor veterum publicaeve consuetudinis. Ista venerari soleo, non incessere. SA. Isto quidem nomine cautus es verius, quam pius lanio; nisi te prorsus non novi. LA. Meo iudicio sapiunt, qui cavent, ne quid habeant rei cum his, qui fulmen habent in manibus. Attamen quid ex meis Bibliis, quae populari lingua versa nonnumquam lego, sentiam, non tacebo. SA. Ut nunc fies ex lanione theologus! LA. Arbitror, primos illos homines, simul atque ex uda argilla prodierunt, fuisse corpore salubri ac succulento. Id declarat illorum vivacitas. Deinde Paradisum fuisse locum multo commodissimum situ, coeloque saluberrimo. Tali loco talia corpora, vel aëris haustu, herbarum, arborum ac florum undique aspirantium fragrantia, citra cibum ullum potuisse vivere, praesertim quum ultro citra sudorem hominis affatim tellus effunderet omnia, nec morbus esset ullus, nec senium. Cultus enim talis horti voluptas erat verius, quam labor. SA. Adhuc verisimilia praedicas. LA. Ex tam vario horti feracissimi proven-

tu nihil interdictum est, praeter unicam arborem. SA. Verissimum est. LA. Idque non ob aliud, nisi ut per obedientiam agnoscerent dominum et conditorem suum. SA. Recte. LA. Quin et illud arbitror, recentem terram omnia progenuisse feliciora meliorisque succi, quam nunc gignit senescens ac propemodum effoeta. SA. Esto. LA. Idque praecipue in Paradiso. SA. Haud dissimile veri. LA. Illic igitur vesci, voluptatis erat, non necessitatis. SA. Audivi. LA. Et abstinere a laniandis animantibus, humanitas erat, non sanctitas. SA. Nescio. Animantium esum a diluvio permissum lego, prius interdictum non lego. Quorsum autem attinebat permittere, si iam permissus erat? LA. Quare non vescimur ranis? Non quia vetitae, sed quoniam abhorremus. Qui scis, an Deus illic admonuerit, quem cibum requireret humana fragilitas, non quem permitteret? SA. Non sum ariolus. LA. Atqui in ipso statim conditi hominis initio legimus: *Dominamini piscibus maris, et volatilibus coeli, et universis animalibus, quae moventur super terram.* Quis usus dominii, si vesci non licet? SA. O crudelem herum! Itane devoras servos et ancillas, tuos liberos et uxorem? Quin eadem opera vesceris matula tua, cuius dominus es? LA. Sed audi vicissim, insulse salsamentarie: E ceteris usus est, nec est inane dominii nomen. Equus vehit me tergo, camelus gestat sarcinas: e piscibus vero quis usus, nisi vescaris? SA. Quasi vero non sint innumera ex piscibus remedia. Deinde multa sunt in hoc tantum condita, ut delectent hominem contemplantem, et in conditoris admirationem rapiant. Forte non credes, delphinos hominem tergo vehere. Denique sunt pisces, qui nobis praedicant imminere tempestatem, velut echinus *). An non talem servum optares domi tuae? LA. Verum

*) Qui, spinas habens pro pedibus, imminente tempestate affigit sese, ut aiunt, aut saburrat arena. Plin. H. N. IX, 31.

ut hoc largiamur, ante diluvium non fuisse fas vesci cibis, praeterquam terrae frugibus; nihil magni erat abstinere ab iis, quae non requirebat corporis necessitas, et habebant laniandi crudelitatem: illud fateris, animantium esum initio permissum ob humanorum corporum imbecillitatem. Frigus induxerat diluvium: et hodie videmus in regionibus frigidis nasci homines ceteris edaciores: ac terrae proventum vel exstinxerat, vel corruperat inundatio. SA. Esto. LA. Et tamen a diluvio praeteribant annum ducentesimum. SA. Credo. LA. Cur igitur Deus, quod illis robustis citra exceptionem permisit, post imbecillioribus aevique contractioris adstrinxit ad certa animantium genera, quemadmodum praecepit Moses? SA. Quasi meum sit, eorum quae Deus gerit, rationem reddere! Arbitror tamen, hoc tum fecisse Deum, quod solent heri, qui contrahunt indulgentiam in servos, ubi vident illos abuti lenitate dominorum. Sic equo plus satis ferocienti subducimus fabas et avenam, parcoque foeno pascimus, frenoque et calcaribus asperioribus subigimus. Excusserat hominum genus omnem reverentiam, in tantamque licentiam sese effuderat, quasi nullus omnino Deus esset. Hic inventi sunt legis cancelli, caeremoniarum repagula, minarum ac praeceptorum frena, quo vel sic resipiscerent. LA. Quin igitur manent hodie legis illius repagula? SA. Quia sublata est carnalis servitutis asperitas, posteaquam per evangelium adoptati sumus in filios Dei; detractum est praeceptis, ubi contigit uberior gratia. LA. Quum Deus appellet suum testamentum sempiternum, quumque Christus negarit se solvere legem, sed consummare; qua fiducia posteriores ausi sunt bonam legis partem abrogare? SA. Gentibus ea lex data non erat; et ideo visum est Apostolis, eas nec onerare circumcisionis molestia, ne, quod Iudaei faciunt et hodie, in corporalibus observationibus

constituerent salutis spem potius, quam in fiducia et caritate erga Deum. LA. Omitto gentes. Quae scriptura manifeste docet, Iudaeos, si professionem evangelicam fuerint amplexi, manumissos esse a Mosaicae legis servitute? SA. Quoniam id fore praedictum erat a prophetis, qui promittunt testamentum novum, et cor novum, inducuntque Deum abominantem festos Iudaeorum dies, aversantem illorum victimas, detestantem ieiunia, reiicientem donaria, desiderantem populum circumciso corde. Confirmavit illorum promissa Dominus ipse, qui porrigens discipulis corpus et sanguinem suum, appellat testamentum novum. Si nihil aboletur de veteri, cur hoc dicitur novum? Ciborum Iudaicum delectum non exemplo quidem, sed sententia sua abrogavit Dominus, quum negat hominem inquinari cibis, qui mittuntur in stomachum, et per secessum repurgantur. Docet idem Petrum conspecta visione; imo Petrus ipse cum Paulo ceterisque vescens cibis communibus, a quibus lex praeceperat temperari. Agit hoc ubique Paulus in suis epistolis; nec dubitatur, quin quod hodie sequitur populus Christianus, ab apostolis veluti per manus traditum ad nos denique pervenerit. Itaque non tam manumissi sunt Iudaei, quam a legis superstitione, velut a lacte consueto quidem et familiari, sed iam intempestivo, depulsi. Neque lex abrogata est, sed ea pars iussa est cedere, quae iam erat otiosa. Frondes et flores pollicentur fructum exoriturum; is ubi gravat arborem, nemo flores desiderat. Neque quisquam deplorat perisse filii sui pueritiam, ubi iam ad aetatem maturam pervenit. Neque quisquam requirit lucernas et funalia, ubi se terris deprompsit sol. Nec habet quod quaeratur paedagogus, si filius iam puber suam libertatem sibi vendicat, ac paedagogum in sua vicissim habet potestate. Pignus desinit esse pignus, ubi promissa sunt

exhibita. Sponsa priusquam deducatur ad sponsum, epistoliis ab illo missis sese consolatur, exosculatur munuscula ab illo venientia, picturas illum referentes amplectitur; ceterum ubi iam ipsius sponsi data est copia, prae huius amore negligit illa prius adamata. At Iudaei primum aegre divellebantur a consuetis, velut si puer assuetus lacti iam grandis mammam inclamet, cibum solidum fastidiens. Itaque propemodum vi depulsi sunt ab illis vel figuris vel umbris vel temporariis solatiis, quo se iam totos convertant in eum, quem lex illa promiserat et adumbrarat. LA. Quis exspectarat tantum theologiae a salsamentario? SA. Soleo pisculentum commeatum suppeditare nostrae civitatis Dominicano collegio: itaque fit, ut illi frequenter prandeant apud me, ego nonnunquam apud illos. Ex eorum conflictationibus haec decerpsi. LA. Nae tu dignus es, qui ex salsamentario fias piscium recentium venditor. Verum illud expedi: Si Iudaeus esses, (neque mihi satis liquet an sis) et immineret ex fame certum vitae periculum, vescereris carne suilla, an mortem praeoptares? SA. Quid facturus essem, scio: quid mihi faciendum esset, nondum intelligo. LA. Deus utrumque vetuit: Non occides, et Non vesceris carne suilla. In tali casu utrum praeceptum utri par est cedere? SA. Primum non constat, an hoc animo Deus vetuerit vesci suilla, ut mortem vellet oppeti potius, quam esu vitae consuli. Nam ipse Dominus excusat David, qui contra legis praeceptum comederit sacros panes. Et, in exsilio Babylonico multa non observata sunt a Iudaeis, quae lex praescripserat. Proinde censerem, eam legem, quam ipsa quoque natura tulit, eoque perpetua est et inviolabilis, debere potiorem haberi ea, quae neque semper fuit, et post erat abroganda. LA. Cur igitur laudati sunt fratres Macchabaei, qui maluerunt duris cruciatibus exanimari, quam car

nem gustare suis? SA. Opinor, quoniam hic esus a rege praescriptus complectebatur totius patriae legis abnegationem, quemadmodum circumcisio, quam Iudaei gentibus obtrudere conabantur, continebat totius legis professionem, non aliter quam arrha data ad universum contractum praestandum obligat. LA. Itaque si crassior illa legis pars post exortam evangelii lucem recte sublata est, quo consilio nunc videmus vel eadem vel his graviora revocari, praesertim quum Dominus iugum suum appellet suave, et Petrus, in Actis Apostolorum, Iudaeorum legem appellet duram, quam nec ipsi ferre potuerint nec patres ipsorum? Sublata est circumcisio, sed successit baptismus, duriore prope dixerim conditione. Illa differebatur in octavum diem; et si quis interim casus intercepisset puerum, votum circumcisionis pro circumcisione imputabatur: nos pueros vixdum a latebris uteri materni egressos, in frigidam aquam, quaeque diu in alveo saxeo constitit, non enim dicam, computruit, totos immergimus; et si vel primo die, atque adeo in ipso partus ostio perierit, nulla parentum aut amicorum culpa, deditur miser aeternae damnationi. SA. Sic aiunt. LA. Sublatum est sabbatum; imo non sublatum est, sed translatum in diem dominicum. Quid refert? Paucorum dierum ieiunia indixit lex Mosaica; nos illis quantum addidimus numerum? In delectu ciborum quanto liberiores Iudaei nobis, quibus licebat vel totum annum vesci ovibus, capis, perdicibus et hoedis? Illis nullum vestis genus erat interdictum, praeter eam quae esset lana linoque contexta. Nunc praeter tot vestium praescriptas et interdictas formas et colores accessit capitis rasura, eaque varia: ne commemorem interim confessionis onus, et constitutionum humanarum sarcinas, decimationes non simplices, adstrictum arctioribus vinculis matrimonium,

novas affinitatis leges, aliaque permulta, quae faciunt, ut hac parte non paullo commodior videatur fuisse Iudaeorum, quam nostra conditio. SA. Erras tota via, lanio: Christi iugum non aestimatur ad istam regulam, quam imaginaris. Pluribus adstringitur Christianus, et adstringitur ad difficiliora, denique ad poenam graviorem: sed his adiuncta copiosior vis fidei et caritatis, facit ea suavia, quae natura sunt gravissima. LA. Atqui quum olim Spiritus, specie linguarum ignearum e coelo delapsus, copiosissimo dono fidei et caritatis locupletarit credentium pectora, cur detractum est legis onus, velut imbecillibus ac sub iniqua sarcina periclitantibus? Cur Petrus iam afflatus spiritu vocat onus intolerabile? SA. Detractum est ex parte, ne Iudaismus, ut coeperat, obrueret evangelii gloriam, et ne legis odio gentes alienarentur a Christo; inter quas erant infirmi plurimi, quibus instabat duplex periculum: alterum, ne crederent, sine legis observatione neminem posse salutem consequi: alterum, ne potius haberent in paganismo manere, quam Mosaicae legis iugum accipere. Horum imbecilles animos oportebat velut esca quadam libertatis allicere. Rursus quo mederentur illis, qui negabant ex Evangelii professione salutis esse spem citra legis observationem; circumcisionem, sabbatismos, delectus ciborum, aliaque id genus aut prorsus sustulerunt, aut in aliud verterunt. Porro quod Petrus negat se legis onus portare potuisse, non est referendum ad eam personam, quam tum gerebat, quum illi iam nihil esset intolerabile, sed ad crassos et infirmos Iudaeos, qui non sine taedio arrodebant hordei tunicam, nondum gustata spiritus medulla. LA. Satis tu quidem crasse disseris. Atqui mihi videtur et hodie non minus esse caussarum, cur observationes istae carnales hactenus tolli debeant, ut arbitrariae sint, non obliga-

toriae. SA. Qui sic? LA. Nuper in linteo quodam amplissimo vidi totum orbem depictum. Illic didici, quantula esset mundi portio Christi religionem pure sincereque profitens: nimirum Europae particula vergens ad occidentem: rursus altera vergens ad septemtrionem; tertia tendens, sed procul, ad meridiem: ad orientem vergentis quartae postrema videbatur Polonia. Reliquus orbis aut barbaros habet, non ita multum a brutis animantibus differentes, aut schismaticos, aut haereticos, aut utrumque. SA. At non vidisti totum illud litus Austrinum, et sparsas insulas Christianis insignibus notatas? LA. Vidi, didicique illinc avectas praedas; Christianismum inductum non audivi. Quum igitur tam ampla sit messis, videtur hoc esse consultissimum ad religionem Christianam propagandam: quemadmodum apostoli sustulerunt onus legis Mosaicae, ne gentes resilirent, ita nunc ad illiciendos etiam imbecilles, tolli quarundam rerum obligationes, sine quibus initio servatus est orbis, et nunc servari posset, modo adsit fides et caritas evangelica. Rursus audio videoque plurimos esse, qui in locis, vestibus, cibis, ieiuniis, gesticulationibus, cantibus, summam pietatis constituunt, et ex his proximum iudicant, contra praeceptum evangelicum. Unde fit, ut, quum omnia referantur ad fidem et caritatem, harum rerum superstitione exstinguatur utrumque. Procul enim abest a fide evangelica, qui fidit huiusmodi factis: et procul abest a caritate Christiana, qui ob potum aut cibum, quo recte quis uti potest, exasperat fratrem, pro cuius libertate mortuus est Christus. Quam amarulentas contentiones videmus inter Christianos! quam inimicas calumnias ex veste aliter cincta tinctave, ex cibo quem porrigunt aquae, et quem porrigunt pascua! Hoc malum si ad paucos serpsisset, contemni poterat. Nunc videmus univer

sum orbem ob haec dissidiis exitialibus concuti. Haec et huiusmodi si tollerentur, et nos maiori concordia viveremus, neglectis caeremoniis, ad ea tan tum contendentes quae docuit Christus, et reliquae nationes citius amplecterentur religionem cum libertate coniunctam. SA. Extra Ecclesiae domum non est salus. LA. Fateor. SA. Extra Ecclesiam est, quisquis non agnoscit pontificem Romanum. LA. Non reclamo. SA. Sed hunc non agnoscit, qui illius praescripta negligit. LA. Atque ideo spero futurum, ut hic pontifex, nomine Clemens*), animo pietateque clementissimus, quo magis omnes nationes ad Ecclesiae sodalitatem alliciat, omnia mitiget, quae hactenus visa sunt aliquot populos a Romanae sedis foedere alienare; potiusque habeat Evangelii lucrum, quam suum in omnibus ius persequi. Audio quotidie veteres querimonias de annatis, de condonationibus, de dispensationibus, deque reliquis exactionibus, de gravatis Ecclesiis: sed arbitror, hunc ita moderaturum omnia, ut posthac impudens sit, qui pergat queri. SA. Utinam idem facerent omnes monarchae! Nihil addubito, quin res Christiana nunc in arctum coacta felicissime sit proferenda, si gentes barbarae senserint se vocari non ad servitutem humanam, sed ad libertatem evangelicam; nec ad rapinam expeti, sed ad felicitatis et sanctimoniae consortium. Ubi coaluerint, et in nobis mores vere Christianos compererint, ultro plus offerent, quam ab eis ulla vis queat extorquere. LA. Id brevi futurum auguror, si pestilens Ate, quae duos potentissimos orbis monarchas funesto bello commisit**), abierit ἐς κόρακας. SA.

*) Fuit hic Clemens VII Florentinus, Leonis X nothus, a Caesarianis post occupatam et direptam Romam captus. Qualis fuerit, facile quis ex eo coniiciat, quod ab ipsis Pontificiis omnium scelerum artifex dictus sit.

**) Carolum V. Caesarem et Hispaniarum regem, ac Franciscum Valesium, eius nominis primum, Galliarum regem.

Atque ego demiror iam dudum non esse factum, quum Francisco nihil fingi possit humanius, et Carolo Caesari arbitror a praeceptoribus instillatum, ut quo per fortunam plus accesserit imperii finibus, hoc ipse plus addat clementiae benignitatisque. Ad haec habere solet et aetas ea peculiarem facilitatis ac mansuetudinis dotem. LA. Nihil est quod in utroque desideres. SA. Quid igitur remoratur publicum orbis votum? LA. Adhuc iureconsulti de finibus ambigunt: et scis, comoediarum tumultus semper desinere in nuptias: itidem principes suas finiunt tragoedias; sed in comoediis subito coëunt nuptiae; hic inter magnos magnis moliminibus res agitur. Et praestat, aliquanto serius obduci cicatricem, quam mox interim hulcus erumpere. SA. An credis istas nuptias esse firma concordiae vincula? LA. Vellem quidem; sed ex his video fere nasci maximam bellorum partem; et si quod bellum ortum fuerit, dum affinis adest affini, latius se spargit incendium, et difficilius componitur. SA. Fateor, et agnosco verissimum esse quod dicis. LA. Sed aequumne tibi videtur, ut ob iureconsultorum rixas et contractuum moras totus orbis tantum perpetiatur mali? Nunc enim nihil usquam tutum est, et pessimis licet plurimum, dum neque bellum est neque pax. SA. De principum consiliis non est meum dicere. Verum si quis me faciat Caesarem, scio quid sim facturus. LA. Eia, facimus te Caesarem, simulque Romanum pontificem, si libet. Quid facis? SA. Fac me potius Caesarem et regem Galliae. LA. Age, esto utrumque. SA. Protinus concepto pacis voto edicerem per universam ditionem meam inducias, dimissis copiis, denuntians poenam capitis, si quis vel gallinam alterius attigerit. Ita pacatis rebus meo commodo, vel, ut melius dicam, publico, transigerem de ditionis finibus, aut de coniugii conditionibus. LA. Habesne

firmiora foederis vincula, quam matrimonium? SA. Arbitror. LA. Imparti. SA. Si Caesar essem, sic absque mora transegissem cum Rege Gallorum: Frater, malus quispiam genius bellum hoc inter nos excitavit; neque tamen inter nos certamen fuit de capite, sed de ditione. Tu quod in te fuit, fortem ac strenuum bellatorem praestitisti. Fortuna mihi favit, teque ex rege fecit captivum. Quod accidit tibi, mihi potuit accidere; et tua calamitas omnes nos admonet humanae conditionis. Experti sumus, quam hoc certaminis genus utrique sit incommodum. Age, diverso genere inter nos conflictemur. Dono tibi vitam, dono libertatem; pro hoste recipio te in amicum. Sit omnium praeteritorum malorum oblivio; redi ad tuos gratis ac liber; habe tibi tua; esto bonus vicinus, et posthac geratur unum hoc certamen inter nos, uter alterum fide, officiis ac benevolentia vincat; neque certemus, uter altero latius regnet, sed uter sanctius administret suam ditionem In priori conflictu fortunati laudem tuli: heic qui vicerit, longe splendidius auferet decus. Mihi quidem haec clementiae fama plus adferet verae laudis, quam si universam Galliam meae ditioni adiunxissem: et tibi gratitudinis opinio plus decoris conciliabit, quam si me tota Italia depulisses. Noli invidere mihi laudem quam affecto; ego vicissim tuae sic favebo, ut huic amico libenter sis debiturus. LA. Profecto sic possit adstringi Gallia, imo totus orbis. Etenim si conditionibus iniquis ulcus hoc obducatur verius, quam sanetur, vereor ne mox per occasionem rupta cicatrice pus vetus erumpat maiore cum malo. SA. Quam magnificam, quamque plausibilem gloriam haec humanitas per universum orbem pararet Carolo? Quae natio se non lubens tam humano, tamque clementi principi submitteret? LA. Egisti Caesarem sat feliciter; nunc age Pontificem. SA. Perlongum sit sin-

gula persequi: dicam compendio. Sic agerem, ut universus orbis intelligeret, esse principem ecclesiae, qui nihil aliud sitiret quam Christi gloriam et salutem omnium mortalium. Ea res vere mederetur invidiae pontificii nominis, et solidam ac perennem pararet gloriam. Sed interim ab asino, quod aiunt, delapsi*), multum aberravimus ab instituto. LA. Ego te mox reducam in viam. Ais igitur, obligare Pontificum leges omnes, qui sunt in ecclesia? SA. Aio. LA. Ad poenam gehennae? SA. Aiunt. LA. Etiam episcoporum? SA. Sic arbitror; in sua cuiusque ditione. LA. Etiam abbatum? SA. Haereo: nam hi certis conditionibus accipiunt administrationem; nec possunt suos gravare constitutionibus, nisi ex auctoritate totius ordinis. LA. Quid si episcopus iisdem conditionibus accipiat suam functionem? SA. Addubito. LA. Quod episcopus constituit, pontifex potest rescindere? SA. Opinor. LA. Quod pontifex decrevit, nemo potest abrogare? SA. Nemo. LA. Unde igitur audimus, rescissas pontificum sententias hoc titulo, quod parum recte fuerint edocti; et priorum constitutiones a posterioribus antiquatas, quod a pietate delirarent? SA. Ista subrepticia sunt ac temporaria. Nam et in pontificem, ut hominem, cadit ignorantia personae factive. Ceterum quod ex auctoritate concilii universalis proficiscitur, coeleste oraculum est, et pondus habet par Evangeliis, aut certe proximum. LA. Licetne de Evangeliis dubitare? SA. Bona verba; ne de conciliis quidem rite in spiritu sancto congregatis, peractis, editis et receptis. LA. Quid si quis dubitet, an haec competant in concilium, quod obiicitur; quemadmodum audio Basiliense concilium a nonnul-

*) Id est h. l., a priore sermone. Erasmus in Chiliadibus vult hoc adagium dici in eos, qui inconsulte quippiam agunt etc. Proverbium in Aristophane legitur. Est autem in Graecis verbis *ἀπ' ὄνου καταπεσών*, faceta allusio ad finitimam orationem, *ἀπὸ νοῦ καταπεσών*.

lis reiici, nec omnibus probari Constantiense? loquor de his, qui nunc habentur orthodoxi; ne quid dicam de proximo concilio Lateranensi. SA. Dubitent qui velint suo periculo; ego nolo dubitare. LA. Petrus igitur habuit auctoritatem condendi novas leges? SA. Habuit. LA. Habuit et Paulus cum ceteris apostolis? SA. Habuerunt in suis quisque ecclesiis, a Petro, seu Christo commissis. LA. Et Petri successoribus par est potestas cum ipso Petro? SA. Quidni? LA. Tantundem igitur honoris debetur rescripto Romani pontificis, quantum epistolis Petri; et tantundem constitutionibus episcoporum, quantum epistolis Pauli? SA. Equidem arbitror, etiam amplius deberi, si praecipiant et legem ferant cum auctoritate. LA. Sed fasne est dubitare, an Petrus et Paulus scripserint afflatu divini spiritus? SA. Imo haereticus sit, qui dubitet. LA. Idem censes de rescriptis et constitutionibus pontificum et episcoporum? SA. De pontifice censeo; de episcopis ambigo; nisi quod pium est, de nullo perperam suspicari, ni res ipsa palam clamitet. LA. Cur spiritus citius patitur errare episcopum, quam pontificem? SA. Quia gravius est a capite periculum. LA. Si tantum valent praesulum constitutiones, quid sibi vult, quod Dominus in Deuteronomio tam rigide comminatur, ne quis quid addat aut adimat legi? SA. Non addit legi, qui latius explicat quod latebat, qui ea suggerit, quae spectant ad legis observationem: neque detrahit, qui pro viribus audientium legem dispensat, alia promens, alia celans pro ratione temporis. LA. Num obligabant Pharisaeorum ac Scribarum constitutiones? SA. Non arbitror. LA. Cur ita? SA. Quia docendi habebant auctoritatem, non condendi leges. LA. Utra potestas videtur amplior, condendi leges humanas, an interpretandi divinas? SA. Condendi humanas. LA. Mihi secus videtur. Etenim cui ius est interpretandi, huius sententia pondus ha-

bet legis divinae. SA. Non satis assequor quod dicis. LA. Dicam explanatius. Lex divina iubet subvenire parenti; Pharisaeus interpretatur, hoc esse datum patri, quod missum est in corbonam *), eo quod Deus sit pater omnium. Nonne huic interpretationi cedit lex divina? SA. Ista quidem falsa interpretatio est. LA. Sed posteaquam illis semel tradita est interpretandi auctoritas, unde mihi constabit, cuius sit vera interpretatio, maxime si ipsi inter se dissentiant? SA. Si minus satisfecit tibi sensus communis, sequere praesulum auctoritatem; id tutissimum est. LA. Ergo Pharisaeorum et Scribarum auctoritas devoluta est ad theologos et concionatores? SA. Est. LA. Sed nullos audio frequentius inculcantes, Audite, ego dico vobis, quam eos qui nunquam versati sunt in palestris theologicis. SA. Audies omnes candide, sed cum iudicio, modo ne simpliciter insaniant. Tum enim oportet populum cum sibilo surgere, quo suam agnoscant dementiam. Ceterum quibus contigit titulus doctoris, his oportet fidere. LA. Verum in his quoque comperio nonnullos multo rudiores ac stultiores illis, qui prorsus sunt illiterati: et inter doctissimos miram video controversiam. SA. Elige quae sunt optima; inexplicata aliis relinquito, ea semper amplectens, quae procerum et multitudinis consensus approbavit. LA. Scio, istuc esse tutius. Sunt igitur et constitutiones iniquae, quemadmodum sunt interpretationes falsae? SA. An sint, alii viderint; arbitror esse posse. LA. Annas et Caiphas habebant potestatem condendi leges**)? SA. Habebant. LA. Num horum quavis de re constitutiones obligabant ad poenam gehennae? SA.

*) ܩܘܪܒܢܐ Syriace, קָרְבָּן Hebraice, *oblatio* est, vel *donum Deo oblatum.* Item apud Iudaeos locus ubi oblationes hae reponebantur, metonymice *Corban* dictus est.

**) Cf. Ioannis Evang. cap. 18.

Nescio. LA. Puta Annam constituisse, ne quis reversus a foro sumeret cibum, nisi loto corpore: qui illotus caperet cibum, num crimen gehenna dignum admitteret? SA. Non arbitror, nisi contemptus publicae potestatis crimen exacerbaret. LA. An omnia praecepta Dei obligant ad poenam gehennae? SA. Non opinor. Nam Deus prohibuit omne peccatum, quamlibet veniale, si theologis habenda fides. LA. Fortassis et veniale pertraheret in gehennam, nisi Deus sua misericordia sublevaret imbecillitatem nostram. SA. Non est absurdum dictu; affirmare non ausim. LA. Quum Israëlitae exularent in Babylone, praeter alia plurima quae lex praescripsit, in multis fuit omissa circumcisio. An omnes hi perierunt? SA. Deus novit. LA. Si Iudaeus clam fame periclitans vesceretur carne suilla, committeretne crimen? SA. Mea quidem sententia necessitas excusaret factum: quandoquidem ore Domini defensus est David, quod contra legis praeceptum comederit panes sacros, quos appellant propositionis: nec solum comedit ipse, sed et fugae comites profanos iisdem pavit. LA. Si quem ea necessitas constringeret, ut aut pereundum sit fame, aut furtum committendum, utrum eligeret, mortem an furtum? SA. Forsitan in eo casu furtum furtum non esset. LA. Hem quid audio? ovum non est ovum? SA. Praesertim si caperet animo reddendi placandique dominum, quum primum liceret. LA. Quid si pereundum esset homini, nisi falsum testimonium ferat adversus proximum? utrum eligendum? SA. Mors. LA. Quid si commisso adulterio possit servare vitam? SA. Potior erit mors. LA. Quid si simplici stupro possis effugere mortem? SA. Moriendum potius, ut aiunt. LA. Cur heic ovum non desinit esse ovum; praesertim si nulla fiat vis aut iniuria? SA. Fit iniuria corpori puellae. LA. Quid si periurio? SA. Moriendum. LA. Quid si simplici nullique noxio mendacio? SA. Docent praeco-

ptandum mortem. At ego crediderim, gravi necessitate, aut ingenti proposita utilitate mendacium huiusmodi aut nullum esse crimen, aut levissimum, nisi quod aperta fenestra periculum est, ne discamus et perniciosis mendaciis assuescere. Finge incidisse casum, ut innoxio mendacio possit servare et corpora et animas totius patriae suae; utrum eliget vir pius? fugiet mendacium? LA. Quid alii sint facturi, nescio: ego vel quindecim Homerica mendacia non verear dicere*), moxque labeculam illam abstergerem aqua sacra. SA. Idem ego facerem. LA. Igitur non quidquid Deus praecipit aut interdicit, obligat ad poenam gehennae. SA. Non videtur. LA. Modus igitur obligationis non est ab auctore legis tantum, sed ex materia. Quaedam enim cedunt necessitati, quaedam non cedunt. SA. Sic videtur. LA. Quid si sacerdos periclitetur de vita, servandus, si ducat uxorem? utrum eliget? SA. Mortem. LA. Quum divina lex cedat necessitati, cur haec lex humana Terminum agit **), nulli dignans concedere? SA. Non lex obstat, sed votum. LA. Quid, si quis vovisset visere Hierosolymam, nec id posset, nisi certo vitae dispendio: non ibit, an morietur? SA. Morietur, ni voti relaxationem impetrarit a pontifice Romano. LA. Cur alterum votum relaxatur, alterum minime? SA. Quia alterum solemne, alterum privatum. LA. Quid est solemne? SA. Quod solet fieri. LA. An non igitur solemne et alterum quod quotidie fit? SA. Fit, sed privatim. LA. Proinde monachus si privatim apud abbatem profiteretur, non esset votum solemne? SA. Nu-

*) Per excellentiam insignia mendacia vocat Homerica. Nam Homerus in carminibus suis scite mentitur, et, ut auctor inquit, pater est omnium fabularum.

**) Nota est fabula de Termino, qui nec Iovi voluit concedere. Cf. Liv. V, 54. et Ov. Fast. II, 664. Hinc *agere Terminum* dicitur, qui nulli cedit, quod et Erasmi symbolum fuit, ut ex eius nummo argenteo constat.

garis. Ideo facilius relaxatur votum privatum, quia minore offendiculo solvitur; et is, qui facit, hoc animo facit, ut, si commodum sit, mutet sententiam. LA. Hoc igitur animo vovent, qui privatim profitentur perpetuam castimoniam? SA. Deberent. LA. Perpetuum igitur, et non perpetuum? Quid si Carthusianum monachum hic constringat casus, ut aut vescendum sit carnibus, aut moriendum: utrum eliget? SA. Docent medici, nullas esse carnes tam efficaces, quin idem efficiat aurum potabile et gemmae. LA. Utrum igitur conducibilius, gemmis et auro succurrere periclitanti, an earum rerum pretio multos de vita periclitantes servare, et aegroto dare pullum gallinaceum? SA. Haereo. LA. Atqui piscium aut carnium esus non est ex eorum numero, quae vocant substantialia. SA. Carthusianos suo iudici relinquamus. LA. Dicamus in genere. Diligenter, frequenter, multisque verbis inculcatur in lege Mosis sabbatismus. SA. Verum. LA. Utrum igitur succurram urbi periclitanti violato sabbato, an non? SA. At interim me vis esse Iudaeum? LA. Volo, et quidem recutitum. SA. Istum nodum secuit ipse Dominus. Sabbatum enim hominis caussa est institutum, non contra. LA. Ista lex igitur valebit in omnibus humanis constitutionibus? SA. Valebit, nisi quid obstet. LA. Quid si conditor legis non hoc animo ferat legem, ut quenquam obliget ad poenam gehennae, imo ne ad reatum quidem ullum, sed constitutionem nihilo plus velit habere ponderis quam exhortationem? SA. O bone, non est in manu conditoris, quantum obliget lex. Usus est sua potestate ferendo legem; ceterum ad quid obliget, aut non obliget, id Deo in manu est. LA. Cur igitur audimus quotidie parochos nostros e suggesto clamantes, Cras ieiunandum sub poena damnationis aeternae; si nobis non constat, quomodo lex obliget humana? SA. Id faciunt, quo magis terreant contumaces: nam

ad hos arbitror ea verba pertinere. LA. Sed interim an contumaces talibus dictis territent, nescio: certe infirmos vel in scrupum vel in periculum coniiciunt. SA. Difficile est utrisque consulere. LA. Eadem autem est vis consuetudinis et legis? SA. Aliquando maior est consuetudinis. LA. Proinde tametsi non adest animus consuetudinem inducentibus iniiciendi laqueum cuiquam, tamen obligat volentes nolentes? SA. Arbitror. LA. Onus imponere potest, tollere non potest? SA. Admodum. LA. Iam itaque vides, opinor, quantum sit periculi, novas leges ab hominibus ferri, si nulla necessitas urgeat, aut nulla magna invitet utilitas. SA. Fateor. LA. Dominus quum ait, Nolite omnino iurare; num quemvis iurantem obnoxium facit gehennae? SA. Non arbitror. Consilium est enim, non praeceptum. LA. At istud unde mihi liquet, quum vix aliud accuratius aut severius interdixerit, quam ne iuremus? SA. Disces a doctoribus. LA. Et Paulus quum dat consilium, non obligat ad gehennam? SA. Nequaquam. LA. Cur ita? SA. Quia non vult iniicere laqueum infirmis. LA. Est igitur in manu condentis, legem obstringere ad gehennam aut non obstringere. Et sanctum est cavere, ne quibuslibet constitutionibus illaqueemus imbecilles. SA. Est. LA. Et, si Paulus heic cautionem adhibuit, multo magis sacerdotibus adhibenda; de quibus incertum, quo spiritu agantur. SA. Fateor. LA. Atqui paulo ante negabas, esse in manu conditoris, quatenus obstringeret lex. SA. Iam consilium est, non lex. LA. Nihil est facilius, quam commutare vocabulum. Noli furari, praeceptum est? SA. Est. LA. Noli omnino resistere malo? SA. Consilium est. LA. At hoc posterius magis habet speciem praecepti, quam illud prius. Saltem hoc est episcopis in manu, utrum velint esse praeceptum, quod instituunt, an consilium? SA. Est. LA. At istud paulo ante fortiter negabas. Etenim qui non vult, suam

constitutionem quenquam ad ullum crimen adstringere, nimirum vult eam esse consilium, non praeceptum. SA. Verum; sed non expedit hoc scire vulgus, ne protinus clamitent esse consilium, quod servare non libet. LA. At quid interim facies tot infirmis conscientiis, tam misere confusis tuo silentio? Verum age, dic mihi, nullisne notis docti deprehendere possunt, utrum consilii vim habeat constitutio, an praecepti? SA. Possunt, sicut audivi. LA. Non licet scire mysterium? SA. Licet, nisi velis effutire. LA. Ah, pisci dixeris. SA. Quum nihil audis, nisi: hortamur, ordinamus, mandamus, consilium est; quum audis: iubemus, districte praecipimus, praesertim si accedant minae excommunicationis, praeceptum est. LA. Quid si debeam pistori meo, quumque solvendo non sim, fugere malim quam coniici in carcerem; num pecco criminaliter? SA. Non arbitror: nisi desit solvendi voluntas. LA. Cur igitur excommunicor? SA. Istud fulmen territat improbos, non adurit innocentes. Scis enim et apud priscos Romanos fuisse leges diras ac minaces, sed in hoc ipsum tantummodo latas; qualis illa fertur e duodecim tabulis de dissecando corpore debitoris *): cuius ideo nullum exstat exemplum, quod non in usum, sed ad terrorem esset prodita. Iam ut fulmen non agit in ceram aut linum, sed in aes: ita tales excommunicationes non agunt in miseros, sed in contumaces. Et tamen, ut ingenue dicam, in huiusmodi frivolis adhibere fulmen a Christo traditum, propemodum esse videtur, quod veteres dicebant, in lente unguentum **).

*) Aulus Gellius, (quem alii Agellium volunt,) lib. XX. cap. I. narrat legem apud priscos fuisse, qua sancitum fuerit, ut, si quis debitor pluribus creditoribus reus iudicatus esset, liceret iis, si vellent, corpus hominis sibi addicti secare, atque partiri.

**) Gr. *τὸ ἐν φακῇ μύρον.* Quadrat in hominem, aut in rem quampiam, quae neutiquam in tempore adhibeatur iis, quibus

LA. Num idem ius patrifamilias in sua domo, quod episcopo in sua dioecesi? SA. Arbitror, proportione. LA. Et huius praescripta similiter obligant? SA. Quidni? LA. Edico, ne quis vescatur caepis; quomodo periclitatur apud Deum qui non paruerit? SA. Ipse viderit. LA. Posthac non dicam meis: praecipio, sed admoneo. SA. Sapies. LA. Verum perspicio, vicinum meum proximum esse periculo, et arreptum clam admoneo, ut sese subducat ab ebriosorum et aleatorum commercio: ille monitorem aspernatus, perditius incipit vivere, quam antea: num heic illum obstringit admonitio? SA. Videtur. LA. Igitur neque consulendo neque exhortando fugimus laqueum. SA. Imo non adfert laqueum admonitio, sed admonitionis argumentum. Etenim si frater admonitus, ut crepidis uteretur, negligeret, nullo crimine teneretur. LA. Non heic percunctabor, quantum obligent praescripta medicorum. Votum obstringit ad poenam gehennae? SA. Maxime. LA. Omne? SA. Omnissimum; modo sit licitum, legitimum ac liberum. LA. Quid appellas liberum? SA. Quod nulla extorsit necessitas. LA. Quid est necessitas? SA. Est metus cadens in constantem virum. LA. Etiam in Stoicum ?quem, *si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae.* SA. Istum Stoicum mihi ostende, et respondebo. LA. Sed extra iocum; num famis aut infamiae metus cadit in constantem virum? SA. Quidni? LA. Si filia nondum emancipata clam nubat insciis parentibus, nec passuris si sciant: legitimum erit votum? SA. Erit. LA. An sit, nescio: certe si qua sunt, hoc est unum ex illorum numero, quae licet vera sint, tamen ob scandalum imbecillium silenda sunt. Quid si virgo, quae ex auctoritate parentum contraxit matrimonium cum sponso, clam et invitis parentibus

minime congruit, quemadmodum scilicet lenticulae, vili legumini, inepte quis pretiosum unguentum admiscuerit.

voto semet addicat collegio sanctae Clarae: eritne licitum et legitimum? SA. Si fuerit solemne. LA. Num solemne est, quod in agro fit, in obscuro monasteriolo? SA. Sic habetur. LA. Si eadem domi paucis testibus voto profiteatur perpetuam corporis integritatem, non erit legitimum? SA. Non. LA. Quam ob rem? SA. Quia sanctius votum obstat. LA. Eadem puella si vendat agellum, valebit contractus? SA. Non opinor. LA. Et valebit, si se ipsam dederit in potestatem alienam? SA. Si se Deo dicaverit. LA. An non et votum privatum dicat hominem Deo? Et qui suscipit sanctum coniugii sacramentum, nonne se dicat Deo? Et quos Deus iungit, dicant se diabolo? De solis coniugibus dixit Dominus, Quos Deus iunxit, homo ne separet. Ad haec, quum adolescens vixdum pubescens, aut puella simplex, minis parentum, saevitia tutorum, improbis instinctibus monachorum, blanditiis et odiis protruditur in monasterium: num liberum est votum? SA. Si sint doli capaces *). LA. Ea aetas maxime capax est doli, ut cui facillime possis imponere. Quid si proponam in animo, diebus Veneris abstinere a vino: perinde obstringit propositum ut votum? SA. Non arbitror. LA. Quid igitur interest inter certum propositum, et votum tacita cogitatione conceptum? SA. Animus obligandi. LA. Negabas ante, heic valere animum. Propono si queam; et voveo, sive queam, sive non queam? SA. Habes. LA. Habeo nebulas in pariete depictas, hoc est, nihil. Est igitur et in proposito dispicienda materiae ratio? SA. Opinor. LA. Et ut illic a legis, ita heic a voti nomine cavendum? SA. Recte. LA. Si Romanus pontifex statueret, ne quis iungat matrimonium intra septimum propinquitatis gradum; admitteret crimen, qui duceret cognatam gradu sexto? SA. Opinor; certe periclitaretur. LA.

*) Ita loquuntur Iurisconsulti.

Quid si episcopus suis ediceret, ne quis haberet rem cum uxore, nisi die Lunae, Iovis et Sabbati: committeret crimen, qui clam aliis diebus uteretur uxore? SA. Arbitror. LA. Quid si ediceret, ne quis bulbis vesceretur? SA. Quid istuc ad pietatem? LA. Quia bulbi provocant libidinem. Quod de bulbis dico, idem dictum puta de erucis. SA. Haereo. LA. Quid haeres? Unde est humanis legibus obligandi vis? SA. Ex dictis Pauli, Obedite praepositis vestris. LA. Hinc igitur obligat omneis episcoporum ac magistratuum constitutio? SA. Modo sit aequa, iusta, et legitime lata. LA. Sed istius rei quis erit iudex? SA. Ipse qui condidit. Nam eius est interpretari, cuius est condere legem. LA. Ergo citra delectum est obediendum quibuslibet constitutionibus? SA. Opinor. LA. Quid si praepositus stultus et impius ferat legem impiam et iniquam? Ipsius iudicio standum erit; et populus, cui nullum est iudicandi ius, obtemperabit? SA. Quorsum attinet ea somniare quae non fiunt? LA. Qui subvenit parenti, non subventurus nisi lex cogeret, num implevit legem? SA. Non arbitror. LA. Qui sic? SA. Primum non satisfacit animo eius, qui condidit legem: deinde voluntati impiae addit hypocrisin. LA. Qui ieiunat, non ieiunaturus nisi praeciperet ecclesia, num satisfacit legi? SA. Mutas et auctorem legis et materiam. LA. Confer igitur Iudaeum sic ieiunantem diebus praescriptis, ut, ni lex huc adigat, non sit ieiunaturus, cum Christiano servante ieiunium ab hominibus indictum, haudquaquam servaturo si legem tollas: aut si mavis, Iudaeum abstinentem a carne suilla, et Christianum abstinentem a carnibus et lactariis die Veneris. SA. Infirmitati nonnihil reluctanti legi puto paratam esse veniam; certo proposito legem aversanti et obmurmuranti non item. LA. Atqui fateris, leges divinas non semper obligare ad poenam gehennae. SA. Quidni fatear? LA. Nec audes fa-

teri esse legem humanam, quae non obligat ad eandem poenam, sed hominem relinquit in ancipiti? Videris igitur aliquanto plus tribuere legibus hominum, quam Dei. Mendacium et obtrectatio suapte natura sunt mala et a Deo prohibita; et tamen fateris, esse aliquod mendacii et obtrectationis genus, quod non obliget ad poenam gehennae; nec audes eum, qui quomodocunque vescitur carnibus in die Veneris, liberare a poena gehennae. SA. Non est meum, quenquam absolvere aut damnare. LA. Si divinae leges et humanae pariter obstringunt, quid igitur interest inter has et illas? SA. Nimirum quod qui violat legem humanam, immediate peccat adversus hominem (si mihi concedis scholasticorum flosculis uti), mediate adversus Deum; qui violat legem divinam, contra. LA. Quid refert, utrum prius miscueris, acetum, an absynthium, quum mihi utrumque sit ebibendum? Aut quid refert, utrum lapis a me vulnerato repercussus feriat amicum, an ordine verso? SA. Hoc didici. LA. Et si ex materia circumstantiisque sumitur obligandi modus in utrisque legibus: quid interest inter auctoritatem Dei et hominum? SA. Impia percunctatio. LA. Attamen multi credunt, plurimum interesse. Deus tulit legem per Mosen, nec licet violare; idem fert leges per pontifices, aut certe Concilium; quid interest inter has et illas? Lex Mosis per hominem, leges nostrae per homines. Et videntur minus ponderis habere, quae Deus tulit per unum Mosen, quam quae spiritus sanctus edit per frequens episcoporum et eruditorum concilium. SA. De spiritu Mosis dubitare non licet. LA. Paulus in episcoporum vicem venit. Quid igitur interest inter Pauli praecepta et cuiuslibet episcopi? SA. Quia sine controversia Paulus scripsit afflatus spiritu. LA. Haec scriptorum auctoritas quousque se porrigit? SA. Arbitror, non ultra apostolos, nisi quod conciliorum

est inviolata auctoritas. LA. Quare de Pauli spiritu dubitare non licet? SA. Quia obstat ecclesiae consensus. LA. De episcopis dubitare licet? SA. De his nihil temere suspicandum, nisi res ipsa palam clamitet quaestum aut impietatem. LA. Quid de conciliis? SA. Non licet, si fuerint rite et per spiritum sanctum congregata peractaque. LA. Est igitur aliquod concilium, in quod ista non competunt? SA. Esse potest. Quod ni esset, theologi nequaquam adderent hanc exceptionem. LA. Videtur igitur et de conciliis dubitari posse. SA. Non arbitror, posteaquam fuerint Christianarum gentium iudicio consensuque recepta comprobataque. LA. Posteaquam excessimus pomoeria, quibus Deus voluit circumscribi sacrosanctam illam et inviolabilem scripturae auctoritatem, videtur mihi et aliud esse discrimen legum divinarum et humanarum. SA. Quod? LA. Leges divinae sunt immutabiles, nisi si quae sunt eius generis, ut significandi coërcendive gratia videantur ad tempus datae, quas et prophetae desituras iuxta carnalem sensum praedixerunt, et apostoli iam omittendas docuerunt. Deinde, inter leges humanas existunt nonnunquam iniquae stultaeque et pestilentes; unde et abrogantur vel auctoritate superiorum, vel consentiente neglectu populi. Tale nihil est in legibus divinis. Rursus, humana lex suapte sponte cessat, ubi cessarit caussa, propter quam lata est: veluti si constitutio iuberet singulos quotannis aliquid conferre in structuram templi, templo absoluto cessat rigor legis. Ad haec, lex ab hominibus lata non est lex, nisi fuerit utentium consensu comprobata. Lex divina nec expendi debet, nec potest abrogari. Quanquam et Moses legem laturus suffragia populi collegit, non quod hoc esset necesse, sed ut illos magis haberet obnoxios. Impudens enim est, legem contemnere, quam tuo suffragio comprobaris. Postremo

quum leges hominum, quae fere corporalia praescribunt, paedagogi sint ad pietatem, cessare videntur, ubi quis profecit ad spiritus robur, ut iam talibus cancellis non egeat, modo pro virili vitetur scandalum infirmorum, non malitiose superstitiosorum. Velut si pater praescribat filiae impuberi, ne bibat vinum, quo tutior sit illius virginitas usque ad nuptias; quum adoleverit, iamque viro tradita fuerit, non tenetur praecepto patris. Multae leges habent instar pharmacorum; ea vero mutantur et cedunt pro re nata, ipsis etiam medicis approbantibus; qui si semper iisdem uterentur remediis a veteribus proditis, plures occiderent quam sanarent. SA. Multa tu quidem congeris, quorum nonnulla placent, aliqua displicent, quaedam non intelligo. LA. Si lex episcopi quaestum evidenter oleat, hoc est, statuat ut singuli parochi bis in anno emant aureo ducato ius absolvendi a casibus, quos vocant episcopales, quo plus extorqueat a suis: obtemperandum censes? SA. Censeo; sed interim clamandum adversus legem iniquam, exclusa semper seditione. Sed unde hic mihi percunctator lanio? Tractent fabrilia fabri *). LA. Huiusmodi quaestionibus saepe torquemur in conviviis; interdum diatriba fervescit ad pugnam et sanguinem. SA. Pugnent qui volent: ego censeo, leges maiorum esse reverenter suscipiendas, et observandas religiose velut a Deo profectas; nec esse tutum, nec esse pium, de potestate publica sinistram concipere aut serere suspicionem. Et si quid est tyrannidis, quod tamen non cogat ad impietatem, satius est ferre, quam seditiose reluctari. LA. Ista quidem ratione fateor bene consultum rebus eorum, qui dignitate pollent; et tecum sentio, nec illis invideo. Ceterum lubens audiam rationem, qua con-

*) *Tractent fabrilia fabri*, proverbium est, monens ut unusquisque sese exerceat in sua arte, quam novit. Hor. Ep. II, 1, 116

sulatur et populi vel libertati vel commodis. SA. Deus non destituet populum suum. LA. Verum ubi interim illa libertas spiritus, quam apostoli promittunt ex evangelio, quam Paulus toties inculcat, clamans, Regnum Dei non est esca et potus; et quod filii non simus sub paedagogo, nec amplius serviamus elementis huius mundi; aliaque innumera: si tanto pluribus constitutionibus onerantur Christiani, quam Iudaei, et si arctius obligant hominum leges, quam pleraque a Deo tradita praecepta? SA. Dicam, lanio. Non in hoc est Christianorum libertas, ut liceat illis facere quae velint, liberis a constitutionibus humanis: sed quod ex fervore spiritus ad omnia prompti, lubentes et alacres ea faciunt, quae praescribuntur, nimirum filii potius quam servi. LA. Expedite: sed erant et sub lege Mosaica filii, et sunt sub evangelio servi; atque adeo vereor ne maxima pars hominum; siquidem servi sunt, qui lege coacti suum officium faciunt. Quid igitur discriminis inter novam et veterem? SA. Meo iudicio, multum interest. Quod vetus sub involucris docuit, nova sub oculos posuit: quod illa sub aenigmatibus praedixit, haec dilucidius ostendit: quod illa subobscure promisit, haec exhibuit maxima quidem ex parte. Illa tradita erat uni genti, haec ex aequo docet omnes salutem: illa paucis prophetis et eximiis viris impartiit insignem illam et spiritualem gratiam; haec omne donorum genus largiter effudit in omnium aetatum, sexuum et nationum homines: linguas, sanationes, prophetias, miracula. LA. Ubi nunc igitur ista? SA. Cessarunt, non interierunt: vel quia non est opus, iam evulgata Christi doctrina; vel quia plerique, titulo tantum Christiani, fide, quae est miraculorum architectrix, caremus. LA. Si propter incredulos ac diffidentes opus est miraculis, talium nunc plena sunt omnia. SA. Est incredulitas simpliciter errans, qua-

lis erat Iudaeorum obmurmurantium Petro, quod Cornelii familiam recepisset ad evangelii gratiam: qualis erat gentium, quae religionem, quam a maioribus acceperant, putabant esse salutiferam, et apostolorum doctrinam esse superstitionem peregrinam: hi conspectis miraculis conversi sunt. Nunc qui diffidunt evangelio, tanta luce per universum orbem coruscante, non simpliciter errant, sed excaecati malis affectibus nolunt intelligere, ut bene agant: hos nulla miracula reducerent ad mentem meliorem. Et sanandi tempus nunc est, puniendi post futurum est. LA. Quanquam multa dixisti satis probabiliter, tamen mihi propositum est, non fidere salsamentario; sed adibo theologum quendam eximie doctum: quidquid is de singulis pronuntiaverit, coelestis oraculi vice fuerit. SA. Quis iste? Pharetrius*)? LA. Ille simpliciter delirat et ante annos, dignus qui concionetur deliris aniculis. SA. Bliteus? LA. An ego tam loquaci sophistae credam? SA. Amphicholus? LA. Nunquam ei credam in solvendis quaestionibus, cui meo malo credidi carnes meas. An ille bona fide solvat problemata, qui pessima fide nondum solvit pecuniam? SA. Lemantius? LA. Non utor caecis ad indicandam viam. SA. Quis igitur? LA. Si scire vis, Cephalus est, vir trium linguarum, et omnis politioris literaturae perpulchre gnarus, tum in sacris voluminibus et vetustis theologis diu studioseque versatus. SA. Dabo rectius consilium. Eas ad inferos; illic invenies Rabinum Druinum, qui Tenedia bipenni dissecabit omnes tuas quaestiunculas **). LA. Tu praei, quo mihi viam appares. SA. Sed

*) Hoc, et quae sequuntur, ficta nomina Theologorum sunt.

**) *Tenedia bipenni aliquid dissecare.* Hoc est rem nodosam prorsus dissolvere, et absque mora controversias expedire. Translatum est a rege quodam Tenedi, qui olim securi armatus lites audire consueverat, et causa iudicata mox reum neci dabat. Cf. Cic. epp. ad Q. F. II, 9.

extra iocum: estne verum, quod narras, datam potestatem vescendi carnibus? LA. Ludebam, te ut urerem. Et, si Romanus pontifex id vellet maxime, ordo salsamentariorum moveret seditionem. Deinde mundus est plenus Pharisaicis hominibus, qui non alia re sibi possunt vendicare sanctimoniam, nisi talibus observatiunculis: hi nec paterentur sibi detrahi iam partam gloriam, nec sinerent minoribus plus esse libertatis quam ipsis fuit. Ne in lanionum quidem rem esset, permitti liberum quarumlibet rerum esum. Tum enim varius esset eventus nostrae negotiationis; nunc certius est lucrum, et minus aleae, minusque laborum. SA. Verissima praedicas; sed eadem incommoditas ad nos rediret. LA. Gaudeo tandem inventum aliquid, in quo salsamentario cum lanione conveniat. Iam ut incipiam et ipse serio loqui, quemadmodum fortassis expediret populum Christianum paucioribus constitutiunculis obstringi, praesertim si quae non multum, aut nihil conducunt ad pietatem, ne dicam officiunt: ita non libet ab istis stare, qui omnes omnium hominum constitutiones reiiciunt neque flocci faciunt, imo ob hoc ipsum multa faciunt, quia praeceptum est ne faciant. Attamen demirari non possum in plerisque rebus praepostera mortalium iudicia. SA. Idem nec ego satis admirari possum. LA. Coelum terrae miscemus, si quid periculi suspicamur, ne quid decedat ponderis sacerdotum constitutionibus auctoritatique: et dormitamus, quum imminet evidens periculum, ne tantum tribuamus hominum auctoritati, ut auctoritati divinae minus tribuatur quam oportet. Sic a Scylla declinamus, ut non metuamus Charybdim, malum exitiabilius. Debetur episcopis suus honos; quis negat? praesertim si agunt quod dicuntur*). Sed impium est, honores soli Deo debitos transferre in homi-

*) Nam Episcopus proprie *inspector*, ab ἐπισκοπέω, inspicio.

nes, et dum impense reveremur hominem, parum revereri Deum. Honorandus Deus in proximo, venerandus in proximo; sed interim adhibenda cautio, ne Deus per hanc occasionem suo fraudetur honore. SA. Itidem videmus, multos in tantum fidere corporalibus caeremoniis, ut his freti negligant ea, quae sunt verae pietatis, suis meritis arrogantes, quod est divinae largitatis, et ibi consistentes, unde gradus erat ad perfectiora, et ex his rebus proximum calumniantes, quae per se nec bonae sunt nec malae. LA. Quin in eadem re quum duo sint, quorum alterum altero praestantius, semper deterioris est nobis potior ratio. Corpus, et quae corporis sunt, ubique pluris fiunt quam ea quae sunt animi. Et hominem occidisse pro gravi crimine ducitur, ut est: at pestifera doctrina, vipereis instinctibus corrupisse mentem hominis, ludus est. Si sacerdos alat capillitium, aut vestem sumat hominis profani, rapitur in carcerem, acriter punitur: si bibat in lupanari, si scortetur, si ludat aleam, si vitiet alienas uxores, si nihil attingat sacrae lectionis, tamen columna est ecclesiae. Non excuso mutatam vestem, sed accuso praeposterum iudicium. SA. Imo si non persolvat pensum precum horariarum, paratum est anathema: si foeneretur, si simoniam admittat, impune est. LA. Si quis videat Carthusianum aliter vestitum, aut vescentem carnibus, quam execratur, quam horret, quam timet, ne terra dehiscens et spectatorem et spectatum absorbeat! idem si videat eum temulentum, mendacibus verbis in famam aliorum debacchantem, manifestis dolis imponentem tenui vicino, nemo perinde abominatur. SA. Veluti si quis videat Franciscanum enodi cingulo cinctum, aut Augustinensem non corio sed lana cinctum, aut discinctum Carmelitam, aut cinctum Rhodiensem: rursus si percalceatum Franciscanum, aut semicalceatum Cruciferum: nonne conci-

taret Tyria (quod dici solet) maria *)? LA. Imo nuper apud nos ex duabus foeminis, quarum utramque dixisses prudentem, altera abortiit, altera concidit syncope **), quod conspicerent canonicum quendam sacris virginibus praefectum in propinqua vicinia, sed tamen in publico, obambulare, qui vestem lineam non haberet tectam nigro pallio. At eaedem crebro viderant aves eiusmodi comessantes, cantillantes, saltitantes, non addam cetera, nec ullam sentiebant nauseam. SA. Sexui fortasse debetur venia. Opinor, tibi notum Polythrescum. Is aegrotabat periculose: phthisis erat. Medici diu suaserant, ut vesceretur ovis et lactariis; sed frustra: eodem cohortabatur episcopus. Ille quum esset vir non indoctus et theologiae baccalaureus, videbatur citius emoriturus, quam utriusque medici consilio morem gesturus. Ita visum est medicis et amicis, ut falleretur; parata est sorbitio ex ovis et lacte caprino; dictum est lac amygdalinum. Ille lubens comedit, et idem aliquot diebus faciens, coepit habere meliuscule, donec puella quaedam fucum prodidit. Ibi coepit quod comederat revomere. At idem superstitiosus in lacte, nulla religione commotus est, quo minus abiuraret pecuniam mihi debitam. Nam chirographum simpliciter exhibitum clam ungui sciderat. Delatum est iusiurandum; ego illi cessi. Is vero tam non gravatim recepit, ut optare videretur quotidianas eiusmodi delationes. Quid hoc iudicio perversius? Peccabat adversus mentem ecclesiae, qui heic non obtemperarit sacerdoti et medicis: et in periurio manifesto firmam habebat conscientiam, tam infirmus in lacte. LA. Heic mihi succurrit fabula, quam nuper Dominicanus quidam narravit in concione frequentissima, quo ser-

*) Hoc est, maximos tumultus.

**) *Syncope* hoc loco significat morbum, quum vires subito in corpore deficiunt.

monis amaritudinem (nam in die parasceves exponebat mortem Domini) iucundiore narratione dilueret. Virginem sacram oppresserat adolescens: uteri tumor arguit factum: convocatus est virginum chorus, praeseditabbatissa. Accusata est. Inficiali statui non erat locus *). Argumentum erat necessarium. Confugit ad statum qualitatis, nisi mavis translationis. Oppressa sum a valentiore. At saltem exclamasses. Fecissem, inquit, sed in dormitorio nefas est solvere silentium. Sit haec fabula; modo fateamur, hoc stultiora geri permulta. Nunc dicam quod his oculis vidi. Nomen hominis locique silebitur. Habebam affinem Priorem abbati proximum, ordinis Benedictini, sed ex eorum numero, qui non vescuntur carnibus, nisi extra locum, quem appellant magnum refectorium. Habebatur doctus, et ipse volebat haberi, annos natus fere quinquaginta. Certare poculis et hilarescere vino erat illi quotidianum. Duodecimo quoque die adibat thermas publicas: illic dabatur opera purgandis renibus. SA. Erat unde id fieret? LA. Possidebat annue sexcentos florenos. SA. O paupertatem optabilem! LA. Ex vino et venere incidit in phthisin. Desperantibus medicis abbas imperabat esum carnium, addens illud terribile verbum, sub poena inobedientiae. Ille vix adigi potuit, ut moriens gustaret carnes, a quibus tot annis non abhorruerat. SA. Prior tali abbate dignus. Divino tamen, quos dicas: nam eandem fabulam et ab aliis audire memini. LA. Divina. SA. Nonne abbas est praegrandi obesoque corpore, lingua subblaesa? Prior humiliore statura, sed erecta, gracili vultu? LA. Divinasti. SA. Accipe par pari relatum. Audies quod nuper ipse vidi, cuique non interfui solum, verum etiam propemodum prae-

*) *Inficialis status* dicitur, quum factum negatur. *Qualitatis*, quum defenditur ut iure factum. *Translationis*, quum culpa facti transfertur in alium.

fui. Erant duae monachae, quae visebant cognatos suos. Ubi venissent quo volebant, famulus per oblivionem reliquerat codicem precum iuxta consuetudinem ordinis et loci, in quo vivebant. Deum immortalem, quanta illic perturbatio! Non audebant coenare nisi dictis precibus vespertinis, nec sustinebant ex alio codice dicere quam ex suo. Interim tota domus coenaturiebat. Quid multis? Canterio recurrit famulus: sub multam noctem adfert relictum codicem. Dicuntur preces, vixque ad decimam coenavimus. LA. Hactenus nihil audio, quod sit magnopere reprehendendum. SA. Nimirum dimidium duntaxat audisti fabulae. Inter coenandum coeperunt illae virgines hilarescere vino: tandem risu soluto, iocis parum pudicis perstrepuit convivium: sed nemo licentius egit, quam illae, quae nisi dictis ex ordinis forma precibus coenare noluerunt. A convivio lusus, choreae, cantilenae; reliqua non audeo commemorare; sed plane vereor, ne quid ea nocte patratum sit parum virgineum, nisi me fallebant prooemia, lascivi lusus, nutus et suavia. LA. Istam perversitatem non tam imputo virginibus, quam sacerdotibus, earum curam gerentibus. Sed age, fabulam fabula pensabo; quin potius audies oculatam historiam. Hisce diebus aliquot coniecti sunt in carcerem, quod ausi sint die dominico panem coquere, quum forte deesset. Equidem non damno factum, sed excutio iudicium. Aliquanto post die dominico, qui vulgo Palmarum dicitur, forte erat cur vicus propinquus mihi esset adeundus. Ibi tum ad horam diei ferme quartam a prandio obvium habeo ridiculumne dicam an miserandum spectaculum; arbitror nulla Bacchanalia plus habuisse turpitudinis. Alii vacillabant huc illuc vino, non aliter quam navis destituta rectore iactatur ventis et fluctibus. Erant qui complexi brachium alterius sustinebant lapsantem, sed ipsi parum

firmi: alii subinde cadebant, aegreque surgebant: nonnulli quernis frondibus erant coronati. SA. Magis conveniebat pampineis; tum addendi thyrsi. LA. Senior quidam Silenum agens, sarcinae in morem sublimis gestabatur humeris, eo gestu quo solent olim efferri cadavera, pedibus eo porrectis quo ibant, nisi quod pronus baiulabatur, ne vomitu praefocaretur supinus. Is misere convomebat suras et calcaneos extremorum baiulorum. Nec inter baiulos quisquam erat sobrius; plerique ridebant, sed sic, ut facile diceres mentem abesse. Bacchi furor habebat omnes. Atque hac pompa civitatem ingressi sunt, idque clara luce. SA. Unde collegerant eam insaniam? LA. In vico propinquo vinum paulo vilius venditur, quam in urbe: eo se contulerant aliquot combibones, quo vilius insanirent, sed largius. Non enim minus impensum est pecuniae, sed plus contractum est dementiae. Hi si gustassent ovum, velut admisso parricidio pertracti fuissent in carcerem: quum praeter omissam sacram concionem, praeter neglectas preces vespertinas, in die tam sacrato tantum intemperantiae publicitus esset admissum, nemo puniit, nemo detestatus est. SA. Atqui ne istuc tantopere mireris, in mediis urbibus, in popinis templo proximis, diebus quamlibet festis potatur, cantatur, saltatur, pugnatur tanto strepitu, tantoque tumultu, ut nec sacrum peragi, nec sacra concio possit exaudiri. Iidem si eodem tempore consuissent calceum, aut si in die Veneris gustassent suillam, capitis accerserentur. Et tamen dies dominicus ob hoc potissimum est institutus, quo vacaret audire doctrinam evangelicam: et ideo vetitum consuere calceos, ut sit otium concinnandis animis. An non haec mira iudiciorum perversitas? LA. Prodigiosa. Iam in ipso ieiunii praescripto quum duo sint, alterum abstinentia cibi, alterum delectus cibi; nemo nescit, prius illud praecepti

divini aut certe iuxta praeceptum divinum esse, alterum vero non solum humanum, verum etiam propemodum pugnans cum apostolica doctrina: utcunque hoc excusamus, tamen heic quoque praepostero iudicio, coenare vulgo impune est, gustasse cibum ab homine vetitum, a Deo permissum, et item ab apostolis, capitale est. Ieiunium tametsi non constat esse certo praeceptum ab apostolis, tamen illorum exemplis ac literis commendatum est: at interdictum ciborum esum, quos Deus creavit ad vescendum cum gratiarum actione, ut tueamur apud iudicem Paulum *), quot lemmatis est opus? Et tamen toto passim orbe coenatur affatim, nullus offenditur: si valetudinarius gustet pullum gallinaceum, periclitatur Christiana religio. In Anglia vulgus quadragesimae tempore iustam coenam apparat alternis diebus, nemo miratur: si febri periclitans tentet attingere ius pulli, plus quam sacrilegium admissum videtur. Apud eosdem in quadragesima, quo ieiunio ut nihil antiquius, ita nihil sanctius habitum est apud Christianos, impune coenatur, ut dixi: si tentes idem extra quadragesimam die Veneris, nemo feret. Si quaeras, quam ob rem? allegant patriae consuetudinem. Execrantur eum, qui regionis negligit consuetudinem: et ipsi sibi ignoscunt, qui negligant vetustissimam totius ecclesiae consuetudinem. SA. Nec probandus est, qui sine caussa negligit consuetudinem patriae, in qua vivit. LA. Nec ego criminor eos, qui quadragesimam cum Deo ventreque partiuntur, sed indico praeposterum de rebus iudicium. SA. Quum dies dominicus praecipue legatur institutus, quo populus simul conveniret ad audiendum sermonem evangelicum, qui non audit missam, abominabilis est: qui negligit concionem, malens pila ludere, purus est. LA. Quantum flagitium admissum existimant, si quis

*) Ad Timotheum I, cap. 4.

sumat eucharistiam illotis faucibus! quam nihil trepidant, quum idem faciunt illoto animo, perversisque cupiditatibus sordidato! SA. Quam multi sunt sacerdotes, qui citius mortem oppetant, quam sacrificent calice et patina nondum ab episcopo consecrata, aut quam sacrificent veste quotidiana! At inter hos qui sic affecti sunt, quam multos videmus, qui non verentur ad sacram mensam accedere noctis proximae crapula adhuc temulenti! Quanta trepidatio, si forte contigerint corpus Domini ea manus parte, quae sacro oleo contacta non fuit! Quin eadem religione dispicimus, ne profanus animus offendat Dominum? LA. Vasa sacra non attingimus, et piaculum admissum arbitramur, si id forte acciderit; et interim viva templa sancti spiritus quam securi violamus! SA. Humana constitutio vetat, ne nothus, claudus, aut luscus recipiatur ad sacra ministeria. Heic quam sumus difficiles! et tamen interim passim recipimus indoctos, aleatores, temulentos, milites et homicidas. Dicunt: Latent nos animorum morbi. De occultis non loquor; de his loquor, quae magis in propatulo sunt, quam vitia corporis. LA. Sunt et episcopi, qui ex functionibus nihil sibi vendicant, praeter rationes, aliaque sordida; concionandi munus, quae prima dignitas est episcopi, cedunt quamlibet sordidis; haudquaquam facturi, nisi praepostero iudicio tenerentur. SA. Qui festum diem violat ab episcopo quopiam institutum, rapitur ad poenam; et satrapae quidam, qui, tot constitutionibus pontificum et conciliorum, tot fulminibus fortiter contemptis, impediunt canonicas electiones, opprimunt immunitates ecclesiasticorum, ne his quidem parcentes domibus, quae fovendis senibus, aegrotis et egenis ex piorum hominum eleemosynis institutae sunt, abunde Christiani sibi videntur, si saeviant in levissimarum rerum praevaricatores. LA. Praestat satrapas missos facere,

loquique de salsamentis et carnibus. SA. Assentior; redeamus igitur ad ieiunium et pisces. Audivi, pontificum leges nominatim excipere pueros, senes, aegrotos, invalidos, gravem laborem sustinentes, gravidas, lactantes, ac vehementer tenues. LA. Idem et ipse frequenter audivi. SA. Rursus audivi, praecellentem quendam theologum, opinor Gersoni nomen esse, hoc addere, si quid exstiterit caussae paris momenti cum his, quae pontificum leges nominatim excipiunt, similiter cessare vigorem praecepti. Sunt enim corporum peculiares habitus, qui reddunt capitaliorem inediam, quam morbus evidens; et sunt vitia, morbive, qui non apparent, quum re vera plus habeant discriminis. Proinde qui sibi notus est, nihil opus habet consulere sacerdotem; quemadmodum infantes non consulunt sacerdotem, quia caussa eximit illos a lege. Et qui pueros, aut vehementer senes, aut alioquin invalidos adigunt ad ieiunium aut esum piscium, bis peccant; primum adversus fraternam caritatem, deinde adversus mentem pontificum, qui nolunt eos involvi lege, quibus observata perniciem adferret. Christus quidquid instituit, ad sanitatem animi et corporis instituit. Nec ullus pontifex sibi vendicat tantam potestatem, ut sua constitutione quenquam adigat ad vitae discrimen. Veluti, si quis ex inedia vespertina contrahat insomniam, et ob insomniam periclitetur paraphronesi, simul et adversus ecclesiae mentem et adversus Dei voluntatem homicida est sui. Principes, quoties commodum est, edita lege minantur supplicium capitale. Quid illis liceat, non definio: illud dicam, tutius facerent, si non infligerent mortem corporis, nisi ob caussas in divinis literis expressas. In odiosis Dominus longius avocat ab extrema linea *), velut a

*) I. e. a delictis.

periurio, vetans omnino iurare; in homicidio, prohibens irasci: nos ob humanam constitutionem ad extremam homicidii lineam impellimus, quam vocamus necessitatem. Imo quoties apparet caussa probabilis, caritatis est, ultro hortari proximum ad ea, quae postulat corpusculi imbecillitas. Et, si nulla apparet caussa, tamen Christianae charitatis est, benigne interpretari, quod recto animo fieri potest, nisi qui comedit, prae se ferat manifestum ecclesiae contemptum. Contumaciter ac seditiose vescentes recte punit magistratus profanus: at quid quisque domi suae pro corpusculi sanitate comedat, medicorum est curare, non magistratuum. Quod si quorum improbitas hinc quoque concitet tumultum, ipsi seditionis accersantur, non is qui servivit valetudini, nec divina nec humana lege violata. Heic certe non in loco praeteximus auctoritatem pontificum, quorum tanta est humanitas, ut ubi cognorint caussam haud absurdam, ultro invitent ad ea quae postulat valetudo, diplomatis arment adversus malorum obtrectationes. Denique per universam Italiam patiuntur in certis macellis vendi carnes, nimirum illorum saluti consulentes, quos illa lex non adstringit. Quin et in concionibus sacris audivi theologos paulo minus Pharisaicos dicere, Nihil est quod vereamini coenae tempore sumere panem unum, et heminam vini cerevisiaeve, propter imbecillitatem humani corporis. Si tantum sibi sumunt auctoritatis, ut pro coena coenulam indulgeant validis, idque contra praeceptum ecclesiae, quae ieiunium indixit, non coenulam; cur non audent iustam coenam permittere iis, quorum imbecillitas hoc requirit, et pontifices expressis caussis declararunt sibi placere? Dicatur zelus, si quis durius tractet corpus suum: nam sibi quisque notus est: at ubi pietas, ubi charitas istorum, qui contra legem naturae, contra legem Dei,

contra sensum legis pontificiae, fratrem imbecillem, spiritu promptum, corpusculo infirmum, ad mortem adigunt, aut morbum morte duriorem? LA. Suggerit mihi tua commemoratio quiddam, quod ante biennium vidi. Erotem nosti, virum iam natu grandem, videlicet sexagenarium: valetudine plus quam vitrea, tum quotidianis morbis, iisque atrocissimis, gravissimisque studiorum laboribus sic afflicta, ut vel Milonem possint deiicere: ad haec occulta quadam naturae proprietate, vel a puero sic et abhorrens a piscium esu et impatiens inediae, ut nunquam id tentarit absque capitis discrimine: postremo diplomatis pontificum abunde communitus adversus Pharisaicas linguas. Is nuper, eo vocantibus amicis, inviserat civitatem Eleutheropolim, non omnino suo nomini respondentem. Erat autem quadragesimae tempus: datus est unus atque alter dies amicorum affectibus. Interim vescebatur piscibus, ne quem offenderet, quum haberet praeter necessitatem a pontifice diploma, per quod licebat vesci quibuslibet. Iam praesentiebat morbum imminentem, quem habebat familiarem, sed morte crudeliorem: parat abitum, et res urgebat, nisi maluisset ibi decumbere. Ibi quidam suspicantes, illum hoc maturius abire, quod non ferret esum piscium, effecerunt, ut Glaucoplutus, vir apprime doctus, et primae in ea republica auctoritatis, Erotem invitaret suum ad ientaculum. Eros, iam turbae satur, quam in publico diversorio vitare non poterat, assensus est; sed hac lege, ne quid esset apparatus praeter ova duo; quae stans ubi comedisset, equum conscenderet. Promissum est ita fore. Ubi eo venit, paratus erat pullus gallinaceus. Eros indigne ferens, praeter ova nihil attigit; et abrumpens convivium, conscendit equos, deducentibus eruditis aliquot. Eius pulli nidor nescio quo modo pervene-

rit ad sycophantas. Ab his rumor sparsus est tam atrox, ac si decem homines fuissent veneno necati. Nec ea civitas modo perstrepuit hac fabula; sed eodem ferme die rumor ad alias civitates transvolarat, quae aberant itinere tridui. Atque, ut fit, rumor aliquid veris addiderat, Erotem, ni propere fugisset, accersendum fuisse ad magistratum. Hoc ut erat falsissimum, ita verum erat, Glaucoplutum magistratui expostulanti satisfecisse. Iam Eros sic affectus, ut dixi, si vel in publico carnibus vesceretur, quis deberet offendi? Et tamen in eadem civitate totam quadragesimam, sed praecipue diebus festis, bibitur usque ad insaniam, clamatur, saltatur, pugnatur; luditur alea proxime templum, ut sacra concio non possit audiri; et nullum est offendiculum. SA. Mira iudiciorum perversitas. LA. Accipe fabulam huic non dissimilem. Iam ferme biennium est, quod idem Eros valetudinis ergo viseret Ferventiam; ego officii gratia comitatus sum. Divertit in aedes veteris amici; cuius crebris literis fuerat evocatus. Is est vir praepotens, et illius ecclesiae procerum unus. Ventum est ad pisces; rursus Eros coepit periclitari: agmen morborum erat, febris, cephalalgia, vomitus, calculus. Hospes tametsi videret graviter periclitantem amicum, non ausus est tamen carnium micam dare amico. Quam ob rem? videbat tot caussas cur liceret, viderat diploma, sed metuebat linguas hominum. Et iam eo profecerat morbus, ut frustra daturus fuerit. SA. Quid Eros? Novi hominis ingenium; emoriatur citius, quam amicum ulla gravet invidia. LA. Inclusit se cubiculo, triduum victitavit suo more. Prandium erat ovum unum, potus aqua saccharo decocta. Simul atque se remiserat febris, conscendit equum, secum deferens commeatum. SA. Quem? LA. Lac amygdalinum in laguncula, et uvas passas in crumena. Ubi do

mum rediit, tum aperuit sese calculus *), totumque mensem decubuit. Et tamen hunc quoque abitum saevus, sed vanus carnium rumor sequutus est, et Lutetiam usque perlatus, non sine frequenti splendidorum mendaciorum comitatu. Quod tu remedium arbitraris idoneum talibus offendiculis? SA. Ut in illorum capita cuncti suas matulas effundant, et si forte occurrant, obturatis naribus praetereantur, quo vel sic agnoscant suam vesaniam. LA. Certe hanc Pharisaicam impietatem oportebat acrius theologorum conviciis flagellari. De hospite vero illo quid censes? SA. Mihi vir prudens videtur, qui norit quam frivolis de caussis quantas tragoedias interdum excitet populus. LA. Sit hoc sane prudenter factum, et boni viri metum civiliter interpretemur: at quam multi sunt, qui quum in simili casu fratrem mori patiantur, ecclesiae consuetudinem et populi scandalum praetexunt: ceterum in vita palam dedecorosa, quam agunt in comessationibus, in amoribus, in luxu, in otio, in summo contemptu sacrorum studiorum, in rapinis, simoniis et fraudibus, nihil formidant populi scandalum! SA. Omnino tales sunt quidam. Quod isti pietatem appellant, immanis et impia crudelitas est. Sed illi mihi videntur crudeliores, qui non ex occasione relinquunt hominem in periculo, sed inventis periculis veluti laqueis impellunt multos in corporis animique manifestum discrimen, praesertim nulla publica auctoritate pollentes. LA. Exspecto quid dicas. SA. Ante annos triginta vixi Lutetiae in collegio, cui cognomen ab aceto **). LA. Sapientiae vocabulum audio ***). Quid vero narras?

*) I. e. erupit morbus. Quasi ductae rationis summa apparuit.

**) Designat auctor per iocum collegium Montis acuti Lutetiae, in quo iuvenis diu vixit.

***) Alludit ironice ad iocum Plautinum in Pseudolo, II, 4, 49 *Habetne acetum in pectore?* quod de acri ingenio dicitur.

Vixit salsamentarius in eo collegio tam acido? Non mirum igitur, si tantum tenet quaestionum theologicarum. Nam illic, ut audio, parietes ipsi mentem habent theologicam. SA. Sic est, ut dicis; ego tamen praeter corpus pessimis infectum humoribus et pediculorum largissimam copiam nihil illinc extuli. Verum ut pergam, quod coepi; in eo collegio tum regnabat Ioannes Standoneus, vir in quo non damnasses affectum, sed iudicium omnino desiderasses. Etenim quod ipse, memor adolescentiae, quam cum extrema paupertate transegerat, rationem habebat pauperum, vehementer probari debet. Et si iuvenum inopiam hactenus sublevasset, ut honestis studiis suppeteret rerum usus, non ad lasciviam exuberaret copia, laudem merebatur. Ceterum quod rem aggressus est cubitu tam duro, victu tam aspero parcoque, vigiliis ac laboribus tam gravibus, ut intra annum prima experientia multos iuvenes, felici indole praeditos, ac spem amplissimam prae se ferentes, alios neci dederit, alios caecitati, alios dementiae, nonnullos et leprae, quorum aliquot ipse novi, certe nullus omnium non periclitatus est; quis non intelligat esse crudelitatem in proximum? Nec his contentus addidit pallium et cucullam, ademit in totum esum carnium. Et huius generis plantaria*) transtulit in longinquas regiones. Quod si quisque tantum permittat suis affectibus, quantum ille permisit, futurum est ut istorum similes totum occupent mundum, siquidem a talibus initiis primum orta sunt monasteria, quae nunc minitantur pontificibus et monarchis. In proximi ad pietatem resipiscentis lucro gloriari pium est; in veste aut cibo gloriam quaerere, Pharisaicum est: proximorum inopiam sublevare, pietas est; prospicere ne liberalitate bonorum abutantur ad luxum, discipli-

*) Ab sing. *plantaris*, *e*, i. e. planta.

na est. Ceterum in morbos, in delirationem, in mortem his rebus impellere fratrem, crudelitas est, parricidium est. Abest fortasse voluntas occidendi, at non abest homicidium. Quae igitur istis debetur venia? Nimirum quae medico, qui per insignem imperitiam occidit aegrotum. Dicet aliquis, Nullus illos cogit ad hoc vitae genus: sponte veniunt, rogant admitti, et liberum est abire pertaesis. O Scythicam responsionem! Itane postulant, ut adolescentes rectius perspiciant, quid ipsis conveniat, quam vir doctus, rerum usu tritus, et aetate provectus? Sic sese excuset lupo, qui famelicum ostensa esca pellexit in retia. An qui vehementer esurienti apponat cibum insalubrem aut lethiferum etiam, ita semet excusabit pereunti? Nemo te coegit edere, volens ac lubens devorasti quod erat appositum. Nonne is iure respondeat? Tu non cibum dedisti, sed venenum. Telum ingens necessitas, grave tormentum fames. Auferant igitur illa magnifica verba, Libera erat electio. Imo magnam vim admovet, quisquis talibus utitur tormentis. Nec ea saevitia tantum perdidit tenues; sustulit non paucos divitum filios, et generosam indolem depravavit. Aetatem lascivientem moderatis rationibus cohibere, paternum est. Ceterum in medio hiemis rigore datur postulantibus paululum panis, potus iubetur e puteo peti, qui aquam habet pestilentem, pestiferam alioqui, etiamsi nihil haberet praeter rigorem matutinum. Novi multos, qui valetudinem ibi contractam nec hodie possunt excutere. Erant aliquot cubicula humili solo, putri gypso, vicinia latrinarum pestifera. In his nullus unquam habitavit, nisi aut mors aut morbus capitalis fuerit consequutus. Omitto nunc miram flagrorum carnificinam, etiam in innoxios. Sic aiunt dedisci ferociam; ferociam appellant indolem generosiorem, quam studio fran-

gunt, ut eos reddant habiles monasteriis. Quantum ibi devorabatur ovorum putrium! quantum vini putris hauriebatur! Sunt fortassis haec iam correcta, sed sero, videlicet iis, qui perierunt aut corpus circumferunt infectum. Neque vero haec commemoro, quod male velim illi collegio, sed operae pretium esse iudicavi monere, ne sub umbra religionis humana saevitia corrumpat aetatem imperitam ac teneram. Iam quantum ibi discatur civilitatis aut verae pietatis, in praesentia non excutio. Quod si viderem malitiam exuere, quicunque cucullam induunt, hortarer omnes ad cucullam. Nunc alia res est; proinde non sunt ad hoc vitae genus frangendi spiritus suppullulantis aetatis, sed animus magis ad pietatem educandus. Mihi vix contigit ullum ingredi monasterium Carthusianorum, quin illic offenderim unum atque alterum aut simpliciter mente captum, aut delirantem. Verum iam dudum tempus est, ut a tam longa digressione redeamus ad institutum. LA. Imo nullum est digressionis dispendium; rem ipsam egimus: nisi si quid tibi forte succurrit, quod adiiciendum putes iis, quae disserta sunt de constitutionibus humanis. SA. Mihi quidem nec humanum praeceptum implere videtur, qui negligit hoc praestare, quod spectavit is qui praecepit. Etenim qui festis diebus tantum abstinet ab operibus manuariis, nec interim vacat sacris, aut audiendis concionibus, violat festum diem, negligens id, cuius gratia festus dies institutus est. Ideo enim interdictum est opus bonum, ut fieret melius. Iam vero qui pro solitis operis vacant popinis, scortis, temulentiae, pugnis et aleae, bis violant diem festum. LA. Opinor et precum sacrarum pensum in hoc praescriptum sacerdotibus et monachis, ut hac exercitatione consuescerent sustollere mentem in Deum; et tamen qui pensum hoc non absolvit, periclitatur.

Qui tantum ore demurmurat voces, nec curat animum ad ea quae sonat colligere, imo ne literas quidem studet discere, sine quibus, quae sonat, intelligi non possunt, vir bonus habetur, ac sibi quoque videtur. SA. Ego multos novi sacerdotes, qui piaculum inexpiabile putant, aliquam partem precum omisisse, aut per errorem dixisse de diva Virgine, quum dicendum esset de sancto Paulo. At iidem pro nihilo ducebant aleam, scortum ac temulentiam, quae divinis pariter et humanis legibus vetita sunt. LA. Nec paucos ego comperi, qui citius mortem oppetissent, quam vel casu gustato cibo, aut dum os proluunt delapsis in stomachum aliquot aquae guttis, sacrificassent: at iidem fatebantur, esse sibi cum quibusdam simultatem, quos, si daretur opportunitas, occiderent; nec verebantur cum hoc animo ad sacram Christi mensam accedere. SA. Atqui ut ieiuni sacrificent, hominis praeceptum est: ut deponant iras prius quam accedant ad sacram mensam, Dei praeceptum. LA. Iam vero de periurio quam praepostere iudicamus! Infamis habetur, qui iureiurando confirmavit, se dissolvisse aes alienum, si convincatur non dissolvisse: nec periurium obiicitur sacerdoti, qui palam impudice vivit, quum iureiurando publice professus sit castitatem. SA. Quin istam cantionem canis episcoporum vicariis, qui coram altari deierant, se comperisse omnes, quos offerant initiandos, idoneos aetate, scientia et moribus, quum aliquoties inter hos vix duo tresve sint tolerabiles, plurimi vix ad stivam *) idonei? LA. Vocatur ad poenam, qui commotus aliqua caussa peierat; et non puniuntur, qui tertio cuique verbo admiscent periurium. SA. Isti non iurant ex animo. LA. Eodem colore patrocineris licebit ei, qui hominem occidit non ex animo. Peierare nec ioco nec serio fas

*) Id est ad aratrum, pars pro toto.

est. Et atrocius crimen foret, si quis ioco necaret hominem, quam si commotus ira. SA. Quid si quis ad eandem trutinam expendat iusiurandum principum, quo inaugurantur? LA. Et ista quum sint maxime seria, tamen quoniam velut ex more fiunt, non habentur pro periuriis. Eadem est querimonia de votis. Matrimonii votum est iuris sine controversia divini; et tamen dirimitur per monasticae vitae professionem ab hominibus repertam. SA. Quum nullum votum religiosius sit, quam baptismi, tamen qui vestem mutat aut locum, perinde quasi patrem veneno necarit, perquiritur, rapitur, stringitur, nonnunquam et occiditur propter honorem ordinis. At quorum tota vita pugnat ex diametro cum professione baptismi, quippe qui toti serviunt mammonae, ventri, et huius mundi pompis, habentur in pretio, nec his obiicitur voti violati crimen, nec exprobratur, nec vocantur apostatae, sed habentur pro Christianis. LA. Simile vulgi iudicium est de benefactis ac malefactis, deque praesidiis beatitudinis. Quanta infamia sequitur puellam lapsam! at longe gravius crimen est lingua mendax et obtrectatrix, et animus odio livoreque corruptus. Ubi non gravius punitur quamvis leve furtum, quam adulterium? Nemo lubens cum eo consuetudinem habet, qui semel furti aspersus est infamia: cum eo qui coopertus est adulteriis, pulchrum est habere familiaritatem. Spiculatori publico, qui stipendio conductus servit legibus, quemadmodum et iudex ipse, nemo dignetur locare filiam: et non detestamur affinitatem militis, qui toties, invitis parentibus et vetante nonnunquam magistratu, subduxit sese ad bellum mercenarium; tot stupris, tot raptibus, tot sacrilegiis, tot homicidiis, aliisque facinoribus impurati, quae vel in ipsa militia vel in profectione ad bellum et reditu a bello committi solent: hunc generum adsciscimus, hunc

quovis carnifice peiorem adamat virgo, et interpretamur *) etiam nobilitatem, quaesitam scelere. Qui nummum tollit, pendet; qui fraudata moneta publica, qui monopoliis, qui usuris, qui mille technis ac fraudibus tam multos spoliant, inter praecipuos habentur. SA. Qui uni cuipiam venenum porrigunt, ut venefici dant poenas legibus; qui vinis infectis, aut oleo vitiato, populum inficiunt, impune faciunt. LA. Novi quosdam monachos adeo superstitiosos, ut existiment sese esse in manu diaboli, si vel casu sacra vestis absit, nec metuunt ab unguibus diaboli, si mentiantur, si calumnientur, si inebrientur, si invideant. SA. Istiusmodi licet inter nos idiotas complures videre: non credunt, domum tutam a violentia cacodaemonis, nisi paratam habeant aquam consecratam, frondes sacras ac cereum; et non metuunt suis aedibus, in quibus quotidie tot modis provocatur Deus, et colitur diabolus. LA. Quam multi sunt, qui magis fidunt praesidio Virginis matris aut Christophori, quam ipsius Christi! Matrem colunt imaginibus, candelis, et cantiunculis; Christum impia vita fortiter offendunt. Nauta quum periclitatur, Christi matrem, aut Christophorum, aut quemvis divorum citius invocat, quam ipsum Christum. Et virginem se credunt habere propitiam, quod illi sub noctem cantiunculam non intellectam canunt, Salve regina; ac non potius metuunt, ne illa se putet irrideri talibus cantiunculis; quum totus dies, magnaque noctis pars illis transigatur obscoenis sermonibus, temulentiis, et factis non referendis. SA. Ita militi periclitanti citius in mentem venit Georgius aut Barbara, quam Christus. Porro quum nullus sit cultus divis gratior, quam imitatio factorum, quibus ipsi Christo placuerunt, hanc partem fortiter contemnimus. Et Antonium nobis egregie faventem fore cre

*) Vocamus hoc, tribuimus ei.

dimus, si illi porcos aliquot sacros alamus, sique ipsum cum suo porco, igni et tintinnabulo pictum habeamus in foribus ac lateribus aedium: nec metuimus, quod magis erat metuendum, ne ille male velit aedibus, in quibus regnant ea vitia, quae vir sanctus semper fuit detestatus. Virgini annumeramus rosariola et salutatiunculas; quin potius annumeramus in illius gratiam coërcitum animi tumorem, repressam libidinem, condonatam iniuriam? Huiusmodi cantiunculis delectatur Christi mater, his officiis demerueris utrumque. LA. Itidem morbo periclitanti citius in mentem venit sanctus Rochus aut Dionysius, quam Christus unica salus hominum. Quin et hi qui sacras literas interpretantur e suggesto, quas nemo sine spiritus afflatu vel intelligere recte vel docere potest utiliter, malunt invocare Virginis matris auxilium, quam ipsum Christum aut Christi spiritum. Et in haereseos suspicionem vocatur, qui mutire audet adversus hanc consuetudinem, quam vocant laudabilem. Atqui laudabilior erat veterum consuetudo, quam obtinuerunt Origenes, Basilius, Chrysostomus, Cyprianus, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, qui spiritum Christi identidem invocant, Virginis auxilium nusquam implorant. Nec in eos stomachantur, qui tam sanctam consuetudinem, et ex Christi et apostolorum doctrina, et sanctorum patrum exemplis desumptam, ausi sunt immutare. SA. Similis error habet complures monachos, qui sibi persuadent, Benedictum esse propitium, donec gestent illius cucullam et pallium; quanquam non arbitror, eum virum unquam gestasse tam laciniosam magnoque emptam vestem; nec verentur illius iram, quod in vita nihil habeant cum illo commune. LA. Francisci germanus est, qui vestem cinericiam et canabeum cingulum non abiicit: vitam confer; nihil pugnantius. De plerisque lo-

quor, non de omnibus. Atque hic sermo per omnes ordinum et professionum formas circumferri potest. Ex corruptis iudiciis nascitur praepostera fiducia, et ex iisdem nascuntur praepostera scandala. Prodeat Franciscanus coriacea zona cinctus, qui casu funem suum perdiderit; aut Augustinensis laneum gestans cingulum: aut discinctus, qui cingi soleat: quae futura est abominatio! quantum periculum, ne mulieres ad hoc spectaculum abortiant! Et ex huiusmodi nugis quanta fraternae caritatis ruptura! quam acerba odia! quam virulentae obtrectationes! Adversus haec clamat Dominus in evangelio, nec minus gnaviter Paulus apostolus; adversus eadem clamandum esset theologis et concionatoribus. SA. Esset sane; sed in his multi sunt, quibus expedit, talem esse populum, imo tales esse principes, tales episcopos. Et sunt rursus, qui nihilo plus sapiunt in his, quam populus; aut si quid sapiunt, dissimulant, suo ventri consulentes potius, quam Iesu Christo. Itaque fit, ut populus undique corruptus praeposteris iudiciis, ibi fidat ubi praesens est periculum, ibi trepidet ubi nihil est periculi, ibi conquiescat unde progrediendum erat, eo proficiat unde erat recedendum. Ab his male structis si quid tentes convellere, clamant excitari seditionem; quasi seditio sit, si quis vitiosum corporis habitum, quem imperitus medicus diu foverit, ac propemodum verterit in naturam, conetur eximere pharmacis melioribus. Verum abrumpenda est querimonia, quae finem non habet. Et periculum sit, si senserit populus hoc nostrum colloquium, ne novum suscitent proverbium, quod haec curae sint salsamentario et lanioni. LA. Istis ego regeram vetus proverbium: *Saepe etiam est olitor valde opportuna loquutus* *). Nuper quum ista dissererem super coenam, malis

*) *Πολλάκι καὶ κηπουρὸς ἀνὴρ μάλα καίριον εἶπεν,* ex Aulo Gellio.

auspiciis aderat quidam pannosus, pediculosus, luridus, vietus, exsuccus, facie cadaverosa; cranium vix habebat tres pilos; quoties loquebatur, claudebat oculos: aiebant theologum esse. Is me vocabat discipulum Antichristi, aliaque permulta balbutiebat. SA. Quid ibi tu? mutus? LA. Ego illi precabar micam sobriae mentis in tam putido cerebro; si tamen ullum habebat cerebrum. SA. Iuvaret et istam audire fabulam ordine. LA. Audies, si die Iovis veneris ad prandium. Habebis vitulinam crusto incoctam, contusam, adeoque teneram, ut possis vel exugere. SA. Polliceor, hac lege, si die Veneris apud nos prandeas: efficiam ut intelligas, salsamentarios non semper vesci putribus salsamentis.

FUNUS.

MARCOLPHUS, PHAEDRUS.

MA. Unde nobis Phaedrus? num ex antro Trophonii*)? PH. Cur istuc rogas? MA. Quia praeter morem tristis, horridus, squalidus, torvus; in summa, nihil minus quam quod diceris. PH. Si, qui diutius versantur in officinis fabrorum aerariorum, aliquid nigroris sibi contrahunt; quid miraris, si ego, tot dies versatus apud duos aegrotantes, morientes, et sepultos, solito sum maestior; praesertim quum uterque mihi fuerit egregie carus? MA. Quos mihi narras sepultos? PH. Nosti Georgium Balearicum? MA. Nomine dumtaxat; de facie non novi. PH. Alterum scio tibi prorsus ignotum esse. Is erat Cornelius Montius; quicum mihi plurimis iam annis intercessit arctissima necessitudo. MA. Mihi nunquam contigit adesse morienti. PH. Mihi saepius quam vellem. MA. Sed estne mors res

*) *Trophonius* vates fuisse dicitur inhabitans specum, quem quicunque ingressus esset, is postea nunquam ridebat, sed tristis et torvus videbatur.

tam horrenda, quam vulgo praedicant? PH. Iter ad mortem durius, quam ipsa mors. Quod si quis horrorem illum et imaginationem mortis excutiat animo, magnam mali partem sibi detraxerit. Breviter, quidquid est cruciabile vel in aegrotatione vel in morte, longe tolerabilius redditur, si quis se totum tradat voluntati divinae. Nam quod attinet ad sensum mortis, quum iam animus distrahitur a corpore, arbitror aut nullum esse aut perquam stupidum esse sensum, quod natura, priusquam huc veniatur, consopiat ac stupefaciat omnes partes sensibiles. MA. Nascimur absque sensu nostri. PH. Sed non absque sensu matris. MA. Cur non itidem emorimur? Cur Deus mortem voluit esse tam cruciabilem? PH. Nativitatem voluit esse gravem ac periculosam matri, quo carius haberet quod peperisset: mortem autem unicuique voluit esse formidabilem, ne passim homines sibi mortem consciscerent. Etenim quum videamus et hodie tam multos sibi manus adferre; quid censes futurum, si mors nihil haberet horribile? Quoties vapulasset servus, aut etiam filius adolescens, quoties uxor indignaretur marito, quoties perisset res, aut aliud accidisset quod aegre esset animo, protinus ad laqueum, ad gladium, ad flumen, ad praecipitium, ad venenum currerent homines. Nunc mortis acerbitas vitam nobis reddit cariorem; praesertim quum medici non queant mederi semel vita defuncto. Quanquam ut non omnibus eadem est nascendi sors, ita non est eadem omnibus mortis ratio. Quosdam cita mors protinus liberat; alii lenta morte contabescunt. Lethargici, quemadmodum et ab aspide percussi, somno consopiti citra sensum sui moriuntur. Illud observavi, nullum esse mortis genus tam acerbum, quin perferatur, si quis obfirmato animo decrevit exire. MA. Utrius mors visa est Christianior? PH. Mihi quidem Georgii visa est honorificentior. MA. Etiamne

mors habet ambitionem suam? PH. Ego nunquam vidi duos tam dispari morte morientes. Si vacat audire, depingam excessum utriusque: tum erit iudicare, utra mors sit optabilior homini Christiano. MA. Imo te rogo, ne graveris narrare. Nam ipse nihil audiero cupidius. PH. Ergo de Georgio prius audi. Ubi mors iam certa sui signa dederat, medicorum chorus, qui diu curarant aegrotum, dissimulata vitae desperatione coeperunt mercedem poscere. MA. Quot erant medici? PH. Aliquando decem, interim duodecim; quum paucissimi, sex. MA. Satis erat ad occidendum vel valentem. PH. Numerata pecunia clam submonuerunt proximos, non procul abesse mortem: curarent ea, quae pertinerent ad animae salutem; nam de corporis incolumitate nihil esse spei. Per amicos intimos blande submonitus est et aegrotus, ut corporis curam Deo committeret; ea tantum curaret, quae pertinerent ad feliciter hinc emigrandum. His auditis, mira torvitate Georgius oculos intendit in medicos, velut indigne ferens, quod ab illis destitueretur. Illi responderunt, se medicos esse, non deos; quod artis erat, praestitisse: ceterum adversus fatalem necessitatem nullam valere medicinam. His actis abeunt in proximum cubiculum. MA. Quid? morantur etiam accepta mercede? PH. Inter illos nihil convenerat de morbi genere: alius aiebat hydropem, alius tympanitem, alius apostema in intestinis, alius aliud atque aliud malum: totoque hoc tempore, quo tractabant aegrotum, acerrime disceptarunt de morbi genere. MA. O felicem interim aegrotum! PH. Eam litem ut tandem finirent, per uxorem postularunt, ut sinerent exanimati corporis anatomiam fieri: id esse honorificum, et solere vel honoris gratia fieri in magnatibus: deinde rem eam fore saluti multis, idque ad meritorum ipsius cumulum accessurum: postremo pollicentur, suo sumptu se commercaturos

triginta missas, cessuras in commodum mortui. Id aegre quidem, sed tandem blanditiis uxoris ac propinquorum impetratum est. His actis subduxit sese statio medicorum. Negant enim fas esse, ut qui vitae solent opitulari, mortis sint spectatores, aut exsequiis intersint. Mox accitus est Bernardinus, vir, ut scis, reverendus, Franciscanorum custos, qui confessionem exciperet. Vix peracta est confessio: iam aderat in aedibus turba quatuor ordinum, quos vulgus appellat mendicantium. MA. Tot vultures ad unum cadaver? PH. Deinde vocatus est parochus, qui hominem inungeret, sacrumque symbolum corporis Dominici porrigeret. MA. Religiose. PH. Verum ibi minimum abfuit, quin inter parochum et monachos cruenta pugna fuerit orta. MA. Apud lectum aegroti? PH. Et quidem spectante Christo. MA. Quid excitavit tantos tumultus subito? PH. Parochus ubi cognovit, aegrotum fuisse confessum Franciscano, negavit se vel unctionis sacramentum vel eucharistiam vel sepulturam impartiturum, ni suis auribus audisset aegroti confessionem: se parochum esse, sibi pro sua ovicula reddendam Domino rationem: id non posse, si solus ignoraret arcana conscientiae. MA. Nonne visus est aequum dicere? PH. Non illis quidem. Nam strenue reclamabant omnes, praesertim Bernardinus et Vincentius Dominicanus. MA. Quid adferebant? PH. Magnis conviciis incessebant parochum, subinde vocantes eum asinum, dignumque qui pastorem ageret porcorum. Ego, inquit Vincentius, sum sacrae theologiae baccalaureus formatus, mox licentiandus, atque etiam doctoris titulo insigniendus; tu vix legis evangelium; tantum abest, ut possis excutere secreta conscientiae. Quod si libet esse curiosum, exquire, quid agat uxor et manzares tui domi *); aliaque permulta, quae me pudet referre. MA. Quid ille? mutus

*) Liberi ex incesto nati manzeres s. manseres dicuntur.

ad haec? PH. Mutus? Imo diceres cicadam ala correptam. Ego, inquit, baccalaureos multo te meliores nectam e stipulis fabarum *). Auctores et principes ordinum vestrorum, Dominicus et Franciscus, ubi didicerunt philosophiam Aristotelicam, aut argumenta Thomae, aut speculationes Scoti? aut ubi donati sunt titulo baccalaureorum? Irrepsistis in mundum adhuc credulum, sed pauci humiles, quidam etiam docti ac pii: nidulabimini in agris ac vicis, mox in opulentissimas quasque civitates, et in florentissimam civitatis partem demigrastis. Tot sunt agri qui pastorem alere non possunt; ibi locus erat vestrae operae: nunc nusquam adestis, nisi in aedibus divitum. Iactatis nomen pontificum; at vestra privilegia nihil valent, nisi quum cessat episcopus, pastor, aut huius vicarius. In meo templo nullus vestrum concionabitur me pastore incolumi. Non sum baccalaureus: nec sanctus Martinus erat **), et tamen agebat episcopum. Si quid mihi deest doctrinae, a vobis non petam. An creditis etiamnum mundum esse tam stupidum, ut ubicunque viderit vestem Dominici aut Francisci, putet adesse illorum sanctimoniam? Num vestra refert, quid agam domi meae? Quid vos agatis in latebris vestris, quomodo tractetis sacras virgines, etiam populus novit. Iam quam nihilo sint vel feliciores vel puriores divitum domus, quas frequentatis, omnibus et lippis et tonsoribus notissimum est. Cetera, Marcolphe, non audeo referre: omnino patres illos reverendos minime reverenter tractavit. Nec erat futurus finis, ni Georgius manu mota signum

*) E culmis tritici nectuntur galeri; faba vero caules habet grandes, intortos et fragiles, ideoque nihil minus quam ad texendum utiles. Batavorum adagium.

**) Martinus Dalmata, Archiepiscopus Turonum factus anno post Christum natum 315. Eius vitam conscripsit Sulpitius Severus, lectu non iniucundam, sed meris fabulis refertam.

dedisset, se velle quidpiam dicere. Aegre impetratum est, ut rixa tantisper consilesceret. Tum aegrotus, Sit pax, inquit, inter vos; tibi parocho denuo confitebor. Deinde pro strepitu nolarum, pro cantionibus funeralibus, pro cenotaphio, pro sepultura numerabitur tibi pecunia, priusquam exeas hanc domum; neque committam ut ulla in parte de me queri possis. MA. Num parochus recusavit tam aequam conditionem? PH. Non; tantum obmurmuravit nonnihil de confessione, quam aegroto remisit. Quid opus est, inquit, iisdem repetendis fatigare tum aegrotum, tum sacerdotem? Si in tempore mihi confessus fuisset, fortassis sanctius condidisset suum testamentum: nunc vos videritis. Haec aequitas aegroti pessime habebat monachos, indigne ferentes, eam praedae partem decidi parocho. Et tamen intercessi, fecique ut lis sopiretur. Parochus unxit aegrotum, dedit corpus Domini, et numerata summa discessit. MA. Sequuta est igitur eam tempestatem tranquillitas? PH. Imo tempestatem hanc saevior tempestas protinus excepit. MA. Obsecro quid caussae? PH. Audies. Confluxerant in aedes quatuor ordines mendicantium*); his adiunxit sese quintus Cruciferorum. Adversus hunc ceu nothum quatuor illi magno tumultu coorti sunt: rogabant, ubi vidissent unquam plaustrum quinque rotarum? aut qua fronte vellent esse plures mendicantium ordines, quam sint Evangelistae? Eadem, inquiunt, opera adducite huc mendicos omnes e pontibus ac triviis. MA. Quid ad haec Cruciferi? PH. Vicissim rogabant, quomodo tum incessisset plaustrum ecclesiae, quum nullus esset ordo mendicantium; deinde quum unus esset, postea tres? Nam Evangelistarum, inquiunt, numerus nihilo plus habet affinitatis cum nostris ordinibus, quam cum

*) Nempe Dominicanorum, Franciscanorum, Augustinorum et Carmelitarum.

alea, quae undique quatuor ostendit angulos. Augustinenses quis allegit in ordinem mendicantium, aut quis Carmelitas? Quando mendicavit Augustinus, aut quando Helias *)? Nam hos faciunt suorum ordinum auctores. Haec aliaque multa fortiter quidem illi detonabant; sed soli quatuor exercituum impressionem non ferentes, cesserunt, dira tantum minitantes. MA. Heic saltem effulsit tranquillitas. PH. Imo syncretismus ille in quintum ordinem versus est in pugnam gladiatoriam. Franciscanus ac Dominicanus contendebant, nec Augustinenses nec Carmelitas esse germane mendicos, sed nothos ac suppositios. Haec rixa sic incruduit, ut plane vererer, ne veniretur ad manus. MA. Haeccine ferebat aegrotus? PH. Non haec acta sunt apud lectum: sed in atrio, quod cubiculo adhaerebat: voces tamen omnes ad aegrotum permanabant: neque enim mussabant, sed plenis tibiis res agebatur: et scis, alioqui in aegrotis aurium sensum esse acutiorem. MA. Quis tandem exitus belli? PH. Aegrotus per uxorem denuntiavit, ut silerent paulisper, se compositurum hoc dissidium. Itaque rogavit, ut tum quidem temporis Augustinenses et Carmelitae discederent; hoc illos nullo suo damno facturos. Nam tantundem, inquit, cibi mittetur eis domum, quantum heic daretur remanentibus. In funere vero iussit omnes ordines adesse, etiam quintum, atque ut aequa pecuniae portio divideretur singulis; ad commune tamen convivium non adhiberentur, ne quid turbae posset oriri. MA. Virum oeconomicum mihi narras, qui vel moriens norit tot rerum undas componere. PH. Phy! multis annis gesserat militiae ducem. Ibi quotidianum est huiusmodi tumultus suboriri inter cohortes. MA. Erat igitur re splendida? PH. Admodum. MA. Sed ma-

*) Heliam in Carmelo Syriae monte vixisse tradunt sacrae literae.

le parta, ut fit, rapinis, sacrilegiis, extorsionibus. PH. Ita quidem vulgo faciunt duces; nec ausim deierare, hunc fuisse ab illorum moribus alienum. Si tamen satis hominem novi, magis auxit rem ingenii dexteritate, quam violentia. MA. Qui sic? PH. Callebat arithmeticam. MA. Quid tum postea? PH. Quid tum? apud principem supputabat militum triginta millia, quum vix essent septem millia. Deinde multis militibus nihil numerabat. MA. Nae tu mihi magnificam narras arithmeticam. PH. Deinde bellum arte ducebat, solitus simul et ab hostium et amicorum vicis et oppidis pecuniam stipulari menstruam: ab hostibus, ne paterentur hostilia: ab amicis, ut illis liceret cum hoste pacisci. MA. Agnosco morem vulgatum militum. Sed absolve narrationem. PH. Bernardinus igitur et Vincentius cum aliquot sui ordinis sodalibus remanserunt apud aegrotum; ad reliquos missus est commeatus *). MA. Satin' inter eos conveniebat, qui remanserunt in praesidio? PH. Non usquequaque. Grunniebant nescio quid de praerogativis diplomatum: sed ne non perageretur fabula, dissimulatum est. Heic iam proferuntur cautiones testamentariae, fiuntque stipulationes accitis testibus de iis, quae inter ipsos ante transegerant. MA. Istaec audire gestio. PH. Dicam summatim; nam perlonga est fabula. Superest uxor annos nata duodequadraginta, mulier sane proba cordataque: filii duo, alter annum natus undevigesimum, alter decimumquintum: filiae totidem, sed impubes utraque. Testamento sic cautum erat, ut uxor, quoniam perpelli non poterat ut fieret monacha, sumeret pallium Beghinae **); id est me-

*) *Commeatus* pro cibo, vox militaris.

**) Quae sint *Beghinae*, (nam hac barbara voce uti oportuit) ipse Auctor declarat, quum inquit esse medium genus inter monachas et Laicas. Sunt, qui eas a Beggha Pipini Francorum regis filia dictas volunt. Vocantur et *Beguinae*.

dium genus inter monachas et laicas: filius natu maior, quoniam nec is induci potuit, ut fieret monachus — MA. Vulpes anus non capitur laqueo. PH. mox ab exsequiis patris properaret Romam, ibique ex relaxatione pontificis factus ante legitimam aetatem sacerdos, totum annum singulis diebus sacrificaret in templo Vaticano pro anima patris, et sacros gradus in Laterano, singulo quoque Veneris die, genibus perreptaret. MA. Suscepit haec libenter? PH. Ne dicam dolo, ut asini solent sarcinas impositas. Filius minor dicaretur S. Francisco, filia maior S. Clarae, minor Catharinae Senensi. Hoc tantum potuit obtineri: nam Georgii mens erat, quo magis sibi Deum haberet obnoxium, quinque superstites partiri in quinque mendicantium ordines: et acriter quidem adlaboratum est; sed aetas uxoris filiique maioris nec minis, nec blanditiis cessit. MA. Exhaeredandi genus. PH. Universa haereditas sic erat divisa, ut detractis de solido impendiis funeralibus, uncia cederet uxori, cuius dimidia victitaret ipsa, dimidium cederet loco, cui se foret addictura; unde si mutato consilio recederet, tota pecunia resideret penes eum gregem: altera uncia decideretur filio, cui tamen statim numeraretur viaticum, et quod satis esset emendo diplomati parandoque victui annuo Romae. Qui si mutata sententia recusaret initiari sacris ordinibus, illius uncia divideretur inter Franciscanos et Dominicanos. Et id ne fiat, vereor; adeo videbatur adolescens a sacris abhorrere. Duae unciae cederent monasterio, quod excepisset filium natu minorem: binae item monasteriis, quae excepissent puellas; sed hac lege, ut si illi detrectarent eam vitam profiteri, omnis tamen pecunia penes illos maneret incolumis. Iam una rursus uncia decideretur Bernardino, tantundem Vincentio; dimidium unciae Carthusianis, pro communione bonorum operum omnium, quae toto fierent

ordine. Uncia et semis quae superaret, distribueretur occultis pauperibus, quos beneficio dignos iudicassent Bernardinus et Vincentius. MA. Debebas Iureconsultorum more dicere, quos vel quas. PH. His igitur verbis stipulati sunt, recitato testamento: Georgi Balearice, vivus et sanae mentis approbas hoc testamentum, quod dudum ex animi tui sententia condidisti? Approbo. Et haec est tua suprema et immutabilis voluntas? Est. Meque et hunc Vincentium baccalaureum instituis ultimae tuae voluntatis executores? Instituo. Iussus est denuo subscribere. MA. Qui potuit moriens? PH. Bernardinus rexit aegroti manum. MA. Quid subscripsit? PH. Sanctum Franciscum et sanctum Dominicum iratos habeat, qui tentarit hinc aliquid immutare. MA. At non metuebant actionem testamenti inofficiosi? PH. Ista actio non habet locum in his, quae Deo dicantur; neque quisquam libenter cum Deo litem suscipit. His peractis, uxor et liberi, datis dextris aegroto, iurant se servaturos quod recepissent. Post haec coeptum est agi de pompa funerali, non sine contentione. Tandem haec vincit sententia, ut ex quinque ordinum singulis adessent novem, in honorem quinque voluminum Mosis et angelorum in novem choros digestorum *). Suam quisque ordo crucem praeferret, canerentque funebres naenias. Ad haec praeter cognatos conducerentur triginta (tot nummis erat venditus Dominus) daduchi pullati, et honoris gratia ploratores duodecim (hic est numerus ordini Apostolico sacer) comitarentur: a feretro sequeretur equus Georgii pullatus, sic ad genua alligata cervice, ut

*) Papicolae (quibus ista falsi Dionysii Areopagitae opera de Hierarchia coelesti et de coelestibus ordinibus pro oraculis sunt) novem angelorum choros statuunt, nempe *Seraphinos*, *Cherubinos*, *Thronos*, *Dominationes*, *Principatus*, *Potestates*, *Virtutes*, *Archangelos*, et *Angelos*.

herum humi requirere videretur. Stragula hinc atque hinc ostenderent insignia. Similiter et unaquaeque taeda et pulla vestis haberet insignia. Reponeretur autem corpus quidem ipsum ad dextram altaris summi in tymbo marmoreo, qui promineret a solo pedes quatuor; ipse in summo recumberet, Pario sculptus marmore, totus armatus a vertice usque ad calcaneum; nec deesset galeae sua crista; crista erat onocrotali collum*): nec clypeus laevo brachio, in quo insignia haec erant, tria capita apri silvestris aurea, in planitie argentea **): nec lateri gladius inaurato capulo, nec baltheus inauratus ac gemmeis distinctus bullis, nec pedibus aurea calcaria: erat enim eques auratus: sub pedibus haberet leopardum. Orae sepulcri titulum haberent tali viro dignum. Cor autem separatim recondi volebat in sacello divi Francisci. Intestina mandavit parocho, honorifice sepelienda in sacello quod est Virgini matri sacrum. MA. Funus nimirum honorificum, sed nimio constans. Venetiae vel cerdoni cuipiam plus haberetur honoris minimo impendio. Feretrum elegans dat sodalitas, et unum comitantur aliquando sexcenti monachorum tunicis palliisve vestiti. PH. Vidimus et nos risimusque istas pauperum ineptas glorias. Incedunt fullones et coriarii superne, inferneque cerdones, in medio monachi; chimaeras esse diceres: nec heic alia res erat, si vidisses. Cautum est et illud Georgio, ut Franciscanus et Dominicanus inter sese sorte decernerent, utris primus cederet locus in pompa: post hos ceteri quoque sortirentur, ne quid hinc oriretur tumultus. Parochus et huius clerici locum tenerent infimum, hoc est, primum.

*) Ὀνοκρόταλος, avis instar oloris, voce absona et fere asinina, unde ei nomen.

**) Data opera fingit auctor insignia vitiosa. Nam adulterina signa vocantur, quae habent metallum super metallum.

Nec enim aliud erant passuri monachi. MA. Non acies tantum, sed et pompas ille callebat ordinare. PH. Cautum est et illud, ut funebre sacrum, quod apud parochum fieret, modulato musicorum concentu perageretur, honoris gratia. Dum haec aliaque tractantur, inhorruit aegrotus, deditque signa certissima supremum tempus adesse. Adornatur igitur extremus fabulae actus. MA. Nondum finis? PH. Recitatur diploma pontificis, in quo promittebatur criminum omnium abolitio, totusque purgatorii metus adimebatur. Ad haec iustificabantur omnia illius bona. MA. Rapto parta? PH. Certe iure belli ac more militari. Sed forte aderat Philippus iureconsultus uxoris frater: is in diplomate notavit locum secus positum, quam oportuit, et iniecit suspicionem falsi. MA. Haudquaquam in tempore: dissimulandum erat, etiamsi quid inesset erroris, et nihilo peius habuisset aegrotus. PH. Assentior. Et aegrotus sic hac re perturbatus est, ut minimum abesset a desperatione. Ibi Vincentius fortem virum praebuit; iussit Georgium quieto esse animo, sibi esse potestatem corrigendi supplendique, si quid in diplomatibus vel erratum esset, vel omissum. Quod si te, inquit, fefellerit diploma, ego iam nunc hanc animam pro tua suppono anima, ut tua petat coelos, mea dedatur orco. MA. Accipitne Deus tales animarum permutationes? Et, si accipit, num satis cautum videbatur Georgio tali pignore? Quid si Vincentii anima vel absque permutatione debebatur inferis? PH. Quod gestum est, narro. Hoc certe perfecit Vincentius: aegrotus visus est animum recipere. Mox recitantur cautiones, quibus Georgio promittebatur societas omnium operum, quae fierent per quatuor ordines et quintum Carthusiensium. MA. Ego metuerem, ne deprimerer ad inferos, si tantum sarcinae baiulandum esset. PH. De bonis operibus loquor: ea

non aliter gravant animam subvolaturam, quam plumae avem. MA. Mala igitur opera sua quibus legant? PH. Militibus Germaniae conductitiis. MA. Quo iure? PH. Iure evangelico: Habenti dabitur. Simulque recitatus est numerus missarum et psalteriorum, quae defuncti animam essent comitatura. Erat autem immensus. Post haec iterata est confessio, dataque benedictio. MA. Ita efflavit animam? PH. Nondum. Strata est humi storea iuncis contexta, sic ut ab initio convoluta cervicalis speciem ex sese faceret. MA. Quid nunc futurum est? PH. Eam consperserunt cinere, sed raro; ibi deposuere corpus aegroti. Instrata est tunica Franciscana, sed prius consecrata preculis et aqua lustrali. Cuculla supposita est capiti: nam tum indui non poterat; una cum illa suppositum est diploma cum cautionibus. MA. Nova mortis species. PH. Atqui confirmant, daemoni nullum esse ius in eos qui sic moriuntur. Sic aiunt praeter alios mortuum S. Martinum et Franciscum *). MA. Sed huic morti illorum vita responderat. Obsecro quid tum postea? PH. Porrecta est aegroto crucis imago et candela cerea. Ad crucem porrectam dixit aegrotus: Soleo in bellis tutus esse meo clypeo; nunc hunc clypeum opponam hosti meo: et exosculatus admovit humero laevo. Ad ceream vero sacram, Olim, inquit, hasta valui in bellis: nunc hanc hastam vibrabo adversus hostem animarum. MA. Satis militariter. PH. Has postremas voces edidit. Nam mox linguam mors occupavit, simulque coepit animam agere. Bernardinus a dextris imminebat morienti, Vincentius a sinistris, uterque pulcre vocalis. Alter ostendebat imaginem sancti Francisci, alter Dominici. Ceteri sparsi per cubiculum demur-

*) Ridet auctor fabulas Pontificias: nam qui fieri potuit, ut Martinus ille cucullo indutus animam exhalaverit, quum mortuus sit anno 396. quo tempore haec superstitio nondum innotuerat?

murabant psalmos aliquot voce lugubri. Bernardinus magnis vociferationibus percellebat aurem dextram, Vincentius sinistram. MA. Quid occlamabant? PH. Huiusmodi ferme Bernardinus: Georgi Balearice, si nunc quoque probas ea, quae sunt acta inter nos, flecte caput in dextrum; flexit. Vincentius contra: Ne quid trepides, Georgi; habes Franciscum et Dominicum propugnatores. Esto securus. Cogita quantum habeas meritorum, quod diploma; denique memineris, meam animam pro tua oppignoratam, si quid esset periculi: haec si sentis et probas, flecte caput in laevum; flexit. Rursus simili clamore, Si haec sentis, inquiunt, preme manum meam; tum manum pressit. Ita huc et illuc flectendo capite et premendis manibus transactae sunt horae ferme tres. Quum iam inciperet oscitare Georgius, ibi Bernardinus erectus pronuntiavit absolutionem: quam perficere non potuit, quin Georgius efflasset animam. Haec sub noctis medium: mane peracta anatomia. MA. Quid mali repertum est in corpore? PH. Recte mones; nam exciderat. Fragmentum plumbi inhaerebat diaphragmati. MA. Unde id? PH. Uxor narrabat, illum quondam ictum sphaerula bombardica. Hinc coniectabant medici, plumbi liquefacti particulam resedisse in corpore. Mox corpus lacerum utcunque convestitum est amictu Franciscano. A prandio sepultura peracta est, ea pompa qua decretum erat. MA. Nunquam audivi mortem operosiorem, nec funus ambitiosius. Verum istam opinor fabulam nolis evulgari. PH. Quam ob rem? MA. Ne quid irritentur crabrones. PH. Nihil est periculi. Etenim si pia sunt quae narro, etiam ipsorum interest, haec scire populum: sin minus, quotquot inter illos boni sunt, mihi gratias agent, qui haec prodiderim; quo pudore correcti quidam desinant similia facere; deinde simplices caveant, ne in

similem pertrahantur errorem. Sunt enim et apud istos cordati vereque pii, qui frequenter apud me questi sunt, paucorum vel superstitione vel improbitate totum ordinem reddi apud bonos invidiosum. MA. Recte tu quidem, et fortiter. Sed nunc aveo scire, quomodo decesserit Cornelius. PH. Ut vixit nulli molestus, ita mortuus est. Habebat febrem anniversariam, quae statis temporibus singulis annis recurreret. Ea tum, sive quia gravabat aetas (nam annum excesserat sexagesimum) sive aliis de caussis, solito magis urgebat hominem, et visus est ipse praesentire, diem fatalem imminere. Itaque quatriduo prius, quam moreretur, (erat Dominicus dies;) templum adiit, confessus est suo parocho, audivit publicam concionem et sacrum; a sacro, reverenter accepto pignore corporis Dominici, domum se recepit. MA. Non usus est medicis? PH. Unicum dumtaxat consuluit, sed non minus bonum virum, quam bonum medicum: ei Iacobo Castrutio nomen est. MA. Novi. Nihil illo sincerius. PH. Is respondit, suam quidem operam amico non defuturam, sed sibi videri plus esse praesidii in Deo, quam in medicis. Cornelius hanc vocem non minus alacriter accepit, quam si certissimam vitae spem ostendisset. Itaque tametsi semper pro suis facultatibus fuisset perbenignus in pauperes, tum quidquid decidi poterat uxoris et liberorum necessitati, impartiebatur in egenos, non istos ambitiose mendicos et nusquam non obvios, sed in probos, qui pro viribus industria laborandi cum paupertate pugnabant. Rogabam hominem ut decumberet, et sacerdotem ad sese accerseret potius, quam tenue corpusculum defatigaret. Respondit, hoc sibi semper studio fuisse, ut amicos suos sublevaret potius, si posset, quam gravaret officiis; nec se sui dissimilem esse velle in morte. Ne decubuit quidem nisi postremum diem, et noctis partem,

qua reliquit terras. Interim ob corpusculi lassitudinem baculo nitebatur, aut sedebat in cathedra; raro componebat se lectulo, sed vestitus et erecto capite. Hoc tempore aut mandabat aliquid de curandis egenis, maxime notis aut vicinis, aut legebat e libris sacris, quae provocant hominis erga Deum fiduciam, quaeque illius in nos caritatem declarant. Si per lassitudinem ipse minus poterat, audiebat amicum praelegentem. Frequenter miro affectu hortabatur familiam ad mutuum amorem et concordiam atque studium verae pietatis; solicitosque de morte ipsius amantissime consolabatur. Identidem admonebat suos, ne quid aeris alieni praeteriretur indissolutum. MA. Non condiderat testamentum? PH. Iam pridem sanus ac valens id curarat. Negabat enim esse testamenta, quae fierent ab agentibus animam, sed deliramenta potius. MA Nihil legarat monasteriis aut egenis? PH. Ne teruncium quidem. Ego, inquit, pro mea portione dispensavi facultatulas meas; nunc ut earum possesionem aliis trado, ita trado et dispensationem. Et confido, meos sanctius dispensaturos, quam ipse feci. MA. Non accersebat ad sese pios homines, quemadmodum fecit Georgius? PH. Ne unum quidem: praeter familiam et duos intime amicos nullus aderat. MA. Demiror quid senserit. PH. Negabat se morientem pluribus molestum esse velle, quam fuisset nascens. MA. Exspecto finem istius fabulae. PH. Mox audies. Venit dies Iovis. Ille stratum non reliquit, sentiens extremam corpusculi lassitudinem. Accitus parochus impartiit extremam unctionem, ac rursus porrexit corpus Domini, sed citra confessionem. Negabat enim quidquam scrupuli resedisse in animo. Ibi parochus agere coepit de sepultura, qua pompa, quove loco sepeliri vellet. Sepeli, inquit, me quo modo sepelires infimae sortis Christianum: nec mea

refert, ubi seponas hoc corpusculum, aeque inveniendum in extremo die ubicunque condideris. Pompam funeris nihil moror. Mox iniecta mentio de sonitu campanarum, de tricenariis *), et anniversariis **) de diplomate, de communione meritorum emenda. Tum ille: Mi pastor, nihilo peius habebo, etiamsi nulla sonet campana. Si me vel uno funebri sacro dignaberis, plus satis erit. Aut si quid aliud est, quod ob publicam ecclesiae consuetudinem citra scandalum infirmorum omitti vix potest, id tuo permitto arbitratui. Nec est animus, cuiusquam vel preces commercari, vel meritis quenquam suis spoliare. Satis meritorum exuberat Christo: et confido totius ecclesiae preces ac merita mihi, si modo vivum sum membrum, profutura. In duobus diplomatibus mihi tota spes est. Alterum est peccatorum meorum, quod princeps pastorum dominus Iesus abolevit, affigens illud cruci; alterum quod ipse suo sacrosancto sanguine scripsit et obsignavit, quo nos certos reddidit de salute aeterna, si totam fiduciam nostram in ipsum transferamus. Absit enim ut instructus meritis ac diplomatibus provocem Dominum meum, ut in iudicium veniat cum servo, certus quod in conspectu eius non iustificabitur omnis vivens. Ego ab illius iustitia appello ad eiusdem misericordiam, quoniam immensa est et ineffabilis. His dictis abiit parochus. Cornelius, veluti magna spe salutis concepta, gaudens et alacer, iubet sibi quaedam recitari e sacris voluminibus, quae confirmant spem resurrectionis et praemia immortalitatis: velut illud ex Esaia de morte Ezechiae dilata ***), una cum cantico: deinde cap. 15. epistolae Pauli ad

*) *Tricenarium* erat funebre sacrum, quod per totum mensem, i. e. 30. dies post exsequias continue celebrabatur. *Le trentain*, gallice.

**) Supple, Missis, vel precibus singulis annis recurrentibus.

***) Quod exstat Esai. cap. 38. et 2 Reg. 20.

Corinth. prioris: de morte Lazari ex Ioanne: sed praecipue historiam Christi passi ex Evangeliis. Quam hic animo devorabat singula, ad quaedam suspirans, ad alia compositis manibus gratias agens, ad quaedam hilarescens ac gestiens, ad nonnulla preculas quasdam breves eiaculans! A prandio quum paullulum temporis obdormisset, iubet recitari caput ex Evangelio Ioannis duodecimum, usque ad historiae finem. Heic dixisses hominem plane transfigurari, afflarique novo spiritu. Iam dies vergebat ad vesperam; accersit uxorem ac liberos: ibi erecto quantum licuit corpusculo, sic affatus est suos: Carissima coniux, quos Deus ante coniunxerat, idem nunc separat, sed corporibus dumtaxat, idque ad breve tempus: curam, caritatem, pietatem, quam antehac partiri soles in me et dulcissima pignora, totam in istos transfer. Ne putaris, te ullis modis posse magis demereri vel Deum, vel me, quam si istos, quos Deus dedit nobis coniugii fructum, sic educes, foveas et instituas, ut Christo digni habeantur. In hos igitur conduplica pietatem tuam, et meam portionem in te translatam existima. Id si feceris, ut facturam confido, non erit cur videantur orphani. Quod si repetas matrimonium, — Ad hanc vocem uxor erupit in fletum, coepitque deierare, se nunquam de repetendis nuptiis cogitaturam. Heic Cornelius: Soror in Christo mihi carissima, si Dominus Iesus largiri dignabitur tibi propositum istud ac robur spiritus, ne desis dono coelesti. Erit enim hoc tibi pariter ac liberis commodius. Sin alio vocabit carnis infirmitas, scito quod mors mea te liberat a iure coniugii, sed non liberat a fide, quam meo tuoque nomine debes curandis communibus liberis. Quod ad matrimonium attinet, utere libertate, quam tibi permisit Dominus. Tantum hoc te rogo moneoque, ut virum tibi deligas iis moribus,

tuque te illi talem praebeas, ut possit, vel suapte bonitate ductus, vel tua commoditate provocatus, amare privignos. Proinde cave, ne cui voto te obstringas. Serva te liberam Deo et liberis nostris; quos sic institues ad omnem pietatem, ut caveas, ne se cuipiam addicant instituto *), donec per aetatem et rerum usum constiterit, ad quod vitae genus sint idonei. Deinde versus ad liberos, exhortatus est ad studium pietatis, ad obediendum matri, ad mutuam inter ipsos caritatem et concordiam. His peroratis, dedit osculum uxori; liberis, facto signo crucis, precatus est bonam mentem et Christi misericordiam. Post haec intuens omnes qui aderant, Sub crastinam, inquit, auroram Dominus, qui diluculo revixit, pro sua misericordia dignabitur hanc animulam ex huius corpusculi sepulcro, eque huius mortalitatis tenebris evocare in lucem suam coelestem. Nolo teneram aetatem excubiis inanibus fatigari. Ceteri quoque vicissim dormiant; mihi satis est unum adesse vigilem, qui recitet sacram lectionem. Transacta nocte sub horam quartam cunctis praesentibus iussit recitari psalmum totum, quem Dominus orans recitavit in cruce. Eo finito, iussit exhiberi cereum et crucem; et cereum accipiens, dixit: Dominus illuminatio mea et salus mea; quem timebo? crucem exosculatus dixit: Dominus protector vitae meae; a quo trepidabo? Mox manus super pectus in supplicantis gestum composuit, et oculis in coelum erectis dixit, Domine Iesu, accipe spiritum meum. Et protinus clausit oculos veluti dormiturus; simulque levi flatu emisit spiritum: dixisses illum obdormisse, non exspirasse. MA. Nunquam audivi mortem minus operosam. PH. Talis fuerat in omni vita. Uterque fuit amicus. Fortasse non aeque di-

*) Ordini vel Collegio monachorum, unde sese postea nequeant extricare.

iudico, uter decesserit Christianius: tu qui integer es, rectius dispicies. MA. Ita faciam, sed per otium.

ECHO.

IUVENIS, ECHO.

IU. Cupio paucis te consulere, si vacat. EC. Vacat. IU. Et si venio tibi gratus iuvenis. EC. Venis. IU. Sed potesne mihi et de futuris dicere verum, Echo? EC. *Ἔχω*. IU. Et Graece nosti? quid istuc novi? EC. Novi. IU. Qualia tibi videntur Musarum studia? EC. *Δῖα*. IU. Censes igitur terendos auctores, qui conducunt ad bonas literas? EC. Teras. IU. Quam igitur mentem habent isti, qui haec studia linguis traducunt suis? EC. Suis. IU. Sed utinam harum cultores similiter essent et pietatis studiosi! EC. O si! IU. Nunc quorundam improbitas omnes reddit invisos. EC. *Ἴσως*. IU. Et multis hominum, peccatum confertur in nomen eruditionis. EC. *Ὄνοις*. IU. Atqui vulgo videntur non infimi. EC. Fimi. IU. Quid facere censes eos, qui terunt aetatem in sophistico doctrinae genere? EC. Nere. IU. Fortassis telas aranearum. EC. Harum. IU. At Penelopes telas texunt ac retexunt. EC. Texunt. IU. Cui suades ut me dem vitae instituto? EC. Tuto. IU. Erit auspicatum, si uxorem duxero? EC. Sero. IU. Quid si mihi veniat usu, quod his qui incidunt in uxores parum pudicas parumque frugiferas? EC. Feras. IU. Atqui cum talibus morte durior est vita. EC. Vita *). IU. Siccine in rebus humanis dominari fortunam? EC. Unam **). IU. Magis fortasse expedit, ut aliquis prae coniugio monachi institutum eligat. EC. Ligat. IU. Quid superest remedii, ubi quem adstrinxerit iam nodus insolubilis? EC. Bilis. IU. Attamen miserum est homines vivere solos. EC. *Ὅλως*. IU. Cuiusmodi censes horum temporum ple-

*) Cave. **) Solam.

rosque monachos? EC. Ἄχος. IU. Quid igitur istos movet, qui suspiciunt illos ut semideos? EC. Δέος. IU. Quid captant plerique qui ambiunt sacerdotium? EC. Otium. IU. Praeterea nihil habet sacerdos? EC. Κέρδος. IU. Quid bonae rei contigit illis qui fiunt episcopi? EC. Κόποι. IU. At nulli magis vivunt in ocio. EC. Scio. IU. Quae res illos admonere poterit, ut intelligant, quantum sustineant onus? EC. Ὁ νοῦς. IU. Ergo res praeclara est sacerdotium, si quis se in eo gerendo qualem oportet praebeat. EC. Beat. IU. Quid fructus erit, si me conferam in aulam eorum, qui praecellunt monarchica dignitate? EC. Ate. IU. At non paucos video qui solent illinc sibi praeclaram felicitatem ariolari. EC. Λάροι *). IU. At interim dum incedunt holosericati, vulgo videntur homines magnifici. EC. Fici **). IU. Foris igitur aureos, intus ficulnos homines dicis, si quis inspiciat cominus? EC. Minus. IU. Nihil igitur praeclari sunt, quos pro diis veneramur byssinos. EC. Σῖνος. IU. Nec militare genus magno aestimabis fortasse. EC. Asse. IU. Magnum quiddam pollicentur, qui e sideribus et futura praedicunt Astrologi. EC. Λόγοι. IU. At strenue laborant Grammatici. EC. Εἰκῆ. IU. Non placent, opinor, leguleii homines semper famelici. EC. Λύκοι. IU. Qualis ero, si fiam opifex? EC. Faex. IU. Itane nihil praeterea adferunt artes boni aut mali? EC. Ali. IU. Fuerone beatus, si perseveravero in bonis literis? EC. Eris. IU. Sed quae res dabit, ut adsit pietas? EC. Aetas. IU. Decem iam annos aetatem trivi in Cicerone. EC. Ὄνε. IU. Unde tibi subit me asinum dicere? EC. E re. IU Fortassis hoc dicis, non sic huic incumbendum ut alios relinquam. EC. Inquam. IU.

*) Λάροι, pro stupidis. *Larus* avis est, quam et *gaviam* dicunt. Haec nimium cibi avida manibus capitur, ut aiunt.

**) Sic *homines ficulnei* dicuntur bardi et stupidi. Horat. lib. 1. sat. 8. *Truncus ficulnus, inutile lignum.*

Non placet igitur is, qui se per omnem vitam tantum in hoc torqueat, ut fiat Ciceronianus? EC. *Ἄνους*. IU. Quid superest natu grandibus, quorum aetas ad haec discenda non est tempestiva? EC. Stiva. IU. Facundior esses, opinor, si longius abessem. EC. Essem. IU. Non me delectant sermones dissyllabi. EC. Abi. IU. Coepi prior; video non posse vitari, quin posterior desinas. EC. Sinas. IU. Iam igitur tibi videor satis instructus ad ea probe gerenda, quae sunt in vita? EC. Ita. IU. Proinde si me voles abire, dicito. EC. Ito.

ΠΟΛΥΔΑΙΤΙΑ, DISPAR CONVIVIUM.

SPUDUS, APITIUS.

SP. Heus heus, Apiti. AP. Non audio. SP. Heus, inquam, Apiti. AP. Quis hic est tam molestus interpellator? SP. Est seriae rei quiddam, quod te volo. AP. At ego ad rem seriam propero. SP. Quonam? AP. Ad coenam. SP. Hac ipsa de re tecum volebam agere. AP. Non vacat nunc actoribus operam dare *), ne actum agam **). SP. Nihil feceris dispendii; comitabor te quo properas. AP. Age dic, modo tribus verbis. SP. Magno studio molior convivium, in quo nulli displiceam convivarum, placeam omnibus. Eius artis quoniam tu principatum tenes, ad te velut ad oraculum confugio. AP. Responsum accipe, et quidem iuxta veterum morem *ἔμμετρον*. Nulli ut dipliceas, nullum invitare memento. SP. Atqui solemne est epulum; multos excipiam oportet. AP. Quo plures invitaris, hoc pluribus displiceas oportet. Quae fuit unquam tam bene vel conscripta vel acta fabula, ut toti placuerit theatro? SP. Sed

*) Agere significat quoque iudicio persequi. Inde actores.

**) Proverbium a iure sumptum; nam in iudiciis non licet causam iterum agere.

age, Comi delicium Apiti*), subleva me tuo consilio; habebo te posthac numinis loco. AP. Sit igitur hoc primum consilium: Ne conare quod fieri non potest. SP. Quidnam? AP. Ut convivator omnibus placeas. Tanta est palatorum varietas. SP. At saltem ut paucioribus displiceam. AP. Voca paucos. SP. Non licet. AP. Voca pares, et ingeniis congruentes. SP. Ne id quidem mihi liberum est. Vitari non potest, quin et multos vocem, et dissimiles, denique nec eiusdem linguae neque nationis homines. AP. Nae tu mihi vere convicium narras, non convivium; in quo facile possit talis exoriri lusus, qualem Hebraei narrant accidisse in structura Babel, ut petenti frigidum aliquis porrigat calidum. SP. Opitulare, te quaeso; gratum experieris ac memorem. AP. Age, quando electio non est tui arbitrii, in re mala dabo bonum consilium. Haud parvi refert ad hilaritatem convivii, quo quisque loco sedeat. SP. Verissimum. AP. Ea res ut tibi cedat prospere, fac ut sortibus distribuantur accubitus. SP. Pulchre mones. AP. Deinde ne sic paullatim a summo ad imum procedant patinae, ut sigma literae vel serpentis potius imaginem pingant, aut ultro citroque reciprocent, quemadmodum olim in conviviis myrtus tradi solet **). SP. Quid igitur? AP. Sed ad singulas convivarum tetradas appone patinas ternas, sic ut quarta media promineat, quemadmodum pueri tribus nucibus imponunt quartam: in singulis sit aliud atque aliud cibi genus, quo quisque quod libet eligat. SP. Placet. Sed quoties mutabo patinas? AP. Quot partibus constat oratio rhetorica?

*) *Comus*, Gr. κῶμος, comessationum et lasciviae deus praeses. Unde et κῶμος ipsa comessatio.

**) Hinc proverbium, *ad myrtum canere*. Olim qui in conviviis canere iubebatur, myrteum ramum accipere solitus erat ab eo qui ante cecinerat, atque is finita cantione tradebat ei, quem vellet post se canere.

SP. Quinque, ni fallor *). AP. Quot actibus constat fabula? SP. Apud Horatium legi, Ne sit quinto productior actu. AP. Toties mutabis patinas, ut prooemium sit iusculentum, conclusio vel epilogus ex variis bellariorum generibus conflatus. SP. Quem probas in patinis ordinem? AP. Eundem quem Pyrrhus in acie. SP. Quid ais? AP. Quemadmodum in oratione, ita nec in convivio decet prooemium esse elaboratum. Rursus epilogus varietate commendetur potius quam apparatu. In tribus itaque mediis servanda Pyrrhi disciplina, ut in utroque cornu sit aliquid eximium, in media acie vulgarior apparatus. Hoc pacto fiet, ut nec sordidus videare, nec fastidiosa copia sis molestus. SP. Satis expedite de cibis; superest, ut, quomodo bibendum, doceas. AP. Nulli omnium cyathum appones, sed pueris dato negotium, ut, ubi percunctati didicerint, quo quisque vini genere delectetur, alacriter ad nutum cuique quod volet porrigant. Ea ex re duplex erit commodum. Nam et parcius bibetur, et iucundius, non solum ob id, quia subinde recens dabitur potus, verum etiam quod nemo bibet nisi sitiens. SP. Optimum profecto consilium. Sed qui fieri poterit, ut hilarescant omnes? AP. Id ut fiat, partim in te situm est. SP. Quinam? AP. Tenes illud, Ante omnia vultus accessere boni **). SP. Quorsum istud? AP Ut convivas comiter excipias, fronteque hilari compelles, sermonem ad cuiusque aetatem, affectum, ac mores attemperans. SP. Accedam, ut dicas melius. AP. Nosti linguas? SP. Propemodum omnium. AP. Ut sua quemque lingua subinde appelles, utque convivium fabulis amoenioribus hilarescat, varias misce materias de rebus, quarum quisque libenter meminit, et nullius

*) Exordio, narratione, divisione, contentione, et peroratione.

**) Ex Ovidii Metam. VIII, 677.

dolore audiuntur. SP. Quas dicis huiusmodi materias? AP. Sunt peculiares ingeniorum differentiae, quas ipse melius perspicies; ego generatim attingam aliquot. Senes gaudent ea memorare, quae multorum fugiunt memoriam, admiratores temporum in quibus ipsi floruerunt. Matronis dulce est refricari memoriam eius temporis, quum a procis ambirentur. Nautae, quique diversas ac longinquas mundi regiones inviserunt, libenter ea narrant, quae, quia nemo vidit, mirantur omnes; est et ante actorum malorum, iuxta proverbium, iucunda recordatio, si modo eius sint generis, ut cum probro coniuncta non sint, veluti militiae, profectionum, naufragiorumque discrimina. Postremo de sua cuique arte grata est confabulatio, deque hisce rebus, quarum usu callet. Haec sunt ferme generalia. Peculiares affectus singulatim describi non queant: sed exempli caussa: est aliquis laudis appetentior, alius vult haberi doctus, alius gaudet videri dives: est hic loquacior, ille pauciloquus, nonnullos reperies tetricos, alios contra blandiores. Sunt qui nolint videri senes, quum sint: sunt rursus qui volunt haberi grandiores quam sint, affectantes hoc esse mirandi, quod belle portant aetatem *): sunt foeminae quae sibi de forma placent, sunt aliae putidulae. His cognitis affectibus, haud difficile est miscere sermones unicuique gratos, vitatis his, quae moerorem afferunt. SP. Nae tu perpulchre tenes artem convivatoriam! AP. Phy! si tantundem temporis et operae mihi consumptum esset in utroque iure, medicina ac theologia, quantum impensum est huic arti, iam dudum et inter iureconsultos, medicos ac theologos doctoris et titulum et lauream tulissem. SP. Credo. AP. Sed heus tu, ne quid erres, heic cavendum est, ne fabulae sint

*) *Aetatem belle portare* dicuntur, quibus pro grandi aetate satis formae et virium est.

nimium prolixae, aut ne exeant in temulentiam. Quemadmodum enim vino nihil iucundius, si modice sumpseris; contra nihil molestius, si supra quam sat est hauseris: ita usu venit in fabulis. SP. Vera praedicas. Sed huic incommodo quodnam ostendis remedium? AP. Ubi senseris suboriri τὴν ἄοινον μέθην, per occasionem interseca sermonem, et argumentum diversum intersere. Frustra, opinor, te monerem, ne cui suus dolor in convivio refricetur, utcunque Plato iudicat, in conviviis quibusdam vitiis esse medendum, vino discutiente tristitiam et offensae memoriam abolente. Verum illud te monitum oportuit, ne nimium crebro salutes convivas; tametsi probo, ut interdum obambulans, nunc hos, nunc illos comiter appelles: oportet enim convivatorem bonum motoriam agere fabulam *). Nihil autem incivilius, quam ibi commemorare, quod cibi genus sit, qua coctum arte, quanti emptum. Idem de vino dictum puta. Quin extenuandum etiam modice quod apponitur. Alioqui nimis diligens extenuatio apparatus idem agit quod ostentatio. Satis est bis aut ad summum ter dixisse, Boni consulite; si parum lautus est apparatus, animus certe lautissimus est. Interdum sales aspergendi sunt, sed qui nihil habeant dentis. Profuerit et illud, subinde sua quemque compellare lingua, sed paucis. Dicendum erat initio, quod mihi nunc tandem venit in mentem. SP. Quidnam? AP. Si non placet sortito dare locos, cura ut tres ex omnibus eligas natura festivos, minimeque mutos, quorum unum collocabis in capite mensae, alterum e regione, tertium in medio, qui silentium ac tristitiam ceterorum discutiant. Quodsi perspexeris, convivium vel silentio tristius esse, vel clamoribus tumultuosum, aut etiam ad rixas tendere: — SP. Hoc crebro fit apud nos: quid tum fa-

*) In qua motus assiduus.

ciendum? AP. Accipe rem mihi multo usu compertam. SP. Exspecto. AP. Inducito duos mimos, sive γελωτοποιοὺς, qui sine voce ridiculum aliquod argumentum gesticulatione repraesentent. SP. Cur sine voce? AP. Ut par sit omnium voluptas, aut nihil loquantur, aut lingua loquantur omnibus aeque ignota; gestibus loquentes, omnes pariter intelligent. SP. Quod argumentum mihi narras, non satis intelligo. AP. Sunt innumera; puta uxorem decertantem cum marito de principatu, aut simile quippiam e media vita. Quo magis erit ridicula saltatio, hoc plus erit omnibus voluptatis. Hos oportet esse semifatuos; alioqui qui plane fatui sunt, quaedam interdum effutiunt imprudentes, quae laedunt. SP. Ita tibi precor semper propitium Comum, ut mihi dedisti fidele consilium. AP. Addam coronidem *), quin potius repetam, quod initio dixeram, ne nimium sis anxius, ut placeas omnibus, non heic tantum, sed in omni vita: atque ita fiet, ut citius placeas omnibus: optimum enim in vita, Ne quid nimis.

DE REBUS AC VOCABULIS.

BEATUS, BONIFACIUS.

BE. Salvus sit Bonifacius. BO. Etiam atque etiam salvus sit Beatus. Sed utinam essemus uterque quod dicimur, tu dives, ego formosus. BE. Itane parum tibi videtur, habere nomen magnificum? BO. Mihi quidem minimi momenti, nisi res adsit. BE. At plerique mortales aliter affecti sunt. BO. Fieri potest ut mortales sint isti; homines esse non credo. BE. Et homines sunt, o bone, nisi putas, etiam nunc sub humana specie camelos et asinos obambulare. BO. Hoc citius crediderim, quam homines esse, qui plu-

*) *Coronis* est rei apex. Per metaphoram sumitur pro rei fine, vel quod ornatus gratia additur.

ris nomen faciant, quam rem. BE. In certis rerum generibus, fateor, plerique malunt rem, quam nomen; in multis contra. BO. Hoc quid sit, non satis assequor. BE. Atqui penes nos ipsos exemplum est. Tu Bonifacius diceris, et habes quod diceris: sed si esses alterutro spoliandus, utrum malles habere malam faciem, an pro Bonifacio dici Cornelius? BO. Equidem malim vel Thersites dici, quam habere prodigiosam faciem: an bonam habeam, nescio. BE. Item ego si dives essem, et aut res, aut nomen esset deponendum, malim Irus dici, quam re spoliari. BO. Assentior vera loquenti. BE. Idem usu veniet, opinor, in his qui sunt prospera valetudine, aut aliis corporis praediti commodis. BO. Probabile est. BE. At quam multos videmus, qui mallent nomen eruditi piique viri, quam esse docti bonique! BO. Plurimos istiusmodi novi. BE. An non apud nos plus habet momenti nomen, quam res? BO. Videtur. BE. Iam si quis nobis adesset dialecticus, qui scite definiret, quid sit rex, quid episcopus, quid magistratus, quid philosophus; fortassis et heic inveniremus qui mallent nomen, quam rem. BO. Ita profecto, si rex est, qui legibus et aequitate populi commodum spectat, non suum: si episcopus, qui totus invigilat gregi Dominico: et si magistratus est, qui ex animo consulit reip. et si philosophus est, qui neglectis fortunae commodis, tantum studet bonae menti parandae. BE. Heic vides, quantum huius generis exemplorum possim aggerere. BO. Sane plurimum. BE. An hos omnes negabis esse homines? BO. Vereor ne nos ipsi citius nomen hominis amittamus. BE. At si homo est animal rationale; quantum abest hoc a ratione, ut in corporis commodis verius quam bonis, et in externis, quae fortuna dat simul et eripit, quum libet, rem malimus, quam nomen: in veris animi bonis nomen pluris faciamus, quam rem? BO. Prae-

posterum mehercule iudicium, si quis attendat. BE. Eadem autem est ratio in contrariis. BO. Exspecto quid dicas. BE. Idem iudicandum de nominibus rerum fugiendarum, quod dictum est de vocabulis expetendarum. BO. Apparet. BE. Magis enim horrendum est esse tyrannum, quam tyranni nomen: et si malus episcopus, iuxta sententiam evangelicam, fur est et latro, non tam haec nomina sunt nobis detestanda, quam ipsa res. BO. Convenit sane. BE. Tu de ceteris similiter colligito. BO. Prorsus intelligo. BE. Nonne fatui nomen aversantur omnes? BO. Et quidem maxime. BE. Nonne fatuus esset, qui aureo piscaretur hamo, qui vitrum anteponeret gemmis, qui cariores haberet equos quam uxorem ac liberos? BO. Is esset quovis Coroebo stultior *). BE. An non tales sunt qui procurrunt in militiam, spe lucri non admodum magni, corpus et animum exponentes periculo: qui student congerendis opibus, quum animum habeant omnium bonarum rerum egenum: qui vestes et aedes exornant, quum animus neglectus ac squallidus iaceat: qui corporis valetudinem anxie tuentur, animam tot capitalibus morbis laborantem negligunt: denique qui fugacissimis huius vitae voluptatibus cruciatus merentur aeternos? BO. Ipsa ratio fateri cogit, plusquam fatuos esse. BE. Atqui his fatuis quum plena sint omnia, vix invenias, qui ferre possit fatui vocabulum, quum adeo non abhorreant a re. BO. Sic est profecto. BE. Age, scis quam sint apud omnes invisa vocabula mendacis ac furis. BO. Sunt invisissima, nec sine caussa. BE. Fateor. Sed quum stuprare coniuges alienas sit furto sceleratius, tamen adulteri cognomine quidam etiam gloriantur, ad furti convicium illico stricturi gla-

*) *Stultior Coroebo*, Proverbialis Hyperbole est, sive a Coroebo quodam stolido, qui undas maris numerare vellet, sive ab illo Coroebo Mygdonide, de quo vide Virgil. Aen. lib. II. 341

dium. BO. Ita res habet apud complures. BE. Ita quum multi scortis vinoque perditissimi sint, et sint libenter ac palam, tamen ad ganeonis nomen offenduntur. BO. Hi nimirum rem sibi gloriae ducunt, quum vocem rei debitam horreant. BE. Sed vix aliud nomen auribus nostris videtur intolerabilius, quam mendacis. BO. Novi qui hoc convicium caede sint ulti. BE. Sed utinam pariter abominentur rem! Nunquam accidit tibi, ut, qui promiserat se mutuum ad certum diem redditurum, falleret? BO. Frequenter; etiam quum id deierasset; neque id semel, sed iterum atque iterum. BE. Fortasse non erant solvendo. BO. Imo erant, sed commodius esse ducebant non reddere creditum. BE. An hoc non est mentiri? BO. Planissime. BE. Auderes istiusmodi creditorem sic compellare, Cur mihi toties mentiris? BO. Non, nisi paratus essem ad pugnam. BE. An non simili modo quotidie verba dant latomi, fabri, aurifices et vestiarii, pollicentes ad certum diem, nec tamen praestantes, etiamsi magni referat tua? BO. Mira impudentia! sed adde his advocatos pollicentes operam. BE. Potes addere sexcenta nomina; nemo tamen horum laturus sit mendacis vocabulum. BO. Hoc genere mendaciorum plena sunt omnia. BE. Itidem furis nomen nemo tolerat, quum a re non perinde omnes abhorreant. BO. Exspecto ut dicas clarius. BE. Quid interest inter eum, qui rem tuam tollit e scrinio, et inter eum qui depositum abiurat? BO. Nihil, nisi quod sceleratior est, qui spoliat etiam fidentem. BE. At quam pauci sunt, qui depositum reddunt; aut si reddunt, non dant integrum? BO. Opinor esse perpaucos. BE. Nemo tamen istorum ferat furis vocabulum, quum rem non horreant. BO. Admodum. BE. Iam mihi reputa, quid vulgo fiat in tractandis pupillorum bonis, in testamentis ac legatis, quantum haereat digitis tractantium? BO. Fre-

quenter totum. BE. Furtum amant, vocabulum detestantur. BO. Maxime. BE. Quid agant, qui res fisci tractant, qui monetam publicam cudunt deteriorem, qui nunc aucta, nunc diminuta nummorum aestimatione, privatorum rem accidunt, fortasse nobis non admodum liquet; de his, quae quotidie experimur, loqui fas est Qui sumit mutuum, aut qui conflat aes alienum hoc animo, ut reddat, si liceat, nunquam; quantulum abest a fure? BO. Cautior fortasse dici potest, melior nequaquam. BE. At horum quum ingens ubique sit numerus, nemo tamen tolerat furis nomen. BO. Animum solus Deus novit: proinde apud homines obaerati vocantur, non fures. BE. Quantuli refert, quo nomine dicantur apud homines, modo sint fures apud Deum? certe suus cuique notus est animus. Ad haec, qui, quum debeat multum, quod obtigit pecuniae, nequiter prodigit; qui, posteaquam decoxit in una civitate, delusis creditoribus, fugit in aliam, hospites quaerens quibus imponat, idque facit crebrius; nonne satis declarat, quo sit animo? BO. Satis superque. Sed tamen isti solent fucare colore quod faciunt. BE. Quonam? BO. Multum multisque debere, praedicant sibi cum magnatibus atque adeo regibus esse commune; eoque qui sunt hoc ingenio praediti, fere nobilitatis opinionem affectant. BE. In quem usum? BO. Dictu mirum, quantum equiti licere velint. BE. Quo iure? quibus legibus? BO. Haud aliis quam quibus praefecti maris vendicant sibi quidquid eiectum est naufragio, etiamsi exstet dominus: quibus alii suum esse volunt, quidquid apud furem aut praedonem deprehenderint. BE. Istiusmodi leges possent ipsi fures condere. BO. Et facerent, si queant tueri; et haberent quod excusarent, si bellum indicant prius quam furentur. BE. Quis hoc iuris dedit equiti potius, quam pediti? BO. Militiae favor. Sic enim

exercentur ad bellum, quo promptiores sint ad spoliandum hostem. BE. Sic, opinor, Pyrrhus exercebat suos ad bellum. BO. Non, sed Lacedaemonii. BE. Abeant in malam crucem cum suo exercitio. Sed unde nomen hoc tantae praerogativae? BO. Quibusdam obvenit a maioribus, alii mercantur aere, quidam adsciscunt. BE. An licet adsciscere cuilibet? BO. Licet, si mores respondeant. BE. Qui? BO. Si nihil bonae rei gerat, si splendide vestiatur, si incedat annulatus, si gnaviter scortetur, si aleam ludat assidue, si certet chartis, si compotationibus ac voluptatibus aetatem absumat, si nihil loquatur plebeium, sed arces, pugnas, ac bella mera crepet, Thrasonica omnia. Isti sibi permittunt bellum, cui velint, indicere; etiamsi, pedem ubi ponant, non habeant. BE. Equites mihi narras equuleo dignos. Atqui tales habet non paucos Sicambria.

CHARON.

CHARON, GENIUS, ALASTOR.

CH. Quid ita properas gestiens, Alastor? AL. Opportune tu quidem, o Charon. Ad te properabam. CH. Quid novae rei *)? AL. Nuntium fero, tibi Proserpinaeque laetissimum futurum. CH. Effer igitur quod fers, teque exonera. AL. Furiae non minus gnaviter quam feliciter gesserunt suum negotium; nullam orbis partem non infecerunt malis tartareis, dissidiis, bellis, latrociniis, pestilentiis, adeo ut plane iam calvae emissis colubris sint, et exhaustae venenis obambulent, quaerentes quidquid usquam est

*) Scripsit Erasmus hoc Colloquium fere eo tempore, quo Carolus V. Caesar, Hispaniarum rex, una cum Henrico octavo, Angliae rege, quem arctissimo foedere sibi conciliaverat, gravissima bella gerebat adversus Franciscum primum, Galliarum regem.

viperarum et aspidum, quando tam glabrae sunt quam ovum, et pilum non habent in capite, neque quidquam in pectore succi efficacis. Proinde tu fac, cymbam ac remos appares. Mox enim ventura est tanta umbrarum multitudo, ut verear ne non sufficias omnibus transmittendis. CH. Ista nos non fugerant. AL. Unde rescieras? CH. Ossa *) pertulerat ante biduum. AL. Ut illa dea nihil est velocius! Sed quid tu igitur heic cessas relicta cymba? CH. Ita nimirum res ferebat. Huc profectus sum, ut mihi compararem validam aliquam triremem. Nam mea cymba iam vetustate putris ac futilis non suffecerit huic operi, si vera sunt quae narravit Ossa. Quanquam quid opus erat Ossa? Res ipsa compellit. Nam naufragium feci! AL. Nimirum totus distillas; suspicabar te redire e balneo. CH. Imo enatavi e Stygia palude. AL. Umbras ubi reliquisti? CH. Natant cum ranis. AL. Sed quid narravit Ossa? CH Tres orbis monarchas capitalibus odiis in mutuum exitium ruere, nec ullam orbis Christiani partem immunem esse a belli furiis; nam tres illi reliquos omnes pertrahunt in belli consortium. Omnes esse talibus animis, ut nemo velit alteri cedere: nec Danum, nec Polonum, nec Scotum, nec vero Turcam interim esse in otio; moliri dira: pestilentiam ubique saevire, apud Hispanos, apud Britannos, apud Italos, apud Gallos. Ad haec novam esse luem ex opinionum varietate natam, quae sic vitiavit omnium animos, ut nulla usquam sit sincera amicitia, sed frater fratri diffidat, nec uxori cum marito conveniat. Spes est, hinc quoque nascituram olim magnificam hominum perniciem, si res a linguis et calamis ad manus pervenerit. AL. Haec omnia verissime narravit Ossa. Nam ipse plura vidi his ocu-

*) Apud Homerum Ossa dea famae est. Il. β. 93. *Μετὰ δὲ σφίσιν Ὄσσα δεδήει.*

lis, assiduus comes et adiutor Furiarum, quae nullo tempore magis declararunt se suo dignas nomine. CH. Atqui periculum est, ne quis daemon exoriatur, qui subito adhortetur ad pacem; et sunt mortalium animi mutabiles. Nam audio, apud superos esse Polygraphum quendam, qui calamo suo non desinit insectari bellum, et ad pacem cohortari. AL. Ille iam pridem surdis canit. Olim scripsit pacis profligatae querimoniam *); nunc eidem exstinctae scripsit epitaphium. Sunt alii contra, qui non minus iuvent rem nostram, quam ipsae Furiae. CH. Quinam isti? AL. Sunt animalia quaedam pullis et candidis palliis, cinericiis tunicis, variis ornata plumis; haec nunquam recedunt ab aulis principum: instillant in aurem amorem belli, hortantur eodem proceres ac plebem: in evangelicis illis concionibus clamitant, bellum esse iustum, sanctum, ac pium. Quoque magis mireris hominum fortem animum, clamitant idem apud utramque partem. Apud Gallos concionantur, Deum stare pro Gallis, nec vinci posse qui Deum habeat protectorem. Apud Anglos et Hispanos, hoc bellum non a Caesare geri, sed a Deo; tantum praebeant se viros fortes; victoriam esse certam. Quod si quis interciderit, eum non perire, sed recta subvolare in caelum, sicut erat, armatum. CH. Et habetur istis tanta fides? AL. Quid non potest simulata religio? Accedit huc iuventus, rerum imperitia, gloriae sitis, ira, animus ad id, quo vocatur, natura propensus. His facile imponitur, nec difficile perpellitur plaustrum suapte sponte propendens ad ruinam. CH. Ego istis animalibus lubens aliquid boni fecero. AL. Appara lautum convivium. Nihil potes gratius. CH. Ex malvis, lupinis, et porris. Nam apud nos non alia est, ut scis, annona. AL. Imo ex

*) Exstat hic libellus Erasmi ita inscriptus: Querela pacis undique gentium eiectae profligataeque, auctore Erasmo Rot.

perdicibus, capis, et phasianis, si vis esse gratus convivator. CH. Sed quae res istos movet, ut tantopere promoveant bellum? aut quid hinc metunt commodi? AL. Quia plus emolumenti capiunt e morientibus, quam ex vivis. Sunt testamenta, parentalia, bullae, multaque alia non aspernanda lucra. Denique malunt in castris versari, quam in suis alvearibus. Bellum multos gignit episcopos, qui in pace ne teruncii quidem fiebant. CH. Sapiunt. AL. Sed quid opus est triremi? CH. Nihil, si velim in media palude rursus naufragium facere. AL. Ob multitudinem? CH. Scilicet. AL. Atqui umbras vehis, non corpora. Quantulum autem ponderis habent umbrae? CH. Sint tipulae, tamen tipularum *) tanta vis esse potest, ut onerent cymbam. Tum scis, et cymbam umbratilem esse. AL. At ego memini videre me quum esset ingens turba, nec cymba caperet omnes, a clavo tuo tria millia umbrarum pendere nonnunquam, nec tu pondus ullum sentiebas. CH. Fateor tales esse animas, quae paulatim demigrarunt e corpore phthisi aut hectica tenuato. Ceterum quae subito revelluntur e crasso corpore, multum corporeae molis secum ferunt. Tales autem mittit apoplexia, synanche, pestilentia, sed praecipue bellum. AL. Non opinor Gallos aut Hispanos adferre multum ponderis. CH. Multo minus quam ceteri; quanquam et horum animae non omnino veniunt plumeae. Ceterum e Britannis, e Germanis belle pastis, veniunt aliquoties tales, ut nuper periclitatus sim decem dumtaxat vehens, et nisi iacturam fecissem, perieram una cum cymba, vectoribus et naulo. AL. Ingens discrimen. CH. Quid interea censes fieri, quum accedunt crassi satrapae, Thrasones et Polymachae-

*) *Tipula* vermiculus est, vel insecti genus, sex pedes habens, sed tantae levitatis, ut supra aquam currat. Hinc Plautus Pers. act. 2. sc. 2. *Nec tipulae levius pondus est, quam fides lenonia.*

roplacidae *)? AL. Ex his qui pereunt in iusto bello, nullos arbitror ad te venire. Nam aiunt eos recta subvolare in coelum. CH. Quo subvolent, nescio: unum illud scio, quoties bellum est, tot ad me veniunt saucii lacerique, ut demirer, ullum superesse apud superos. Nec solum veniunt onustae crapula et abdomine, verum etiam bullis, et sacerdotiis, alisque rebus plurimis. AL. At ista non deferunt secum, sed nudae veniunt ad te. CH. Verum; sed quae recentes veniunt, somnia talium rerum secum adferunt. AL. Itane gravant somnia? CH. Gravant cymbam meam; quid dixi, gravant? iam demerserunt. Postremo tot obolos putas nihil habere sarcinae? AL. Equidem arbitror, si ferant aereos. CH. Proinde certum est mihi, prospicere de navi, quae sufficiat oneri. AL. O te felicem! CH. Quid ita? AL. Quia propediem ditesces. CH. Ob multitudinem umbrarum? AL. Nae. CH. Siquidem suas opes secum adferant. Nunc qui in cymba deplorant, se apud superos reliquisse regna, praesulatus, abbatias, auri talenta innumera, ad me nihil adferunt praeter obolum. Itaque quod iam annis ter mille mihi corrasum est, id totum est effundendum in unam triremem. AL. Sumptum faciat oportet, qui quaerit lucrum. CH Atqui mortales, ut audio, felicius negotiantur, qui favente Mercurio ditescunt intra triennium. AL. Sed iidem decoquunt nonnunquam. Tuum lucrum minus, sed certius. CH. Nescio quam certum: si quis Deus nunc exoriatur, qui res principum componat, sors haec tota mihi perierit. AL. Ista quidem de re iubeo, ut me sponsore in utramque aurem dormias. Intra decennium totum nihil est, quod pacem metuas. Unus Romanus pontifex sedulo quidem hortatur ad concordiam, sed laterem lavat. Murmurant et civitates taedio malorum: conferunt

*) Plautinum nomen. Pseud. IV, 2, 31.

susurros populi nescio qui, dictitantes iniquum ut ob privatas iras aut ambitionem duorum triumvere res humanae sursum deorsum misceantur: sed vincent, mihi crede, quamlibet recta consilia Furiae. Ceterum quid opus erat hac gratia petere superos? An apud nos non sunt fabri? Certe Vulcanum habemus. CH. Pulchre, si quaeram navim aeream. AL. Minimo accersetur aliquis. CH. Ita est, sed deficit nos materia. AL. Quid audio? nihil illic silvarum? CH. Etiam nemora, quae fuerant in campis Elysiis, absumpta sunt. AL. In quem tandem usum? CH. Exurendis haereticorum umbris; adeo ut nuper coacti simus e terrae visceribus carbones effodere. AL. Quid? an istae umbrae non possunt minore sumptu puniri? CH. Sic visum est Rhadamantho. AL. Ubi triremem mercatus eris, unde remiges parabuntur? CH. Meae partes sunt tenere clavum; remigent umbrae, si velint traiicere. AL. At sunt quae non didicerunt remum agere. CH. Apud me nullus est eximius; remigant et monarchae, remigant et cardinales suam quisque vicem, non minus quam plebeii tenues, sive didicerint, sive non didicerint. AL. Tu fac dextro Mercurio feliciter mercere triremem; ego non te remorabor amplius. Orco laetum adferam nuntium. Sed heus heus, Charon. CH. Quid est? AL. Fac matures reditum, ne te mox obruat turba. CH. Imo iam plus quam ducenta millia offendes in ripa, praeter illas quae natant in palude. Properabo tamen quantum licebit. Dic illis, me mox adfuturum.

SYNODUS GRAMMATICORUM.

ALBINUS, BERTULPHUS, CANTHELUS, DIPHYLUS, EUMENIUS, FABULLUS, GADITANUS.

AL. Estne quisquam in hoc numero, qui didicit arithmeticen? BE. Cui tandem rei? AL. Qui certum doceat, quot convenerimus grammatici. BE. Istuc quidem citra calculos vel digiti nostri nobis dicere poterunt. Te pono in pollice, me in indice, Canthelum in medio, Diphylum in annulari, Eumenium in minimo. Nunc ad laevam transeo; illic in pollice pono Fabullum, in indice Gaditanum. Itaque, ni fallor, septem sumus. Sed quorsum attinet istuc scire? AL. Quoniam audio septenarium reddere legitimum concilium. BE. Quod concilium mihi narras? AL. Est res seria, quae me diu multumque torsit; neque me tantum, verum multos etiam viros neutiquam indoctos. Eam proponam in medium, ut huius synodi auctoritate semel finiatur quaestio. CA. Eximium quiddam sit oportet, quod tu vel ignores, Albine, vel animum tuum perspicacissimum diu multumque torserit. Quare cupimus et ipsi nosse quid istuc sit rei. Nam unus omnium nomine respondeo. AL. Ergo heic estote omnes, aures simul adhibentes et animos. Plus vident oculi quam oculus. Estne quisquam vestrum, qui nobis explanare possit, quid significet haec vox: Anticomarita? BE. Nihil facilius. Sonat enim betae genus, quam prisci natatilem appellabant, caule contorto nodosoque, mire fatua *), tetri odoris si contingas; posset cum anagyri **) contendere. CA. Natatilem narras

*) *Fatua* pro *insipida*. Ita Martialis: *Ut sapiant fatuae fabrorum prandia betae.*

**) Ἀνάγυρις, vel ἀνάγυρος, herba pessime olens.

betam, imo cacatilem bestiam. Quis unquam audivit aut legit antehac nomen natatilis betae? BE. Imo hoc dilucide docet Mammetrectus vulgo corrupte dictus, quum vero nomine dicatur Mammothreptos, quasi dicas aviae alumnum. AL. Quid istuc est tituli? BE. Ut intelligas, in libro nihil inveniri praeter meras delicias; quod mammae, hoc est, aviae soleant indulgentius habere nepotes, quam matres liberos suos. AL. Plane deliciosum opus mihi narras. Nuper enim quum in hunc codicem incidissem, minimum abfuit, quin risu dissilierim. CA. Ubi tu nactus es eum codicem, qui rarissimus inventu est? BE. Abbas divi Bavonis *), nomine Livinus, a prandio Brugis duxit me in bibliothecam suam peculiarem, quam homo senex, cupiens aliquod sui monumentum posteris relinquere, non mediocri sumptu parabat. Nullus erat liber, qui non esset manu descriptus, idque in membranis, nullus qui non variis picturis ornatus, ac foris bysso auroque tectus. Quin et ipsa codicum spatiosa moles nescio quid maiestatis prae se ferebat. AL. Quinam erant? BE. Oh praeclari omnes, Catholicon, Brachylogus, Ovidius per allegorias expositus, aliique innumeri; inter quos et lepidissimum Mammothreptum reperi. Inter eas delicias inveni Natatilem Betam. AL. Cur vocant natatilem? BE. Referam quod legi: penes auctorem fidei periculum esto. Quoniam, inquit, provenit in locis humidis putribusque, nec usquam felicius provenit, quam in coeno aut sterquilinio; honos sit auribus. AL. Itane graviter olet? BE. Sic ut nec oletum ullum peius oleat. AL. Estne istius oleris ullus usus? BE. Imo in deliciis est. AL. For-

*) *Bavo* prius miles, dein monachus Gandavi, cuius urbis et patronus est, in monasterio Petri a se fundato obiit anno 630 post mortem a Papicolis in divorum numerum relatus

tasse porcis, aut asinis, aut bubus Cypriis.*) BE. Imo hominibus, et quidem delicatis. Pelinorum **) gens est, apud quam convivia vicissim in longam ducuntur periodum: extremam compotationem vocant sua lingua Resumtam, quasi nos dicamus bellaria aut tragemata. AL. Quam bella bellaria! BE. Eius compotationis haec lex est, ut liberum sit convivatori quidquid volet apponere: nefas autem sit convivis quidquam reiicere, sed omnia boni consulere. AL. Quid si apponeret cicutam, aut cramben recoctam? BE. Quidquid apponitur, devorandum ibi est tacite. Domi tamen licet quod ederint revomere. Nam heic fere ponunt natatilem Betam, sive Anticomaritam: nihil enim refert utro nomine dixeris; res eadem est. Admiscent aliquid querni corticis, et allii plurimum. Ita moretum absolvunt. AL. Quis persuasit legem tam barbaram? BE. Consuetudo, quovis tyranno potentior. AL. Tragicam periodum mihi narras, quae tam inamoenum habeat exitum. BE. Dixi meam vicem, nulli praeiudicans, si quis quid habet rectius. CA. At ego comperi priscis fuisse piscem, quem vocant Anticomaritam. BE. Dic auctorem. CA. Codicem exhibere possum; nomen auctoris non possum dicere. Scriptus est Gallice, sed formulis Hebraicis. BE. Quam speciem habet piscis Anticomarita? CA. Cetera nigris squamis est, solus venter albet. BE. Palliatum quempiam Cynicum, opinor, nobis ex pisce facies. Qui sapor? CA. Nihil insuavius. Quin pestilens est. Nascitur in putribus lacunis, interdum et in cloacis, iners, limosus: solo gustu pituitam gignit gravem, quam vix vomitu leves. Frequens est in regione quam Celtithracen appellant. Nam illic in deliciis est, quod gustasse carnes detestabilius sit homicidio.

*) Quos aiunt olim stercore humano pasci solitos.

**) Vox ficta, ut multae omnino in hoc Coll.

AL. Infelix regio cum suo Anticomarita. CA. Tantum habeo quod dicam: nemini praeiudicatum velim mea sententia. DI. Quid opus est huius vocis enarrationem ex Mammothreptis aut Hebraeis schedis petere, quum ipsa dictionis etymologia prae se ferat, Anticomaritas dici puellas parum feliciter coniugatas, utpote maritis vetulis? Nec enim novum est, quod scribae *quo* verterunt in *co*, quum sint literae cognatae *c*, *q*, et *k*. EU. Erat aliquid quod dixit Diphylus, si constaret dictionem esse Latinam. Mihi videtur esse Graeca, e tribus conflata, ex ἀντί, quod est *contra*, et κώμη, quod sonat *pagum*, et ὀαρίζειν, quod est *muliebriter garrire*; hinc per synaloephen elisa ο, dictus est Anticomarita, qui rusticana garrulitate cunctis obstrepit. FA. Sedulo quidem meus dixit Eumenius. At mihi videtur ex tot dictionibus conflata vox, quot habet syllabas. Nam ἀν sonat ἄνους· τι, τίλλων· κω, κώδια· μα μάλα· ρυ, ῥυπαρά· (perperam enim scribitur per ι.) τα, τάλας. Ex his conficitur, *amens ac miser*, *vellens pilos putrium tergorum*. AL. Tali opificio cibus congruit beta natatilis, de qua modo dixit Bertulphus. BE. Nimirum anticomarita anticomaritae. GA. Sedulo quidem dixistis omnes; at mihi videtur uxor viro male morigera dici anticomarita per syncopen, antidicomarita, quod semper adversetur marito. AL. Si recipimus tales tropos, facile ex foria *) fient fora, et cuniculus fiet cuculus. BE. Atqui Albinus, qui consul est in hoc senatu, nondum dixit, quid ipse censeat. AL. Ex me quidem quod adferam non habeo; haud tamen gravabor in medium adferre quod ab hospite meo nuper didici, homine linguacissimo. Saepius variabat in loquendo sermonem, quam luscinia cantionem. Is asseverabat, vocem esse Chaldai-

*) Si Nonio Marcello fides sit, *foria* plur. sunt stercora liquidiora.

cam, e tribus compositam. Apud illos enim, ut aiebat, *anti* sonat perversum ac cerebrosum: *comar*, petram: *ita*, sutoriam. BE. Quis unquam petrae tribuit cerebrum? AL. Nihil absurdi, si modo mutes genus. CA. Prorsus in hac synodo evenit, quod vulgo dici solet, Quot homines, tot sententiae. Quid igitur actum est? sententiae numerari possunt; dividi non possunt, ut pars maior vincat minorem. AL. Vincat igitur melior deteriorem. CA. Atqui ad hoc ipsum opus esset alia synodo. Nam sua cuique sponsa videtur pulcherrima. AL. Istuc si verum esset, minus haberemus adulteriorum. Sed habeo consilium expeditum. Fabis sortiamur, ex hoc numero cui ius sit, ut ex omnibus suffragiis probet quod volet. CA. At isthaec in te cudetur faba *). Num vera dixi? AL. Mihi prima et postrema magis arridet. CA. Assentimur omnes, ut unus pro omnibus respondeam. AL. Age, sit igitur hoc inter ea, de quibus dubitare fas non est. CA. Maxime. AL. Si quis dissentiat, quid erit poena? CA. Maiusculis scribetur haereticus in grammatica. AL. Adiiciam bonis avibus, quod mihi non negligendum videtur. Id ex medico quodam Syro acceptum amicis communicabo. BE. Quid istuc? AL. Si natatilem betam, gallam e quercu, et sutorium atramentum in mortario contuderis, deinde aspersis copri **) sex unciis miscueris in malagma, praesentaneum esse remedium adversus caninam scabiem et porcorum pruriginem. BE. Sed heus, Albine, qui nobis omnibus de Anticomarita negotium facessis: in quo tandem auctore legitur istuc

*) Proverbium est desumptum ex Terentii Eunucho act. 2. sc 3. quod significat, *hoc malum in te recidet*, sive, *haec culpa tibi imputabitur*. Translatum volunt a faba, quae quum siliquis excutitur, in area funditur: vel quod domini crudeles fabam male coctam supra caput coqui saxo comminuunt. Utrumque probat Donatus.

**) i. e. stercoris, quod Gr. κόπρος.

vocabulum? AL. Dicam, sed in aurem, et uni. BE. Accipiam, sed hac lege, ut ego vicissim unus uni in aurem dicam. AL. At repetita henas tandem fit chilias. BE. Verum dicis; ubi semel ex henade reddideris dyadem, iam non est tibi in manu sistere fluxum dyadis. AL. Quod pauci norunt, celari potest; quod multi, nequaquam; trias autem ad multitudinem pertinet. BE. Probe; qui tres simul haberet uxores, multas habere diceretur; sed qui tres haberet pilos in capite, aut dentes in ore, multosne an paucos habere diceretur? AL. Sophista, admove aurem. BE. Quid ego audio? Istuc non minus absurdum est, quam si Graeci civitatem, cui expugnandae tot classes ducebant, suo nomine non possent nominare, pro Troia dicentes Sutrium. AL. Atqui hic Rabinus est nuper e coelo delapsus, qui nisi praesens numen succurrisset rebus humanis, iam dudum quaereremus ubinam essent homines, ubi pietas, ubi philosophia, ubi literae. BE. Nae iste inter Moriae proceres primas meretur, dignus qui posthac vocetur Archimorita cum suis Anticomaritis.

ΑΓΑΜΟΣ ΓΑΜΟΣ, sive CONIUGIUM IMPAR.

Petronius, Gabriel.

PE. Unde nobis Gabriel tam tetrica fronte? Num ex antro Trophonii? GA. Imo a nuptiis. PE. Nunquam vidi vultum minus nuptialem. Nam qui nuptiis interfuerunt, totos postea sex dies solent hilariores amoenioresque videri, senes etiam reiuvenescere ad annos decem. Quas igitur tu mihi nuptias narras? Mortis, opinor, cum Marte? GA. Imo iuvenis generosi cum puella sedecim annos nata, in qua nihil desideres, sive formam spectes, sive mores,

sive genus, sive fortunam. Quid multis? Iove marito digna videri poterat. PE. Hui! tam teneram puellam tam vetulo? GA. Reges non senescunt. PE. Unde igitur istaec tristitia? Fortasse sponso invides, qui tibi captatam praedam victor praeripuit. GA. Phy! nihil minus. PE. Num tale quid accidit, quale memorant de convivio Lapitharum? GA. Nequaquam. PE. Quid? an defuit Bacchi liquor? GA. Imo supererat. PE. Non aderant tibicines? GA. Et fidicines, et lyricines, et tubicines et utricines. PE. Quid igitur? Non aderat Hymenaeus? GA. Frustra tot vocibus ciebatur. PE. Nec Charites? GA. Ne musca quidem Charis. Nec pronuba Iuno, nec aurea Venus, nec Iupiter Gamelius. PE. Nae tu mihi nuptias loqueris prorsus inauspicatas et *ἀθέους*, seu potius *ἄγαμον γάμον*. GA. Magis dicas, si vidisses. PE. Non igitur saltatum est? GA. Imo misere claudicatum. PE. Nullum ergo numen prosperius istas hilarabat nuptias? GA. Nullum omnino illic aderat, praeter unam Deam, quae Graecis dicitur Psora *). PE. Pruriginosas, opinor, nuptias dicis. GA. Imo rubiginosas et purulentas. PE. Sed quid est, mi Gabriel, quod haec commemoratio tibi lacrymas etiam excutit? GA. Haec res, Petroni, vel silici possit extundere lacrymas. PE. Credo, si silex vidisset. Sed obsecro te, quidnam est hoc tantum mali? Ne cela, nec meum animum diutius suspendito. GA. Nosti Lampridium Eubulum? PE. Quo non alius in hac urbe vir melior aut beatior. GA. Quid? eius filiam Iphigeniam? PE. Florem huius aetatis nominasti. GA. Sic est. At scis cui nupserit? PE. Sciam, si dixeris. GA. Nupsit Pompilio Blenno. PE. Eine Thrasoni, qui neminem non solet occidere suis gloriosis fabulis? GA. Huic ipsi. PE. At is iam olim celebris est in hac urbe duabus potissimum rebus,

*) *Ψώρα*, scabies. Hanc deam fingit, quia sponsus laborabat scabie.

mendaciis ac scabie, quae nondum suum habet nomen, quum ipsa tam multorum habeat nomina. GA. Superbissima scabies est, quae nec leprae, nec elephantiasi, nec lichenibus, nec podagrae, nec mentagrae cedat, si res veniat in certamen. PE. Ita praedicant medicorum filii. GA. Quid ego nunc, Petroni? depingam puellam tibi non incognitam, quanquam plurimum gratiae addidit ornatùs nativo decori. Mi Petroni, dixisses deam quampiam esse. Nihil illam non decebat. Interim prodiit nobis beatus ille sponsus, trunco naso, alteram trahens tibiam, sed minus feliciter quam solent Suitseri *); manibus scabris, halitu gravi, oculis languidis, capite obvincto; sanies et e naribus et ex auribus fluebat. Alii digitos habent annulatos, ille etiam in femore gestat annulos. PE. Quid parentibus accidit, ut talem filiam tali portento committerent? GA. Nescio, nisi quod hodie plerisque videtur adempta mens. PE. Fortasse praedives est. GA. Est affatim, sed aere alieno. PE. Si puella veneno sustulisset ambos avos et avias, quod gravius supplicium de illa sumi poterat? GA. Si minxisset in patrios cineres, satis poenarum datura fuerat, tali monstro vel osculum dare coacta. PE. Accedo. GA. Mihi sane factum hoc crudelius esse videtur, quam si illam nudam obiecissent ursis, aut leonibus, aut crocodilis. Nam aut ferae pepercissent tam insigni formae, aut subita mors finisset cruciatum. PE. Vera praedicas. Mihi plane videtur hoc factum Mezentio dignum, qui mortua, ut inquit Maro, iungebat corpora vivis, componens manibusque manus, atque oribus ora**). Quanquam nec Mezentius, ni fallor, tam immanis erat, ut tam amabilem puellam cadaveri iungeret; nec ullum cadaver est, cui

*) *Helvetios* designat, eorumque affectatum incessum ridet auctor.

**) Virg. Aeneid. lib. 8, 486.

non iungi malis, quam tam putido cadaveri; siquidem hoc ipsum quod spirat, merum est venenum; quod loquitur, pestis est; quod contingit, mors est. GA. Iam tu mihi cogita, Petroni, quid voluptatis habitura sint illa suavia, illi complexus, illi nocturni lusus ac blanditiae? PE. Theologos nonnunquam audivi loquentes de impari coniugio. Istuc demum optimo iure dici potest impar coniugium, quasi gemmam inseras plumbo. Sed interim demiror tenerae virginis audaciam. Solent enim tales puellae ad lemuris aut larvae conspectum tantum non exanimari; an haec audebit tale cadaver amplecti noctu? GA. Habet puella quod excuset auctoritatem parentum, importunitatem amicorum, aetatis simplicitatem. Ego parentum vesaniam satis mirari non possum. Quis enim filiam habet tam infelici forma, quam collocare velit homini leproso? PE. Nullus, opinor, si modo vel unciolam habeat sanae mentis. Mihi si lusca esset, eademque clauda, nec minus deformis, quam fuit Thersites Homericus, postremo indotata, recusarem istiusmodi generum. GA. At haec lues est omni lepra tum tetrior, tum nocentior. Nam citius serpit, et subinde recurrit, ac frequenter occidit; quum nonnunquam lepra sinat hominem ad extremam usque senectutem vivere. PE. Fortasse latebat parentes sponsi morbus. GA. Imo pulchre noverant. PE. Si tam male volebant filiae, quin potius insutam culeo proiecerunt in Scaldam? GA. Profecto levior fuisset insania. PE. Quae dos commendabat illis sponsum? praecellit arte quapiam? GA. Permultis: strenuus est aleator, potator invictus, scortator improbus, nugandi mentiendique artifex maximus, praedator non segnis, decoctor eximius, comessator perditus. Quid multis? quum scholae non profiteantur nisi septem artes liberales, hic habet plusquam decem illiberales. PE. Aliquid tamen fuerit oportet,

quod illum commendarit parentibus. GA. Nihil aliud quam gloriosum equitis nomen. PE. Qualis eques, cui per scabiem vix in sella sedere licet? Sed fortassis habet luculentas possessiones. GA. Habuit mediocres; sed ex protervia, quam fecit, nihil superest praeter unam turriculam, unde excurrere solet ad praedam, eamque tam belle instructam, ut nolis illic porcos tuos ali. Sed interim nunquam non habet arces in ore, et feuda, aliaque magnifica nomina; nusquam non affigit sua insignia. PE. Clypeus quod habet symbolum? GA. Tres elephantos aureos in spatio phoeniceo. PE. Scilicet elephas elephanti congruit. Oportet autem hominem esse sanguinarium. GA. Imo vinarium. Nam rubro vino mirum in modum delectatur; sic tibi sanguinolentus est. PE. Ad hauriendum igitur utilis est illi proboscis. GA. Maxime. PE. Itaque insignia declarant magnum ac stolidum nebulonem, vini gurgitem. Neque enim ille color sanguinis est, sed meri: et aureus elephas indicat, quidquid auri nactus est, vino absumi. GA. Sic est. PE. Quid igitur dotis hic Thraso conferet ad sponsam? GA. Quid? maximam. PE. Qui maximam decoctor? GA. Sine me loqui; maximam, inquam, pessimamque scabiem. PE. Emoriar, ni malim filiam meam equo nuptam, quam tali equiti. GA. At ego vel monacho nuptam malim. Imo hoc non est homini nubere, sed hominis cadaveri. Hoc spectaculum si vidisses, dic mihi tenuissesne lacrymas? PE. Qui potuissem, qui vix ista sine lacrymis audio? Adeon' parentes ad omnem naturalis pietatis affectum obsurduisse, ut filiam unicam, puellam tali forma, tali indole, tam amabilibus moribus, tali monstro in servitutem traderent propter mendacem clypeum? GA. Atqui facinus hoc, quo nihil invenias nec immanius nec crudelius nec magis impium, hodie magnatum etiam ludus est; quum expediat, eos qui reipublicae

tractandae nascuntur, esse quam prosperrima valetudine. Corporis enim habitus animi vim afficit. Certe hic morbus quidquid est homini cerebri solet exhaurire. Ita fit ut reipublicae praesideant, qui nec animo bene valeant nec corpore. PE. Non solum integrae mentis ac prospera valetudine convenit esse, qui reipublicae gubernaculis assident, verum etiam forma dignitateque corporis praecellentes. Quanquam enim prima principum commendatio sint sapientia et integritas; tamen non nihil refert, qua specie corporis sit, qui ceteris imperat. Nam si saevus est, multum invidiae addit corporis deformitas: sin probus et pius, gratior est pulchro veniens e corpore virtus *). GA. Recte. PE. Nonne deplorant earum infelicitatem, quarum coniuges post peractas nuptias in lepram aut morbum incidunt comitialem? GA. Merito sane. PE. Quae igitur dementia est, ultro filiam plusquam leproso tradere? GA. Plusquam dementia est. Si satrapes paret tollere catulos, quaeso num ad generosam foeminam admittet scabiosum et ignavum canem? PE. Imo magna cura dispiceret, ut undiquaque generosum adiungeret, ne nascantur hybridae. GA. Et si dux augere velit equitatum, num ad eximiam equam admitteret morbidum aut degenerem? PE. Ne in commune quidem stabulum reciperet morbidum, ne qua serpat malum ad alios. GA. Nec interim referre putant, quem admittant ad filiam, et unde nascantur liberi, non tantum in haereditatem omnium facultatum successuri, verum etiam rempublicam moderaturi? PE. Ne rusticus quidem quemvis taurum admittit ad iuvencam, nec quemvis equum iungit equae, nec quemvis porcum scrophae; quum taurus gignatur aratro, equus rhedae, porcus culinae. GA. Vide quam perversa sint hominum iudicia. Si quis plebeius patriciae puellae osculum obtrudat, iniu-

*) Versus est Aeneid. V, 344, de Euryalo.

riam putant bello vindicandam. PE. Acerrimo. GA. Et ipsi volentes, scientes, prudentes, id, quo nihil habent carius, dedunt abominando portento, et privatim impii in suam gentem et publice in civitatem. PE. Si sponsus subclaudicat alioqui sanus, quam abhorretur a coniugio! hoc tantum malum non imputatur in sponsalibus. GA. Si quis filiam elocavit Franciscano, quanta abominatio, quanta deploratio male collocatae virginis! at illa veste detracta virum habet membris validis. Ista totam aetatem transigit cum semivivo cadavere. Si qua nubit sacerdoti, ludunt in unctum; at haec peius uncto nupsit. PE. Vix hoc faciunt hostes puellis bello captis, vix piratae faciunt scelere abductis; et hoc faciunt parentes unicae filiae, nec illis datur a magistratu curator. GA. Quomodo medicus succurret phrenetico, si ipsum habeat phrenesis? PE. Atqui mirum est, a principibus, quorum munus est prospicere reipublicae, dumtaxat in his quae ad corpus pertinent, quum in hoc genere nihil prius ac potius sit bona valetudine, heic nullum excogitari remedium. Tanta pestis bonam orbis partem occupavit, et illi interim stertunt, quasi nihil ad rem pertineat. GA. De principibus, Petroni, religiose loquendum est. Sed admove aurem; insusurrabo tria verba. PE. O miseriam! utinam falsa praedicares! GA. Quot morborum genera nasci putas ex vinis corruptis ac mille modis infectis? PE. Innumera, si qua medicis fides. GA. Num heic vigilant aediles? PE. Plane vigilant in exigendis vectigalibus. GA. Quae sciens nubit morbido, fortasse digna est suo malo, quod adscivit ipsa sibi: quanquam si principatum gererem, utrumque semoverem ab urbano commercio. Ceterum si qua nupsisset huic obnoxio lui, qui se sanum mentitus esset, si quis mihi summum pontificium deleget, dirimerem hoc coniugium, etiamsi sexcentis tabulis sponsalibus contractum esset. PE. Quo co-

lore? Nam coniugium rite contractum ab homine non potest dirimi. GA. Quid? tibi videtur rite contractum, quod dolo malo contractum est? Non valet contractus, si puella decepta servo nupsit, quem putabat liberum. Hic cui nupsit, servus est miserrimae dominae Psorae; atque hoc infelicior est servitus, quod illa neminem manumittit, ut servitutis miseriam aliqua libertatis spes consolari possit. PE. Sane colorem reperisti. GA. Ad haec non est coniugium, nisi inter vivos. Heic mortuo nubitur. PE. Repertus est alter color. Sed sineres, opinor, scabiosas scabiosis nubere, iuxta vetus illud adagium, ὅμοιον πρὸς ὅμοιον. GA. Si hoc mihi liceret, quod expediret reipublicae, sinerem quidem iungi, sed iunctos exurerem. PE. Tum tu quidem Phalaridem ageres, non principem. GA. An tibi Phalaris videtur medicus, qui secat digitos aliquot, aut inurit corporis partem, ne totum pereat? Mihi non videtur ista crudelitas, sed misericordia. Quod utinam initio nascentis mali fuisset factum! Tum enim paucorum exitio totius orbis saluti consuli poterat. Et huius facti reperimus exemplum in Gallorum annalibus. PE. At mitius erat illos castrari ac summoveri. GA. Foeminis porro quid faceres? PE. Adderem fibulas. GA. Ita quidem prospectum esset, ne ex malis corvis nascantur mala ova: sed fatebor hoc esse mitius, si tu fatearis illud esse tutius. Nam pruriunt et exsecti; nec uno modo transilit malum, sed osculo, sed colloquio, sed contactu, sed compotatiuncula serpit ad alios. Et videmus huic malo fatalem quandam malitiam adiunctam, ut quisquis eo tenetur, vel nullo suo commodo gaudeat quam plurimis suam affricare scabiem. Iam submoti possunt fugere, possunt vel noctu, vel ignotis imponere: a mortuis vero nihil est periculi. PE. Tutius, fateor; sed haud scio, an conveniat Christianae mansuetudini. GA. Dic age mihi: unde plus

periculi, a simplicibus furibus, an ab istis? PE. Fateor, pecuniam multo viliorem bona valetudine. GA. Et tamen hos Christiani suffigimus in crucem; nec appellatur crudelitas, sed iustitia; et si rempublicam spectes, pietas est. PE. Verum ibi plectitur qui damnum dedit. GA. Hi scilicet lucrum adferunt! Sed demus hoc malum multis nulla sua culpa contractum, quum tamen paucos reperias, quibus eam luem non conciliarit nequitia; iureconsulti docent, interdum innoxios recte occidi, si id magnopere intersit reipublicae; quemadmodum Graeci post eversam Troiam occiderunt Astyanactem Hectoris filium, ne per illum bellum instauraretur. Nec putant impium, post exstinctum tyrannum, et liberos innoxios trucidari. Quid quod nunquam non bellamus Christiani, neque tamen nescimus in bellis maximam malorum partem ad eos redire, qui nihil commeruerunt? Idem usu venit in repressalibus, quae vocant. Qui laesit, in tuto est, et spoliatur negotiator, qui ne factum quidem audivit, tantum abest ut in culpa fuerit. Quod si talibus remediis utimur in rebus non ita magni momenti, quid censes faciendum in re omnium atrocissima? PE. Vincor veris. GA. Tum illud mihi perpende. Apud Italos ut primum scintillare coepit pestilentia, occluduntur aedes: qui laboranti inserviunt, submoventur a publico. Hoc quidam appellant inhumanitatem, quum summa sit humanitas, siquidem hac vigilantia fit, ut paucis funeribus sopiatur malum. At quanta est humanitas, tot millium vitae consuli? Sunt qui parum hospitale putant, quod Itali in rumore pestilentiae tempore vespertino hospitem portis submovent, coguntque sub dio noctem agere: at pietas est, paucorum incommodo maximo reipublicae bono prospicere. Quidam sibi valde fortes videntur et officiosi, quod ausint ad quemvis pestilentia laborantem ac-

cedere, etiamsi nihil illic habeant negotii. At dum reversi domum inficiunt uxores, liberos ac totam familiam, quid ea fortitudine stultius, quid officio inofficiosius, ut salutes alienum, tibi carissimos in praesens vitae discrimen adducere? Heic tamen quanto minus est periculi a pestilentia, quam ab hac scabie? Rarius afflat propinquos, nec fere senes attingit; et quos attigit, aut cito liberat, aut restituit sanitati, puriores etiam quam antea fuerant. Haec quid aliud quam perpetua mors est, vel, ut verius dicam, sepultura? Obvolvuntur linteis et unguentis more cadaverum. PE. Verissima narras. Saltem idem curae dandum erat huic tam exitiali malo, quod datur leprosis. Aut si hoc quoque nimium est, nemo bar bae silvam patiatur sibi demeti, aut sibi quisque tonsorem praestet. GA. Quid si uterque claudat os? PE. Afflant naribus malum. GA. Est et isti malo remedium. PE. Quodnam? GA. Ut, quod solent Alcumici, addant personam quae per vitreas fenestellas praebeat lumen oculis, ori naribusque respirationem, cornu a persona per axillas in tergum porrecto. PE. Belle, si nihil metuendum est a contactu digitorum, linteorum, pectinis, et forcipis. GA. Optimum igitur, barbam usque ad genua demittere. PE. Ita videtur. Deinde fiat edictum, ne quis idem sit tonsor et chirurgus. GA. Ad famem relegas tonsores. PE. Minuant sumptus, et aliquanto pluris radant. GA. Esto. PE. Tum feratur lex, ne quis cum alio poculum habeat commune. GA. Istam vix recipiat Anglia. PE. Neve duo misceantur eodem lecto, praeter uxorem et maritum. GA. Placet. PE. Ad haec in diversoriis ne quis hospes indormiat linteis, in quibus alius indormiit. GA. Quid facies Germanis, qui vix lavant bis in anno? PE. Exstimulent lotrices. Praeterea tollatur mos quamvis vetustus salutandi osculo. GA. Etiamne in templis? PE. Tabellae suam quisque oppo-

nat manum *). GA. Quid de colloquio? PE. Vitetur illud Homericum: Ἄγχι σχὼν κεφαλήν· et vicissim qui auscultat, comprimat labra. GA. Vix istis legibus suffecerint duodecim tabulae. PE. Sed quid consulas interim infelici puellae? GA. Quid? nisi ut libenter sit misera, quo sit minus misera; et suavio coniugis opponat manum; tum armata cum illo dormiat. PE. Quonam hinc properas? GA. Recta in museum. PE. Quid facturus? GA. Pro epithalamio, quod postulant, scripturus epitaphium.

IMPOSTURA.

LIVINUS. PHILIPPUS.

PH. Salve, Livine. LI. Salvebo, si vis ita: sed a me tibi cave. Nam est animus imponere tibi, nisi caves. PH. Non est admodum metuendus hostis, qui periculum denuntiat. Sed age, falle, si potes. LI. Ecce iam fefelli, nec sentis adhuc. Iterum cave. PH. Cum praestigiarum, opinor, artifice mihi res est. Nihil enim sentio imposturae. LI. Rursus adverte mentem tuam, ni velis decipi, sicuti falsus es non semel. PH. Heic sum; incipe. LI. Iam dudum mihi quod iubes peractum est. PH. Quid actum, aut quid peractum? Nihil sentio doli. LI. Iam toties admonitus saltem adhibe attentum animum. PH. Novum praestigiarum genus. Ludor, ut ais, neque quidquam artis sentio, quum observem et oculos et manus et linguam tuam. Sed age, rursus incipe. LI. Iterum atque iterum incipio, atque adeo toties facio, neque tu assequeris laqueos. PH. Qua re mihi laqueos tendis? LI. Haec tibi, inquam, lingua dolos parat, nec auribus sentis, nec oculis vides. Nunc saltem habe attentos oculos et aures. PH. Non possum magis, etiamsi

*) Designat tabellam, quae in celebratione Missae, uti vocant, sacrificulis ministris et reliquo popello exosculanda praebebatur

de capite ageretur. Sed falle rursum. LI. Iterum ecce fefelli, neque deprehendis artem. PH. Enecas. Quaeso dic quodnam est hoc praestigiarum genus? LI. Hactenus sum tibi locutus carmine, atque adhuc loquor. PH. Nihil minus sensi quam istuc. LI. Primum tibi respondi duobus trimetris iambicis [1]). Deinde trochaico tetrametro catalectico [2]). Mox meris Creticis sum locutus. [3]) Post haec Phalaecio hendecasyllabo. [4]) Deinde meris choriambis. [5]) Ad haec meris anapaestis [6]). Rursum tribus Sapphicis [7]). Mox Sotadico [8]). Postremo trochaico tetrametro [9]). PH. Deum immortalem! quidvis suspicabar potius, quam istud. Si vixero, aliquando vicem reponam. LI. Huc si quid potes. PH. Ecce bis par pari retuli, nec dolum percipis. LI. Hui tam cito? PH. Minatus sum tibi iambico tetrametro catalectico; [10]) mox addidi Creticos quinque [11]). LI. Prorsus accidit, ut video, quod dici solet, Cretensis incidit in Cretensem. PH. Sic est; sed illud precor utrique nostrum, ne nobis unquam occurrat impostura nocentior.

1) In verbis:
Salvébo, si vis íta: sed a me tíbi cave.
Nam est ánimus imponére tibi, nisí caves.
2) Ecce iam fefélli, nec sentís adhuc. Iterúm cave.
3) Rúrsus advérte mentém tuam, ní velis
Décipi, sícuti fálsus es nón semel.
4) Iám dudúm mihi, quód iubés, peráctum est.
5) Iám toties ádmonitus sáltem adhibe atténtum animum.
6) Iterum átque iterum incipio, átque adeo
Totiés facio, neque tu ássequeris
Laqueós.
7) Haéc tibi, inquam, língua dolos parat, nec
Aúribus sentís, n' oculis vides. Nunc
Sáltem habe attentós oculos et aures.
8) Iterum écce fefélli, neque déprehéndis ártem.
9) Háctenus sum tíbi locutus cármine, atque adhuc loquor.
10) Deum ímmortalem! quídvis potius súspicabar, quam ístud
11) Ecce bis pár pari rétuli, néc dolum pércipis

CYCLOPS, sive EVANGELIOPHORUS.

POLYPHEMUS. CANNIUS.

CA. Quid hic venatur Polyphemus? PO. Quid vener, rogas, sine canibus et venabulo? CA. Forte nympham aliquam hamadryadem. PO. Pulchre divinasti. En tibi rete venatorium. CA. Quid ego video? Bacchum in exuvio leonis *), Polyphemum cum codice? *γαλῇ κροκωτόν* **). PO. Non croco tantum pinxi libellum, sed etiam minio lasurioque. CA. Non loquor de croco, sed Graece dixi quiddam. Militaris videtur libellus; nam nodis, laminis et circulis aereis armatus est. PO. Introspice. CA. Video. Sane perquam bellus est: sed nondum ornasti satis. PO. Quid deest? CA. Addere debebas tua insignia. PO. Quae? CA. Sileni caput e dolio prospiciens. Sed quid tractat? artem potaticam? PO. Vide ne quam imprudens effutias blasphemiam. CA. Quid igitur? estne sacri quippiam? PO. Est, quo nihil sacratius, Evangelium. CA. *Ἡράκλεις!* Quid Polyphemo cum Evangelio? PO. Quin ita rogas, quid Christiano cum Christo? CA. Nescio, nisi quod te talem magis decet halbardacha ***). Nam si quis mihi ista specie ignotus occurreret in mari, piratam esse crederem; si in nemore, sicarium. PO. Atqui hoc ipsum nos docet Evangelium, ne quem iudicemus iuxta faciem. Quemadmodum enim saepenumero sub tunica cinericea latet animus tyrannicus, ita nonnunquam attonsum caput, circumtorta barba, torva supercilia, truces oculi, vertex plumam ventilans, sagum militare, caligae intersectae, tegunt

*) Uti in Ranis Aristophanis amictus incedit.

**) *Γαλῇ κροκωτόν*, id est, *Feli crocotam*, supple das; quoties honor additur indignis. Est autem *κροκωτὸς*, Ciceroni *crocota*, vestis crocei coloris, olim matronis nobilibus usitata.

***) Barbare loquitur Cannius. Intelligit per *Halbardacham* securim vel bipennim Romanam, *eine Hellebarde.*

evangelicum animum. CA. Quidni? nonnumquam et sub pelle lupina latet ovis; et, si qua fides apologis, sub exuvio leonis latet asinus. PO. Imo ego novi, qui ovem gestat in vertice, vulpem in pectore; cui libens optarim, ut quam habet nigros oculos, tam habeat candidos amicos, tamque probe inauretur, quam colorem habet inauraturae congruum. CA. Si ovem gestat in vertice, qui pileum gestat ovillum, quam tu incedis onustus, quum ovem simul et struthiocamelum gestes in capite! Tum an non absurdius facit, qui avem portat in capite, asinum in pectore? PO. Mordes. CA. Sed belle res habuerit, si, quam tu decorasti variis ornamentis Evangelium, tam te vicissim exornet. Ornasti coloribus; utinam exornet te bonis moribus! PO. Curabitur. CA. Ut soles. PO. Sed omissis conviciis; itane damnas eos qui circumferunt codicem evangelicum? CA. Minime gentium. PO. Quid? an tibi videor minimus gentium, vel asinino capite te procerior? CA. Non arbitror tanto, si asinus arrigat auriculas. PO. Certe bubalino. CA. Placet collatio; sed ego minimè dixi, non minime. PO. Quid interest inter ovum et ovum? CA. Quid interest inter medium digitum et infimum? PO. Medius est longior. CA. Scite. Quid interest inter asininas auriculas et lupinas? PO. Lupinae sunt breviores. CA. Rem tenes. PO. At ego longa breviaque palmo et ulna metiri soleo, non auribus. CA. Age, qui Christum gestavit, dictus est Christophorus: tu qui Evangelium portas, pro Polyphemo dicendus es Evangeliophorus. PO. An sanctum non putas, portare Evangelium? CA. Non, nisi tu fatearis esse sanctissimos asinos. PO. Qui sic? CA. Quia unus sufficit gestandis tribus istiusmodi codicum millibus; nec te crediderim futurum imparem oneri, si probe sis clitellatus. PO. Nihil absurdi sic asino tribuere sanctimoniam, quia gestavit Christum. CA. Istam sanctimoniam tibi non invideo. Et, si vis, do

nabo tibi reliquias illius asini, cui Christus insedit, ut exosculeris. PO. Dabis munus gratissimum. Nam asinus ille contactu corporis Christi consecratus est. CA. Sane Christum contigerunt, et qui illi impegerunt alapas. PO. Sed age dic serio; nonne pium est circumferre codicem evangelicum? CA. Pium, si absit hypocrisis, si vere id fiat. PO. Abeat hypocrisis ad monachos! quid militi cum hypocrisi? CA. At primum expedi mihi quid sit hypocrisis. PO. Quum aliud prae te fers, quam lateat in animo. CA. Sed quid praefert circumlatus evangelii codex? Nonne vitam evangelicam? PO. Opinor. CA. Ergo ubi vita non respondet codici, nonne hypocrisis est? PO. Videtur. Sed quid est, vere codicem evangelicum circumferre? CA. Quidam circumferunt manibus, quemadmodum Franciscani Francisci regulam: idem possunt et baiuli Lutetiani, et asini, et cantherii. Sunt qui circumferant ore, nihil crepantes nisi Christum et Evangelium: hoc est Pharisaicum. Quidam circumferunt animo. Proinde vere circumfert, qui et manibus, et ore, et corde portat Evangelium. PO. Ubi sunt isti? CA. In templis diaconi, qui portant codicem, pronuntiant populo, et tenent corde. PO. Tametsi non omnes sancti sunt, qui animo gestant Evangelium. CA. Ne mihi sophistam agas. Non gestat animo, nisi qui medullitus amat. Nemo penitus amat, nisi qui moribus exprimit Evangelium. PO. Istas subtilitates non assequor. CA. At dicam crassiore Minerva. Si lagenam vini Belnensis gestes humeris, quid aliud est quam onus? PO. Nihil aliud. CA. Si teneas faucibus, ac mox exspuas? PO. Haud profuerit; quanquam id quidem non soleo. CA. Sin, ut soles, affatim haurias? PO. Nihil divinius. CA. Concalescit omne corpus, rubescit facies, hilarescit frons. PO. Prorsus. CA. Tale quiddam est Evangelium: in animi venas demissum innovat totum hominis habi-

tum. PO. Videor igitur tibi parum evangelice vivere? CA. Istam quaestionem nemo te dissolverit rectius. PO. Si bipenni res agatur. CA. Si quis in os te vocet mendacem aut ganeonem, quid facias? PO. Quid faciam? sentiret pugnos meos. CA. Quid si quis tibi impingat colaphum? PO. Amputarem illi collum pro colapho. CA. Atqui codex tuus docet, ut pro convicio referas benignum sermonem, et ferienti maxillam dextram porrigas et sinistram. PO. Legi; sed exciderat. CA. Oras, opinor, frequenter. PO. Istuc est Pharisaicum. CA. Pharisaicum est, prolixe precari, sed fucate. At tuus codex docet semper orandum, sed ex animo. PO. Attamen oro nonnunquam. CA. Quando? PO. Quum venit in mentem, semel aut bis in hebdomade. CA. Quid tum oras? PO. Precationem dominicam. CA. Quoties? PO. Semel. Nam vetat Evangelium battologiam eadem iterantem. CA. Potes attentus absolvere precationem dominicam? PO. Nunquam id tentatum est. An non satis quod voce pronuntio? CA. Nescio, nisi quod Deus non audit nisi cordis vocem. Crebro ieiunas? PO. Nunquam. CA. At tuus codex probat precationem et ieiunium. PO. Probarem et ego, nisi aliud flagitaret venter. CA. At Paulus negat eos servire Iesu Christo, qui ventri serviunt. Vesceris carnibus quovis die? PO. Quum dantur. CA. Atqui ista gladiatoria laterum firmitas vel foeno arborumque corticibus poterat ali. PO. Sed Christus dixit, non coinquinari hominem his, quae intrant in os. CA. Ita, si modice, si praeter offendiculum. At Paulus Christi discipulus mavult fame mori, quam fratrem infirmum offendere suo cibo: nosque ad suum hortatur exemplum, ut omnibus per omnia placeamus. PO. Paulus est Paulus; ego sum ego. CA. At Aegonis est capras pascere. PO. Malim esse. CA. Pulchre tibi precaris: caper citius fies, quam capra. PO. Esse dixi

pro edere. CA. Eleganter. Libenter succurris pauperibus? PO. Non est quod dem. CA. At esset, si sobrie viveres, si gnaviter laborares. PO. Dulce est otium. CA. Servas praecepta Dei? PO. Grave est. CA. Agis admissorum poenitentiam? PO. Christus pro nobis dependit. CA. Unde igitur declaras te amare Evangelium? PO. Dicam. Franciscanus quidam apud nos non desinebat e suggesto deblaterare in Novum Testamentum Erasmi *): conveni hominem privatim, laevam inieci capillis, dextra pugilem egi, suggillavi illum magnifice, totamque faciem tuber reddidi. Quid ais? non est hoc favere evangelio? Deinde absolvi illum a commissis, hoc ipso codice ter in verticem impacto, fecique tria tubera, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti. CA. Satis quidem evangelice. Istuc nimirum estEvangelium Evangelio defendere. PO. Occurrit alter eiusdem sodalitii, qui nullum neque modum neque finem faciebat debacchandi in Erasmum. Accensus evangelico zelo minis hominem adegi, ut utroque genu flexo rogaret veniam, fatereturque, se, quae dixerat, instigante diabolo dixisse: ni fecisset, iam halbardacha erat in cervicem vibrata. Vultus erat qualis esse solet Martis irati. Hoc gestum est coram aliquot testibus. CA. Miror hominem non fuisse protinus exanimatum. Sed ut pergamus. Vivis caste? PO. Id fortasse fiet, ubi senuero. Sed vis tibi verum fatear, Canni? CA. Non sum sacerdos: si confiteri libet, alium quaere. PO. Deo soleo confiteri; sed tibi fateor, me nondum esse perfectum evangelicum, sed unum e populo. Habemus quatuor evangelia; nos evangelici quatuor res potissimum venamur: ut ventri bene sit; ne quid desit iis, quae sub ventre sunt; tum ut sit unde vivamus; postremo ut liceat, quod lubet, agere. Haec si suppetant, inter pocula clamamus,

*) Ab Erasmo versum e Graeco in Latinum.

Io triumphe, io Paean; vivit Evangelium, regnat Christus! CA. Ista quidem Epicurea vita est, non evangelica. PO. Haud inficior. Sed scis Christum omnipotentem esse; potest repente vertere nos in alios homines. CA. Potest et in sues; quod quidem proclivius arbitror, quam in bonos viros. PO. Utinam non essent peiores in mundo suibus, bubus, asinis, et camelis! Multos videas leonibus truculentiores, lupis rapaciores, passeribus salaciores, canibus mordaciores, viperis nocentiores. CA. At iam tempus est, ut ex animante bruto in hominem incipias verti. PO. Recte mones. Nam horum temporum prophetae dicunt instare supremum mundi diem. CA. Tanto magis properandum. PO. Exspecto Christi manum. CA. Vide ut tu manui ceream praebeas materiam. Sed unde colligunt, in propinquo esse mundi finem? PO. Quoniam, inquiunt, idem nunc faciunt homines quod faciebant imminente diluvio: epulantur, potant, comessantur, ducunt, nubunt, scortantur, emunt, vendunt, foenerant et foenerantur, aedificant: reges belligerantur, sacerdotes student augendis censibus, theologi nectunt syllogismos, monachi per orbem cursitant, populus tumultuatur, Erasmus scribit colloquia: denique nihil malorum abest, fames, sitis, latrocinia, bellum, pestilentia, seditio, rerum bonarum inopia. An non haec arguunt adesse finem rerum humanarum? CA. Ex hoc malorum acervo quod tibi est molestissimum? PO. Divina. CA. Quod crumenam tuam obsident araneae. PO. Dispeream, nisi rem acu tetigisti. Nunc venio recens a compotatione: alias sobrius tecum disputabo, si voles, de evangelio. CA. Quando te videbo sobrium? PO. Quum fuero. CA. Quando eris? PO. Quum videris. Interim, mi Canni, sis felix. CA. Tibi vicissim opto ut sis quod diceris. PO. Ne me vincas officio, precor ne Can-

nium unquam destituat unde cognomen sortitus est *).

ΑΠΡΟΣΔΙΟΝΥΣΑ, sive ABSURDA.

Annius, Leucius.

AN. Audio te interfuisse nuptiis Pancratii et Albinae. LE. Nunquam antehac infelicius navigavi, quam hoc tempore. AN. Quid ais? tantam fuisse hominum frequentiam? LE. Nec unquam mihi vilior fuit vita, quam id temporis. AN. Vide quid faciant opes. Ad meas nuptias pauci convenirent, idque tenues. LE. Vix fueramus ingressi pelagus, ortus est ingens turbo. AN. Narras deorum coetum. Totne aderant viri principes, tot matronae nobiles? LE. Boreas dissecuit velum, dissectumque dissipavit. AN. Desponsam novi. Nihil fingi potest venustius. LE. Mox fluctus revulsit clavum. AN. Idem videtur omnibus. Nec sponsus admodum illi cedit, ut aiunt, formae gratia. LE. Quid animi censes nobis illic fuisse? AN. Sane rarum nunc est virgines nubere. LE. Remigandum nobis erat. AN. Dotem vix credibilem narras. LE. Ecce mox aliud malum. AN. Cur puellam impuberem commiserunt tam feroci? LE Apparuit piratarum navis. AN. Profecto sic est; in multis nequitia supplet aetatem. LE. Ibi nobis geminum fuit bellum, alterum cum mari, alterum cum praedonibus. AN. Hui tantum donariorum? Interim pauperibus nemo dat festucam. LE. Quid? cederemus? Imo desperatio vitae addebat animos. AN. Vereor ne sint steriles nuptiae, si vera praedicas. LE. Imo iniecimus harpagones. AN. O rem novam! ante nuptias gravida? LE. Si spectasses eum conflictum, fatereris me non esse foeminam. AN. Ut

*) Ceterum Cannius quidam famulus fuit Erasmi, dum Basileae esset; isque in hoc colloquio depictus est.

audio, coniugium hoc non solum ratum est, sed etiam consummatum. LE. Insiluimus in navim piraticam. AN. At demiror te vocatum alienum, me praeterito, qui tertio propinquitatis gradu sponsae patrem contingo. LE. Ipsos in mare praecipites dedimus. AN. Vera praedicas; infelicium nulli sunt affines. LE. Quidquid erat praedae, inter nos partiti sumus. AN. Expostulabo cum puella primo quoque tempore. LE. Mox exorta est subita tranquillitas: dixisses esse Alcedonia *). AN. Si illi res est, mihi est animus. Nihil moror illius benevolentiam. LE. Ita pro una duas naves in portum deduximus. AN. Indignetur qui alit. LE. Quo eam, rogas? in templum, veli partem dicaturus divo Nicolao **). AN. Hodie non est liberum mihi; nam ipse domi convivas exspecto; alias non excusabo.

ΙΠΠΕΥΣ ΑΝΙΠΠΟΣ,
sive EMENTITA NOBILITAS.

HARPALUS, NESTORIUS.

HA. Potes me tuo levare consilio? Senties me hominem non immemorem nec ingratum. NE. Dabo expeditum, ut sis, quod esse velis. HA. At nobis in manu non est, ut nascamur nobiles. NE. Si non es, enitere benefactis, ut a te initium capiat nobilitas. HA. Perlongum est. NE. Exigua summa tibi vendet Caesar. HA. Vulgo ridetur empticia nobilitas. NE. Quum nihil sit magis ridiculum quam ementita nobilitas, quid est ut tantopere affectes nomen equitis?

*) Aiunt Halcyones vel Alcedones esse genus quoddam avium, in ipso mari nidificantium. Hinc *Alcedonia* pro temporibus placidis ac tranquillis. Plaut. in prol. Casinae. *Tranquillum est, Alcedonia sunt circum forum.*

**) Cui res maritimae curae secundum Pontificios. Lapide enim molari insidens per mare dicitur in Russiam vectus esse.

HA. Sunt caussae, nec leves; quas tibi non gravabor indicare, si mihi commonstraris rationes, quibus nobilitatis opinionem mihi parem apud vulgus. NE. Nomen absque re? HA. Atqui quum res abest, proximum est opinio. Sed age, consule, Nestori; ubi caussas audieris, fateberis operae pretium. NE. Quando ita vis, dicam. Primum fac procul te abducas a patria. HA. Memini. NE. Ingere te in convictum iuvenum vere nobilium. HA. Intelligo. NE. Hinc primum orietur suspicio, te talem esse cum qualibus victitas. HA. Sic est. NE. Vide ne quid habeas plebeium. HA. Quidnam? NE. De cultu loquor, ne vestis sit lanea, sed aut serica, aut, si deest qui emas, fustanea *), denique vel canabea potius, quam pannea. HA. Recte. NE. Vide ne quid sit integrum, sed disseca pileum, thoracem, caligas, calceos, ungues, si potes; neve quidquam humile loquaris. Si quis ex Hispania veniat hospes, roga quomodo conveniat Caesari cum Pontifice, quid agat affinis tuus Comes a Nassauen **), quid ceteri congerrones tui. HA. Fiet. NE. Sit annulus in digito cum gemma signatoria. HA. Si quidem loculi ferant. NE. At parvo constat annulus aereus inauratus cum gemma factitia. Sed adde clypeum cum insignibus. HA. Quaenam mihi suades deligam? NE. Duo mulctra, si velis, et cantharum cerevisiarium. HA. Ludis: age dic serio. NE. Nunquam fuisti in bello? HA. Ne vidi quidem. NE. At interim, opinor, decollasti anseres et capos rusticorum. HA. Persaepe, et quidem fortiter. NE. Pone machaeram argenteam, tria anse-

*) Pro *gossipio* barbare dicitur *fustanum* vel *fustagium*.

**) Praecipui in aula Caesaris Caroli V. fuerunt Comites a Nassauen, eique inter intimos amicos. Prae ceteris praeclarissimus est magnus ille Guilielmus Arausionensis (Oranien) Princeps, qui funesto bello, quod Hispani cum Belgis gesserunt sub Philippo Caroli filio, peracto, foederatam Belgicam in libertatem vindicavit.

rum capita aurea. HA. In quo solo? NE. Quo, nisi sanguinolento? monumentum fortiter effusi cruoris. HA. Quidni? rubet sanguis anserinus aeque atque humanus. Sed perge, obsecro. NE. Hunc igitur clypeum pro foribus omnium diversoriorum, in quibus forte versatus es, affigendum curato. HA. Quid addetur galeae? NE. Recte submones. Eam facies ore dissecto. HA. Quam ob rem? NE. Ut spires, deinde ut congruat vestitui. In vertice quid eminebit? HA. Exspecto. NE. Caput canis demissis auribus. HA. Vulgatum est. NE. Adde duo cornua: rarum hoc est. HA. Placet. Sed quae bestiae sustinebunt clypeum? NE. Cervos, canes, dracones, gryphes occuparunt principes; tu ponito duas harpyias. HA. Optime consulis. NE. Restat cognomen. Heic illud in primis cavendum, ne plebeio more te patiaris vocari Harpalum Comensem, sed Harpalum a Como: hoc enim nobilium est, illud sordidorum theologorum. HA. Sic memini. NE. Habesne quidquam cuius te possis appellare dominum? HA. Ne haram quidem. NE. In urbe celebri natus es? HA. In obscuro pago; non enim fas est ei mentiri, unde petis medicinam. NE. Recte est. Sed ei pago nullus est vicinus mons? HA. Est. NE. Et habet alicunde rupem? HA. Habet praeruptam. NE. Ergo sis Harpalus eques ab aurea rupe. HA. Atqui mos est magnatum, ut suum quisque symbolum habeat vocale: quemadmodum Maximilianus*) habebat, Tene mensuram: Philippus, Qui volet: Carolus, Ulterius: item alius aliud. NE. Tu ascribito, Omnis iacta sit alea. HA. Nae tu percommode dicis. NE. Iam quo firmior sit hominum opinio, fingito literas a magnatibus ad te missas, in quibus identidem appelleris Eques clarissimus: magnarumque rerum fiat mentio, de feudis, de arcibus, de multis florenorum

*) Philippi Pater, et Caroli V avus.

millibus, de praefecturis, de matrimonio opulento. Curabis, ut huiusmodi literae tibi velut elapsae aut per oblivionem relictae veniant ad aliorum manus. HA. Istud quidem erit mihi commodum: nam et literas novi, et hanc facultatem multo usu paravi, ut cuiusvis manum facile effingam. NE. Interdum insue vesti, aut relinque in crumena, ut quibus sarciendi negotium dederis, illic reperiant. Illi non silebunt; et tu, simul ac resciveris, compones vultum ad iracundiam ac moestitiam, quasi doleat casus. HA. Et istuc iam pridem meditatus sum, ut faciem tam facile mutem, quam personam. NE. Ita fiet, ut nec fucus suboleat, et res cum fide spargatur. HA. Curabitur sedulo. NE. Deinde sodales aliquot adsciscendi sunt, aut etiam famuli, qui tibi cedant loco, et apud omnes te Iuncherum appellent. Nec est, quod heic sumptum metuas; sunt plurimi iuvenes, qui vel gratis cupiant hanc agere fabulam. Adde huc, quod haec regio scatet iuvenibus eruditulis, qui mira tenentur scribendi libidine, ne dicam scabie. Nec desunt famelici quidam typographi, nihil non audentes, si spes quaestus affulserit. Ex his aliquot suborna, qui in libellis suis te praedicent patriae procerem, idque subinde repetatur literis maiusculis. Hac via vel in Bohemia celebrabunt procerem patriae. Et citius enim et latius discurrunt libelli, quam voces aut quamlibet loquaces famuli. HA. Nec ista displicet ratio. At famuli sunt alendi. NE. Sunt: at non ales famulos *ἀχείρους*, et ob id *ἀχρείους*. Mittantur huc et illuc, invenient aliquid. Scis varias esse talium rerum occasiones. HA. Desine; teneo rem. NE. Supersunt artes. HA. Aveo scire. NE. Ni sis bonus aleator, probus chartarius, scortator improbus, potator strenuus, profusor audax, decoctor et conflator aeris alieni, deinde scabie ornatus Gallica, vix quisquam te credet equitem. HA. In istis quidem iam

pridem exercitatus sum. Sed unde sumptus? NE. Mane; istuc ibam. Est tibi patrimonium? HA. Perpusillum. NE. Postquam apud multos confirmata fuerit nobilitatis opinio, facile reperies fatuos, qui tibi credant; quosdam etiam pudebit negare, quidam metuent. Iam ut ludas creditores, mille sunt artes. HA. Earum quidem rudis non sum. Sed tandem urgebunt, ubi perspexerint nihil esse nisi verba. NE. Imo nulla est commodior ad regnum via, quam debere quam plurimis. HA. Qui sic? NE. Primum creditor observat te non aliter quam obligatus magno beneficio, vereturque ne quam praebeat ansam amittendae pecuniae. Servos nemo magis habet obnoxios, quam debitor suos creditores; quibus si quid aliquando reddas, gratius est, quam si dono dones. HA. Animadverti. NE. Illud tamen caveto, ne cum tenuibus habeas commercium. Nam hi ob parvulam summulam ingentes excitant tragoedias. Placabiliores sunt, quibus lautior est fortuna; cohibet illos pudor, lactat spes, deterret metus, norunt quid possint equites. Postremo, quum inundaverit aeris alieni magnitudo, fictis caussis alio demigra, atque inde rursus alio. Nec est, quod huius rei te pudeat. Nulli magis obaerati sunt, quam magni principes. Si quis rusticus urgeat, finge offensum improbitate animum. Interdum tamen aliquid reddito, verum nec totum, nec omnibus. Illud ubique curandum, ne cui suboleat, tibi prorsus exhaustos loculos. Semper ostenta. HA. Quid ostentet qui non habet? NE. Si quid amicus apud te deposuit, ostenta pro tuo; sed artem dissimula, cura ut casus videatur. In hunc usum interdum sumito pecuniam commodato, quam mox reddas. Ex loculo nummis aereis distento profer aureos duos ibi sepositos. Cetera ex te ipso coniicito. HA. Intelligo. At tandem obruar oportet aere alieno. NE. Scis quantum apud nos liceat equitibus.

ΗΑ. Nihil non, et quidem impune. ΝΕ. Ergo famulos ale non segnes, aut etiam sanguine propinquos, qui alioqui forent alendi. Occurret negotiator quem obvium spolient. Reperient aliquid in diversoriis, aut in aedibus, aut in navibus incustoditum. Tenes? Meminerint non frustra datos homini digitos. ΗΑ. Siquidem tuto. ΝΕ. Cura ut habeas pulchre vestitos, cum insignibus. Committe literas ficticias ad summates. Si quid clam sustulerint, nullus audebit illos insimulare: etiamsi quid suspicentur, timebunt equitem dominum: sin vi praedam extorserint, bellum vocabitur. His progymnasmatibus ad bellum praeluditur. ΗΑ. O felix consilium! ΝΕ. Iam illud equestre dogma semper erit tuendum, Ius fasque esse equiti, plebeium viatorem exonerare pecunia. Quid enim indignius, quam ignobilem negotiatorem abundare nummis, quum interim eques non habeat, quod impendat scortis et aleae? Fac semper te adiungas magnatibus, vel ingeras potius: ne quid pudeat, perfricanda frons est, sed praesertim hospitibus: eoque praestat in celebri quopiam loco vitam agere, puta in thermis, frequentibus diversoriis. ΗΑ. Istuc ipsum erat in animo. ΝΕ. Heic saepenumero fortuna praedam obiicit. ΗΑ. Qui? rogo. ΝΕ. Puta, hic aut ille reliquit crumenam, aut oblitus reliquit clavim in sera promptuarii. Cetera tenes. ΗΑ. At — ΝΕ. Quid metuis? de sic culto, de tam magnifice loquente, de equite ab aurea rupe, quis audebit suspicari? Et si quis forte tam improbus exstiterit, quis erit tam audax, ut te appellet? Interim suspicio derivabitur in aliquem hospitum, qui pridie discesserint. Turbabuntur famulitia cum pandocheo. Tu tranquillus tuam personam agito. Hoc si acciderit homini modesto cordatoque, silebit, ne simul cum damno lucrifaciat pudorem, qui rem suam indiligenter servaverit. ΗΑ. Non absurde dicis; nam nosti

opinor, Comitem a vulture albo. NE. Quidni? HA. Apud hunc diversatus est, ut accepi, Hispanus quidam, specie cultuque sane quam liberali. Is abstulit florenos sexcentos: nec unquam Comes ausus est queri. Tanta erat hominis maiestas. NE. Habes exemplum. E famulis tuis interdum aliquem emandes, in bellum scilicet. Is, spoliatis templis aut monasteriis quibuslibet, redibit onustus praeda bello parta. HA. Hoc quidem est tutissimum. NE. Est et alia ratio conflandae pecuniae. HA. Narra, obsecro. NE. In bene nummatos finge caussas irarum, praesertim in monachos aut sacerdotes, qui nunc apud omnes fere summa laborant invidia. Alius irriserit aut conspuerit clypeum tuum, alius parum honorifice de te sit locutus, alius scripserit aliquid, quod in calumniam detorqueri valeat. His per feciales tuos *ἄσπονδον πόλεμον* denuntia. Sparge minas atroces, excidia, exitia, *πανωλεθρίας* meras: territi venient ad componendam litem. Ibi fac magno aestimes tuam dignitatem, hoc est, iniquum petas, ut aequum feras. Si postules tria millia, pudebit minus offerre, quam ducentos aureos. HA. Aliis minitabor leges. NE. Istud propius quidem accedit ad sycophanticam; sed tamen iuvat et hoc in partem. Sed heus, Harpale, pene exciderat, quod dictum in primis oportuit; puella quaepiam bene dotata in matrimonii nassam illaqueanda est. Habes apud te philtrum, iuvenis es, candidulus es, lepidus nugator es, rides blandum. Sparge, te magnis promissis ascitum in aulam Caesaris. Amant puellae satrapis nubere. HA. Novi quibus hoc bene cesserit. Ceterum quid si fucus tandem erumpat, et insiliant undique creditores? Irridebor personatus eques. Nam id apud istos turpius est, quam si templum sacrilegio spolies. NE. Heic oportet meminisse perfrictae frontis. Illud in primis, quod nullis unquam temporibus magis licuit

audacia pro sapientia uti, quam hodie. Comminiscendum est aliquid quod excuses. Deinde nunquam deerunt candidi, qui faveant tuae fabulae; nonnulli civiliores dissimulabunt intellectum fucum. Postremo, si nihil aliud, profugiendum est aliquo in bellum, in tumultum. Quemadmodum κλύζει θάλασσα πάντα τῶν ἀνθρώπων κακά*), ita bellum operit omnium scelerum sentinam. Nec enim habetur hodie bonus belli dux, nisi tali tirocinio praeparatus accesserit. Hoc erit extremum asylum, si cuncta fefellerint. Verum omnis movendus erit tibi lapis, ne huc veniatur. Vide ne te securitas opprimat; oppidula minuta fuge, in quibus ne pedere quidem licet, ni populus sciat: in magnis ac frequentibus civitatibus plus est licentiae, nisi si qua sit Massiliae **) similis. Dissimulanter expiscare, quid quisque de te loquatur. Ubi senseris huiusmodi voces increbrescere: Quid agit? cur heic tot annos moratur? cur non revisit patriam? cur negligit arces suas? unde ducit imagines? unde tantae profusioni facultates? hoc genus, inquam, voces, ubi coeperint magis ac magis gliscere, tum mature tibi de migrando cogitandum est: sed sit fuga leonina ***), non leporina. Adsimula, te vocari in aulam Caesaris ad res magnas, brevi te adfuturum cum exercitu. Non audebunt in absentem hiscere quibus est quod nolint amittere. Sed in primis tibi censeo cavendum genus istud hominum poëticum, irritabile, nigrumque****). Illinunt chartis, si quid illos habet male: subitoque per or-

*) Eur. Iph. Taur. 1201.

**) *Massilia*, urbs Narbonensis Galliae vetustissima, adeo disciplinarum studiis floruit, ut *Massiliensium mores* pro severissimis et optimis in proverbium abierint.

***) Hoc est, fuge impavidus, sicuti leones solent.

****) Satyrici. – *Nigri* dicuntur homines malae notae: unde *atro carbone notati* appellantur. Et Horat. *Hic niger est: hunc tu Romane caveto.*

bem spargitur quidquid illeverint. HA. Dispeream, ni mihi vehementer placet tuum consilium. Efficiam, ut intelligas te nactum docile ingenium et iuvenem minime ingratum. Equum, quem primum te dignum nactus in pascuis fuero, tibi dono mittam. NE. Nunc superest, ut quod pollicitus es, vicissim praestes. Quid est, cur tantopere affectes falsam opinionem nobilitatis? HA. Nullam aliam ob caussam, nisi quod his omnia licent impune. An hoc tibi leve videtur momentum? NE. Ut pessime cedat, mors una debetur naturae, etiamsi vixisses in Carthusia *). Et levius moriuntur in rota, quam qui moriuntur calculo, podagra aut paralysi. Nam militare est, credere, nihil hominis superesse post mortem, praeter cadaver. HA. Sic opinor.

ΑΣΤΡΑΓΑΛΙΣΜΟΣ, sive TALORUM LUSUS.

CAROLUS, QUIRINUS.

QU. Disce, inquit Cato, sed a doctis **). Cupio itaque, mi Utenhovi ***), te magistro discere, quam ob rem prisci illi religionis antistites edixerint, ut clerici talaribus tunicis uterentur, hoc est, usque ad talos demissis. CA. Duabus, opinor, de caussis. Primum verecundiae gratia, ne quid nudi pateret oculis. Nam olim nec hoc caligarum genus fuit repertum, quod nunc ab ilibus usque ad imos pedes corpus tegit, ne-

*) *Carthusia* locus incultus in Gallia Celtica, ubi Bruno ille Coloniensis institutor ordinis Carthusiani monasterium erexit.

**) In distichis moralibus. Verba sunt: *Disce, sed a doctis: indoctos ipse doceto: Propaganda etenim rerum est doctrina bonarum.*

***) Carolus Utenhovius Gandavensis, dominus Methegemii, vir multae doctrinae, inter praecipuos amicos ab Erasmo cultus est.

que subligaribus aut femoralibus vulgo utebantur. Eadem de caussa turpe est foeminis, brevioribus uti vestimentis, quo magis consultum sit sexus pudori. Deinde ut non solum moribus, verum etiam habitu differrent a populo, in quo ut quisque est profanissimus, ita brevissimis tunicis uti gaudet. QU. Non dissimile veri est quod narras. Ceterum ex Aristotele Plinioque didici, nulli hominum esse talos, sed tantum quadrupedibus, non tamen omnibus, sed bisulcis plerisque, nec rursus his nisi in tibiis posterioribus. Unde igitur vestis dici talaris potest, quam gestat homo, nisi fuerunt homines olim quadrupedes, iuxta fabulam Aristophanis *)? CA. Imo, si credimus Oedipo, et quadrupedes et tripedes et bipedes inveniuntur homines; nec raro nobis e bello redeunt unipedes, interdum apodes: sed quod ad tali vocabulum attinet, rectius mireris, si legas Horatium, qui fabulis quoque talos attribuit. Sic enim, opinor, scribit in Arte poëtica:

Securus, cadat, an recto stet fabula talo **).

QU. Poëtis licet, ut libet, loqui: apud quos Tmolus ***) habet aures, et naves ****) loquuntur, et saltant quercus. CA. Quin et Aristoteles tuus hoc te docere poterat, esse talos dimidiatos, quos ille vocat *ἡμιαστραγάλους*, quales tradit esse lyncum generi. Addit, leonibus inesse quiddam vice tali, sed anfractuosum, quod ille vocat *λαβυρινθώδες*, Plinius vertit tortuosum. Denique ubicunque committuntur ossa ossibus ad flexus commoditatem, cava prominentibus inter se respondent, utrinque lubrica cartilagine

*) Quam profert in Platonis Symposio

**) Exstat is versus in Epistola ad Augustum, Ep. II, 1, 176.

***) *Tmolus*, Lydiae mons. Hunc Ovidius lib. XI. Metamorph consedisse refert, ad audiendum cantum Panis certantis cum Apolline.

****) Argo navem vocalem fuisse auctores sunt poëtae, qui Argonautica scripserunt.

communitis, ac velut incrustatis partibus, ne mutuo attritu sese laedant, ut idem docet Aristoteles. In his fere est aliquid, quod a tali similitudine pariter et usu non discrepat; velut in ima tibia iuxta calcaneum, ubi totius pedis flexus est, prominet quiddam talo simile, quod Graeci σφυρὸν appellant. Rursus in flexura genu, quod, ni fallor, ἰσχίον appellant, quidam vertebrum. Simile quiddam videmus in coxendicibus, in humeris; postremo in commissuris digitorum, pedis, ac manus. Quod ne tibi mirum videatur, Graeci tradunt ἀστραγάλου vocabulum apud probatos auctores tributum etiam ossibus, quibus spina connectitur, praesertim in cervice. Citant etiam hoc carmen:

Ἐκ δέ μοι αὐχὴν
Ἀστραγάλων ἐάγη *).

Quoniam autem Aristoteles tradit, priores tibias animanti datas ad celeritatem, et ob id carere talis; posteriores ad stabilitatem, quod in eam partem vergat pondus corporis, quemadmodum ad robur iis, quae calcibus feriunt: Flaccus dum significare vult, fabulam non eiectam, sed ad finem usque peractam, dicit illam stetisse fixo talo: nec aliter tribuit fabulae talum, quam nos libro tribuimus calcem, et volumini umbilicum **). QU. Nae tu probe grammaticum agis. CA. At quo magis id credas, Graeci literatores ἀστράγαλον dici volunt a στρέφω et α particula privativa, quod minime flectatur, sed immobilis sit. Quanquam alii malunt, ἀστράγαλον, interiecta litera ρ, dictum pro ἀστάγαλον, quod lubrica volubilitate stare nesciat. QU. Ad istum modum licet plura divinare. Simplicius erat dicere, Nescio. CA.

*) Verba sunt Elpenoris apud Hom. Od. XI, 64.

**) Qui est ornamentum libri, quod postremum additur.

Non usque adeo videbitur absurda divinatio, si cogites quantam habeat caliginem vocum primitiva origo: tum in re nullam esse contrarietatem: quod apparebit, si propius inspicias. Volubilis est talus, sed ita volubilis, ut eam partem, cui innectitur, reddat ad standum firmiorem: deinde os ossi connectit, ne facile luxari queat. QU. Tu vel sophistam agere possis, quantum video, si libeat. CA. Sed nihil est, Talesi *), quod nos torqueat etymologia vocis. Nam quod hodie Graeci vocant ἀστράγαλον, prisci, quorum est Callimachus, dixerunt ἄστριον, cuius hoc refertur hemistichium; *Δέκα δ' ἄστρια αἴνυτο λύτρον*, unde quemadmodum ἀστραγαλίζειν, ita et ἀστρίζειν dicebant talis ludere. QU. Quale est igitur illud, quod proprie talum vocant? CA. Est id quo nunc ludunt puellae: olim puerorum erat lusus, quemadmodum nuces. De quo est illud Graecorum, *'Αμφ' ἀστραγάλοισι χολωθεὶς* **), quum iram levi de caussa susceptam indicant. Rursus Horatius in Odis: *Nec regna vini sortiere talis* ***). Item in Sermonibus: *Te talos, Aule, nucesque* ****), etc. Postremo dictum illud Lacedaemonii, ni fallor, Pueros esse fallendos talis, viros iureiurando. Hunc talum negant in ullo animante inveniri, quod sit μώνυχον, hoc est, ungula solida, excepto asino Indico unicorno: aut quod sit πολυσχιδὲς, hoc est, pede in multos digitos ungulasve fisso; quod genus sunt leo, panthera, canis, simius, homo et avis, aliaque permulta. Quae vero δίχηλα sunt, hoc est, ungula bisulca, pleraque talum habent, idque, ut recte dicebas, in posterioribus cruribus. Uni homini duplici de caussa tali non sunt;

*) Per iocum Carolus Quirinum de talis disserentem *Talesium* vocat.

**) Cf. Iliad. XXIII, 88.

***) Oda 4. lib. 1. ad Sextium.

****) Horatius sat. 3. lib. 2.

primum quia bipes, deinde quia quinis digitis fissos habet pedes. QU. Ista frequenter audivi. Ceterum pervelim mihi situm ac formam tali describi. Nam istud lusus genus etiam puellis hodie fastiditum est; sed aleam, chartas, aliosque masculos lusus affectant. CA. Non mirum, quum affectent et theologiam. Verum etiamsi mathematicus sim, aut pictor, aut etiam plastes, non possim tibi melius tali formam exhibere, quam ipso talo: nisi mavis, ut tibi describam per literas, ut illi solent. QU. Habesne talum? CA. En tibi ovillum e dextro crure. Vides quatuor dumtaxat latera, quum in cubo et alea seu tessera sint sex; in ambitu quatuor, in summo et imo duo. QU. Sic est. CA. In talo, quoniam summa pars et ima curvatur, non sunt nisi quatuor latera: quorum unum vides velut in dorsum intumescere. QU. Video. CA. Quod est e regione, cavum habere. Illud Aristoteles vocat πρανὲς, id est, pronum; hoc, ὕπτιον, id est, supinum. Velut in congressu uxoris et mariti, quum dant operam liberis, mulier supina est, vir pronus; et manus, si vola spectet terram, prona est; si invertas, supina. Quanquam oratores et poëtae nonnunquam his verbis abutuntur, quod ad hanc rem nihil attinet. QU. Istuc quidem eleganter oculis subiecisti. Inter reliqua duo latera quid est discriminis? CA. Alterum modice cavatum est, ut ossi, cui innectitur, congruat: alterum propemodum nihil habet concavi, minusque armatum est cartilaginea tunica, sed tantum nervo et pelle tegitur. QU. Video. CA. Pronum latus nihil habet nervorum, sed supinae partis concavo adhaeret nervus, quemadmodum dextri lateris summo, laevi imo. QU. Pulchre narras; sed unde dignoscam dextrum a sinistro? CA. Recte admones. Nam perperam docui, nisi dextri cruris talum intelligas. Dicam igitur melius, simulque, quod volebas, situm indicabo.

Talus est in ipsa suffragine *) cruris infra coxam. QU. Complures arbitrantur, iuxta pedem esse. CA. Errant. Is qui proprie dicitur talus, est in suffraginibus, quas Graeci καμπὰς vocant, sed crurum, ut dixi, posteriorum. Inter pedem tuum et genu tibia est. QU. Sic opinor. CA. Post genu καμπή. QU. Assentior. CA. Nam qui flexus est homini in brachiis, idem est quadrupedibus in cruribus posterioribus; simiam excipio semihominem. Itaque quod genu est in cruribus, id cubitus est in brachiis. QU. Animadverto. CA. Itaque flexus flexui respondet. QU. Illud dicis, crurum posteriorum et priorum. CA. Tenes. In ea igitur suffragine, quae respondet suffragini, quae est post genu, stat talus erectus, quum stat quadrupes, cuius summa et ima pars leniter incurvatur, quanquam non prorsus eodem modo. Nam superior replicatur in cornua quaedam, quas Aristoteles appellat κεραίας, Theodorus vertit antennas **), iuxta quas se submittit pronum latus: ima tale nihil habet. QU. Plane video. CA. Illud ergo latus, quod spectat tibias priores, Aristoteles vocat supinum: quod illi adversum est, pronum. Rursum sunt duo latera, quorum alterum intus spectat tibiam posteriorem, puta laevam aut dextram, alterum spectat foras. Quod introrsum spectat, Aristoteles appellat κῶλον, quod foras, ἰσχίον. QU. Prorsus oculis rem video. Iam superest ut nobis indices, quae fuerit olim talis ludendi ratio. Nam qui lusus nostra memoria dicitur in usu fuisse, nihil convenit cum iis, quae comperimus apud priscos auctores de hoc ludendi genere. CA. Ac sane fieri potest, ut quem-

*) *Suffrago* in posterioribus quadrupedum pedibus dicitur, quod in prioribus genu. Gr. ὀπισθία.

**) Theodorus Gaza Thessalonicensis, vir utriusque linguae peritissimus, multa egregie ex Latino in Graecum, rursus ex Graeco in Latinum conversa reliquit.

admodum hodie chartis ac tesseris ad varias ludendi formas abutimur, ita non fuerit eadem apud veteres talis lusitandi ratio. QU. Probabile est quod dicis. CA. Theodorus Gaza, sive, ut alii malunt appellare, Thessalonicensis, vertens Aristotelis librum de historia animalium secundum, ait, tali latus, quod foras transversum spectat, Canem vocari, quod introrsum ad alterum crus, Venerem. Ceterum hoc quidem de suo addidit. Nam Aristoteles haec tantum ponit: *Τὸ μὲν πρανὲς ἔξω, τὸ δὲ ὕπτιον εἴσω, καὶ τὰ μὲν κῶλα ἐντὸς ἐστραμμένα πρὸς ἄλληλα, τὰ δὲ ἰσχία καλούμενα ἔξω, καὶ τὰς κεραίας ἄνω.* Ceterum quando constat ab aliis, Veneris iactum appellari, quoties ex quatuor talis nullus est, qui summam faciem habet cum alio congruentem, demiror quid sequutus Theodorus unum latus appellet Venerem. Erasmus noster, quem communem habemus amicum, huiusmodi observationum non admodum curiosus, in proverbiis aliquot ex auctoritate veterum indicat quaedam de ludo talorum; velut in proverbio, Non Chius sed Cous *), refert, Coum et Senionem eundem esse quem Graeci ἑξίτην dicunt. Idem tradit in proverbio, Chius ad Coum, (addens Chium eundem esse cum Cane) Coi iactum fuisse felicem, Canis infelicem, teste Persio **)

> — — *Quid dexter senio ferret* ***),
> *Scire erat in votis, damnosa canicula quantum*
> *Raderet.* — — ****)

Itidem Propertius:

*) Chius et Cous iactus fuere talorum, *Cous* iactus felix, continens sex; *Chius* vero infelix, habens unum tantum, unde et *infelix canis* dictus.

**) In Satyra III.

***) *Senio* erat summus talorum iactus, ideoque felix.

****) *I. e. mihi detraheret.* Canicula, i. e. iactus caninus.

Semper damnosi subsiluere canes *).

Et Ovidius libro de Tristibus secundo damnosos Canes appellat. Addit ex Martiale, Senionem videri per se felicem; ceterum infelicem fieri, si accedat Canis. Sic enim loquitur:

Senio nec nostrum cum Cane quassat ebur **).

Iam Veneris iactum esse ut rarum, ita felicissimum, indicat Martialis in Apophoretis ***):

Quum steterit vultu nullus tibi talus eodem,
Munera me dices magna dedisse tibi.

Tot autem talis ludebatur, quot quisque habet latera. Nam tesseris non plus tribus ludi solet. Sed propius ad ludendi rationem facit, quod scribit Suetonius in Octavio Augusto, recitans ex illius quadam ad Tiberium epistola haec: Inter coenam lusimus *γεροντικῶς* et heri et hodie. Talis enim iactatis ut quisque canem aut senionem miserat, in singulos talos singulos denarios in medium conferebat, quos tollebat universos qui Venerem iecerat. QU. Docuisti, felicissimum esse iactum, quum omnes tali quatuor ostenderint diversum latus, quemadmodum in tesserarum ludo fortunatissimus est, qui dicitur Midas; at nondum declarasti, hunc iactum dici Venerem. CA. Illud expediet tibi Lucianus, ita loquens in Cupidinibus: *Καὶ βαλὼν μὲν ἐπὶ σκοποῦ, μάλιστα δὲ εἴ ποτε τὴν θεὸν αὐτὴν εὐβολήσειε, μηδενὸς ἀστραγάλου πεσόντος ἴσῳ σχήματι, προσεκύνει, τῆς ἐπιθυμίας τεύξεσθαι νομίζων.* Loquitur autem illic de Venere. QU. Si falsus est Theodorus, duo tantum latera suis vocabulis designantur. CA. Fortassis alicuius auctoritatem ille secutus est, quae nos fugit: quod apud

*) Versus Propertii est pentameter lib. 4. Eleg. 9. cuius initium est, *Quum fieret nostro toties iniuria lecto.*

**) Martial. lib. 13. Epig. 1. cuius initium, *Ne toga*, etc.

***) Martialis libro Epigr. XIV, 14. cui libro inditum nomen *Apophoreta.*

auctores compertum est, afferimus in medium. Nam sunt qui meminerunt de numero Stesichorio *) in talis, quem putant ogdoadem esse: item de Euripideo **), qui continebat quadraginta. QU. Restat ut lusus leges praescribas. CA. Non arbitror, pueros iisdem usos legibus, quibus se usum fuisse scribit Octavius. Nec probabile est, hoc ludendi genus quod commemorat, fuisse publicum. Id si fuisset, satis erat dixisse, Inter coenam lusimus talis. Sed mihi subindicare videtur novam ludendi conditionem inter illos repertam, velut aptam senibus, minimeque torquentem animos solicita cogitatione, quemadmodum faciunt hodie complures lusus, ut levius sit intendere studiis. QU. Profer, obsecro te, reliquos talos, ut experiamur. CA. Sed deest nobis turricula volvendis talis, deinde tabula. QU. Suffecerit haec mensa ad qualecunque specimen exhibendum. Pro turricula suffecerit cyathus aut pileum. CA. Imo complexus cavarum manuum. Iactus saepius ostendit supinam partem, quam pronam, et pronam saepius, quam senionem aut canem. QU. Videtur. CA. Si inter quatuor talos exstiterit unus canis, expones nummum; si duo, duos; si tres, tres; si quatuor, quatuor. Item quoties ieceris senionem, toties recipies unum e nummis. QU. Quid si senionem cum cane? CA. Si vis, uterque nummum addet, neuter tollet; cui primum obtigerit Venus, is auferet acervum. QU. Quid si talus ostendat partem supinam aut pronam? CA. Is iactus erit irritus, et aut tu iactum repetes, aut iaciendi ius ad me devolvetur. QU. Placet devolutio. CA. Nunc appone sortem. QU. Experia-

*) A sepulchro Stesichori poetae Graeci, ut volunt, quod ab omni parte fuit octonarium.

**) Quadragenarium numerum in talis voluit inducere Euripides, eo tempore, quo, exactis triginta tyrannis, quadraginta principes Atheniensium rempublicam regebant, unde numerus iste Euripideus dictus.

mur absque periculo. CA. Vis tu tantam artem discere gratis? QU. Verum impar certamen est inter artificem et rudem. CA. Atqui spes lucri, et damni metus, reddet te attentiorem. QU. Quanti certabimus? CA. Si vis cito ditescere, centum ducatis. QU. Utinam sint quos deponam! Tutius est paullatim ditescere. En tibi solidum assem. CA. Age, addemus pusillum pusillo, quemadmodum monet Hesiodus*); sic quoque fiet ingens acervus. Convolve, ac mitte. Felix auspicium; canem habes; appone nummum, et posthac agnosce damnosum latus. Da talos. QU. Felicius auspicium: treis habes canes; appone. CA. Insidiatur tibi fortuna; mitte, sed circumvolutos, o bone. Labor irritus; pronum habes, et supinum. Succedo; trade talos. QU. O factum bene! rursum treis video canes. CA. *Μὴ πρὸ τῆς νίκης ἐγκώμιον.* Illectat, inquam, te fortuna. Sed heus tu, ad hunc quidem modum edoctus sum. At mea sententia secus lusit Octavius. QU. Quomodo? CA. Qui canem iecerat, apponebat denarium, ut diximus; qui senionem, nihil quidem auferebat, sed alter ponebat. QU. Quid si plures seniones exissent? CA. Totidem nummos alter addebat. Bene cumulatum acervum semel tollebat Venus. Et illud addas licebit: Cui nec senio obtigerit, nec canis, nihil aliud quam mittendi vicem perdet. QU. Non recuso. CA. Mihi videtur et hoc elegantius, si tertio quisque iactu defungatur qui talos tenet, et mox alteri tradat vices. QU. Placet: sed quota Venus finiet ludum? CA. Tertia, si videtur. Deinceps liberum erit de integro pacisci; siquidem tum raro tum paucis favet Venus. Nunc aggrediamur bonis avibus. QU. Fiat; sed praestat occludere fores, ne nostrae culinae regina vi-

*) Verba sunt ἔργων v. 331 et 332. *Εἰ γάρ κεν καὶ σμικρὸν ἐπὶ σμικρῷ καταθεῖο, Καὶ θαμὰ τοῦτ' ἔρδοις, τάχα κεν μέγα καὶ τὸ γένοιτο.*

deat nos puerorum more ineptientes. CA. Imo seniliter potius. Adeone loquacem habes famulam? QU. Tam futilem, ut, si desint homines, quibus narret quidquid domi geritur, longo sermone gallinis narret ac felibus. CA. Heus puer, claude ostium, et obde pessulum, ne quis subitus interveniat spectator, quo liceat ad satietatem usque ludere.

SENATULUS, sive
ΓΥΝΑΙΚΟΣΥΝΕΔΡΙΟΝ.

CORNELIA, MARGARETA, PEROTTA, IULIA, CATHARINA.

CO. Quod felix faustumque sit huic ordini totique reipublicae foemineae, et frequentes hodie convenistis et alacres; unde spem optimam concipio, futurum, ut Deus propitius cuique ea suggerat in animum, quae ad communem omnium et dignitatem et utilitatem pertinent. Scitis, opinor, omnes, quantum hinc commodis nostris decesserit, quod, quum viri quotidianis conventibus suum agant negotium, nos colo telaeque assidentes caussam nostram deserimus. Itaque res huc devenit, ut nec inter nos sit ulla reipublicae disciplina, et viri nos pene pro delectamentis habeant, vixque hominis vocabulo dignentur. Quod si, qua coepimus, pergamus, divinate vos ipsae, quo tandem res sit evasura: vereor enim verba sinistri ominis eloqui. Ut dignitatem nostram negligamus, certe incolumitas debet esse curae. At sapientissimus ille rex scriptum reliquit, *ibi demum esse salutem, ubi multa consilia* *). Habent episcopi suas synodos, habent monachorum greges sua conciliabula, habent milites suas stationes, habent fures sua conventicula: denique habet

*) Salomon. Proverb. 12.

et formicarum genus suos congressus. Solae omnium animantium mulieres nunquam coimus. MA. Saepius quam decet. CO. Nondum interloquendi tempus est; sinite me perorare; dabitur singulis dicendi locus. Neque novum est quod facimus; vetus exemplum revocamus; siquidem ante annos mille trecentos, ni fallor, Heliogabalus Caesar laudatissimus — PE. Qui laudatissimus, quem unco tractum in cloacam proiectum esse constat? CO. Rursus interpellor. Si quem hac ratione probamus aut improbamus, malum dicemus Christum, quod in crucem suffixus sit, pium Domitium, quod domi sit mortuus. Atqui nihil obiicitur Heliogabalo atrocius, quam quod sacrum ignem, qui a Vestalibus servabatur, in terram abiecerit: quodque domi in larario Mosen habuerit et Christum, quem illi contumeliae caussa Chrestum vocabant. Is igitur Heliogabalus instituit, ut, quemadmodum Imperator cum suis habebat senatum, in quo de rebus communibus consultaret, ita haberet et mater illius Augusta senatum suum, in quo de foemineae gentis negotiis tractaretur; quem viri vel iocandi vel discernendi gratia Senatulum vocabant. Hoc exemplum tot iam saeculis intermissum res ipsa iam dudum monet nos instaurare. Nec ullam moveat, quod Paulus Apostolus vetat mulierem loqui in coetu, quam ille vocat ecclesiam: de coetu virorum loquitur; hic coetus est muliebris. Alioqui si semper tacendum erat foeminis, in quem usum natura dedit nobis et linguas non minus expeditas quam sunt virorum, et vocem non minus sonoram? quamquam illi sonant raucius, ac propius referunt asinos, quam nos. Verum illud oportet nobis omnibus esse curae, ut ea gravitate tractemus hoc negotium, ne rursus viri Senatulum appellent; aut fortasse probrosius aliquod nomen excogitent, ut solent in nos libenter esse dicaces. Quanquam si li-

ceat illorum comitia veris aestimare, plusquam muliebria videri possint. Videmus, monarchas tot iam annis nihil aliud quam belligerari: inter theologos, sacerdotes, episcopos, et populum nihil convenire: quot homines, tot sententiae; et in his ipsis plusquam muliebris est inconstantia. Nec civitati cum civitate, nec vicino cum vicino concordia est. Si nobis essent traditae rerum habenae; aliquanto, ni fallor, tolerabilius haberent res humanae. Non est fortasse foeminei pudoris, tantis proceribus tribuere stultitiam: ac fas est, opinor, recitare quod scripsit Salomon Proverbiorum capite decimo tertio: Inter superbos semper iurgia sunt: qui autem agunt omnia cum consilio, reguntur sapientia. Sed ne vos longiore morer prooemio, uti singula gerantur ordine, decenter et sine tumultu, primo loco tractandum erit, quae debeant interesse concilio, quae submovendae sint. Nam immodica turba tumultus est verius, quam concilium: et paucorum consessus habet quiddam tyrannicum. Huc ego censeo nullam recipiendam virginem, eo quod incident permulta, quae non decet illas audire. IU. At quo signo dignoscas virgines? An pro virginibus habebuntur, quaecunque coronam gestant? CO. Non. At nuptas tantum recipiendas censeo. IU. Et inter nuptas virgines sunt, quae maritos habent eunuchos. CO. Sed tribuatur hoc honoris coniugio, ut nuptae pro mulieribus habeantur. IU. Alioqui si non excludimus nisi virgines, erit immensa turba, nec multum decrescet numero. CO. Excludentur et plusquam ter nuptae. IU. Quam ob rem? CO. Quoniam illis velut emeritis debetur missio. Idem censeo de septuagesimum annum egressis. Statuendum, ne qua nominatim de viro suo loquatur petulantius: in genere fas sit; sed ea moderatione, ne quid nimis. CA. Qui minus hic libere de viris liceat dicere, quum ipsi de

nobis nusquam non loquantur? Meus Titius si quando studet esse conviva festivior, narrat, quid mecum noctu egerit, quid dixerim; neque raro multa solet affingere. CO. Si velimus fateri verum, nostra dignitas pendet a viris: eos si traducimus, quid aliud quam nos ipsas dehonestamus? Quanquam autem habemus non paucas iustae querimoniae caussas, tamen expensa rerum omnium summa, nostra potior est quam illorum conditio. Illi dum quaerunt rem, per omnes terras ac maria volitant, non sine capitis discrimine: illi, si bellum incidat, excitantur buccina, ferrei stant in acie, dum nos domi sedemus tutae. Si quid committunt adversus leges, gravius in illos animadvertitur, nostro sexui parcitur. Denique magna ex parte in nobis situm est, ut commodos habeamus maritos. Restat ut de consessus ordine statuatur, ne nobis eveniat, quod frequenter usu venit regum, principum ac pontificum oratoribus, qui in conciliis totos tres menses litigant, antequam possint considere. Itaque censeo, primum esse debere nobilium ordinem; et in his praecedent, quae quatuor habent nobilitatis partes: proximae, quae tres: deinde, quae duas: postremae, quae unam: postremo, quae dimidiatam. Et in singulis ordinibus locus ex antiquitate designabitur. Nothae in suo quoque ordine extremum tenebunt locum. Alter consessus erit plebeiarum. In hoc primas tenebunt, quae copiosiorem sobolem enixae sunt. Inter pares litem dirimet aetas. Tertius erit earum, quae nondum pepererunt. CA. Quo mittis viduas? CO. Commode mones. Istis locus dabitur in medio matrum, si modo liberos habent habuerintve. Steriles extremum obtinebunt locum. IU. Quem locum designas sacerdotum ac monachorum uxoribus? CO. De his proximo consessu deliberabimus. IU. Quid de his, quae corpore faciunt quaestum? CO. Non patiemur,

hunc senatum admixtu talium inquinari. IU. Quid de concubinis? CO. Istarum non simplex est genus: de quibus per otium tractabitur. Adiiciendum est, quomodo fieri debeat Senatusconsultum, punctisne, an calculis, an suffragiis vocalibus, an porrectis digitis, an discessione. CA. In calculis dolus est, quemadmodum et in punctis: si pedibus eatur in sententiam, quoniam vestes longas gerimus, nimium movebimus pulveris: optimum igitur, uti voce pronuntiet unaquaeque quod sentit. CO. At difficile est numerare voces. Deinde cavendum ne fiat pro concilio convicium. CA. Nihil fiet absque notariis, ne quid possit excidere. CO. Ita quidem consultum est numero. Sed quibus modis excludes convicium? CA. Ne qua loquatur nisi rogata et suo ordine. Quae secus fecerit, e senatu movebitur. Tum si qua quid effutierit eorum, quae heic aguntur, silentio plectetur triduano. CO. Hactenus de ratione tractandi. Nunc accipite, quibus de rebus consultandum sit. Primam oportet esse curam dignitatis: ea potissimum sita est in cultu. Cuius rei tantus est neglectus, ut hodie vix agnoscas discrimen inter nobilem et plebeiam, inter nuptam et virginem aut viduam, inter matronam et meretricem. Adeo sublatus est pudor, ut quidvis usurpent quaelibet. Videre est plusquam plebeias ac loci plane sordidi vestiri holosericis, undulatis, florulentis, virgatis, byssinis, aureis, argenteis, pellibus zebellinis, Madauricis, quum interim maritus domi consuat calceos. Digitos habent smaragdis et adamantibus onustos; nam uniones nunc vulgo fastidiuntur; ne quid querar de succinis et coralliis et crepidis inauratis. Satis erat tenuibus, in honorem sexus cingulis uti sericis, ac fimbrias vestium serico limbo decorare: nunc geminum est malum, et res familiaris extenuatur, et ordo, qui dignitatis est custos, confunditur. Si pilen-

tis et lecticis eboratis ac bysso tectis vehuntur plebeiae, quid relictum est nobilibus ac potentibus? Et si vix equiti nupta caudam trahit ulnarum quindecim, quid faciet Ducis aut Comitis uxor? Atque haec res hoc est intolerabilior, quod mira temeritate subinde mutamus cultum. Pridem e porrectis a vertice cornibus pendebant linteamina. Hoc ornatu foeminae principes discernebantur a plebeiis. Illae ne quid conveniret, sumpserunt pilea, foris ostentantia pelles albas nigris maculis variegatas. Statim vulgus arripuit. Rursus mutato cultu sumpserunt flammea nigra bysso. Id foeminarum vulgus non solum ausum est imitari, verum etiam addiderunt fimbrias aureas, denique et gemmas. Olim nobilium erat, a fronte atque a temporibus revulsis pilis in verticem capillos cogere. Non diu licuit, mox quaelibet aemulatae sunt. Tandem demiserunt crines in frontem ; protinus et hoc imitatae sunt plebeiae. Solae nobiles olim habebant laterones et anteambulones: et ex his unum delicatum, qui surrecturae manum porrigeret, qui laevam incedentis brachio dextro fulciret; nec hoc honoris concedebatur nisi bene nato. Nunc ut passim id faciunt matronae, ita quoslibet ad hoc officii recipiunt, quemadmodum ad gestandam a tergo caudam. Item olim solae nobiles salutabant osculo, nec quemvis ad osculum recipiebant, imo ne dextram quidem porrigebant quibuslibet. Nunc qui corium olent, irruunt ad osculum foeminae, quae scutum habet plenae nobilitatis. Ne in coniugiis quidem habetur ulla dignitatis ratio. Patriciae nubunt plebeiis, plebeiae patriciis: ita nascuntur nobis hybridae. Nec ulla tam obscuro loco nata est, quae metuit adhibere fucos omnes nobilium: quum plebeiis sufficere deberet aut flos recentis cerevisiae, aut succus recens ab arbore detracti corticis, aut si quid aliud parvo parabile:

purpurissam, cerussam, stibium, reliquosque colores elegantiores oportebat claris foeminis relinquere. Iam in conviviis, in publico incessu, quam nullus ordo! Saepe fit ut negotiatoris uxor dedignetur utroque parente nobili cedere. Res igitur ipsa iam dudum hortatur, ut hisce de rebus aliquid certi statuamus. Atque haec inter nos facile poterunt transigi, quoniam nonnisi ad foemineum pertinent genus. Est autem et quod cum viris agamus, qui nos summovent ab omni dignitate, ac tantum non pro lotricibus et cocis habent, ipsi res omnes pro suo gerunt arbitratu. Concedemus igitur illis magistratus publicos, ac bellicae rei curam. Quis hoc ferat, quod in clypeo semper uxoris insignia laevum habent latus, etiamsi tribus partibus superet viri nobilitatem? Deinde par est, ut in elocandis liberis etiam mater habeat ius suffragii. Et fortassis hoc quoque evincemus, ut vicissim geramus officia publica; duntaxat, quae intra moenia et sine armis geri possunt. Haec est summa rerum, de quibus mihi videtur operae pretium consultare. Super his apud se quaeque deliberet, ut de singulis fiant senatusconsulta; et si cui vestrum aliud quippiam in mentem venerit, cras in medium conferat. Conveniemus enim diebus singulis, donec synodum absolverimus. Adhibeantur notariae quatuor, quae notis excipiant, quidquid dicatur. Praeterea quaestoriae duae, quae loquendi potestatem vel faciant vel adimant. Sit hic consessus divinationis loco *).

*) Hoc loco significat *iudicium de rebus futuris*, *qua ratione instituendae sint.* Nam iudicium super constituendo accusatore vocatur divinatio, quia quodammodo divinare oportet iudicem, quinam accusator idoneus sit. Talis Ciceronis divinatio de accusatore in Verrem constituendo.

DILUCULUM.

NEPHALIUS. PHILYPNUS.

NE. Hodie te conventum volebam, Philypne, sed negabaris esse domi. PH. Non omnino mentiti sunt. tibi quidem non eram, sed mihi tum eram maxime. NE. Quid istuc aenigmatis est? PH. Nosti illud vetus proverbium, Non omnibus dormio. Nec te fugit ille Nasicae iocus, cui quum, Ennium familiarem invisere volenti, ancilla iussu heri negasset esse domi; sensit Nasica, et discessit. Ceterum ubi vicissim Ennius Nasicae domum ingressus rogaret puerum, num esset intus, Nasica de conclavi clamavit, Non, inquiens, sum domi. Quumque Ennius agnita voce dixisset, Impudens, non te loquentem agnosco? Imo tu, inquit Nasica, impudentior, qui mihi ipsi fidem non habeas, quum ego crediderim ancillae tuae. NE. Eras fortassis occupatior. PH. Imo suaviter otiosus. NE. Rursum aenigmate torques. PH. Dicam igitur explanate, nec aliud dicam ficum quam ficum. NE. Dic. PH. Altum dormiebam. NE. Quid ais? Atqui iam praeterierat octava, quum sol hoc mense surgat ante quartam. PH. Per me quidem soli liberum est vel media nocte surgere, modo mihi liceat ad satietatem usque dormire. NE. Verum istuc utrum casu accidit, an consuetudo est? PH. Consuetudo prorsus. NE. Atqui rei non bonae consuetudo pessima est. PH. Imo nullus est somnus suavior, quam post exortum solem. NE. Qua tandem hora soles lectum relinquere? PH. Inter quartam et nonam. NE. Satis amplum spatium: vix tot horis comuntur reginae. Sed unde venisti in istam consuetudinem? PH. Quia solemus convivia, lusus et iocos in multam proferre noctem; id dispendii matutino somno pensamus. NE. Vix unquam vidi hominem te perditius prodigum. PH. Mihi parsimonia videtur magis, quam profusio. Interim nec can-

delas absumo, nec vestes detero. NE. Praepostera sane parsimonia, servare vitrum, ut perdas gemmas. Aliter sapuit ille philosophus *), qui rogatus, quid esset pretiosissimum, respondit, Tempus. Porro quum constet, diluculum esse totius diei partem optimam, tu quod in re pretiosissima pretiosissimum est, gaudes perdere. PH. An hoc perit, quod datur corpusculo? NE. Imo detrahitur corpusculo, quod tum suavissime afficitur, maximeque vegetatur, quum tempestivo moderatoque somno reficitur, et matutina vigilia corroboratur. PH. Sed dulce est dormire. NE. Quid esse potest dulce nihil sentienti? PH. Hoc ipsum dulce est, nihil sentire molestiae. NE. Atqui isto nomine feliciores sunt, qui dormiunt in sepulcris. Nam dormienti nonnunquam insomnia molesta sunt. PH. Aiunt, eo somno maxime saginari corpus. NE. Ista glirium sagina est, non hominum. Recte saginantur animalia quae parantur epulis: homini quorsum attinet accersere obesitatem, nisi ut graviore sarcina onustus incedat? Dic mihi, si famulum haberes, utrum obesum malles, an vegetum et ad omnia munia habilem? PH. Atqui non sum famulus. NE. Mihi sat est, quod ministrum officiis aptum malles, quam bene saginatum. PH. Plane mallem. NE. At Plato dixit, animum hominis hominem esse, corpus nihil aliud esse quam domicilium aut instrumentum. Tu certe fateberis, opinor, animum esse principalem hominis portionem, corpus animi ministrum. PH. Esto, si vis. NE. Quum tibi nolles ministrum abdomine tardum, sed agilem malles et alacrem, cur animo paras ministrum ignavum et obesum? PH. Vincor veris. NE. Iam aliud dispendium accipe: ut animus longe praestat corpori, ita fateris, opes animi longe praecellere bona corporis. PH. Probabile dicis. NE. Sed

*) Quem alii Democritum, alii Theophrastum, alii alium atque alium fuisse volunt.

inter animi bona primas tenet sapientia *). PH. Fateor. NE. Ad hanc parandam nulla diei pars utilior, quam diluculum, quum sol novus exoriens vigorem et alacritatem adfert rebus omnibus, discutitque nebulas e ventriculo exhalari consuetas, quae mentis domicilium solent obnubilare. PH. Non repugno. NE. Nunc mihi supputa, quantum eruditionis tibi parare possis quatuor illis horis, quas somno intempestivo perdis. PH. Profecto multum. NE. Expertus sum, in studiis plus effici una hora matutina, quam tribus pomeridianis; idque nullo corporis detrimento. PH. Audivi. NE. Deinde illud reputa, si singulorum dierum iacturam in summam conferas, quantus sit futurus cumulus. PH. Ingens profecto. NE. Qui gemmas et aurum temere profundit, prodigus habetur, et tutorem accipit; haec bona tanto pretiosiora qui perdit, nonne multo turpius prodigus est? PH. Sic apparet, si rem recta ratione perpendamus. NE. Iam illud expende, quod scripsit Plato, nihil esse pulchrius, nihil amabilius sapientia: quae si corporeis oculis cerni posset, incredibiles sui amores excitaret. PH. Atqui illa cerni non potest. NE. Fateor, corporeis oculis. Verum cernitur oculis animi, quae pars est hominis potior. Et ubi amor est incredibilis, ibi summa voluptas adsit oportet, quoties animus cum tali amica congreditur. PH. Verisimile narras. NE. I nunc, et somnum, mortis imaginem, cum hac voluptate commuta, si videtur. PH. Verum interim pereunt nocturni lusus. NE. Bene pereunt, quae peiora melioribus, inhonesta praeclaris, vilissima pretiosissimis permutantur. Bene perdit plumbum, qui illud vertit in aurum. Noctem natura somno tribuit: sol exoriens quum omne animantium genus, tum praecipue hominem ad vitae munia revocat. Qui dormiunt, inquit Paulus, nocte dormiunt: et qui ebrii

*) Supple *partes*. Primas partes tenere, hoc est praecellere

sunt, nocte ebrii sunt. Proinde quid turpius, quam quum omnia animantia cum sole expergiscantur, quaedam etiam illum nondum apparentem sed adventantem cantu salutent; quum elephantus solem orientem adoret; hominem diu post solis exortum stertere? Quoties aureus ille splendor illustrat cubiculum tuum, nonne videtur exprobrare dormienti, Stulte, quid optimam vitae tuae partem gaudes perdere? Non in hoc luceo, ut abditi dormiatis, sed ut rebus honestissimis invigiletis. Nemo lucernam accendit ut dormiat, sed ut aliquid operis agat: et ad hanc lucernam omnium pulcherrimam nihil aliud quam stertis? PH. Belle declamas. NE. Non belle, sed vere. Age, non dubito quin frequenter audiveris illud Hesiodeum: Sera in fundo parsimonia *). PH. Frequentissime. Nam in dolii medio vinum est optimum. NE. Atqui in vita prima pars, nimirum adolescentia, est optima. PH. Profecto sic est. NE. At diluculum hoc est diei, quod adolescentia vitae. An non igitur stulte faciunt, qui adolescentiam nugis, matutinas horas somno perdunt? PH. Sic apparet. NE. An est ulla possessio, quae cum hominis vita sit conferenda? PH. Ne universa quidem Persarum gaza. NE. An non vehementer odisses hominem, qui tibi vitam posset ac vellet malis artibus ad annos aliquot decurtare? PH. Illi mallem ipse vitam eripere. NE. Verum peiores ac nocentiores arbitror, qui sibi volentes reddunt vitam breviorem. PH. Fateor, si qui tales reperiantur. NE. Reperiantur? imo id faciunt omnes tui similes. PH. Bona verba. NE. Optima. Sic tuo cum animo reputa: nonne videtur rectissime dixisse Plinius **), vitam esse vigiliam, et hoc pluri-

*) *Ἐργ. κ. ἡμ.* v. 338. et 239. (465.) *Ἀρχομένου δὲ πίθου καὶ λήγοντος κορέσασθαι, Μεσσόθι φείδεσθαι· δειλὴ δ' ἐνὶ πυθμένι φειδώ.*

**) In praefatione ad Vespasianum: *Homines sumus et occupati officiis: succisivisque temporibus ista curamus, id est, nocturnis, ne quid vestris putetis cessatum horis. Dies vobis*

bus horis hominem vivere, quo maiorem temporis partem impenderit studiis? Somnus enim mors quaedam est. Unde et ab inferis venire fingitur *), et ab Homero mortis germanus dictus est **). Itaque quos somnus occupat, nec inter vivos nec inter mortuos censentur, sed tamen potius inter mortuos. PH. Ita videtur omnino. NE. Nunc mihi rationem subducito, quantam vitae portionem sibi resecent, qui singulis diebus tres aut quatuor horas perdunt somno. PH. Video summam immensam. NE. Nonne pro deo haberes Alcumistam, qui posset decem annos vitae summae adiicere, et provectiorem aetatem ad adolescentiae vigorem revocare? PH. Quidni habeam? NE. Sed hoc tam divinum beneficium ipse tibi praestare potes. PH. Qui sic? NE. Quia mane diei est adolescentia: usque ad meridiem fervet iuventus; mox virilis aetas; cui succedit pro senecta vespera; vesperam excipit occasus, velut diei mors. Magnum autem vectigal parsimonia est, sed nusquam maius quam heic. An non igitur ingens lucrum sibi adiunxit, qui magnam vitae partem eamque optimam perdere desiit? PH. Vera praedicas. NE. Proinde videtur admodum impudens eorum querimonia, qui naturam accusant, quod hominis vitam tam angustis spatiis finierit, quum ipsi ex eo, quod datum est, sibi sponte tantum amputent. Satis longa est cuique vita, si parce dispensetur. Nec mediocris profectus est, si quis suo quaeque tempore gerat. A prandio vix semihomines sumus, quum corpus cibis onustum

impendimus: cum somno valetudinem computamus: vel hoc solo praemio contenti, quod dum ista, ut ait M. Varro, musinamur, pluribus horis vivimus. Profecto enim vita vigilia est.

*) Somnum, eiusque regiam elegantissime describit Naso Metamorph. lib. 11. *Est prope Cimmerios longo spelunca recessu etc.*

**) Mortis frater. Homerus Iliad. π, v. 682. loquitur de ὕπνῳ καὶ θανάτῳ διδυμάοσι, in Sarpedonis funere.

aggravat mentem; nec tutum est, spiritus ab officina stomachi, concoctionis officium peragentes, ad superiora evocare: a coena multo minus. At matutinis horis homo totus est homo, dum habile est ad omne ministerium corpus, dum alacer viget animus, dum omnia mentis organa tranquilla sunt ac serena, dum aurae divinae, ut ait ille *), particula spirat, ac sapit originem suam, et rapitur ad honesta. PH. Eleganter tu quidem concionaris. NE. Apud Homerum audit Agamemnon, opinor, *Οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα* **). Quanto turpius est tantam diei partem somno perdere? PH. Verum, sed *βουληφόρῳ*. Ego non sum dux exercitus. NE. Si quid aliud tibi carius est quam ipse tibi, ne quid te moveat Homeri sententia. Faber aerarius ob vile lucellum surgit ante lucem; et nos amor sapientiae non potest expergefacere, ut saltem solem ad lucrum inaestimabile evocantem audiamus! Medici non fere dant pharmacum nisi diluculo; illi norunt horas aureas, ut subveniant corpori: nos eas non novimus, ut locupletemus ac sanemus animum? Quod si haec leve pondus habent apud te, audi quid apud Salomonem loquatur illa coelestis Sapientia: *Qui mane*, inquit, *vigilaverint ad me, invenient me* ***). Iam in mysticis Psalmis quanta matutini temporis commendatio? Mane Propheta extollit Domini misericordiam, mane exauditur vox eius, mane illius deprecatio praevenit Dominum. Et apud Lucam Evangelistam populus sanitatem ad doctrinam expetens a Domino mane ad illum confluit ****). Quid suspiras, Philypne? PH. Vix lacrymas teneo, quum subit quantam vitae iacturam fecerim. NE. Supervacaneum est ob ea discruciari,

*) Horat. sat. 2. lib. 2.
**) Iliad. β. 61.
***) Prov. 8. v. 17.
****) Luc. 6. ὅτε ἐγένετο ἡμέρα.

quae non revocari, sed tamen posterioribus curis sarciri possunt. Huc igitur incumbe potius, quam ut praeteritorum inani deploratione futuri quoque temporis iacturam facias. PH. Bene mones; sed me iam sui iuris fecit diutina consuetudo. NE. Phy! Clavus clavo pellitur; consuetudo consuetudine vincitur. PH. At durum est ea relinquere, quibus diu assueveris. NE. Initio quidem; sed eam molestiam diversa consuetudo primum lenit, mox vertit in summam voluptatem, ut te brevis molestiae non oporteat poenitere. PH. Vereor, ut succedat. NE. Si septuagenarius esses, non retraherem te a solitis; nunc vix decimum septimum, opinor, annum egressus es. Quid autem est, quod ista aetas non possit vincere, si modo adsit promptus animus? PH. Equidem aggrediar, conaborque, ut ex Philypno fiam Philologus. NE. Id si feceris, mi Philypne, sat scio, post paucos dies et tibi serio gratulaberis et mihi gratias ages, qui monuerim.

ΝΗΦΑΛΙΟΝ ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ.

ALBERTUS, BARTHOLINUS, CAROLUS, DIONYSIUS, AEMILIUS, FRANCISCUS, GYRARDUS, HIERONYMUS, IACOBUS, LAURENTIUS.

AL. Vidistine unquam hoc horto quidquam amoenius? BA. Vix opinor in insulis Fortunatis esse quidquam iucundius. CA. Plane mihi videor videre paradisum, cui custodem cultoremque Deus praefecerat Adam. DI. Heic vel Nestor vel Priamus posset repubescere. FR. Imo vel mortuus reviviscere. GY. Adderem lubens, si quid possem, tuae hyperbolae. HI. Profecto miris modis arrident omnia. IA. Oportet hunc hortum aliqua compotatiuncula dedicare. LA. Recte monet noster Iacobus. AL. Talibus mysteriis iam olim initiatus est hic locus. Verum scito, nihil heic

esse unde vobis merendam exhibeam: nisi placet ἄοινος compotatio; lactucas apponam absque sale, aceto et oleo: vini guttula non est, nisi quod gignit hic puteus. Ne panis quidem adest, aut poculum; et ea est anni pars, quae magis pascit oculos, quam ventrem. BA. Sed habes tabulas lusorias, habes sphaeras; lusu dicabimus hortum, si minus licet convivio. AL. Quoniam tam belli homunculi convenimus, habeo quiddam, quod vel lusum vel convivium possis dicere, mea sententia multo dignius ad hunc hortum initiandum. CA. Quodnam? AL. Suum quisque symbolum conferat; non deerit lautum nec minus suave convivium. AE. Quid adferemus, qui vacui huc venerimus? AL. Vacui, qui tantum opum circumferatis in pectore? FR. Exspectamus quid velis AL. Proferat in medium quod quisque per hanc hebdomadam legit elegantissimum. GY. Recte mones; nihil vel huiusmodi convivis, vel te convivatore, vel hoc loco dignius. Te huius consilii ducem sequemur omnes. AL. Nihil recuso, si vobis ita videtur. Hodie vehementer delectavit animum meum in homine non Christiano tam Christiana sententia. Phocion enim, quo vix alius apud Athenienses fuit vir sanctior, publicaeque utilitatis studiosior, quum, per invidiam damnatus, esset bibiturus cicutam, rogatus ab amicis, quid vellet etiamnum mandari filiis suis, Ne huius, inquit, iniuriae velint unquam meminisse. BA. Tam insignis patientiae exemplum vix hodie reperias inter Dominicanos et Franciscanos. Itaque simile referam, quando par non possum. Aristides Phocioni simillimus erat, moribus incorruptissimis, adeo ut vulgus illi Iusti tribueret cognomen. Ob huius cognominis invidiam vir optime de republica meritus ostracismo populi iussus est vertere solum. Posteaquam intellexerat, populum non alia re offensum, quam Iusti cognomento, quum alioqui rem sem

per expertus esset sibi salutarem, paruit aequo animo. In exilio rogatus ab amicis, quid precaretur ingratissimae civitati: Nihil aliud, inquit, nisi tantam rerum prosperitatem, ut illis nunquam in mentem veniat Aristides. CA. Mirum si Christianos non pudet sui, ad quamvis levem iniuriam excandescentes, ac vindictam per fas nefasque molientes. Tota Socratis vita nihil aliud mihi videtur, quam temperantiae ac tolerantiae exemplum. Sed ne plane sim asymbolos, unum referam, quod mihi prae ceteris arrisit. Eunti publica via improbus quispiam colaphum impegit. Quum id tacitus ferret Socrates, amici quidam hortati sunt ad ultionem. At ille, Quid percussori faciam? inquit. Voca, inquiunt, in ius. Ridiculum, inquit: si me asinus calcibus percussisset, num vobis auctoribus asinum in ius traham? significans improbum scurram nihilo potiorem asino, et infimi animi esse, non posse ferre contumeliam ab homine vecordi, quam ferret ab animali bruto. DI. Pauciora sunt in Romanis Annalibus exempla moderationis, nec ea perinde insignia; neque enim opinor magnam habere laudem tolerantiae, si quis parcat devictis, et debellet superbos. Non arbitror tamen indignum memoratu quod Cato senior, quum Lentulus quidam in os illi sputum et oris purulentiam iniecisset, nihil aliud responderit quam, Posthac habeo quod illis respondeam, qui negant tibi esse os. Os autem Latinis habere negantur, quos nihil pudet. Itaque iocus est ex ambiguo. AE. Aliis arrident alia: mihi inter Diogenis dicta, praeclara quidem omnia, nihil magis adblanditur, quam quod roganti cuidam, quo pacto maxime posset ulcisci inimicum, Si te ipsum, inquit, quam maxime probum et honestum virum praestiteris. Demiror quis Deus illis tales cogitationes miserit in mentem. Videtur autem et Aristotelis dictum valde consentaneum Paulino do-

gmati; qui rogatus a quodam, quid fructus sua illi philosophia attulisset, Ut mea, inquit, sponte ea faciam, quae plerique legum metu coacti faciunt. Docet enim Paulus, eos, quos afflavit Christiana caritas, non esse legi obnoxios, eo quod plus praestant suapte sponte, quam lex metu poenae possit extorquere. FR. Christus Iudaeis obmurmurantibus, quod cum publicanis et peccatoribus haberet etiam mensae familiaritatem, respondit, non esse opus medico iis qui recte valerent, sed qui minus prospera essent valetudine. Non abhorret hinc, quod apud Plutarchum dixit Phocion; qui quum reprehenderetur, quod homini illaudato improboque patrocinatus esset in iudicio, non minus festiviter quam clementer, Quidni, inquit, quando nemo probus indiget tali patrocinio? GY. Et istud Christianae bonitatis exemplum est, ad exemplum aeterni patris et probis et improbis, quantum licet, benefacere, qui solem suum oriri iubet non solum piis, sed etiam impiis. Verum admirabilius forsitan erit in rege moderationis exemplum. Quum Demochares, Demosthenis nepos, Atheniensium nomine legatione fungeretur apud Philippum Macedonum regem, et impetratis quae volebat a rege dimitteretur, humaniter interrogante, si quid praeterea vellet; Ut te ipsum suspendas, inquit Demochares. Vox impotens odium arguebat; et rex erat et bene meritus, in quem iaciebatur convicium; nec tamen incanduit; tantum ad collegas conversus, Vos, inquit, haec renuntiate populo Atheniensi, quo re cognita iudicet, utrum nostrum existimet praestantiorem, me qui haec patienter audierim, an istum qui haec dixit. Ubi nunc sunt orbis monarchae, qui se diis pares putant, et ob verbum inter pocula dictum atrocia bella concitant? HI. Magnos impetus habet gloriae sitis, multosque transversos agit hic affectus. Ex eorum numero quidam Socratem interrogabat, qua via pos-

set sibi compendio honestissimam comparare famam. Si talem, inquit, praestiteris te ipsum, qualis haberi vis. IA. Profecto non video quid dici possit vel brevius vel absolutius. Fama non est affectanda, sed ea virtutem ultro comitatur, quemadmodum improbitatem infamia. Vos admiramini viros; mihi puella Lacaena placuit, quae quum auctione venderetur, licitator quidam adiit illam, Quid? inquiens; num proba futura es, si te mercatus fuero? Etiam, inquit illa, si tu non fueris mercatus: indicans, sese non in cuiusquam gratiam probitatem servare, sed suopte ingenio virtutem ipsius gratia sectari, quod virtus ipsa sui pretium est. LA. Masculam sane vocem edidit puella. Ceterum insigne mihi videtur exemplum adversus fortunam quamlibet blandientem constantiae, quod quum Philippo Macedonum regi tres eximiae felicitates eodem die nuntiarentur, quod in Olympiis vicisset, quod dux exercitus Parmenion proelio superasset Dardanos, quod uxor Olympias ipsi filium esset enixa, sublatis in coelum manibus precatus est, ut Deus tantam prosperitatem pateretur levi quopiam infortunio expiari. AL. Hodie nulla est tanta prosperitas, cuius invidiam metuat quisquam; sed perinde iactant, si quid successerit, quasi vel mortua vel surda esset Nemesis. Haec merenda si vobis placet, hic hortulus eam vobis, quoties volueritis, exhibebit, quem hoc colloquio non minus iucundo quam frugifero dicastis. BA. Profecto nec Apitius potuisset discum suaviorem apponere. Quare nos exspectabis frequenter, modo boni consulas, quod nunc attulimus non quae digna erant tuis auribus, sed quae non praemeditatis venerunt in mentem. Meditati lautiora proferemus. AL. Hoc eritis gratiores.

ARS NOTORIA.

DESIDERIUS, ERASMIUS.

DE. Quomodo succedunt tua studia, Erasmi? ER. Musis, ut apparet, parum faventibus: sed felicius succederent, si quiddam abs te queam impetrare. DE. Nihil non impetrabis, modo sit in rem tuam; dic tantum quid rei sit. ER. Non dubito, quin nihil sit artium reconditarum quod te fugiat. DE. Utinam vera praedices! ER. Audio artem esse quandam notoriam, quae hoc praestet, ut homo minimo negotio perdiscat omnes disciplinas liberales. DE. Quid audio? Vidisti codicem? ER. Vidi, sed vidi tantum, quod non esset doctoris copia. DE. Quid continebat liber? ER. Varias animantium formas, draconum, leonum, leopardorum, variosque circulos, et in his descriptas voces, partim Graecas, partim Latinas, partim Hebraicas, aliasque barbaricarum linguarum. DE. Intra quot dies pollicebatur titulus disciplinarum cognitionem? ER. Intra quatuordecim. DE. Magnifica sane pollicitatio: sed nostine quenquam per istam artem notoriam evasisse doctum? ER Nequaquam. DE. Neque quisquam alius vidit unquam aut visurus est, nisi posteaquam viderimus aliquem per alcumisticam evasisse divitem. ER. Equidem optarim artem esse veram. DE. Fortasse quod pigeat literas tantis sudoribus emere. ER. Scilicet. DE. Atqui sic visum est superis. Opes istas vulgares, aurum, gemmas, argentum, palatia, regnum, nonnunquam largiuntur ignavis et immerentibus: sed quae verae sunt opes, ac proprie nostrae sunt, voluerunt parari laboribus. Nec oportet nobis videri molestum laborem, quo res tanta paratur, quum cernamus plurimos homines per horrenda discrimina, per non aestimandos sudores, eluctari ad res et temporarias et plane viles, si ad eruditionem conferantur: nec tamen sem-

per assequuntur quod ambiunt. Et habent studiorum labores multum admixtum mellis, si paullulum in ea processeris. Iam in te bona ex parte situm est, ut magnam taediorum partem amputes. ER. Quonam pacto? DE. Primum, ut animum inducas amare studia. Deinde, ut ea mireris. ER. Quibus rationibus hoc fiet? DE. Contemplare, quam multos ditarint, quam multos ad summam dignitatem auctoritatemque provexerint literae: simulque tecum considera, quantum intersit inter hominem et pecudem. ER. Probe mones. DE. Deinde cicures ingenium tuum oportet, ut possit secum consistere, atque his delectari, quae utilitatem adferunt potius quam voluptatem. Nam quae per se sunt honesta, etiamsi initio nonnihil habent molestiae, tamen assuetudine dulcescunt: ita fiet, ut et minus fatiges praeceptorem, et ipse facilius percipias, iuxta dictum Isocraticum *), aureis literis in frontispicio codicis tui pingendum, Ἐὰν ᾖς φιλομαθὴς, ἔσῃ πολυμαθής. ER. Satis adest celeritatis in percipiendo, sed mox effluit quod perceptum est. DE. Itaque pertusum mihi narras dolium. ER. Haud multum aberras a scopo. Sed quid remedii? DE. Obturanda est rima, ne perfluat. ER. Quibus rebus? DE. Non musco, neque gypso, sed diligentia. Qui voces ediscit non intellecta sententia, mox obliviscitur; nam verba, ut inquit Homerus, πτερόεντα sunt, facileque avolant, nisi sententiarum pondere librentur. Prima igitur cura sit, ut rem penitus intelligas, dein subinde tecum verses ac repetas: et in hoc cicurandus est, ut dictum est, animus, ut quoties opus est, cogitationi possit insistere. Nam si cui mens est adeo silvestris, ut in hoc cicurari non possit, haudquaquam est idonea literis. ER. Istuc quam sit difficile, plus satis intelligo. DE. Quisquis enim habet animum adeo volubilem, ut nulli cogita-

*) In Orat. ad Demonicum.

tioni possit immorari, nec diu potest audire loquentem, nec infigere memoriae quod didicit. Plumbo potest aliquid imprimi, quod maneat in loco: aquae aut argento vivo, quoniam assidue fluitat, nihil potest imprimi. Quod si possis in hoc ingenium tuum mansuefacere, quum assidue verseris inter eruditos, quorum confabulationes quotidie tam multa proferunt digna cognitu, minimo labore disces quam plurima. ER. Profecto sic est. DE. Nam praeter sermones conviviorum, praeter quotidiana colloquia, statim a prandio audis octo lepidissima dicta, ex probatissimis auctoribus selecta, totidem a coena. Iam mihi supputa, quantam haec summam conficiant in singulos menses et annos. ER. Magnificam, si possim meminisse. DE. Ad haec quum nihil audies nisi bene Latine loquentes, quid obstat, quo minus intra paucos menses ediscas Latine, quum illiterati pueri Gallicam aut Hispanicam linguam discant exiguo temporis spatio? ER. Sequar tuum consilium, experiarque, num possit hoc ingenium Musarum iugo mansuescere. DE. Ego aliam artem notoriam non novi, quam curam, amorem, et assiduitatem.

CONCIO, sive MERDARDUS.

HILARIUS, LEVINUS.

HI. Deum immortalem, cuiusmodi portenta gignit alitque terra! Usque adeo nihil pudere viros Seraphicos *)? Existimant, opinor, sese apud fungos, non apud homines loqui. LE. Quid secum murmurat Hilarius? Componit, opinor, versiculos. HI. Quam libens illi blateroni os impurum obturassem oleto! LE. Compellabo hominem. Quid agis, Hilari, pa-

*) A Seraphinis angelis (quos Pontificii statuunt esse in supremo angelorum choro,) impudentissime se *Seraphicos* appellari volunt monachi, ut a Iesu *Iesuitae*.

rum hilaris? HI. Optime temet offers, Levine, in quem hanc pectoris aegritudinem evomam. LE. In pelvim evomas malim, quam in me. Sed quid est mali? et unde nobis prodis? HI. E concione sacra. LE. Quid homini poetae cum sacris concionibus? HI. A sacris non abhorreo: sed in hanc incidi ita sacram, ut Virgilius auri famem appellavit sacram. At tales rabulae sunt in caussa, ut rarius audiam ecclesiastas. LE. Ubi habita est concio? HI. In summo templo. LE. A prandio? id temporis fere dormitant homines. HI. Utinam illi locutuleio dormissent omnes, vix digno qui concionetur apud anseres. LE. Obstreperum est animal anser. Ferunt tamen, patriarcham Franciscum aliquando concionatum apud sorores aviculas *), a quibus magno silentio sit auditus. Sed age, etiamne sabbato fit concio? HI. Fit in honorem divae Virginis matris. Nam die Dominico Christus praedicatur. Decet autem ut priores teneat mater. LE. Quod erat thema? HI. Enarrabat canticum Virginis. LE. Argumentum vulgatissimum. HI. Nimirum aptissimum ecclesiastae. Nam suspicor illum hoc unum thema didicisse; quemadmodum aiunt inveniri sacerdotes, qui nullam liturgiam callent, nisi pro defunctis unicam. LE. Dicatur igitur ille, concionator de Magnificat, aut, si mavis, Magnificatitius. Sed cuiusmodi tandem avis erat, aut quibus ornata plumis? HI. Vulturi non dissimilis. LE. Qua tandem ex corte? HI. Franciscana. LE. Quid audio? ex tam sancto sodalitio? fortassis ex illorum degenere genere, qui dicuntur Gaudentes, colore fusco, calceis integris, cingulo candente: nec horrent, contremisco referens, nudis digitis contrectare pecuniam. HI. Imo e grege selectissimo istorum, qui gaudent Observantes nominari, colore cinericeo, cingulis canabeis, calceis fenestratis, quique citius occiderent

*) i e. hirundines.

hominem, quam nuda cute pecuniam attingerent. LE. Nil mirum est, in rosariis nasci cynorrhodum. Sed quis talem histrionem induxit in hoc proscenium? HI. Istuc magis etiam diceres, si vidisses personam tragicam. Corpore erat vasto, buccis rubentibus, ventre prominente, lateribus gladiatoriis: dixisses athletam esse: et quantum ego divinare queo, biberat in prandio plus quam unum vini sextarium. LE. Unde tanta vini copia non tractanti pecuniam? HI. Ex aula regis Ferdinandi singulo quoque die dabantur illi sextarii quatuor. LE. O male collocatam benignitatem! Fortassis erat doctus. HI. Praeter effrontem improbitatem et linguam effraenem nihil habebat. LE. Quae res igitur sic imposuit Ferdinando, ut bovem adduceret ad ceroma *)? HI. Ut numero dicam, pietas et regia bonitas. Commendatus erat, ille demittebat caput in dextrum humerum. LE. Sic Christus pendet in cruce. Sed erat concio frequens? HI. Qui potuit esse infrequens Augustae, in templo celeberrimo, et in tot monarcharum conventu, quos Carolus Caesar ex universa Germania**), ex Italia, ex Hispaniis, ex Anglia eo contraxerat? Quin et eruditi complures aderant in ipsa concione, praesertim ex aula regum. LE. Demiror si porcus ille quidquam adferre potuit dignum tali auditorio. HI. At multa se digna protulit. LE. Quae tandem, obsecro? Sed prius te quaeso ut mihi nomen hominis edas. HI. Non expedit. LE. Quam ob rem, Hilari? HI. Non libet talibus gratum facere. LE. Au! gratificatur qui traducit? HI. Illis pro summo beneficio est, quocunque modo innotescere. LE. Saltem mihi nomen edito tacituro. HI.

*) Veluti ad certamen. *Ceroma* vero unguentum est, quo certaturi athletae ungebantur.

**) Dicit Erasmus comitia, quae Augustae celebravit Carolus V, in quibus Lutherani Caesari obtulerunt Confessionem fidei suae, quae inde *Augsburgica* dicta est

Merdardum vocant. LE. Merdardum illum probe novi. Nimirum is ipse est, qui nuper in convivio Erasmum nostrum appellavit diabolum. HI. Rem tenes. Sed quod in convivio dixit, tametsi non omnino dixit impune, qui civiliores erant imputabant temulentiae, et vino censebant inscribendum. LE. Sed quid excusationis attulit obiurgatus? HI. Negavit se dixisse ex animo. LE. Qui potuit ex animo, cui nihil erat mentis aut animi? HI. Sed mihi ac doctis omnibus visum est intolerabile, quod publicitus, quod eo in loco, quod apud tales auditores, denique quod in tam celebri monarcharum conventu, Merdardus suas merdosas purulentias effuderit. LE. Aveo scire, quid dixerit. HI. Multa stolidissime debacchatus est in Erasmum nostrum, quorum haec erat summa. His, inquit, temporibus exstitit quidam novus doctor Erasmus; lapsa est lingua, asinus volebam dicere: simulque populo interpretatus est, quid Germanice sonaret asinus. LE. Rem mire facetam narras. HI. Itane facetam? imo fatuam potius. LE. An non tibi facetum videtur, talem asinum quenquam omnino vocare asinum, nedum Erasmum? Unum illud scio, si Erasmus ipse praesens fuisset, non potuisset a risu temperare. HI. Profecto non minus refert asinum animi stupore, quam colore vestis *). LE. Neque arbitror in tota Arcadia esse ullum asinum usque adeo asinum, quin hic dignior sit, qui foeno pascatur, quam ille. HI. Prorsus inversus est Apuleius: ille sub asinina specie tegebat hominem; hic sub hominis specie tegit asinum. LE. At tales asinos hodie mulso et placentis saginamus; ut mirum non sit, si mordeant quemlibet et calcibus feriant. HI. Is, inquit, doctor asinus audet corrigere Magnificat, quum id canticum sit a Spiritu sancto proditum per os sacratissimae Virginis. LE. Agnosco *παροιμίαν ἀδελ-*

*) Qui cinericeus fuit. Erat enim Franciscanus.

φικήν *). HI. Atqui id verbis exaggerabat, quasi summa esset admissa blasphemia. LE. Mihi nunc cor metu palpitat. Quid erat criminis? HI. Aiebat, Erasmum pro eo quod ecclesia canit, *Quia respexit Dominus humilitatem ancillae suae*, vertisse, *Quia respexit vilitatem ancillae suae;* eaque vox odiosius sonat Germanice quam Latine. LE. Quis autem non fateatur esse blasphemiam execrabilem, si quis sacratissimam Christi matrem, etiam angelica dignitate celsiorem, appellet vilem ancillam? HI. Age; quid si quis appellet Apostolos servos inutiles? LE. Pararem blasphemo fasciculos. HI. Quid si quis eximium illum Paulum appellet indignum apostoli nomine? LE. Clamarem, ad ignem. HI. Atqui sic Apostolos suos loqui docuit ille doctor unus irrefutabilis Christus: *Quum omnia feceritis, quae praecepta sunt vobis, dicite, servi inutiles sumus.* Et huius praecepti non immemor Paulus de se praedicat, *Minimus sum omnium Apostolorum, atque adeo indignus Apostoli titulo.* LE. Verum ubi de se talia praedicant homines pii, modestia virtus est, qua nulla Deo gratior: si quis alius idem praedicet de llis, praesertim in divorum consortium relatis, gravis sit blasphemia. HI. Pulchre nodum secuisti. Proinde si Erasmus adorandam illam Virginem dixisset vilem ancillam Domini, nemo non fateretur esse dictum impie. Ceterum quoniam ipsa ad istum modum de se loquitur, et in illius cedit gloriam, et nobis salutare modestiae exemplum exhibetur: ut, quoniam, quidquid sumus, munificentia Dei sumus, quo quisque maior est, hoc se gerat submissius. LE. Hactenus quidem inter nos convenit. Verum isti quum corrigere dicunt, sen-

*) Id est: *Proverbium fraterculorum.* Interim ludit in voce ἀδελφικήν, quae et significat *fraternum*, et intelligi possit quasi *non Delphicum*, hoc est, non ita verum, quemadmodum olim dicta Apollinis Delphici habita sunt, sed vulgatum.

tiunt corrumpere, sive falsare. Illud itaque videndum, an vilitatis verbum Graecae voci, quam Lucas posuit, respondeat. HI. Istam ipsam ob caussam a concione mox ad codicem cucurrimus. LE. Exspecto venatum. HI. Verba quae Lucas afflatu spiritus sanctissimis digitis suis exaravit, sic habent: *ὅτι ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν ταπείνωσιν τῆς δούλης αὐτοῦ.* Ea sic reddidit noster Erasmus: *Quia respexit ad humilitatem ancillae suae.* Tantum addit praepositionem, quam Lucas non omisit: nec eam respuit Romani sermonis elegantia, nec ad sensum est otiosa. Sic enim loquitur Terentius in Phormione: *Respice ad me.* In Annotationibus tamen admonet, Lucam potius dixisse, *Adspice ad me*, quam *Respice ad me.* LE. Interest igitur aliquid inter respicere et adspicere? HI. Non ita multum, sed tamen non nihil. Respicit, qui flexo collo adspicit quae a tergo sunt: Adspicit, qui simpliciter intuetur: velut apud Terentium Phaedria adspicit Thaidem domo prodeuntem: *Totus*, inquiens, *Parmeno, tremo horreoque, postquam adspexi hanc.* At huius frater Chaerea sic loquitur: *Quum huc respicio ad virginem.* Nam ad senem sese flexerat; eo absoluto reflexit corpus ad virginem. Interdum tamen usurpant Respicere, pro eo quod est rationem sive curam habere, sive rei cuiuspiam imminentis, sive praesentis. Ita Satyricus:

Respicere extremae iussit spatia ultima vitae *).

Mors enim velut a tergo imminens sequitur, ad quam reflectimus oculos, quoties eam animo reputamus. Et Terentius: *Respice senectutem tuam.* Proinde qui alibi intentus non habet curam liberorum, dicitur *illos non respicere.* Rursus qui discussis aliis curis, cogitationem huc vertit, eleganter *respicere*

*) Iuvenalis in satyr. 10. de Croeso loquens. Verba sunt: *Quem vox iusti facunda Solonis Respicere ad longae iussit spatia ultima vitae.*

dicitur. At Deus unico intuitu contuetur universa, praesentia, praeterita et futura; et tamen in scriptura nobiscum humano more loquitur. *Aversari* dicitur eos, quos reprobat; *respicere*, quos aliquamdiu veluti neglectos dignatur suo favore. Verum hoc magis expressisset Lucas, si dixisset, ἀπέβλεψεν; nunc legimus ἐπέβλεψεν. Sed utrum legas, minimum refert ad sensum. LE. At videtur otiosa praepositio repetita. HI. Certe sic et Latini loquuntur. *Accessit ad me. Appulit animum ad scribendum.* Heic mihi praepositio non videtur otiosa. Nam respicere potest, qui in tergum flectit oculos casu quopiam, in nullam rem certam intendens intuitum: at quum audis, *Respexit ad me*, exprimitur peculiaris favor volentis huic aut illi succurrere. Item *adspicimus* interdum casu obvia, quorum nobis nulla cura est, imo quae videre nolimus. At quisquis ad aliquem *adspicit*, peculiariter attentus est ad id quod intuetur. Ad haec, multa simul *adspicimus*, sed non ad multa. Spiritus itaque sanctus volens nobis exprimere singularem erga sanctissimam virgunculam favorem, sic per illius os loquutus est: *Quia respexit ad humilitatem ancillae suae.* Avertit oculos ab elatis, suoque iudicio magnis; et obtutum suum flexit ad eam, quae in oculis suis erat infima. Nec enim dubium est, quin multi fuerint docti, potentes, divites, nobiles, qui sperabant, Messiam ex ipsorum stirpe proditurum: sed illos aspernatus Deus, clementissimi favoris oculos flexit ad virginem, fama obscuram, opibus tenuem, fabro nuptam, ne sobole quidem ulla divitem. LE. Nondum audio quidquam de *vilitate*. HI. Ea vox sycophantae fuit, non Erasmi. LE. At in Annotatione forsitan meminit *vilitatis*. HI. Nequaquam. In vocem ταπείνωσιν tantum hoc modestissime notat: *Ut intelligas*, inquit, *parvitatem, non animi virtutem, sitque sensus: Etsi sim infima ancilla, tamen non est*

aversatus me Dominus. LE. Haec si vera sunt ac pietatis plena, quid est quod obrudant onagri? HI. Latinae vocis ignorantia parit hos tumultus *Humilitas* apud veteres emendatius loquentes non declarat virtutem animi, quae pugnat cum arrogantia, diciturque modestia, sed conditionis abiectiorem sortem: quo sensu ignobiles, tenues, idiotas, et contemptos humiles dicimus, quasi humi repentes. Quemadmodum igitur magnatibus loquentes dicimus, *Rogo ut tua celsitudo nobis hac in re faveat:* ita qui de se loquentes sua volunt elevare, dicere solent, *Quaeso ut humilitatem nostram tua humanitate sublevet.* Nam pronominum primogeniorum emphasis interdum habet nescio quid arrogans. Quod genus est illud, *Ego dico, ego perficiam.* Bifariam itaque puella modestissima simul et suam *sortem* extenuavit, et numinis in se munificentiam extulit, non contenta se ipsam *ancillam* dicere, sed addidit, *humilem ancillam*, et infimae sortis. Quemadmodum, iuxta proverbium, servus prae servo est *), ita et inter ancillas alia est alia praestantior, nimirum pro dignitate functionis. Honestior enim comptrix quam lotrix. LE. At miror Merdardum non agnovisse sermonis formam, quum ipse frequenter audierim Franciscanos ita loquentes, *Mea parvitas agit tibi gratias pro lauta refectione.* HI. Quidam non multum aberrarent, si dicerent, mea pravitas. Ceterum quoniam Graeca vox ταπεινοφροσύνη quiddam amplius exprimere videtur, quam Latina, modestia, Christiani maluerunt *humilitatem* dicere quam *modestiam:* hoc est, maluerunt significantius loqui quam elegantius. *Modestus* enim is dicitur, qui modice de se sentit, nihil sibi praeter meritum arrogans. At ταπεινοφροσύνης laus non competit nisi in eum, qui minus sibi

*) i. e. interest inter servum et servum; inter servos etiam dignitatis gradus sunt.

arrogat quam habet. LE. At periculum est, ne dum *modestiam* amplectimur, incidamus in *vanitatem*. HI. Qui sic? LE. Nam si verum dixit Paulus, *Non sum dignus vocari Apostolus;* et si vere se dixit Maria *ancillam humilem*, hoc est, infimae sortis; periclitantur de mendacio, qui utrumque tam magnificis efferunt laudibus. HI. Nihil hic, o bone, periculi: quum nos laudibus vehimus pios aut pias, praedicamus in illis Dei beneficentiam: quum ipsi semet abiiciunt, respiciunt vires ac merita sua, si desit favor numinis. Nec statim mendacium est, si quis sibi non vindicat quae habet: si loquitur ex animo, fortassis error dici potest, mendacium dici non potest. At hunc errorem in nobis amat Deus. LE. At Paulus, qui se negat esse dignum Apostoli titulo, alibi magnifice de se praedicat, commemorans sua facinora: *Plus*, inquit, *omnibus laboravi, et qui videbantur esse aliquid, nihil mihi contulerunt:* quum sanctissima Virgo tale nihil dixisse legatur. HI. Sed ista facinora Paulus appellat suas infirmitates, quibus illustrata est Dei potentia; eamque commemorationem vocat *insipientiam*, ad quam sit adactus pseudapostolorum improbitate, ob quos fuit illi necesse sibi vendicare auctoritatem apostolicam, non quod ipse delectaretur humana gloria, sed quod expediret evangelio, cuius dispensatio fuerat illi credita. In Virgine matre non fuit eadem ratio: non enim illi commissum erat munus praedicandi evangelii. Tum et sexum, et virginem, denique Iesu matrem decebat summus pudor, summaque modestia. Nunc venio ad huius erroris fontem. Qui Latine nesciunt, putant humilitatem nihil aliud declarare, quam insignem modestiam; quum interdum referatur ad locum aut conditionem, non ad animi virtutem; interdum sic referatur ad animum, ut vitium sonet. LE. Etiamne in sacris literis? HI. Maxime. En tibi locum apud Paulum ad Coloss. cap. 2. *Nemo*

vos seducat volens in humilitate et religione Angelorum. Nec heic est ἐν ταπεινώσει, quae vox est in cantico Virginis, sed ἐν ταπεινοφροσύνῃ. Locus habet nonnihil obscuritatis, fateor: sed mihi videtur germanus sensus, quem accuratius docti adferunt, *Ne sitis tam humili tamque abiecto animo, ut, quum semel dedicaveritis vos ipsos Christo salutis unico auctori, patiamini vobis persuaderi, ab Angelis sperandam esse salutem, quos quidam sibi fingunt apparuisse. Sitis excelso animo, ut, etiamsi vere angelus quispiam e coelo veniens praedicet vobis aliud evangelium quam quod Christus tradidit, sit vobis execrabilis, velut angelus impius et Christi adversarius. Multo minus convenit vos esse tam demissis animis, ut istorum fictis apparitionibus patiamini vos abduci a Christo. Ab uno Christo sperare salutem, religio est; ab angelis aut divis idem exspectare, superstitio est.* Paulus igitur vult, humilis abiectique animi esse, ab illo sublimi Christo ad commenticias angelorum apparitiones desciscere: dimissi ingenii est, quorumlibet suasu circumagi. Vides heic ταπεινοφροσύνην in vitium usurpatum esse? LE. Quidni videam? HI. Rursus in eodem capite: *Secundum praecepta et doctrinas hominum, quae sunt rationem quidem habentia sapientiae in superstitione et humilitate.* Hic iterum ταπεινοφροσύνη vitium sonat. LE. Palam est. HI. Atqui 1 Petr. 5. usurpatur pro virtute quae contraria est superbiae, τὴν ταπεινοφροσύνην ἐγκομβώσασθε· pro quo nos legimus, *humilitatem insinuate.* Rursum ad Phil. 2. τῇ ταπεινοφροσύνῃ ἀλλήλους ἡγούμενοι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν· id est: *Per animi modestiam unusquisque alium se praestantiorem existimet.* LE. Docuisti ταπεινοφροσύνην usurpari in utramque partem, quum apud Latinos modestia non usurpetur nisi in laudem. Verum potesne docere ταπείνωσιν accipi pro modestia? HI. Nihil absurdi, si quis ad istum modum

usurpet. Nam et animo tribuere submissionem aut demissionem pro modestia, nihil vetat. Ceterum, an in divinis literis ita positum reperiatur, nescio. LE. Vide num apud divum Iacobum ita sit usurpatum: *Glorietur autem frater humilis in exaltatione sua, dives autem in humilitate sua.* HI. Isto quidem loco est *ἐν ταπεινώσει*, non *ταπεινοφροσύνῃ*. Quod si contendas heic *humilitatem* accipi pro *modestia*, consequens est, ut *exaltationem* accipiamus pro *superbia*: ac protinus gemina existet absurditas. Nam ut *modestus* non est, qui de sua modestia gloriatur ac iactitat sese; ita bis arrogans est, qui de sua superbia gloriatur. LE. Quid igitur sibi vult Apostolus? HI. Commendat aequalitatem inter Christianos. Pauper dicitur *humilis* ob fortunam abiectiorem: dives dicitur *sublimis*, utique iuxta mundum, ob fortunae splendorem. Hic dives se demittit ad sortem pauperum, et pauper erigitur ad aequalitatem divitum. Uterque habet quod glorietur: alter gaudet, suis opibus sublevari pauperum inopiam: alter glorificat Christum, qui eam mentem inspirarit divitibus. LE. Sed interim dives ille modestiae laudem habet. HI. Fortasse; sed non ideo protinus *ταπείνωσις* significat *modestiam*. Sunt enim qui venantes laudem ab hominibus, multa pauperibus erogant. Quin potius uterque modestus est, si modo adsit sincera pietas: dives, dum non gravatur ob Christum aequari pauperi; pauper, dum ob honorem sibi habitum non insolescit, sed Christo gratias agens in illo gloriatur. Illud extra controversiam est, *ταπείνωσιν* in divinis libris frequentissime usurpari pro *demissione* sive *deiectione*, quae fit per afflictionem, aut conditionis infirmitatem. Ita Paulus Phil. 3. *Reformabit corpus humilitatis nostrae*, *ταπεινώσεως*. Item Psal. 9: *Vide humilitatem de inimicis meis*, *ταπείνωσιν*. Rursum 118: *Haec me consolata est in humilitate mea*, *ἐν ταπεινώσει*,

nimirum in afflictione. Huius generis loca sunt complura, quae longum sit heic referre. Quemadmodum igitur μεταφορικῶς ταπεινὸς dici posset ὁ ταπεινόφρων, qui modesto sit animo, minimeque elato; ita nihil prodigii fuerit, si quis ταπείνωσιν dicat ταπεινοφροσύνην. Nos de scripturae usu loquimur. Ceterum qui contendunt in cantico Mariae ταπείνωσιν sonare modestiam animi, quin eadem opera sic interpretantur quod legimus Genes. 29? *Vidit Dominus humilitatem meam*, ταπείνωσιν. Lia non iactat suam modestiam, sed, quod ob deformitatem minus esset cordi marito, humilitatem appellat. Eundem ad modum Deuter. 26: *Et respexit humilitatem, et laborem, atque angustiam.* An non heic ταπείνωσιν appellat *afflictionem?* LE. Unde igitur istis in mentem incidit, ut *humilitatem* in Cantico interpretentur animi modestiam? HI. Nihil aliud video caussae, nisi quod multi theologi neglexerint et linguarum peritiam, et Latini sermonis studium, una cum priscis ecclesiae doctoribus, qui sine hisce praesidiis ad plenum intelligi non queant: praeterea quod diffi illimum sit revellere, si quid penitus insederit animo. Porro videas quosdam tantum scholasticis placitis tribuere, ut malint ad ea detorquere scripturam, quam ad scripturae regulam opiniones humanas corrigere. LE. At istuc absurdius est, quam quod narrant de regula Lesbia *). HI. Beda monachus, non admodum gravis auctor, quoties ab alienis recedit vestigiis, ex occasione dictae humilitatis meminit de superbia. At Theophylactus scriptor Graecus, qui sua fere ex probatissimis Graeciae scriptoribus hausit, negat

*) Erasmus in Chiliadibus suis adagium regulae Lesbiae desumpsit ex Aristotelis Moral. lib. V, cap. 10. ubi loquitur de plumbea regula in Lesbio aedificio adhibita. Hinc Lesbia regula res agi dicitur, quoties praepostere, non ad rationem factum, sed ratio ad factum accommodatur.

heic ταπείνωσιν accipi posse pro virtute. LE. Ad istud probandum quid opus est auctoritate, quum ipse sensus communis respuat eam interpretationem? HI. Recte dixisti. Nam quum modestia sit quodammodo colophon ac tutatrix omnium virtutum; immodestia est, si quis eam de se praedicet. Fatemur quidem, in sanctissima Virgine virtutem hanc fuisse summam et incomparabilem; (Christum semper excipio;) sed hoc ipso ob modestiam laudabilior est, quod eam ipsa non laudat, sed agnoscens suae conditionis humilitatem, mysterii magnitudinem adscribit misericordiae divinae. Maria, inquiunt, per modestiam meruit fieri mater Dei. Donemus, hoc aliqua ex parte verum esse: verum quae tandem modestiae species est, puellam hoc de se praedicare? LE. Quin et ipse cantici tenor declarat, illam de sua indignitate loqui; eoque sic orditur: *Magnificat anima mea Dominum.* At qui dicit, *merui fieri mater Dei per modestiam*, se magnificat, non Dominum. Mox subiicitur: ***Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes. Ecce***, significat rem subitam et inexspectatam. Non exspectat autem summum honorem, qui se nullo honore dignum iudicat. Nec felicitas dicitur, si contingat, quod meritis debebatur. Flaccus enim negat, se hoc nomine felicem appellandum, quod a Maecenate in amicorum numerum adoptatus esset. HI. Quam ob rem? LE. Quia iudicio fuit ascitus, non gratuito favore. Maecenas hoc illi tribuit, quod eius virtutibus deberi iudicarat. HI. Eodem pertinet, quod sequitur: *Quia fecit mihi magna qui potens est, et sanctum nomen eius:* Non dixit, *fecit mihi magna, quia me dignam iudicavit*, sed, *quia potens est*, et facit quaecunque vult, et ex indignis facit suo favore dignos; et ideo sanctum nomen eius; *sanctum* dixit gloriosum. Quantum autem nostris meritis arrogamus, tantum detrahimus divini nomi-

nis gloriae. Nam iuxta Paulum illius potentia per nostram imbecillitatem perficitur. Mox in eo versu: *Deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles*, non est ταπεινόφρονας, sed ταπεινοὺς, hoc est, contemptos iuxta mundum; ut opponatur potentibus. Hunc versiculum iuxta Propheticae eloquutionis morem declarat sequens, *Esurientes implevit bonis, et divites dimisit inanes.* Quos modo dixerat humiles, heic appellat *esurientes*, hoc est, tenues; quos modo potentes, heic divites vocat. Proximo versu fit mentio misericordiae sese per omnes orbis nationes profundentis. In extremo versu praedicat fidem Dei in promissis: *Sicut locutus est*, etc. Toto cantico praedicatur gloria, hoc est, potentia, bonitas, et veritas Dei: nulla est meritorum mentio. LE. Sed ut potentiam ac divitias comitatur superbia, ita paupertas docet modestiam. HI. Non equidem inficior, istuc interdum accidere; sed videas plerumque pauperes arrogantissimos: si negas, obiiciam Merdardos multos. Verum demus esse quod non est perpetuum; non iam agitur qualis fuerit sacratissima Iesu mater, sed qualia de se praedicarit in hoc cantico. LE. Demiror istorum pervicaciam, qui toties moniti, frequenter etiam irrisi, non resipiscant. HI. Quoties moniti sunt, *declamationem* esse ficti thematis tractationem, ad exercendam dictionis facultatem adhiberi solitam? et tamen istis declamatio nihil aliud est, quam sacra concio. Quoties inclamatum est illis, coelibem esse quisquis uxorem non habeat, etiamsi sexcentas alat concubinas? et tamen coelibatus istis nihil aliud est, quam continentia et castitas. Idem usu venit de *humilitate*, aliisque similibus quamplurimis. LE. Unde stupor tam pertinax? HI. De Merdardis respondeo. Non dederunt a puero operam literis; nec est illis praeceptorum aut librorum copia, et si quid istiusmodi facultatis obtigit,

malunt abdomini impendere. Sacrosanctam illam vestem existimant abunde sufficere et ad pietatis et ad eruditionis opinionem. Postremo putant nonnullam esse religionis partem, si cum suo Francisco ne Latine quidem loqui sciant. LE. Profecto plurimos novi, qui ista ex parte belle referant instituti sui principem, qui *caperonem* dixit pro galero, opinor et *vestimentibus* pro vestibus. At Franciscus constanter recusavit presbyteri honorem; quod idem, opinor, fecit Benedictus et Dominicus. Nunc isti cum suis vestimentis non abhorrent a galero Cardinalicio. HI. Quid ais? imo ne a corona quidem triplici, et humiles illi pauperis Francisci filii porrigunt calceos suos summis orbis monarchis osculandos. LE. Iam si fuisset facta vilitatis mentio, quid erat piaculi? HI. Nihil, si vilem intelligas, qui parvo aestimatur apud homines, aut qui sibi videtur contemptibilis. Sed quid opus excusare quod dictum non est? LE. Non puduit Merdardum ad istum mentiri modum? idque in fano tam celebri, in frequentissima monarcharum synodo, coram tot eruditis viris, quorum plerique Erasmicas lucubrationes evolverant? HI. Puduit, ais? Imo sibi visus est scurra rem palmariam ac triumpho dignam facere. Hoc est quartum Merdardorum votum*), longe tribus illis religiosius: Nihil omnino pudere. LE. Istius profecto plerique sunt observantissimi. HI. Nec erat simplex mendacium. Primum Mariae canticum, ut est a Luca scriptum, manet intactum. Quî vero corrigere dicitur, qui nihil mutat? Deinde vox humilitatis immutata non est; nec ulla usquam vilitatis mentio. Postremo non corrigit canticum, qui bona fide reddit quod scripsit Lucas, sed explicat. LE. Video triplex men-

*) Ridet auctor tria Monachorum vota, nempe *perpetuam castitatem*, *caecam obedientiam*, et *voluntariam paupertatem*; ideoque quartum addit *impudentiae* votum.

dacium effronte scurra dignum. HI. Mane: nondum audisti, quod est omnium impudentissimum. LE. Etiamne amplius? HI. Vociferabatur, doctorem illum asinum fuisse principem, auctorem et antesignanum universi tumultus, quo nunc concutitur orbis Christianus. LE. Quid ait? HI. Huic imputandum quod tot sectis discinditur ecclesia, quod sacerdotes spoliantur decimis, quod contemnuntur episcopi, quod sacrosanctae pontificis maiestati passim oppeditur, quod agricolae vetus gigantum exemplum instaurarunt *). LE. Ista publicitus? HI. Magnis clamoribus. LE. Atqui longe secus existimant, qui Erasmi libros attentius introspiciunt. Horum plurimi fatentur, se ex illius lucubrationibus hausisse verae pietatis semina. Totum hoc incendium, per monachos ortum, per eosdem huc usque incanduit, quod non aliter nunc quoque conantur exstinguere, quam si oleum, quod aiunt, addant camino. HI. Vides ὡς κάκιστον θηρίον ἐστὶν ἡ γαστήρ. LE. Rem acu tetigisti. Illi nimirum expedit, in populo Christiano superstitionis esse quam plurimum, pietatis quam minimum. Sed quid concio? ferebatne Cumanum asinum tam insolenter rudentem e suggesto **)? HI. Quidam mirabantur, quid accidisset homini. Qui stomachi erant impatientioris, surgebant, atque e templo abibant, submurmurantes, Venimus huc audituri laudes divae Virginis, et hic temulentus nobis evomit meras sycophantias. In his erant etiam non paucae mulieres. LE. Atqui solet hoc genus mire deditum esse isti sodalitio. HI. Vera praedicas; sed coeperunt et foeminae sapere. Eruditi, quotquot aderant, plerique ringi, nonnulli etiam subsibilare. LE. Non curat

*) Nam eo ferme tempore, circa 1520. rustici in Suevia magnos motus concitarunt.

**) Fabula est de asino fugitivo, qui apud Cumanos gessit se pro leone.

asinus sibila; oportuit talem rabulam putribus ovis aut ruderibus e suggesto deturbare. HI. Non deerant qui hoc illo dignum existimarent; sed cohibebat illos loci reverentia. LE. Sed loci religio non debet his opitulari, qui locum scelere profanarunt: veluti qui in templi septis occidunt hominem, non aequum est ut illic habeant asylum: itidem qui in sacris concionibus et loci religione et populi patientia stolide abutitur, huic non oportet esse praesidio quod ipse sua temeritate profanavit. Laudatus est a priscis ille, qui eum non habuit pro Consule, cui ipse non esset Senator *): nec par est, ut populus eum habeat pro Ecclesiasta, cui ipse non est concio. HI. Metuunt fulmen episcoporum: *Si quis instigante diabolo*, etc. nosti legem. LE. Sed prius in tales rabulas episcopi debebant vibrare fulmen. HI. Metuunt et illi. LE. Quos? HI. Illos ipsos rabulas. LE. Quam ob rem? HI. Ob hoc ipsum, quod rabulae sunt. LE. Apostoli non metuebant regum et praesidum minas; et isti metuunt unum mendicum? HI. Sed ob istuc ipsum magis formidandi, quod mendici sunt: quod eripiatur non habent, quo laedant habent. Abi tu sodes ad vesparum aut crabronum nidum aliquem, et unamquamlibet ex illis digito continge; ea res si tibi bene successerit, redito ad me, et episcopos ignavos appellato, qui refugiant unum mendicum irritare. Romanum pontificem nonne potentissimi Christianae ditionis monarchae reverentur, fortassis et metuunt? LE. Nec mirum: est enim Christi vicarius. HI. At Alexander sextus **),

*) L. nimirum Crassus, de quo v. Cic. de Or. III. init.

**) Qui fuit natione Hispanus, Theodoricus antea vocatus ex gente Borgia, Calixti III. nepos ex sorore, si non spurius. Pontificatum adeptus est anno 1492. et tandem post gravissima bella in Italia ac in urbe gesta, veneno periit. Nebulonem nosce ex hoc epitaphio, quod in eum conscripsit poeta Pontificius: *Saevi-*

vir nec stultus nec indoctus, fertur ita loqui solitus, *se malle e summis monarchis aliquot offendere, quam unum quemlibet fraterculum ex ordine mendicantium.* LE. Omitte pontifices. Quum istius sceleris rumor ad aures principum, qui tum Augustae erant, dimanasset, non est sumptum de homine supplicium? HI. Indigne tulerunt omnes, sed praecipue Rex Ferdinandus, et huius soror Maria *), foeminarum huius seculi decus, Bernardus Cardinalis Tridentinus, Balthasar Episcopus Constantiensis: obiurgatus est graviter ecclesiastes, sed a nullo acrius quam a Ioanne Fabro, Episcopo Viennensi. LE. Quid obiurgatio? asinus non sentit nisi fustem. HI. Praesertim si in ventrem ingeras. Sed quid illi stolido fecissent principes, longe gravioribus curis occupati? LE. Certe submovissent a concionandi munere, et suam illi benignitatem subtraxissent. HI. At artifex ille pus suum in ipsam concilii dissolutionem distulerat, quum iam alioqui foret abeundum. LE. Isto quidem pacto dicuntur abire cacodaemones, ingenti foetore relicto. HI. Itaque dimissus est a rege Ferdinando, sed bene pastus. Nam obiurgatio ne tantillum quidem detraxit hominis obesitati. LE. Franciscus dicitur concionatus sororibus avibus; iste dignus videtur qui concionetur fratribus asinis ac suibus. Sed quo se contulit? HI. Quo, nisi ad suos gregales? a quibus exceptus est ovatione ob rem strenue feliciterque gestam; et inter pocula pro, Io triumphe; cantatum est, Te Deum laudamus. LE. Dignissimus est iste Merdardus, qui funem in collo gestet potius quam in lumbis. Sed quid imprece-

tiae, insidiae, rabies, furor, ira, libido, Sanguinis et diri spongia, dira sitis, Sextus Alexander iaceo hic. Iam libera gaude Roma: tibi quoniam mors mea vita fuit.

*) Filia Philippi et Ioannae, nupta Ludovico Hungariae regi, cui successit Ferdinandus. Post obitum mariti sui, nomine Caroli V. fratris Provincias Belgicas rexit annos XXIV.

mur isti stolido gregi, qui tales fovet pecudes? HI. Vix invenias, quod illis impreceris malum gravius quam ipsi accersunt sibi. Siquidem his rationibus maxime traducunt sese et in bonorum omnium coniiciunt odium efficacius quam quisquam possit hostis. Sed non est Christianae mentis cuiquam imprecari male; illud potius optandum, ut clementissimus rerum formator et reformator (qui ex Nabuchodonosor homine fecit bovem, et rursus ex bove fecit hominem, quique asinae Balaami dedit hominis linguam) omnes Merdardi similes vertat in melius, detque illis et mentem et linguam viris Evangelicis dignam.

PHILODOXUS.

PHILODOXUS, SYMBULUS.

PH. Felix auspicium interpretor occursum tuum, Symbule. SY. Utinam sit aliquid, Philodoxe, in quo tibi queam esse felix! PH. Quid auspicatius, quam si quis deus occurrat homini? SY. Equidem nihil istoc existimarem auspicatius, etiamsi sexcentae volitent noctuae *). Sed quem mihi narras deum? PH. Te, inquam, Symbule. SY. Mene? PH. Te plane. SY. Ego deos cacantes nunquam feci pili. PH. Si non fallit proverbium, deum esse quisquis iuvat mortalem, tu mihi deus esse potes. SY. De fide proverbii viderint alii; ego certe perquam lubens amico profuero, si queam. PH. Non est quod metuas, Symbule; haud peto mutuum: sacra res est consilium; eo tantum me iuva. SY. Atqui istuc ipsum est petere mutuum, quandoquidem hoc officii genus inter amicos ultro citroque commeare debet, quemadmodum et cetera omnia. Sed quid est rei, in quo meum desideras consilium? PH. Piget obscuritatis; cuperem

*) Quod auspicatissimum erat apud Athenienses.

esse celebris; commonstra viam. SY. En tibi compendiariam. Imitare Herostratum, qui incendit templum Dianae, aut huic simillimum Zoilum, qui laceravit Homerum; aut aliud aliquod facinus memorabile designa, et *ἀοίδιμος* eris cum Cercopibus *) ac Neronibus. PH. Famam ex scelere parent alii; ego nomen ambio rumoris honesti. SY. Talem igitur te praesta, qualis optas praedicari. PH. At multis egregia virtute praeditis non contigit nominis celebritas. SY. Istuc an verum sit, nescio: attamen si id eveniat, quod ais, ipsa virtus abunde magnum sui praemium est. PH. Vera praedicas, planeque philosophice. Veruntamen, ut sunt res humanae, mihi videtur gloria praecipuum quoddam ornamentum esse virtutis; quae non aliter gaudet agnosci, quam sol amat lucere, vel ob hoc ipsum, ut et prosit quam plurimis, et quam plurimos ad sui pelliciat aemulationem. Postremo non video quam possessionem speciosiorem parentes liberis suis relinquere possint, quam honesti nominis immortalem memoriam. SY. Ut video, gloriam expetis virtute partam. PH. Scilicet. SY. Proinde tibi propone literis omnium celebratos, Aristidem, Phocionem, Socratem, Epaminondam, Scipionem Africanum, Catones, seniorem et Uticensem, M. Brutum, et horum similes, qui belli domique de republica quam optime mereri studuerunt. Heic est enim feracissimus gloriae campus. PH. Verum inter istos celebres, Aristides ostracismo iussus est solum vertere; Phocion et Socrates biberunt cicutam; Epaminondas capitis est postulatus, quemadmodum et Scipio: Cato senior quadragies reus caussam dixit; Uticensis sibi mortem conscivit, itidem Brutus. Ego gloriam optarem nulla invidia contaminatam. SY. At istuc ne Herculi qui-

*) *Cercopes* populi fuere, ut aiunt, sceleratissimi, quos a Iove in simias mutatos refert Ovid. lib. 14. Metamorph.

dem filio concessit Iupiter. Nam post tot monstra virtute domita cum excetra fuit extremum certamen, idque multo omnium pertinacissimum. PH. Ego Herculi suos gloriosos labores nunquam invidebo. Eos demum felices duco, quibus obtigit honestum nomen nulla invidia contaminatum. SY. Vis, ut video, suaviter vivere; eo metuis invidiam: nec id iniuria, *κάκιστον γάρ ἐστι θηρίον.* PH. Sic est. SY. Ergo *λάθε βιώσας.* PH. At istuc est mortuum esse, non vivere. SY. Intelligo quid affectes. In sole clarissimo versari gaudes absque umbra. PH. Istuc quidem fieri non potest. SY. At nihilo magis fieri potest, ut gloriam consequaris nulla contaminatam invidia. Recte facta ultro sequitur gloria, gloriam comitatur invidia. PH. Atqui posse gloriam absque invidia contingere, docet nos senex ille comicus; *ita ut facillime sine invidia laudem invenias, et amicos pares* *). SY. Si ista laude contentus es, quam tulit Pamphilus adolescens obsequiis et morum commoditate, poteris eodem e loco petere rationes assequendi quod expetis, unde decerpsisti sententiam. In omni re memento: Ne quid nimis; sed tamen mediocriter omnia: esto facilis in perferendis aliorum moribus, ad leviora vitia connivens; ne sis praefractus, tuaeque sententiae nimium tenax, sed aliorum studiis temet accommoda: nulli laedas os, sed comem te praebeas omnibus. PH. Adolescentiae favent plerique, nec magni negotii sit tum istam parare laudem: ego magnificum quoddam nominis decus optarim, quod per universum orbem resonet, quodque cum aetate semper fiat illustrius, atque a funere tandem clarius elucescat. SY. Equidem laudo generosam istam indolem tuam, Philodoxe. Ceterum si cupis gloriam virtute partam, praecipua virtus est,

*) Senex Simo, Pamphili pater, in Terentii Andria, act I, sc. 1, v. 38.

negligere gloriam: et summa laus est, non ambire laudem, quae magis sequitur fugientem. Videndum est igitur, ne, quo impensius ista ambis, hoc frustrere magis. PH. Non sum Stoicus ἀπαθής: tangor humanis affectibus. SY. Si te profiteris hominem, nec ea recusas, quae sunt humanae sortis, cur ea venaris, quae nec deo contingunt? Nosti enim Theocriticum illud non minus vere quam scite dictum, *Iovem nec pluvium nec serenum placere omnibus.* PH. Non est fortassis ignis absque fumo; sunt tamen ἄκαπνα. Si non potest obtineri, quin aliqua livoris nubecula obscuretur hominis gloria, arbitror tamen esse rationes, quibus fiat, ut quam minimum invidiae sit admixtum. SY. Eas igitur tibi vis commonstrari? PH. Percupio. SY. Modice virtutem exsere, et minus gravaberis invidia. PH. At gloria nisi sit insignis, non est gloria. SY. Ecce tibi certissimam viam. Designa praeclarum aliquod facinus, et morere, et citra invidiam celebraberis cum Codris, Menoeceis *), Iphigeniis, Curtiis ac Deciis.

Pascitur in vivis livor, post fata quiescit **).

PH. Equidem, ut ingenue quod res est fatear, cupio liberis ac nepotibus meis honesti nominis haereditatem relinquere: verum huius rei fructum vivus apud vivos aliquamdiu decerpere cupiam. SY. Age, non te suspendam amplius. Certissima ad illustre nomen est via, bene mereri, quum privatim de singulis, tum publicitus de universis. Id partim fit officiis, partim benignitate. Benignitas sic temperanda est, ne cogaris ab aliis rapere quod aliis suppedites. Nam ex huiusmodi largitionibus plus odii nascitur apud probos quam favoris apud improbos. Porro ab improbis laudari, infamia verius est quam gloria. Ad haec

*) *Menoeceus*, Thebanus, Creontis filius, pro salute patriae lubens et ultro se morti obiecit. Cf. Eur. Phoen. 1106.

**) Ovidii versus est, Amor. I. Eleg. 15.

benignitatis fons largiendo exhauritur. Porro beneficentia, quae constat officiis, fundum non habet: imo quo largius hinc hauritur, hoc scatet uberius. At heic multae res sunt, quae et invidiam mitigant, et famae celebritatem illustrant, quas nemo sibi praestare valet, sed contingunt gratuito favore numinis.

Gratior est pulchro veniens e corpore virtus *).
At formam corporis sibi nemo largitur. Adfert secum dignitatis plurimum generis claritudo. At haec quoque fortunae munus est. Idem sentiendum de divitiis, quae recte factis partae ab avis atque atavis ad nos devenerunt. Ne hoc quidem quisquam sibi praestat. Huius generis sunt et ingenii dexteritas, ac dicendi gratia, lepos et comitas non ascita, sed ingenita. Postremo decorum quoddam arcanum atque etiam felicitas; cuius effectum in multis videmus quotidie, caussam reddere nemo potest. An non frequenter conspicimus eadem geri dicive a diversis, et magnam inire gratiam qui peius gessit dixitve, quum is qui melius rem egerit, pro gratia referat odium? Hoc prisci quidam ad genios referebant. Dicebant enim in ea re quemque fortunatum esse ad quam natus esset; contra parum succedere, quod quis invita Minerva iratoque genio tentaret. PH. Heic igitur nullus est consilio locus? SY. Vix ullus: attamen qui sagaces sunt, deprehendunt in pueris aut adolescentibus notas quasdam, quibus coniecturam facere liceat, ad quae studia, quodve vitae genus, quasve actiones sint idonei. Idem indicat in nobis arcanus quidam animi sensus, quo a quibusdam abhorremus nulla evidente caussa, ad quaedam item miro impetu rapimur. Hinc est quod alius feliciter tractat rem militarem, alius dexter est in negotiis politicis, alium dicas ad studia natum. Quanquam et in his mira

*) Virgil. de Euryalo lib. V. Aeneid.

varietas; nimirum tanta, quanta est functionum diversitas. Alium natura genuit imperio, alium voluit esse fortem militem: cui plurimum indulsit, ei concessit, ut, iuxta Homerum, pariter et bonus sit lancearius, et egregius dux *). Itidem in rebus civilibus, alius valet in consilio, alius in agendis caussis excellit, alius obeundis legationibus et gaudet et feliciter rem gerit. De studiorum varietate quid attinet dicere? Sunt qui sic rapiantur ad institutum monasticum, nec ad quodvis, sed vel ad hoc, vel illud, ut vitam sibi putent acerbam, nisi, quod optant, assequantur. Sunt e diverso qui mirum in modum abhorrent, ut mori ducant potius, quam fieri monachum: nec id odio faciunt, aut certa ratione, sed arcano quodam naturae sensu. PH. Ista quidem in compluribus ita, ut narras, et comperi nonnunquam, et frequenter admiratus sum. SY. In his igitur bonis, quae nobis gratuito largitur naturae benignitas, multo minus orietur invidiae, si fastus absit et ostentatio. Amabilior enim est forma, aut nobilitas, aut opulentia, aut facundia, in his qui se his bonis praecellere quasi nesciunt. Comitas autem et modestia nihil imminuunt haec commoda, sed ut gratiam addunt, ita depellunt invidiam. Haec autem comitas et morum suavitas oportet in omnibus vitae actionibus sit perpetua, nisi prorsus repugnat Minerva. Nam frustra, ut opinor, tentaret Xenocrates **), quod successit Socrati ac Diogeni: frustra moliretur Cato Censorius, quod Laelium fecit gratiosum. Attamen Demea ille Terentianus subito mutatus, satis declaravit quantum ad conciliandam benevolentiam habeat momenti studiis et affectibus omnium obse-

*) *'Αμφότερον, βασιλεύς τ' ἀγαθὸς κρατερός τ' αἰχμητής*, Helenae verba de Agamemnone ad Priamum, in *τειχοσκοπίᾳ* Il. III, 179.

**) Philosophus, Chalcedonius, qui Platonis auditor fuit, homo tetricus ac severus, et ob id monitus a Platone, ut Gratiis litaret.

cundare. Verum quoties a recto receditur, iam et a vera gloria ad temporarium hominum favorem degeneratur. Ceterum ea demum gloria perpetua est, quae honesti radicibus nititur, a iudicio rationis profecta. Nam affectus temporarios habent impetus; qui simul atque relanguerint, odisse coepimus quod ante vehementer arrisit; ac proinde plausus vertitur in sibilum, laus in vituperium. Ceterum ut ingenium prorsus inverti non potest, ita potest aliqua ex parte corrigi. PH. Exspecto quid dicas. SY. Qui natura blandior est, is cavere potest, ne, dum apud omnes gratiosus esse studet, deflectat ab honesto, neve dum sese quibuslibet accommodat, polypum *) imitatus, sibi parum constet. PH. Tales novi permultos lubricae fidei et erubescendae vanitatis. SY. Rursus qui severiore sunt ingenio, dare operam oportet, ut sic affectent comitatem, ne quod agunt, videatur simulatum; aut subinde ad naturam suam recurrant; pro laude geminum dedecus sibi comparaturi, et quod interdum rigidius agant, et quod sint inconstantes. Tantam enim vim habet constantia, ut qui vitiosam nacti sunt naturam, tamen ob hoc ipsum levius ferantur, quod nusquam sunt sui dissimiles. Fucus autem simulatque suboluit, etiam in benefactis gignit odium: porro quod simulatum est, perpetuo latere non potest; aliquanto erumpat oportet: quod ubi factum fuerit, semel evanescit omnis ille magnificus gloriae fumus, atque etiam in fabulam vertitur. PH. Illud igitur, ut video, mones, a natura minimum, ab honesto minime recedendum esse. SY. Tenes. Ad haec, scis, quidquid subito inclarescit, obnoxium esse invidiae. Inde vox odiosa *νεοπλούτων* apud Graecos, apud Romanos novorum hominum cognomen, apud utrosque terrae filiorum,

*) Aiunt enim polypum, maxime vero in metu, colorem mutare ad similitudinem loci, cui adhaeret.

et e coelo delapsorum. Ceterum fama quae paulatim nascitur, et augescit, quemadmodum minimum habet invidiae, ita maxime durabilis est; ut indicat hoc ille poëtarum acutissimus Horatius: *Crescit occulto, velut arbor, aevo Fama Marcelli* *). Proinde, si veram, si perpetuam, si livori quam minimum expositam gloriam expetis, ausculta Socrati, qui dixit, quibusdam usu venire, ut dum nimium properant initio, serius perveniant ad finem. PH. Sed hominum vita brevis est. SY. Ergo ad benefacta properandum, non ad gloriam, quae sua sponte consequitur. Non enim id consulis, opinor, quibus rationibus longaevus fieri possis. Nam istuc Parcarum munus est, quae fila ducunt et amputant, quum ipsis est visum. PH. Utinam istuc quoque possis! SY. Nunquam, o Philodoxe, divi tam fuerunt benigni, ut uni darent omnia. Quod annis detrahunt, nominis splendore pensant. Quibusdam, sed paucissimis, tam indulgenter favent, ut vivi, sibique quodammodo superstites, posteritate sua fruantur. Sed rari sunt, *quos aequus amavit Iupiter* **). Hoc fortassis aliqui diis geniti potuere; verum ista felicitas non cadit in hanc consultationem. PH. Saepe mecum admirari soleo seu fortunae seu naturae invidentiam, quae nihil omnino commodi largitur mortalibus quod non aliquo temperet incommodo. SY. Quid igitur superest, amice, nisi ut homines nati, sortem humanam aequo feramus animo? Iam et illud haud mediocriter conducit ad leniendam invidiam, si penitus cures habere perspecta nationum, ordinum, et singulorum hominum ingenia, nimirum ad eorum exemplum, qui bestiis cicurandis alendisque dant operam, siquidem horum praecipuum est studium, animadvertere quibus rebus quodque ani-

*) Horat. Od. 12. lib. 1. ad Augustum.
**) Virgil. Aeneid. lib. 6, 129.

mal vel efferetur vel deliniatur. Non iam loquor tantum de discrimine quod est inter avem et quadrupedem, inter serpentem et piscem, aut quod est inter aquilam et vulturem, inter elephantum et equum, inter delphinum et phocam, inter viperam et aspidem; sed de innumera varietate, quae est in singulis animantium generibus. PH. Exspecto quo sis evasurus. SY. Omnes canes sub una specie continentur: sed haec species quam in innumeras formas distrahitur! ut dicas illos genere distingui, non specie. Iam prorsus in eadem specie quam varii sunt canum mores et ingenia! PH. Immensa varietas. SY. Quod de canibus dictum est, de singulis animantium generibus dictum puta: sed in nullo magis elucet discrimen, quam in equis. PH. Vera praedicas. Sed quorsum haec? SY. Quidquid in animantium generibus, vel in formis, vel in singulis animantibus varietatis est, hoc omne puta esse in homine. Illic reperies lupos varios, canes inenarrabili varietate, elephantos, camelos, asinos, leones, oves, viperas, simios, dracones, aquilas, vultures, hirundines, hirudines; et quid non? PH. Quid tum? SY. Nullum autem est animal tam efferum, quin arte tractatum aliquam de se praebeat utilitatem, aut certe non laedat. PH. Nondum perspicio quid agas. SY. Est nonnihil discriminis inter Hispanum, Italum, Germanum, Gallum et Anglum. PH. Est plane. SY. Adhaec est singulis in unoquoque genere peculiare quoddam ingenium. PH. Fateor. SY. Hanc varietatem si sagaciter habueris animadversam, et singulorum moribus te accommodes, perfacile consequeris, ut aut omnes habeas amicos, aut certe nullos inimicos. PH. Si polypum me fieri iubes, ubi rectum et honestum? SY. Est in rebus communibus aliquod obsequium, quod nullo pacto vitiat honestum; quod genus, apud Italos osculo salutant viri viros: in

Germania si facias idem, absurdum videatur; sed pro osculo dextram porrigunt: rursus in Anglia viri salutant mulieres etiam in templo obvias: idem si fiat in Italia, flagitium habeatur: item in Anglia porrigere poculum tuum intervenienti in convivio, civilitatis est; in Gallia contumeliae est. In his et aliis huiusmodi citra recti iacturam licet omnibus obsecundare. PH. At perdifficile sit omnium gentium mores ac singulorum hominum ingenia nosse. SY. Verum, o Philodoxe, si gloriam insignem quaeris, eamque virtute partam, necesse est ut virtutem quoque praestes non vulgarem. Scis autem virtutem circa difficilia versari, quemadmodum ante Peripateticum illum *) docuit Hesiodus **): proinde si mel cupis, apes feras oportet. PH. Scio, et memini: sed mitigandae invidiae rationem quaerimus. SY. Proin da operam, ut in bello dux esse malis quam miles; et in eo bello, quod gerendum cum invisis hostibus potius, quam cum civibus aut sociis. In republica ea potissimum munia capesse, quae popularia sunt et gratiosa. Velut defendere popularius est, quam accusare; honorare, quam punire. Quod si qua incidunt, sicut incidere necesse est, natura molesta, tamen ea quoque, si vitari non possunt, commoditate sunt lenienda. PH. Quo pacto? SY. Sedes iudex aut arbiter; altera pars nonnihil offendenda est; sed ea rem aequitate geras, ut, si fieri possit, etiam victus gratias agat. PH. Qui sic? SY. Puta. Intenditur actio furti aut sacrilegii: muta si potes, actionis formulam, et fac ut sit actio rei vindicandae. Heic protinus ita reum sublevas, ut nihil tamen decedat actori. Porro actionem omnem sic moderare, ut citra actoris dispendium reo videaris aequus. Postremo damnati poenam nonnihil miti-

*) Aristotelem, Peripateticorum principem.

**) *Τῆς δ' ἀρετῆς ἱδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν Ἀθάνατοι* etc

ga. Absit interim aut vultus torvitas, aut verborum acerbitas, aut morositas; quae res faciunt, ut quidam peiorem ferant gratiam pro dato beneficio, quam alii pro negato. Interdum monendus est amicus: sed si nulla spes emendationis, silere praestat. Si res gravior est, et spes est profectus, magni refert qualis sit admonitio. Nam saepenumero fit, ut, qui sinistre aut intempestive admonet, et morbum exasperet et ex amico reddat inimicum. Haec dexteritas magis etiam habet locum, si agas cum principe. Nam horum affectibus nonnunquam incidit ut sit resistendum. Quod si fit comiter ac dextre, paulo post qui obstitere plus ferunt gratiae quam qui obsecundarunt. Quod enim cupiditati placet, temporarium est; quod recta ratione geritur, perpetuo probatur. Longe vero maxima pars invidiae nascitur ex intemperantia linguae. Quantum odii nonnunquam unica vox temere excidens concitat nonnullis! Quam multis dictum aut iocus intempestivus fuit exitio! Laudabis igitur, sed dignos; idque parce: sed vituperabis parcius, si tamen omnino quispiam vituperandus est: proinde vitanda loquacitas. Difficillimum enim sit, simul et multa opportune dicere. PH. Assentior istis omnibus. Sed mihi videtur praecipua ad parandam nominis celebritatem via, scribere libros. SY. Vera praedicas, nisi quod obstat scribentium turba. Ac, si ista placet ratio, cura ut exacte scribas potius, quam multa. Cum primis autem argumentum delige neque protritum, neque cum multis commune; ad haec minime invidiosum: in id, quidquid insigne complurium annorum lectione contractum est, conferas: tractatione vero tale reddas, ut voluptatem habeat cum utilitate coniunctam. PH. Prudenter tu quidem, Symbule; meoque animo feceris satis, si unum illud adieceris, quibus rebus effici possit, ut matu-

rius etiam contingat gloria. Multos enim video, qui vix sub obitum inclarescunt, nonnullos a rogo, quod aiunt, demum innotescere. SY. Heic quod consulam, nihil habeo melius, quam quod tibicen suasit tibicini. Fac ut his te ipsum probes, qui gloria iam vicerunt invidiam; in horum amicitiam temet insinua, quorum honorifica de te praedicatio facile populare studium tibi conciliabit. PH. At si quando exoriatur invidia, quid ostendis remedii? SY. Fac quod solent hi qui picem coquunt; si flamma effulserit, infundunt aquam; ac tum magis efferatur ac stridet incendium, ni id facias constanter ac saepius. PH. Quid istuc aenigmatis est? SY. Invidiam oborientem beneficiis obrue potius, quam vindicta. Nihil egit Hercules resectis Hydrae Lernaeae capitibus; igni Graeco devicit exitiabile monstrum. PH. Sed quem vocas ignem Graecum? SY. Qui ardet etiam in mediis aquis. Eum adhibet, qui lacessitus iniuria malorum, non cessat tamen de omnibus bene mereri. PH. Quid ego audio? beneficentia igitur nunc aqua est, nunc ignis? SY. Quid vetat? quando Christus in allegoriis nunc sol est, nunc ignis, nunc lapis. Dixi sedulo; si quid melius eris nactus, sequitor, meumque repudiato consilium.

OPULENTIA SORDIDA.

IACOBUS, GILBERTUS.

IA. Unde nobis tam exsuccus, quasi cum cicadis interea rore sis pastus? mihi nihil aliud quam syphar *) hominis esse videris. GI. Apud inferos umbrae malva et porro saturantur: at ego decem vixi menses, ubi ne id quidem contigit. IA. Ubinam? te quaeso; num abreptus in navem galeatam? GI. Ne-

*) Idem quod leberis, i. e. serpentis exuvium, quo nihil inanius aut siccius.

quaquam; sed Synodii *). IA. In urbe tam opulenta bulimia periclitatus es? GI. Maxime. IA. Quid in caussa? An deerat pecunia? GI. Nec pecunia, nec amici. IA. Quid igitur erat mali? GI. Mihi res erat cum hospite Antronio **) IA. Cum illo opulento? GI. Sed sordidissimo. IA. Monstri simile narras. GI. Minime; sed sic fiunt divites qui e summa emergunt inopia. IA. Quid ita libuit tot menses apud talem hospitem commorari? GI. Erat quod alligaret: et sic tunc erat animus. IA. Sed dic, obsecro, quo tandem vivit ille apparatu? GI. Dicam, quando quidem actorum laborum solet esse iucunda commemoratio. IA. Mihi certe futura est. GI. Illud *οὐρανόθεν* accessit incommodi, quum illic agerem; totos tres menses spirabat Boreas, nisi quod illic nescio quo pacto nunquam perseverat ultra diem octavum. IA. Quomodo igitur spirabat totos tres menses? GI. Sub eum diem velut ex constituto mutabat stationem, sed post horas octo migrabat in locum priorem. IA. Ibi tenui corpusculo opus erat foco luculento. GI. Satis erat ignis, si suppetisset lignorum copia. Verum ne quid heic faceret impendii noster Antronius, ex rusculis insularibus ***) evellebat arborum radices ab aliis neglectas, idque fere noctu. Ex his nondum bene siccis struebatur ignis non absque fumo, sed sine flamma: non qui calefaceret; sed qui praestaret, ne vere dici posset ibi nullum esse ignem. Unicus autem ignis durabat totum diem; adeo temperatum erat incendium. IA. Illic hibernare durum erat. GI. Imo multo durius aestivare. IA. Qui sic?

*) Vox ficta; forte designat oppidum Augustam Vindelicorum.

**) Tenendum est, Antronios asinos dictos esse homines deformi praegrandique corpore, ingenio autem stupido bardoque, ab oppido Antron Thessaliae, asinorum magnitudine insigni.

***) Rusculum diminutivum est ruris, ut sit, parvum praedium seu fundus aut ager; insulare r. ager est, quem flumen circumdat, s. insula, quales plerumque arboribus sunt consitae.

GI. Quoniam ea domus tantum habebat pulicum ac cimicum, ut nec interdiu quietum esse, nec noctu somnum capere liceret. IA. Divitias miseras! GI. Praesertim in hoc pecoris genere. IA. Oportet illic ignavas esse foeminas. GI. Latitant, nec inter viros versantur. Ita fit ut illic et foeminae nihil aliud sint quam foeminae, et viris desint ea ministeria quae solent ab eo sexu suppeditari. IA. Sed Antronium interim non pigebat tractationis? GI. Illi in huiusmodi sordibus educato praeter lucrum nihil erat dulce. Ubivis potius habitabat quam domi; nulla in re non negotiabatur. Scis autem eam urbem esse prae ceteris Mercurialem. Pictor ille nobilis *) deplorandum existimavit, si dies abiisset sine linea; Antronius longe magis deplorabat, si dies praeteriisset absque lucro. Quod si quando evenisset, domi quaerebat Mercurium. IA. Quid faciebat? GI. Habebat in aedibus cisternam ex eius civitatis more; illic hauriebat aliquot aquae situlas, et infundebat in vasa vinaria. Heic erat certum lucrum. IA. Fortasse vinum erat aequo vehementius. GI. Imo plus erat quam vappa. Nunquam enim emebat vinum nisi corruptum, quo minoris emeret. Ex eo ne quid periret, subinde faeces annorum decem miscebat, volvens ac revolvens omnia, quo mustum videretur: neque enim ille passus fuisset ullam faecis micam perire. IA. At si qua fides medicis, tale vinum gignit vesicae calculos. GI. Non errant medici: nam in ea domo nullus erat annus tam felix, quin unus atque alter calculo periret; nec horrebat ille funestam domum. IA. Non? GI. Etiam a mortuis colligebat vectigal. Nec aspernabatur quamvis exiguum lucellum. IA. Dicis furtum. GI. Lucrum

*) Apelles ille Cous pictorum celeberrimus, cuius dictum versiculus ille vulgatus continet, *Nulla dies abeat, quin linea ducta super sit.*

vocant negotiatores. IA. Quid interea bibebat Antronius? GI. Idem ferme nectar. IA. Non sensit malum? GI. Durus erat, qui vel foenum esse posset, et talibus, ut dixi, deliciis fuerat a teneris educatus. Hoc lucro nihil existimabat certius. IA. Quid ita? GI. Si supputes uxorem, filios, filiam, generum, operas, et famulas, alebat domi fere corpora triginta tria. Iam quo vinum erat dilutius, hoc et parcius bibebatur, et serius exhauriebatur. Heic mihi subducito, in singulos dies addita aquae situla quam non poenitendam summam conficiat in annum. IA. O sordes! GI. Atqui non minus compendii redibat ex pane. IA. Quo pacto? GI. Emebat triticum vitiatum, quod alius noluisset emere. Hic praesens statim lucrum, quia minoris emebat. Ceterum vitio medicabatur arte. IA. Qua tandem? GI. Est argillae genus frumento non dissimile, quo videmus et equos delectari, dum et parietes arrodunt, et ex lacunis ea argilla turbidis bibunt libentius. Eius terrae tertiam partem admiscebat. IA. Est istuc medicari? GI. Certe tritici vitium minus sentiebatur; an hoc quoque lucrum putas aspernandum? Adde iam aliud stratagema. Domi panem subigebat; nec id crebrius, etiam aestate, quam bis in mense. IA. Istuc est lapides apponere, non panes. GI. Aut si quid lapide durius. Sed huic quoque malo erat paratum remedium. IA. Quodnam? GI. Fragmenta panis immersa cyathis vino macerabant. IA. Similes habebant labra lactucas *). Sed ferebant talem tractationem operae? GI. Primum narrabo primatum eius familiae apparatum, quo facilius divines, quomodo tractentur operae. IA. Audire cupio. GI. De ientando nulla erat illic mentio; prandium fere differebatur in horam a meridie primam. IA. Quam ob rem? GI. Exspectabatur Antronius paterfamilias.

*) H. e. digna dignis eveniebant.

Coenabatur interdum ad horam decimam. IA. At tu solebas esse inediae impatientior. GI. Eoque subinde clamabam ad Antronii generum Orthrogonum, (agebamus enim in eodem conclavi:) Heus Orthrogone, non coenatur hodie apud Synodos? Commode respondit, brevi adfuturum Antronium. Quum nihil viderem apparari, et latraret stomachus, Heus, inquam, Orthrogone, erit hodie pereundum fame? Excusabat horam aut aliud simile. Quum non ferrem stomachi latratum, rursus interpellabam occupatum: Quid futurum est? inquam: eritne moriendum fame? Ubi iam Orthrogonus consumpsisset omnem tergiversationem, abiit ad famulos, iussitque adornari mensam. Tandem quum nec rediret Antronius, nec quidquam appararetur, Orthrogonus victus conviciis meis descendebat ad uxorem et socrum ac liberos, clamitans ut appararent coenam. IA. Nunc saltem exspecto coenam. GI. Ne propera. Prodibat tandem famulus claudus, ei praefectus negotio, non admodum dissimilis Vulcano; insternit mensam linteo. Ea prima coenae spes. Tandem post longam vociferationem afferuntur phialae vitreae, cum aqua sane limpida. IA. Altera coenae spes. GI. Ne propera, inquam. Rursum post atroces clamores adfertur phiala illius nectaris faeculenti plena. IA. O factum bene! GI. Sed sine pane. Nihil adhuc periculi; nemo famelicus bibit lubens tale vinum. Clamatum est iterum usque ad ravim. Tum demum apponitur panis ille, quem vix ursus dentibus frangeret. IA. Certe iam vitae consultum est. GI. Sub multam noctem tandem venit Antronius; hoc fere prooemio inauspicatissimo, ut diceret, sibi dolere stomachum. IA. Quid heic mali auspicii? GI. Quia tunc nihil erat quod ederetur; quid enim exspectes, hospite male affecto? IA. Dolebat re vera? GI. Adeo, ut solus devoraturus fuerit tres capos, si quis

dedisset gratis. IA. Exspecto convivium. GI. Primum ipsi apponebatur patina cum farina fabacea; quod obsonii genus illic vulgo venditur tenuibus. Aiebat se hoc uti remedio adversus omne morbi genus. IA. Quot eratis convivae? GI. Interdum octo aut novem; inter quos erat Verpius ille doctus, quem arbitror tibi non ignotum, et filius familias natu maior. IA. Quid illis apponebatur? GI. An non satis est frugi hominibus quod Melchisedec obtulit Abrahae quinque regum victori? IA. Nihil igitur obsonii? GI. Erat nonnihil. IA. Quodnam? GI. Memini nos fuisse in mensa convivas numero novem; quum in patina non numerarem nisi septem foliola lactucae aceto innatantia, sed absque oleo. IA. Solus igitur ille devorabat suas fabas? GI. Vix semiobolo emerat: nec tamen vetabat, si quis proxime assidens vellet gustare; sed incivile videbatur, languido suum eripere cibum. IA. Secabantur folia, quemadmodum de cumino meminit proverbium *)? GI. Non; sed lactucis a primoribus absumptis, reliqui panem immergebant aceto. IA. Quid autem post septem folia? GI. Quid, nisi caseus, conviviorum clausula? IA. Hiccine erat apparatus perpetuus? GI. Propemodum; nisi quod interdum, si eo die Mercurium fuisset expertus propitium, erat paulo profusior. IA. Quid tum? GI. Iubebat emi tres uvas recentes uno aereo nummulo. Ea res exhilarabat totam familiam. IA. Quidni? GI. Id eo duntaxat tempore, quo summa est uvarum ibi vilitas. IA. Proin extra autumnum nihil profundebat **)? GI. Profundebat. Sunt illic naviculatores, qui concharum minutum genus hauriunt, potissimum e latrinis: hi

*) Qui ob parsimoniam male audit, olim dicebatur *κυμινοπρίστης*, *cumini sector*, quasi qui cuminum, exiguum semen, vellet dividere.

**) Profusius, vel largius impendebat.

clamore certo significant quid habeant venale; ab his interdum iubebat emi dimidio nummuli, quem illi bagathinum *) appellant. Tum vero dixisses, in ea familia esse nuptias; nam igni erat opus, licet celerrime percoquantur. Atque haec quidem post caseum, loco bellariorum. IA. Bella mehercule bellaria! Sed nihil unquam apponebatur carnium aut piscium? GI. Tandem victus meis clamoribus coepit esse splendidior. Quoties autem videri volebat Lucullus, hi ferme erant missus. IA. Istuc vero lubens audiero. GI. Primo loco dabatur iusculum, quod illi, nescio quam ob caussam, appellant ministram. IA. Lautum opinor. GI. His conditum aromatibus: Admovetur igni cacabus aqua plenus; in eam coniiciuntur aliquot fragmenta casei bubalini, qui iam olim in saxum induruit; nam ad defringendum aliquid bona securi opus est. Quum ea fragmenta tepore aquae solvi coeperint, inficiunt eam ne possit mera dici aqua; hoc iusculo praeparant stomachum. IA. Suibus dignum. GI. Dein apponitur paululum carnium de ventre veteris vaccae, sed elixum ante dies quindecim. IA. Foetet igitur. GI. Maxime; sed adhibetur remedium. IA. Quodnam? GI. Dicam, sed vereor ne imitaturo. IA. Scilicet. GI. Miscent ovum aquae calefactae; eo iure perfundunt carnem; ita magis falluntur oculi quam nares; nam foetor erumpit per omnia. Si dies requirit esum piscium, interdum apponuntur auratae tres, nec hae magnae, quum convivae sint septem aut octo. IA. Praeterea nihil? GI. Nihil nisi caseus ille saxeus. IA. Novum mihi narras Lucullum. Sed qui potuit tam exilis apparatus tot sufficere convivis, praesertim nullo refectis ientaculo? GI. Imo ne sis insciens, ex eius convivii reliquiis alebantur socrus, nurus, filius natu minor, famula, et aliquot parvuli.

*) Forte *ein Batzen*, qui fere aequat grossum seu 4 cruceros.

IA. Tu quidem admirationem meam auxisti, non ademisti. GI. Istuc tibi vix possum describere, nisi prius ordinem convivii depinxero. IA. Pinge igitur. GI. Antronius obtinebat primum locum, nisi quod ego illi sedebam dexter, velut extraordinarius: e regione Antronii Orthrogonus: Orthrogono assidebat Verpius, Verpio Strategus natione Graecus: Antronio sinister assidebat filius natu maior. Si quis accessisset conviva, ei locus dabatur pro dignitate. Primum de iure minimum erat vel periculi vel discriminis, nisi quod in procerum discis natabant fragmenta bubalini casei. Ceterum ex phialis vini aquaeque ferme quatuor vallum quoddam fiebat, ut nemo posset attingere quod erat appositum, praeter tres, ante quos stabat patina, nisi quis sustinuisset esse impudentissimus, et transilire septa. Nec tamen ea patina diu manebat, sed mox tollebatur, ut aliquid superesset familiae. IA. Quid igitur edebant reliqui? GI. Suo more deliciabantur. IA. Qui? GI. Panem illum argillaceum macerabant vino faecis vetustissimae. IA. Tale convivium oportuit esse perbreve. GI. Frequenter hora prolixius. IA. Qui potuit? GI. Sublatis, ut dixi, mox, quae non carebant periculo, ponebatur caseus, unde nullum erat periculum ne quisquam ullo cultello escario quidquam abraderet. Manebat illa praeclara faex, et suus cuiusque panis. Atque inter haec bellaria tuto miscebantur fabulae. Interim prandebat foeminarum senatus. IA. Quid interim operae? GI. Nihil habebant nobiscum commune; suis horis sibi prandebant ac coenabant. Sed hi cibo capiendo vix semihoram impendebant toto die. IA. Verum apparatus cuiusmodi? GI. Istuc tuum est divinare. IA. At Germanis vix sufficit hora in ientaculum, tantundem in merendam, sesquihora in prandium, duae horae in coenam: ac nisi affatim expleantur eleganti

vino, bonis carnibus ac piscibus, deserunt patronum, et fugiunt in bellum. GI. Suus cuique genti mos est. Itali minimum impendunt gulae; pecuniam malunt quam voluptatem; et sobrii sunt natura quoque, non solum instituto. IA. Nunc profecto non miror te nobis redisse tam exilem; sed omnino vivum redisse demiror, praesertim quum antea capis, perdicibus, turturibus et phasianis assuevisses. GI. Plane perieram, nisi repertum fuisset remedium. IA. Male res agitur, ubi tot remediis est opus. GI. Effeceram ut mihi languescenti in singula convivia daretur quarta pars pulli elixi. IA. Nunc incipies vivere. GI. Non admodum. Emebatur pullus exiguus, ne multum impenderetur, cuiusmodi sex non sufficerent uni boni stomachi Polono in ientaculum. Nec empto dabant cibum, ne quid esset impendii: itaque macie enecti ac semivivi coquebatur ala aut poples; iecur dabatur Orthrogoni filio infanti. Ius autem semel atque iterum ebibebant mulieres, subinde nova infusa aqua. Itaque poples ad me veniebat pumice siccior et quovis putri ligno insipidior. Ius nihil erat nisi mera aqua. IA. Et tamen audio illic avium genus et copiosissimum esse et elegans et vile. GI. Est prorsus; sed illis carior est pecunia. IA. Satis dedisti poenarum, etiamsi Romanum pontificem occidisses, aut si minxisses ad sepulchrum divi Petri. GI. Sed audi reliquum fabulae. Scis esse in quaque hebdomade quinque dies, quibus vescimur carnibus. IA. Nimium. GI. Duos itaque pullos dumtaxat emebant. Die Iovis se fingebant oblitas emere, ne vel totum pullum eo die apponerent, vel aliquid superesset. IA. Nae iste Antronius superat etiam Euclionem Plautinum *). Sed piscariis diebus quo remedio consulebas vitae? GI. Amico cuidam

*) Senem sordidissimum, eleganter depictum in Aulularia, quam imitatus Molierius in Avaro.

dederam negotium, ut mihi meo aere in singulos dies emeret ova tria, duo in prandium, unum in coenam. Sed hic quoque foeminae pro recentibus care emptis supponebant semiputria; ut mecum praeclare crederem actum, si ex tribus unum esset quod edi posset. Tandem et utrem vini purioris mea pecunia emeram: ceterum mulieres effracta sera intra paucos dies exsorbuerunt, non admodum irato Antronio. IA. Itane nullus erat illic, quem tui miseresceret? GI. Miseresceret? imo videbar illis gluto quispiam et helluo, qui tantum ciborum unus devorarem. Itaque subinde me admonebat Orthrogonus, haberem eius regionis rationem, meaeque consulerem incolumitati: et aliquot nostrates commemorabat, quibus illic edacitas conciliasset aut mortem aut morbum gravissimum. Quum is me videret deliciis quibusdam, quas illic ex nucleis pineis, aut peponum, melonumque venditant pharmacopolae, fulcire corpusculum, et assiduis laboribus et inedia et iam etiam morbo fractum, subornat medicum mihi amicum et familiarem, ut persuadeat victus moderationem. Egit hoc mecum diligenter. Moxque sensi subornatum, nec respondi tamen. Quum idem accuratius mecum ageret, nec admonendi faceret finem; Dic, inquam, mihi, vir egregie, serio isthaec loqueris, an ioco? Serio, inquit. Quid igitur suades ut faciam? A coenis in totum abstine; et vino adde, ut minimum, aquae dimidium. Risi praeclarum consilium. Si me cupis exstinctum, huic corpusculo et raro et exili et spiritibus subtilissimis, vel semel a coena abstinere mors esset: id toties ipsa re compertum habeo, ut non libeat iterum experiri. Quid autem futurum censes, si sic pransus a coena temperem? Et tali vino iubes addi aquam? quasi non praestaret puram aquam bibere, quam faeculentam. Nec dubito, quin haec te loqui iusserit

Orthrogonus. Subrisit medicus, ac mitigavit consilium. Non haec loquor, inquit, Gilberte doctissime, quod in totum arceam te a coenis; licebit gustare ovum, et semel bibere: sic enim ipse vivo. In coenam coquitur ovum: inde capio vitelli dimidium, reliquum do filio; mox hausto semicyatho vini, studeo in multam noctem. IA. Num isthaec vera praedicabat medicus? GI. Verissima. Nam ipse forte per viam ambulans redibam a sacro, et comes admonuerat illic habitare medicum; libuit videre regnum illius. Erat autem dies dominicus. Pulsavi fores: apertae sunt; ascendi; offendo medicum cum filio et eodem famulo prandentem. Apparatus erat duo ova, praeterea nihil. IA. Oportuit esse exsangues homines. GI. Imo ambo erant pulchre habito corpore, colore vivido ac rubido, oculis laetis. IA. Vix credibile est. GI. At ego compertissima narro. Nec ille solus ad istum vivit modum, sed complures alii, et imaginibus clari et re lauta. Polyphagia et polyposia, crede mihi, consuetudinis res est, non naturae. Si quis paulatim assuescat, tandem eo proficiet, ut idem faciat quod Milo, qui bovem eodem die totum absumpsit. IA. Deum immortalem, si tam parvo victu licet tueri valetudinem, quantum impendiorum perit Germanis, Anglis, Danis et Polonis? GI. Plurimum haud dubie, et quidem non sine gravi tum valetudinis tum ingenii detrimento. IA. Sed quid obstabat, quo minus tibi sufficeret ille victus? GI. Quia diversis assueveram; et serum iam erat mutare consuetudinem: quanquam me non tam offendebat ciborum exiguitas, quam corruptio. Duo ova poterant sufficere, si fuissent recens nata: vini cyathus erat satis, nisi pro vino daretur faex vapida: dimidium panis aluisset, nisi pro pane daretur argilla. IA. Adeone sordidum esse Antronium in tantis opibus? GI. Arbitror censum illius non fuisse

infra octoginta ducatorum millia *). Nec ullus erat annus, quo non accederet lucrum mille ducatorum, ut dicam parcissime. IA. Sed iuvenes illi quibus haec parabantur, num eadem utebantur parsimonia? GI. Utebantur, sed domi duntaxat; foris liguriebant, scortabantur, ludebant aleam: quumque pater in gratiam honestissimorum convivarum gravaretur teruncium impendere, iuvenes interdum una nocte sexaginta ducatos perdebant alea. IA. Sic perire solent quae sordibus corraduntur. Verum e tantis periculis incolumis, quo nunc te confers? GI. Ad vetustissimum Gallorum contubernium, sarturus quod illic dispendii factum est.

EXEQUIAE SERAPHICAE.

THEOTIMUS, PHILECOUS.

PH. Unde nobis Theotimus, nova religionis facie? TH. Qui sic? PH. Quia severa frons, oculi in terram defixi, caput in laevum humerum nonnihil inflexum, sphaerulae precatoriae in manibus. TH. Si nosse cupis, amice, quae ad te nihil attinent, e spectaculo venio. PH. An spectasti funambulum, aut praestigiarum artificem, aut aliud huic simile? TH. Fortasse non ita huic dissimile. PH. Equidem nunquam antehac vidi quenquam istiusmodi vultu redeuntem e spectaculo. TH. Sed eiusmodi fuit spectaculi genus, ut si tu interfuisses, fortassis me incederes aliquanto tristior. PH. Quin tu ergo memoras, quid te tam fecerit religiosum? TH. Redeo ab exsequiis Seraphicis. PH. Quid ego audio? Itane moriuntur et angeli? TH. Non; sed horum sodales. Ceterum, ne te diutius suspensum habeam, nosti, opinor, heic apud

*) Intellige Italorum, qui fere aequant nostros thaleros cum octo grossis.

Pelusios *) Eusebium, hominem clarum et eruditum. PH. Illumne ex principe privatum, e privato exsulem, ex exsule tantum non mendicum, paene addideram sycophantam? TH. Recte divinasti quem dicam. PH. Sed quid illi accidit? TH. Hodie sepultus est: a pompa funebri redeo. PH. Admodum tristem fuisse oportet, quae te nobis tam tristem remisit. TH. Vereor ut sine lacrymis queam tibi quod vidi describere. PH. At ego vereor ut sine risu possim audire. Sed narra obsecro. TH. Scis Eusebium iam pridem fuisse misera valetudine. PH. Scio ante annos aliquot evirato corpusculo. TH. In huiusmodi morbis qui lente conficiunt hominem, medici certis praesagiis solent mortis diem praedicere. PH. Maxime. TH. Hi monuerunt hominem, quidquid medicorum ars praestare posset, id omne summa cura praestitum esse. Deum quidem potentiorem omni medicorum ope; sed quod humana coniectura deprehendi quiret, non superesse triduum vitae. PH. Quid tum postea? TH. Ibi continuo praeclarus Eusebius defecto corpusculo totum sanctissimi Francisci amictum induit, raditur, accipit cucullam cinericiam, vestem eiusdem coloris, funem nodosum, fenestratos calceos. PH. Moriturus? TH. Sic est. Quin et profitetur voce iam moribunda, se Christo militaturum iuxta Francisci regulam, si, quod medici desperabant, daret Deus. Ad hanc professionem adhibiti sunt testes, viri sanctimonia celebres. In ea veste moritur vir egregius ad tempus a medicis praedictum. Veniunt ex eo sodalitio complures, qui funebrem pompam celebrent. PH. Utinam adfuissem isti spectaculo! TH. Illacrymasses, si spectasses qua caritate Seraphici sodales cadaver abluerint, amictum illum sacrosanctum adaptarint, manus in crucis imaginem composuerint, pedes nudarint, et nudatos exosculati sint, faciem unguento

*) Nomen fictum.

etiam exhilararint, iuxta praeceptum evangelicum *). PH. Prodigiosa humilitas, Seraphicos viros agere pollinctores ac vespillones. TH. Post haec feretro composuerunt: et iuxta Pauli doctrinam, *Alter alterius onera portate*, propriis humeris fratres fratrem baiularunt per viam publicam ad monasterium. Ibi solemnibus naeniis sepelierunt. Quum venerabilis illa pompa per viam incederet, vidi complures invitis oculis effundere lacrymas, quum talem virum, quem prius viderant purpura byssoque vestitum, nunc conspicerent in amictu Franciscano, fune canabeo cinctum, tam religiosa specie toto corpore compositum. Nam et mortui caput erat deflexum in humerum, et manus, ut dixi, decussatim compositae. Cetera item omnia mirificam quandam religionem prae se ferebant. Quin ipsa turba Seraphica cervicibus inflexis, oculis in terram defixis, et naeniis adeo lugubribus, ut arbitrer ipsos manes non canere lugubrius, multis excutiebat lacrymas et singultus. PH. Sed habebatne quinque Francisci vulnera **)? TH. Id non ausim affirmare certo. Apparebant in manibus ac pedibus vestigia quaedam sublivida; ac vestis in sinistro latere fenestellam habebat ***). Verum non ausus sum oculos acrius intendere, quod affirment in huiusmodi rebus curiositatem multis fuisse exitio. PH. Sed nullosne illic sensisti ridentes? TH. Sensi: verum eos suspicor haereticos esse, quorum hodie plenus est mundus. PH. Ut simpliciter tecum fabu-

*) Ironice Scripturae locum accommodat auctor monachorum insaniae: nam longe alius sensus est verborum Christi Matth. 6, 17. *Σὺ δὲ νηστεύων ἄλειψαί σου τὴν κεφαλὴν, καὶ τὸ πρόσωπόν σου νίψαι*, h. e. nihil recede a quotidiano ornatu.

**) Mentiuntur Papicolae, Christum Francisco isti Assisiensi, biennium ante mortem, postquam XL. dies in Alverniae monte ieiunasset, quinque vulnera impressisse.

***) Id est, foramen, per quod scilicet, ad imitationem Christi, latus esset transfixum.

ler, mi Theotime, vix ipse valuissem a risu temperare, si isti spectaculo adfuissem. TH. Faxit Deus, ne tu sis istius fermenti contagio corruptus. PH. Nihil hinc periculi est, optime Theotime; ego a puero religiose beatum Franciscum, iuxta mundum nec doctum nec sapientem, sed profunda mundanorum affectuum mortificatione Deo carissimum, semper animo sum veneratus; cumque hoc omnes, qui illius ingressi vestigiis, ex animo student mundo mortui Christo vivere. Nam vestem nihil moror: sed lubens ex te didicero, quid vestis conferat mortuo. TH. Margaritas non esse porcis obiiciendas, nec sanctum dandum canibus, scis ab ipso Domino praeceptum esse *). Proinde, si ridendi caussa percunctaris, nihil ex me audies: sin simplici discendi studio, libens impartiam, quod ab illis didici. PH. Profiteor discipulum et attentum et docilem et benevolum. TH. Principio scis quosdam usque adeo ambitiosos, ut non sat habeant, superbe et insolenter vixisse, nisi et ambitiose sepeliantur mortui. Non sentiunt exanimes, sed tamen viventes imaginatione quadam futurae pompae voluptatem aliquam ac fructum praecipiunt. Hoc quidquid est, affectus abdicare, non negabis, opinor, aliquam pietatis partem. PH. Fateor, si fastus exsequiarum non valeat alia ratione devitari. Sed mihi videtur modestius, si princeps exanimis involvatur linteo vili, ac per plebeios vespillones in vulgari coemeterio inter plebeia cadavera sepeliatur. Nam qui sic efferuntur, quemadmodum elatus est Eusebius, mutasse fastum videntur verius, quam vitasse. TH. Deo gratum est, quidquid bono fit animo. Illius autem est iudicare cor hominis. Verum quod dixi leve est; sunt alia graviora. PH. Quae? TH. Profitentur ante mortem Francisci regulam. PH. Videlicet ut eam servent in campis

*) Matth. 7, 6.

Elysiis. TH. Non; sed heic, si revalescant. Et fit aliquoties ut medicorum sententiis damnati, simul ut sacrosanctam vestem induerint, ope Dei reviviscant. PH. Idem saepenumero usu venit in his, qui vestem eam non induunt. TH. Oportet simpliciter ambulare in via fidei. Si nihil esset eximii fructus in hac re, non ambirent, praesertim apud Italos, genere et literis nobiles plurimi, ut in amictu sacrosancto sepeliantur. Ac ne repudies ignotorum hominum exempla; sic sepultus est ille, cui tu merito plurimum tribuis, Rudolphus Agricola *): sic nuper Christophorus Longolius **). PH. Mea nihil refert quid delirent homines quum agunt animam; ex te doceri cupio, quid magni boni conferat, hominem metu mortis attonitum, ac certae vitae desperatione perturbatum, profiteri, aut vestiri. Quid quod vota sunt irrita, nisi fiant animo sano sobrioque, matura deliberatione, sublato metu, dolo, aut vi? Ut horum nihil sit, professio talis non obligat, nisi post annum probationis, quo gestare iubentur tunicam cum caperone***); sic enim loquitur vir ille Seraphicus. Itaque si reviviscant, duplici nomine non tenentur; neque enim votum est, quod ab attonito fit metu mortis ac spe vitae; neque professio obligat ante caperonem gestatum. TH. Utcunque habet obligatio, illi certe putant se obligari, et illa totius voluntatis addictio non potest Deo non esse gratissima; siquidem hoc est in caussa ut bona opera monachorum, etiamsi demus

*) Vir tempore quo vixit doctissimus, natus Paffloni apud Groningam 1442, Heidelbergae obiit 1485, ubi professor fuit. Eius maxime suasu sub Philippo electore Palatino amplificata est bibliotheca Heidelbergensis. Opera ei. Colon. 1539 prodierunt.

**) C. Longolius, scriptis suis ad imitationem Ciceronis clarus, unde a nonnullis *simius Ciceronianus* appellatus, contra Lutherum scripsit. Obiit Patavii. Cf. Batesii Vitae select. virorum. Lond. 1681.

***) Pro *cum cucullo*.

cetera paria, gratiora sint Deo quam aliorum, quod ex optima radice proficiscantur. PH. Non excutiam heic quanti momenti sit, hominem totum se Deo addicere, quum iam sui iuris non est: ego arbitror unumquemque Christianum se totum addicere Deo in baptismo, quum renunciat omnibus pompis et voluptatibus Satanae, datque nomen imperatori Christo, posthac illi per omnem vitam militaturus. Et Paulus agens de his qui Christo commoriuntur, ut iam sibi non vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est, non loquitur proprie de monachis, sed de universis Christianis. TH. Opportune meministi baptismi; sed olim tingebantur aut aspergebantur agentes animam, quibus tamen dabatur spes aeternae vitae. PH. Quid episcopi promiserint, non ita magni refert: quid Deus praestare dignetur, nobis incertum est. Si certum fuisset tales aspergine aquulae repente fieri cives coeli, quae maior poterat aperiri fenestra, ut homines mundo dediti studio per omnem vitam servirent impiis cupiditatibus, ac tum demum adhiberent aspersiunculam, quum iam amplius peccandi facultas non esset? Quod si tali baptismo similis est ista professio, praeclare consultum est impie viventibus, ne pereant, hoc est Satanae vivant, Christo moriantur. TH. Imo si fas est aliquid ex Seraphicis mysteriis prodere, efficacior est illorum professio quam baptismi. PH. Quid audio? TH. In baptismo tantum proluuntur crimina; restat anima pura, sed nuda: heic qui profitetur, statim ditatur totius ordinis egregiis meritis, nimirum insitus corpori sanctissimae sodalitatis. PH. Itane qui per baptismum inseritur corpori Christi, nihil accipit, nec a capite, nec a corpore? TH. Nihil a Seraphica massa, nisi beneficentia aut favore promereatur. PH. Quis angelus hoc istis revelavit? TH. Non angelus, o bone, sed ipse Christus ore proprio hoc aliaque permulta beato Fran-

cisco praesens praesenti patefecit. PH. Obsecro te per amicitiam nostram, atque obtestor, ne me graveris istis impartiri sermonibus. TH. Sunt reconditissima mysteria; nec fas est ea profanis communicare. PH. Qui profanis, amice? qui nulli unquam ordini melius voluerim quam Seraphico? TH. Sed interdum vellicas eos odiosius. PH. Hoc ipsum, Theotime, amoris argumentum est: quum eum ordinem nulli gravius laedant, quam qui sub illius umbra turpiter vivunt: quisquis optime vult ordini, necesse est ut illius corruptoribus maxime succenseat. TH. At vereor ne Franciscum iratum habeam, si quid arcanorum effutiero. PH. Quid mali metuis ab innocentissimo viro? TH. Quid? Ne me exoculet, aut ne mihi mentem adimat; quomodo multos tractasse dicitur qui reclamarunt illius quinque vulnerum vestigiis. PH. Itane divi peiores sunt in coelo quam fuerint in terris? Audio Franciscum adeo fuisse miti ingenio, ut quum pueri per viam incedenti caseum, lac, rudera et lapides immitterent in rusticanam cucullam a tergo pendentem, nihil offenderetur, sed hilaris incederet et gaudens; et nunc factus est iracundus ac vindex? Alio die quum a socio audisset fur, sacrilegus, homicida, incestus, ebriosus, et quidquid criminum in scelerosissimum quemvis congeri potest, confractus egit gratias, confessus illum nihil esse mentitum. Miranti socio cur ita loqueretur: Haec, inquit, omnia, et his sceleratiora patraram, nisi me numinis favor servasset. Unde igitur nunc factus est vindex? TH. Sic est: divi in coelo regnantes laedi nolunt. Quid Cornelio mitius *)? quid Antonio mansuetius? quid Ioanne Baptista patientius**), dum viverent? At nunc

*) Intelligit forte Cornelium centurionem Romanum, a Petro Caesareae baptizatum, Act. 10. De Antonio, subulcorum peculiari divo, respice Colloq. *Franciscan.*

**) Nam sicuti Antonium sacro igni, et alios divos aliis malis

quam horrendos morbos immittunt, nisi legitime colantur! PH. Citius crediderim illos adimere morbos, quam immittere. Sed quod mihi dixeris, nec profano commiseris, et tacituro credideris. TH. Age, tua fretus fide dicam, quod quidem ad hanc rem attinet. Obsecro te, Franciscе, ut te tuisque sodalibus propitiis sit mihi fas audita loqui. Scis Paulo fuisse sapientiam reconditam, quam non palam, sed occulte loquebatur inter perfectos. Sic habent et illi quaedam arcana, quae non evulgant apud quoslibet, sed beatis viduis, aliisque piis, et selectis, bene volentibus gregi Seraphico, privatim impartiunt. PH. Exspecto *τρισαγίους ἀποκαλύψεις*. TH. Principio Dominus praedixit patriarchae Seraphico *) futurum, ut quo grex Seraphicus magis increbresceret, hoc illi pabulum abundantius suppeditaret. PH. Heic protinus adempta est omnis querela iis, qui dictitant, hoc hominum genere in dies increbrescente, gravari populum. TH. Deinde aperuit et hoc, quod quotannis in die illi festo omnes animae non modo fratrum, qui sacrosanctum illum gestant habitum, verum etiam ordini bene cupientium, ac de ipsius sodalibus bene merentium, ab igni purgatorio liberarentur. PH. Tam familiariter Christus cum illo fabulabatur? TH. Quidni? ut cum amico et sodali, quemadmodum Deus pater fabulabatur cum Mose. Moses a Deo traditam legem tulit ad populum; Christus legem Evangelicam promulgavit; Franciscus legem suam angeli manibus bis descriptam tradidit Seraphicis fratribus. PH. Exspecto tertiam apocalypsim. TH. Verebatur egregius ille patriarcha, ne bonum semen, quod seminatum erat, noctu vitiaret ille malus, et ita cum zizania revelleretur et triticum. Hunc scru-

armatos fingunt Papicolae, ita Ioanni Baptistae adscribunt vim morbi comitialis parcis sui cultoribus immittendi.

*) Nimirum Francisco.

pulum exemit illi Dominus, promittens illi, sibi curae futurum ne deficeret semicalceatorum ac cinctorum fune populus usque ad extremum iudicii diem. PH. O Domini clementiam! alioqui fuerat actum de ecclesia Dei. Sed perge. TH. Quarto loco reseravit illud, quod nullus impie vivens diu perseverare posset in eo ordine. PH. An non defecit ab ordine quisquis impie vivit? TH. Non: neque enim Christum statim abnegavit, qui scelerate vivit; quanquam aliquo modo negant Deum, qui ore profitentes factis negant. Sed quisquis abiicit sacrosanctum habitum, is irreparabiliter defecit ab ordine. PH Quid igitur dicemus de tot monasteriis Conventualium *), qui pecunias habent, qui potant, ludunt aleam, scortantur, et palam alunt domi concubinas, ne plura commemorem? TH. Franciscus nunquam gestavit vestem tali colore nimium fusco, nec usus est cingulo e lino candido confecto. Proinde illis, ubi pulsarint ostium, dicetur, Nescio vos: eo quod non habent vestem nuptialem. PH. Estne amplius? TH. Nihil adhuc audisti. Quinto loco patefecit illi, quod, qui male vellent ordini Seraphico, quales heu nimium multi sunt, nunquam pervenirent ad dimidium aetatis a Deo praefinitae, nisi mortem anticipassent; sed omnes pessima morte quam ocissime perituros. PH. Vidimus istuc quum in aliis multis alias, tum nuper in Matthaeo Cardinale Sedunensi **): de semicalceatis pessime et loquebatur et sentiebat; periit prius quam, opinor, attingeret quinquagesimum annum. TH.

*) Supra diximus, Franciscanorum genus triplex fuisse, Capucinorum, Observantium, et Gaudentium, qui et *Conventuales* vocabantur. Hi ultimi incedebant prorsus calceati; priores tantum soleas habebant sub pedum plantis.

**) Is, obscuro loco natus, et propter ingenii dotes Episcopatum Sedunensem adeptus quum esset, tandem flagrante bello inter Iulium secundum et Gallos, Cardinalium numero adscriptus est. Morbo, an veneno exstinctus sit, incertum.

Recte quidem dicis; sed ille laeserat etiam Cherubicum ordinem *). Nam huius opera potissimum effectum praedicant, ut Bernae quatuor illi Dominicani traderentur flammis **), quum alioqui pontificis animum pecunia fuerint expugnaturi. PH. Sed aiunt illos prodigiosae impietatis orsos fabulam. Fictis visionibus ac miraculis agebant, ut persuaderent Virginem matrem fuisse contaminatam labe originali, divum Franciscum non habuisse vera Christi vulnerum vestigia, ea verius habuisse Catharinam Senensam; sed perfectissima pollicebantur laico converso ***), quem ad hanc fabulam agendam subornaverant; et ad hanc imposturam abutebantur corpore Domini, postremo etiam fustibus, et venenis. Denique praedicant hanc telam non fuisse unius monasterii, sed totius ordinis procerum. TH. Utcunque ista habent, non temere dictum est a Deo, Nolite tangere Christos meos ****). PH. Exspecto si quid superest. TH. Superest apocalypsis sexta, qua Dominus iuravit illi futurum, ut fautores ordinis Seraphici, quantumvis impie viverent, tamen aliquando Domini misericordiam consequerentur, et sceleratam vitam beato fine clauderent. PH. Etiamne si in adulterio

*) I. e. Dominicanos.

**) Ao. 1509 Bernae, oppido Helvetiae, vivi combusti sunt monachi quatuor Dominicani, qui nocturnis apparitionibus, arte confictis, adegerant sartorem, Iezerum nomine, ut crederet, virginem Mariam habuisse peccatum originale, idque testaretur contra Franciscanos. Quam fraudem quum ille, utut stupidus, persensisset, conati sunt eum e medio tollere, adhibito pane orbiculari eucharistico, quem veneno imbuerant. Sed hac quoque detecta fraude, capitis poenam dederunt.

***) Nempe sartori Iezero, eo fine in Dominicanorum ordinem assumpto: huic enim monachus iste nequam, qui Mariae personam agebat, noctu manum clavo transfixerat, additis mox quatuor aliis vulneribus. Atque ita Dominicani, quo gloriarentur quinque vulnerum vestigia apud se, non apud Franciscanos esse, hunc Iezerum tanquam novum Christum populo offerebant.

****) Christos, id est unctos. Psalm. 105.

deprehensi occiderentur? TH. Quod Dominus promisit, non potest non esse ratum. PH. Sed quibus tandem rebus illi metiuntur favorem ac benevolentiam? TH. Oh, dubitas? qui dat, qui vestit, qui culinam instruit, iam dudum amat. PH. Non amat qui monet, qui docet? TH. Haec ipsis domi abundant, et huius generis beneficia solent aliis largiri, non ab aliis accipere. PH. Plus ergo Dominus promisit Francisci discipulis quam suis. Sibi quidem patitur imputari, si quid ipsius respectu benefiat cuilibet Christiano; sed non promittit male viventibus vitam aeternam. TH. Nec mirum, amice; nam extremus Evangelii vigor servatus est huic ordini. Sed audi iam septimam apocalypsin, eamque postremam. PH. Heic sum. TH. Iuravit illi Dominus, neminem male moriturum, qui in habitu Seraphico moreretur. PH. At quid appellas male mori? TH. Is male moritur, cuius anima relicto corpore recta defertur ad tartara, unde nulla est redemptio. PH. Vestis igitur non liberat ab igni purgatorio? TH. Non, nisi quis moriatur in ipso festo beati Francisci. Verum an tibi parum videtur, tutum esse a tartaro? PH. Maximum ego quidem arbitror. Sed quid de his sentiendum, quibus iam mortuis induitur sacra vestis? Non enim in ea moriuntur. TH. Si vivi hoc petierunt, voluntas habetur pro facto. PH. At ego, quum agerem Antverpiae, adfui cum ceteris cognatis matronae cuidam agenti animam; aderat Franciscanus, vir admodum venerabilis. Is ubi videt mulierem iam oscitantem, alterum brachium illius inseruit suae vesti sic ut etiam aliquam humeri partem tegeret. Ibi quidam dubitabant, utrum tota mulier esset tuta ab inferorum portis, an pars contecta. TH. Tota erat tuta, non aliter quam in baptismo pars hominis tingitur aqua, totus tamen Christianus redditur. PH. Mirum, cacodaemones tantopere horrere vestem illam. TH. Magis hor-

rent quam crucem Domini. Quum efferretur Eusebius, vidi (non solus tamen) agmina nigrorum daemonum, muscarum instar, assultantium ad corpus; nullus tamen audebat attingere. PH. At interim facies, manus, pedes erant in periculo, quippe nudi. TH. Ut serpentes nec umbram fraxini, licet porrectam longius, ferre possunt, ita daemones virus illud sacrae vestis etiam procul sentiunt. PH. Proinde non arbitror talia corpora putrescere, alioqui plus animi esset vermibus quam cacodaemonibus. TH. Verisimile narras. PH. Quam fortunati pediculi qui in tam divina veste perpetuo vivunt! Ceterum quum vestis deferatur ad sepulchrum, quid est quod tuetur animam? TH. Vestis umbram secum defert; ea tutam reddit, adeo ut negent quenquam illius ordinis venire in purgatorium ignem. PH. Nae ego istam apocalypsim, si vera narras, pluris facio, quam illam Ioannis! haec enim expeditam ac facilem ostendit viam, qua cuivis liceat citra sudorem, citra molestiam, citra poenitentiam mortem aeternam effugere, tota vita suaviter peracta in deliciis. TH. Assentior. PH. Iam igitur mirari desino, si plerique Seraphicis sodalibus plurimum tribuant: verum non queo satis admirari, non deesse qui non vereantur illis oppedere. TH. Nimirum istos scias, quotquot videris, traditos in reprobum sensum *), suaque malitia excaecatos. PH. Posthac ero cautior; daboque operam ut in sacrosancta veste moriar. Verum exstiterunt hoc saeculo quidam qui docent, hominem sola fide iustificari, nullo operum praesidio: maximum igitur privilegium sit, si vestis beet absque fide. TH. Non simpliciter absque fide, ne quid erres, Philecoe; satis autem est credere, haec quae diximus esse promissa a Christo patriarchae Francisco. PH. Vel Turcam igitur servabit

*) *Reprobam mentem* vocant ἀδόκιμον νοῦν, ut Paulus inquit ad Roman. cap. 1.

vestis? TH. Vel ipsum Satanam, si se patiatur indui, et fidem habeat apocalypsi. PH. Iam dudum me tuum fecisti: sed unum atque alterum scrupulum mihi cupiam per te eximi. TH. Dic. PH. Audivi, Franciscum suum appellare institutum evangelicum. TH. Verum. PH. Sed evangelii regulam profitentur omnes Christiani, mea quidem sententia. Quod si istorum institutum est evangelicum, oportet quotquot Christiani sunt, eosdem esse Franciscanos; et in his primas tenebit Christus cum Apostolis et sanctissima matre. TH. Convinceres tu quidem, nisi Franciscus quaedam addidisset evangelio Christi. PH. Quae? TH. Vestem cinericiam, funem canabeum, et pedes nudos. PH. Istis igitur notis dignoscimus evangelicum a Franciscano? TH. Differunt et contactu pecuniae. PH. Verum, ut audio, Franciscus recipi vetat, non attingi. Recipit autem vel dominus, vel procurator, vel creditor, vel haeres, vel mandatarius; et si numeret chirotheca munitus, nihilominus recepisse dicitur. Unde igitur hoc novum interpretamentum, ne recipiant, id est, ne contingant? TH. Sic interpretatus est Benedictus pontifex. PH. At non ut pontifex, verum ut Franciscanus. Alioqui nonne, qui sunt observantissimi, quum peregrinantur, excipiunt linteolo nummos? TH. Faciunt quum urget necessitas. PH. At mori satius est, quam violare regulam plus quam evangelicam. Deinde nonne passim recipiunt per suos procuratores? TH. Quidni? etiamsi dentur aliquot millia, id quod non raro accidit. PH. At regula dicit, neque per se, neque per alios. TH. At non contingunt. PH. Ridiculum! Si contactus impius est, etiam per alios contingunt. TH. Verum non est illis cum procuratoribus actio. PH. Non est? Experiatur hoc qui velit. TH. Christus non legitur usquam contigisse pecuniam. PH. Esto: sed probabile est, Christum

adolescentulum crebro parentibus suis emisse oleum, acetum, et olera. Sed extra controversiam Petrus et Paulus contrectarunt. Non est in contactus fuga laus pietatis, sed in contemptu. Vini contactus multo periculosior est quam pecuniae; cur non horrent ibi periculum? TH. Quia Franciscus non prohibuit. PH. Nonne porrigunt manus suas otio molliculas, et pulchre lotas foeminis salutantibus; et nummo forte inspiciendi caussa oblato resiliunt, ac se muniunt signo crucis? papae quam evangelice! Et quidem puto Franciscum, licet omnis literaturae rudem, non adeo desipuisse, ut vetuerit qualemcunque pecuniae contactum. Et tamen si id sensit, quanto periculo suos exposuit, quos iussit nudis pedibus incedere? Vix enim vitari potest quin aliquando imprudentes calcent nummum humi iacentem. TH. Verum non tangunt manibus. PH. An tactus non est sensus toti corpori communis? TH. Est; atque etiamsi quid tale usu veniat, non sacrificant nisi confessi. PH. Religiose. TH. Verum omissis cavillationibus, dicam id quod res est. Pecunia multis est eritque maximorum malorum occasio. PH. Fateor: sed eadem aliis est multorum bonorum materia. Divitiarum amorem lego damnatum, pecuniam damnatam nusquam lego. TH. Recte dicis. Sed quo longius absint ab avaritiae morbo, sic prohibitus est contactus, quemadmodum in evangelio vetamur iurare, ne incidamus in periurium. PH. Quin igitur vetitus est adspectus? TH. Quia facilius est continere manus quam oculos. PH. Et tamen per illas fenestras ingressa est mors. TH. Et ideo qui germane Franciscani sunt, ultra supercilia deducunt cucullam, tectisque et in terram defixis oculis incedunt, ne quid videant praeter viam: quod idem videmus in equis currus onustos trahentibus; utrinque corium capistro additum non sinit eos quidquam videre nisi quod ante pedes est. PH. Verum

age dic mihi, estne hoc verum quod audio, in regula vetitum, ne quod indultum impetrent a Pontifice? TH. Est. PH. Atqui audio nullum hominum genus pluribus instructum indultis; adeo ut liceat illis homines ipsorum sententia damnatos vel veneno necare, vel vivos defodere, citra ullum irregularitatis periculum. TH. Non est vana fabula quam audisti. Nam mihi narravit vir minime mendax Polonus, se obdormiisse potum in templo Franciscanorum, in his angulis in quibus sedent foeminae per laminas foraminosas confitentes. Experrectus cantu nocturno, non ausus est se prodere. Decantatis ex more nocturnalibus, totus fratrum chorus descendit in aedem inferiorem: ibi erat parata fossa bene lata beneque profunda. Stabant duo iuvenes revinctis a tergo manibus. Habita est concio de laude obedientiae; promissa est apud Deum omnium commissorum venia. Nonnulla etiam spes iniecta, fore ut Deus fratrum animos flecteret ad misericordiam, si sponte descenderent in foveam, seque supinos reponerent. Factum est; subductisque scalis, omnes simul iniecere terram. PH. Sed siluitne interim ille spectator? TH. Maxime, tum quidem nimirum metuens, ne si se prodidisset, tertius adderetur fossae. PH. Etiamne hoc illis licet? TH. Licet, quoties periclitatur decus ordinis. Nam ille simulatque evasisset, passim in omnibus conviviis narrabat quae viderat, magna seraphicae gentis invidia. Nonne praestiterat, vivum sepeliri? PH. Fortasse. Verum his subtilitatibus omissis, qui fit, ut quum patriarcha iusserit incedi nudis pedibus, nunc maxime incedant calceis fenestratis? TH. Duabus de caussis praeceptum hoc mitigatum est: altera est, ne per imprudentiam tangant pecuniam: altera, ne frigus laedat, aut spina, aut serpentes, aut silices, aut aliud simile, quum illis sit per universum terrarum orbem obambulandum. Ce-

terum ut id fiat inviolata regulae maiestate, fenestra calcei pedem nudum ostendit per synecdochen*). PH. Praedicant se profiteri perfectionem evangelicam, quam aiunt constare consiliis evangelicis, de quibus inter eruditos magna digladiatio est. Et in unoquoque vitae statu locus est perfectioni evangelicae. Sed quid omnium maxime perfectum tibi videtur inter evangelii praecepta? TH. Arbitror totum illud quod prodidit Matthaeus cap. V. cuius haec est clausula: *Diligite inimicos vestros, benefacite his qui vos oderunt, et orate pro persequentibus et calumniantibus vos, ut sitis filii patris vestri qui est in coelis, qui solem suum oriri facit super bonos et malos et pluit super iustos et iniustos. Estote ergo vos perfecti, sicut et pater vester coelestis perfectus est.* PH. Commode respondisti. Sed pater ille dives est ac munificus in omnes, nec mendicat a quoquam. TH. Munifici sunt et illi, sed opum spiritualium, hoc est, precum et bonorum operum, quibus opulenti sunt. PH. Utinam sint inter illos exempla charitatis evangelicae, quae maledicta benedictis, iniuriam beneficio pensat! Quid sibi vult illa tam celebris Alexandri pontificis vox, *Tutius esse regem quemlibet potentem laedere, quam quemlibet ex ordine Franciscanorum aut Dominicanorum?* TH. Ordinis laesam dignitatem ulcisci fas est: et quod uni ex minimis male fit, fit toti ordini. PH. At cur non potius quod uni bene fit, fit toti ordini? Et cur non unus Christianus laesus totum Christianismum ad vindictam provocat? Cur toties caesus ac lapidatus Paulus non inclamavit suppetias adversus apostolicae dignitatis violatores? Iam si, iuxta Domini sententiam, *beatius est dare quam accipere:* utique perfectior est qui bene vivens ac docens de suo dat egentibus, quam qui tantum

*) Per synecdochen pars ponitur pro toto. Sic Franciscanorum pars pedis denudatur, pro toto scilicet pede.

accipit. Alioqui frustra Paulus gloriatur, quod gratis praedicaverat evangelium. Atque heic videtur esse praecipuum illius laudatae addictionis experimentum, si conviciis impetiti non incandescant, si in male merentes charitatis affectum obtineant. Quid magni est, si quis aliquid facultatum relinquat, de alieno victurus aliquanto lautius, quum sibi servet ulciscendi cupiditatem? Cinctorum fune, semicalceatorum, ubique est magna copia: haec qui praestet quae perfecta Dominus vocat, quae Apostoli constanter exhibuerunt, inter istos nimium rara est avis. TH. Non ignoro quas fabulas impii quidam de illis spargant: sed ego sic affectus sum, ut ubicunque videro illam sacrosanctissimam vestem, putem adesse angelos Dei: eamque domum esse felicem, cuius limen crebro teritur illorum pedibus. PH. Et ego arbitror pauciores esse steriles foeminas, ubi illi agunt familiariter. Sed mihi propitius sit Franciscus, Theotime, qui hactenus tanto in errore sim versatus. Existimabam istorum vestem nihil aliud esse quam vestem, nec per se meliorem veste nautae, aut calcearii, nisi utentis sanctimonia commendaretur, quemadmodum Christi vestis contacta sanavit haemorrhoissam. Alioqui dubitabam, utrum textor an vestiarius eam vim dedisset vesti. TH. Haud dubie, qui formam dat, dat vim. PH. Posthac ergo vivam suavius, nec me macerabo metu inferorum, aut confessionis taedio, aut cruciatu poenitentiae.

AMICITIA.

EPHORINUS, IOANNES.

EP. Saepenumero mecum admirari soleo, quem Deum in consilium adhibuerit natura, quum in omni rerum genere misceret amicitias et inimicitias quasdam arcanas, nec ullis caussis evidentibus probabiles, nisi quod hoc spectaculo videtur fuisse delectata, quemadmo-

dum nos ex commissis inter se gallis gallinaceis et coturnicibus voluptatem capimus. IO. Nondum satis percipio quid velis dicere. EP. Dicam igitur, si vis, crassiore Minerva. Scis serpentium genus esse inimicum homini. IO. Scio vetus inter illos et nos esse dissidium et irreconciliabile, futurumque donec meminerimus illius inauspicati pomi. EP. Nosti lacertam? IO. Quidni? EP. Italia magnas habet et virides. Hoc animal natura et homini amicum est, et serpentibus inimicum. IO. Unde hoc deprehenditur? EP. Ubicunque prospicit homo, ibi congregantur lacertae, obliquato capite diu contemplantes hominis faciem: si exspuas, elambunt salivam ore redditam: vidi et puerorum mictum exsorbentes. Quin et puerorum manibus tractantur impune, atque etiam laeduntur, et admotae ori gaudent salivam lambere. Ceterum si comprehensae inter se committantur, dictu mirum quam in sese saeviant; nec appetunt committentem. Si quis in agris ambulet per viam cavam, nunc hinc, nunc illinc strepitu dimoti rubi admonent hominem; insuetus crederet serpentem esse: ubi dispexeris, lacertae sunt, obliquato capite contemplantes, donec consistas; si pergas, sequentes. Rursus aliud agentem admonent. Diceres eas ludere; vehementerque delectari hominis adspectu. IO. Mira narras. EP. Quodam die vidi praegrandem et mire viridem in ostio cavi decertantem cum serpente. Primum mirabamur quid esset rei: nam serpens nobis non erat conspicuus. Italus admonebat, in antro esse hostem. Paulo post venit ad nos lacerta, velut ostendens sua vulnera, ac remedium flagitans, seque tantum non tangi patiebatur: quoties autem restabamus, restabat et illa nos contemplans. Serpens alterum latus pene totum eroserat, et ex viridi rubrum fecerat. IO. Mihi, si adfuissem, libuisset ulcisci lacertae vicem. EP. At hostis iam se in profundum antrum abdiderat:

post aliquot tamen dies pavimus oculos nostros vindicta. IO. Gaudeo profecto. Sed quo pacto? EP. Forte inambulabamus per eundem locum. Serpens e fonte vicino biberat; erat enim aestus prodigiosus, adeo ut nos quoque aquae inopia periclitaremur. Commodum occurrit ex agris puer natus annos tredecim, eius domus filius, in qua tum metu pestilentiae Bononia profugi rusticabamur, gestans rastrum quo foenum demessum conferunt agricolae; simul ut serpentem vidit, exclamat. IO. Metu fortasse. EP. Nequaquam, imo gaudio, velut insultans deprehenso hosti. Ferit rastro; serpens se contrahit: ille non facit feriendi finem, donec contrito capite serpens in longum porrigitur; nam hoc non faciunt nisi morientes. Inde est, quem frequenter audisti, apologus de cancro *), qui serpentem hospitem occidit; ubi porrectum videt, Sic, inquit, vivum incedere oportuit. IO. O factum bene! Quid tum? EP. Puer arreptum rastro suspendit e frutice supra antrum. Ibi diebus aliquot vidimus frondes sanie tinctas. Eius ruris agricolae pro comperto nobis aliud quiddam mirabile referebant. Agricolae nonnunquam fessi obdormiunt in agro: atque illic interdum habent urceum lactis in cibi simul et potus usum. Serpentes summopere lacte capiuntur. Itaque non raro fit, ut in vas illabantur. Ei malo paratum habent remedium. IO. Quod? obsecro. EP. Summum testae os allio circumlinunt. Is odor deterret serpentes. IO. Quid igitur sensit Ho-

*) Fabula Aesopi haec est: Amicitiam iunxerant anguis et cancer, et una vivere statuerant. Sed cancer, animal simplex et probum, quum socii sui fraudulentia et calliditate admodum offenderetur, saepe hortatus fuit anguem, ut istos mores veteratorios exueret. Anguis non modo non obtemperare recte monenti, sed fieri etiam in dies deterior atque versutior. Quodam igitur tempore cancer sopitum invadit, et forcipe sua captum strangulat; qui quum mortuus iaceret in longum porrectus: Ita te, inquit cancer, viventem rectum ac simplicem esse oportebat, si ferri tuam consuetudinem a bonis postulabas.

ratius, quum scriberet, allium venenum cicutis nocentius *); quum sit, ut ais, adversus venena remedium? EP. Sed audi quod est durius; interdum clanculum adrepentes in os patens dormientis coniiciunt sese, et in stomachum sese convolvunt. IO. An non protinus exanimatur homo talem nactus hospitem? EP. Non, sed afflictissime vivit, nec est ullum mali levamen, nisi ut lacte aliisque gratissimis serpenti cibis alant hospitem. IO. Nihil remedii adversus tantum malum? EP. Comesum affatim allium. IO. Non mirum igitur, si messores gaudent allio **). EP. Et alias medetur delassatis labore et aestu. Verum in hoc discrimine non raro lacerta quamvis pusilla servat hominem. IO. Qui potest? EP. Ubi sensit serpentem insidiari, circumcursat per collum et faciem hominis; nec finem facit, donec pruritu scalptuque unguium excitetur. Porro qui expergiscitur, conspecta in propinquo lacerta, mox intelligit hostem alicubi esse in insidiis, ac circumspiciens deprehendit. IO. Mira naturae vis. EP. Iam nullum est animal inimicius homini quam crocodilus, qui saepenumero totos homines devorat, et arte malitiam adiuvat, hausta aqua lubricans semitas, quibus descendunt ad Nilum aquam hausturi, quo collapsos devoret. Neque te fugit, delphinum, etiam in diverso elemento natum, φιλάνθρωπον esse. IO. Audivi fabulam de adamato puero celebrem ***), celebriorem autem de Arione. EP. Quin et in venatu mugilum piscatores delphinorum ministerio vice canum utuntur, qui accepta praedae portiuncula recedunt. Quin et castigari sese patiuntur, si quid in venatu deliquerint. In mari vero frequenter navigantibus apparent,

*) Horat. Epod. 3. *Parentis olim si quis impia manu Senile guttur fregerit, Edat cicutis allium nocentius.*

**) Ut Horatius ait l. l. *O dura messorum ilia!*

***) Non unam de pueris a Delphinis adamatis fabulam lege in Plinio, Nat. Hist. lib. 9. cap. 8.

gaudio gestientes, et in summis undis lusitantes: interdum adnantes ad navim, nonnunquam et tensa vela transilientes. Adeo delectantur hominum consuetudine. Verum ut hominum est studiosus delphinus, ita crocodilo capitalis est hostis. Egreditur mare, et in Nilum, in quo regnat crocodilus, audet venire, congressurus cum dentibus, unguibus et squamis ferro etiam impenetrabilibus armata bellua, ipse nec ad morsum satis instructus, quippe os habens ad pectus vergens. Sed impetu fertur in hostem, ac iam illi proximus repente submittit sese, erectisque in tergo pinnis mollia ventris perscindit, alias invulnerabilis. IO. Mirum est quodque animal statim agnoscere hostem suum, etiam nunquam antea visum; scireque et cur impetatur, et qua laedi aut sese tueri possit; quum hoc homini sit negatum, qui ne regulum *) quidem horreret, nisi admonitus, malove doctus. EP. Scis equum animal obsequiis hominum natum. Huic capitale dissidium est cum urso, homini noxia bestia. Agnoscit hostem nunquam visum, ac protinus se parat ad pugnam. IO. Quibus armis pugnat? EP. Arte potius quam viribus. Transilit ursum, et in ipso saltu posteriores calces impingit in caput. Atque ursus interim unguibus scalpit equini ventris mollia. Aspis homini venenum est immedicabile; cum hac belligeratur ichneumon **). Idem exitialis hostis crocodilo. Similis affectus est elephantis erga hominem: nam et viatorem simpliciter errantem clementer reducunt in viam, et agnoscunt amantque doctorem suum. Feruntur et exempla devoti amoris erga certos homines; siquidem unus adamavit in Aegypto mulierculam corollas vendentem, Aristophani grammatico caram. Alius Menan

*) *Regulus* basiliscum etiam significat, ficto nomine ab etymologia Graeca.

**) Plinius lib. 8. cap. 24.

drum Syracusanum adolescentem sic amavit, ut desiderium illius, quoties non videret, inedia testatus sit. Sed ne haec, quae plurima commemorantur, referre pergamus, quum Bocchus rex in triginta quosdam saevire decrevisset, eos totidem elephantis obiecit, stipitibus alligatos. Quumque immissi essent qui inter elephantos procursantes eos lacesserent, nunquam efficere potuerunt, ut se regiae crudelitatis ministros praeberent. Atque huic animanti φιλανθρώπῳ bellum exitiale est cum draconibus Indicis, qui feruntur esse maximi, ut frequenter in pugna pereat uterque. Porro draco inimicus est homini, etiam non lacessitus. Simile dissidium est aquilae cum draconibus minoribus, quum homini sit innoxia, imo quum feratur etiam amatorios ignes sentire erga certas puellas *). Eidem avi bellum internecinum est cum cyminde **), id est, nocturno accipitre. Elephantus odit etiam murem, animal homini quoque molestum: eoque abhorret a pabulo in quo murem conspexerit. Nec caussa liquet cur oderit. Nam hirudinem merito horrent, quod ea in potu hausta gravissime discrucientur. Iam vix ullum animal amicius homini quam canis, nec inimicius quam lupus, ut quod adspectu quoque vocem adimat: et inter haec summa discordia est, quemadmodum ovium generi lupus infestissimus; quod totum pendet a providentia hominum, quorum praecipua cura est tueri animal innoxium, et alendo homini natum: in lupum vero velut in publicum humani generis hostem armantur omnes, praecipue canum commilitio: quae res etiam proverbio fecit locum: *Non magis parcemus quam lupis.* Lepus marinus immedicabile est homini venenum, si quis imprudens gustaverit ***): at rursus hominis contactus mors est lepori. Panthera saeva est in

*) Plin. lib. 10. cap. 5. **) Plin. lib. 10. cap. 9. ***) Ita Plinius testatur lib 9. cap. 48.

hominem, et tamen adeo terretur ab hyaena, ut ne congredi quidem sustineat *). Hinc narrant, si quis quid secum gestet de corio hyaenae, a panthera non appeti; tam sagax est naturae sensus. Addunt et illud, si pelles utriusque belluae suspendas invicem ex adverso, panthericae pilos defluere. Araneus homini domesticum est animal, exitiale vero serpenti **), adeo ut forte conspicatus sub arbore serpentem apricantem, filo se libret; et aculeum mediae infigat fronti, tam acri vulnere, ut serpens, dolore rotans sese in gyrum, tandem emoriatur. Accepi ab iis, qui spectarunt, simile dissidium esse araneo cum bufonibus; sed bufonem ictum sibi plantagine admorsa mederi. Audies fabulam Britannicam. Scis illic conclavium solum consterni scirpis virentibus. Monachus quidam fasciculos aliquot scirporum in cubiculum congesserat, sparsurus quum esset commodum. Is quum a prandio supinus dormiret, bufo ingens erepsit, et os dormientis obsedit, infixis superno atque inferno labro quatuor pedibus. Detrahere bufonem certa mors erat; non amoveri, quiddam erat morte crudelius. Quidam suaserunt ut monachus ad fenestram deferretur supinus, in qua ingens araneus habebat telam. Factum est. Mox araneus hoste conspecto, filo se librat, et bufoni spiculum infigit, ac filo se recipit in telam. Intumuit bufo, sed non est avulsus. Repetitur ab araneo: magis intumuit, sed vixit. Tertio ictus abduxit pedes, ac mortuus decidit. Hanc gratiam araneus retulit hospiti suo. IO. Mira narras. EP. Addam, quod non legi, sed his oculis conspexi. Simius supra modum horret testudinem. Huius rei quidam dedit nobis specimen Romae. Puero suo in verticem imposuit testudinem, et pileo contexit; dein produxit ad si-

*) Plin. lib. 8. cap. 30.
**) Ita refert Plinius, lib. 10. cap. 74.

mium. Illico simius gaudens insiliit in humeros pueri, venaturus pediculos: sublato pileo reperit testudinem. Mirum erat spectaculum quanto cum horrore resilierit bestia, quam expaverit, quam timide respexerit, an sequeretur testudo. Additum est aliud specimen. Alligavimus testudinem catenae a qua revinctus erat simius, ut effugere non posset, quin saltem aspiceret; incredibile dictu, quantopere fuerit discruciatus; tantum non metu exanimabatur; interdum aversus posterioribus pedibus depellere tentavit haerentem bestiam. Tandem quidquid erat in alvo aut vesica oneris reiecit. Sequuta est ex eo pavore febris, ut nobis fuerit solvendus a catena, et aqua vino temperata refocillandus. IO. Atqui nihil est, quod sibi a testudine metuat simius. EP. Fortassis aliquid est quod nos fugit, naturae cognitum. Nam cur acanthis oderit asinum, caussa in promptu est, quod ille se affricat spinis, in quibus nidulatur avicula, et flores eius depascitur. Tantus autem terror habet acanthidem, ut si quando procul asinum rudentem audiat, ova deiiciat, pulli e nido decidant metu. Nec patitur hostem impunem. IO. Sed qua tandem in re acanthis laedit asinum? EP. Rostro fodit illius hulcera, fustibus et oneribus facta; pungit et mollia narium. Potest item aliquid caussae divinari, cur inter vulpes et milvios mutua sit simultas, quod avis rapax alterius catulis insidietur, fortasse vulpes vicissim illius pullis: quae caussa dissidii est inter sorices et ardeolas. Eadem fere ratio est inter aesalon parvam aviculam et vulpem. Nam aesalon ova corvorum frangit. Eadem infestatur a vulpibus, et vicissim illas infestat, catulos earum vellicans. Quod ubi viderint corvi, vulpibus velut adversus communem hostem suppetias ferunt. At vix divinare liceat, quam ob caussam inter se oderint olores et aquilae, corvus et chlorio, cornix et

noctua, aquila et trochilus, nisi hoc male habet aquilam, quod ille rex avium vocetur. Cur male convenit cum noctua ceteris minoribus avibus, mustelae cum cornice, turturi cum pyrali, ichneumonibus vespis cum phalangiis araneis *), anatibus cum gaviis, harpae cum triorche accipitre **), thoibus cum leonibus ***)? Praeterea cur sorices formicosam horrent arborem? Unde tam irreconciliabile bellum inter scarabeum et aquilam? nam apologus ****) ex ipsa animantium natura confictus est. Unde est quod iuxta Olynthum †) in certo terrae spatio non vivant scarabei, si inferantur? Et inter aquatilia quam ob caussam mugil et lupus mutuo odio flagrant, sicut conger et murena, caudas inter se praerodentes? Polypum in tantum horret locusta piscis, ut si eum iuxta viderit, metu emoriatur. Sic quaedam animantia mire iunxit arcanus quidam benevolentiae affectus; veluti pavones cum columbis, turtures cum psittacis, merulas cum turdis, cornices cum ardeolis, qui sibi vicissim auxiliantur adversus vulpium genus; harpam et milvium adversus triorchyn accipitris genus, communem hostem. Balaenis musculus piscis exiguus praenatans monstrat viam; nec apparet quam ob rem illi velit inservire. Nam quod crocodilus fauces porrigit trochilo aviculae, amicitia dici non potest, quum utrumque animal suo ducatur commodo: crocodilus gaudet sibi purgari dentes, et scabendi volupta-

*) *Φαλάγγιον* Graeci vocant aranei genus, longioribus crurum internodiis. Vide Plinium lib. 29. cap. 4. et in plurimis aliis locis.

**) Plinius, unde haec omnia desumpta sunt, lib. 10. cap. 8. *triorchen* de genere accipitrum esse refert, a numero testium nomen habentem, et Romanos eum *buteonem* appellare.

***) Plin. lib. 10. cap. 74. *Dissident thoes et leones.* Et lib. 8. cap. 34. de thoibus: *Luporum id genus est procerius longitudine, brevitate crurum dissimile, velox saltu, venatu vivens, innocuum homini.*

****) I. e. fabula Aesopi.

†) Quod est oppidum Thraciae.

tem amplectitur: avicula cibum quaerit, vescens piscium reliquiis inter dentes haerentibus. Consimili ratione corvus inequitat dorso suis. Inter anthum et aegithum *) tam pertinax est odium, ut negent sanguinem illorum posse misceri. Quemadmodum narrant aliarum avium pennas absumi, si aquilinis misceantur. Accipiter est infestus columbino generi; sed has defendit tinnunculus avicula; cuius conspectum et vocem mirum in modum horret accipiter; nec hoc latet columbas; ubicunque tinnunculus reconditus est, ab ea sede non migrant, fiducia protectoris. Quis caussam coniiciat, cur aut bene velit generi columbino tinnunculus aut cur tinnunculum horreat accipiter? Atque ut interdum animalculum minimum praesidio est ingenti belluae, ita contra a minutissimis exitium est maximis. Est pisciculus scorpii effigie, magnitudine aranei piscis; is sub pinna affigit sese aculeo thynnis interdum magnitudinem delphini superantibus, tanto dolore, ut nonnunquam in naves insiliant. Idem facit mugilibus. Quid est cur leo, animal cunctis tremendum, expavescat galli gallinacei cantum **)? 10. Ne sim in hoc convivio prorsus asymbolus, referam quod olim his oculis vidi in aedibus Thomae Mori ***),

*) Plin. lib. 10. cap. 74.

**) Leones non posse intueri gallos credit Lucretius Poeta, qui et naturalem caussam indagat, lib. 4. secundum Epicuri doctrinam:

Quin etiam gallum, nocte explaudentibus alis,
Auroram clara consuetum voce vocare,
Quem nequeunt rapidi contra constare leones,
Inque tueri: ita continuo meminere fugai.
Nimirum quia sunt gallorum in corpore quaedam
Semina, quae quum sunt oculis immissa leonum,
Pupillas interfodiunt, acremque dolorem
Praebent, ut nequeant contra durare feroces.

***) Viri eruditionis pariter ac virtutis nomine clarissimi, Angliae tunc temporis Cancellarii, ut vocant, sub Henrico VIII. Angliae rege, cuius iussu capite plexus est. Virtutes eius et vitia lege sis in Gilberti Burnet Historia Reformationis Anglicanae

clarissimi apud Anglos viri. Alebat domi simium praegrandem: tum forte, quo revalesceret a vulnere, solutus obambulare sinebatur. In extremo horti erant inclusi cuniculi, quibus insidiabatur mustela. Id simius procul quietus et otiosus spectabat, donec videret cuniculis nihil esse periculi Ceterum posteaquam mustela labefactasset caveam a muro revulsam, iamque periculum esset, ne cuniculi a tergo nudati praedae essent hosti; accurrit simius, et conscensa trabe quadam, caveam retraxit in locum pristinum, tanta arte, ut homo non posset dexterius. Ex quo perspicuum, hoc animantium genus simiis esse carum. Ipsi cuniculi non intelligebant suum periculum, sed hostem suum per cancellos osculabantur. Simius opitulatus est periclitanti simplicitati. EP. Omnibus catulis minoribus delectantur simii, gaudentque fovere sinu et complecti. Sed pius ille simius dignus erat aliquo pietatis praemio. IO. Habuit. EP. Quod? IO. Reperit illic frustum panis a pueris, ut opinor, proiectum: id arreptum comedit. EP. Verum mihi videtur mirabilius, hoc genus sympathias et antipathias, sic enim Graeci vocant amicitiae et inimicitiae naturales affectus, etiam in rebus anima aut certe sensu carentibus deprehendi. Omitto iam dicere de fraxino, cuius nec umbram quamvis in longum porrectam ferunt serpentes: adeo ut si locum in gyrum circumdes igni, serpens citius in flammam eat, quam ad arborem fugiat *). Nam huius generis exempla sunt innumera. Erucae quum membranis inclusae, occulto naturae opificio transfigurantur in papiliones, mortuis simillimae videntur: ne ad contactum quidem sese movent, nisi transeunte araneo **): hominis prementis digitum non sentiunt,

*) Auctore Plinio, qui sese hoc expertum dicit, Natur. Hist lib. 16. cap. 13.

**) Ita refert Plinius lib. 11. cap. 32.

et sentiunt levissimi animantis leviter incedentis pedes; ibi demum vivit. IO. Sentit hostem capitalem nondum natum insectum. Isti non omnino dissimile est quod narrant de ferro caesis; ad quos si ceteri accedant, nihil accidere novi; sin is qui necavit, continuo profluere sanguinem, velut ex recenti vulnere: atque hoc indicio ferunt frequenter proditum caedis auctorem. EP. Nec est vanum quod audisti. Sed ne persequamur fabulas Democriticas *), nonne comperimus experimentis, tantum esse dissensionis inter quercum et oleam, ut utraque in alterius scrobe posita emoriatur? quercui autem tam male convenire cum iuglande, ut in propinquo posita exstinguatur; tametsi iuglans cunctis fere satis et arboribus noxia est. Rursus quum vitis claviculis suis omnia complecti soleat, solam brassicam refugit, et perinde quasi sentiat, in diversam partem sese vertit. Quis admonet vitem, hostem esse in propinquo? Est enim brassicae succus vino contrarius; eoque solet edi adversus ebrietatem. Nec deest brassicae suus hostis; siquidem opposita cyclamino et origano exarescit. Similis affectus est inter cicutam et vinum: cicuta homini venenum est, cicutae vinum. Quod est illud arcanum commercium inter lilium et allium, ut in propinquo nascentia mutuo sibi gratificentur? Nam allio plus est vigoris, et lilii flores suavius olent. Quid heic memorem de coniugiis arborum, quarum foeminae sterilescunt, nisi in propinquo sit mascula? Oleum soli calci miscetur, quum utraque res pariter oderit aquam. Pix attrahit oleum, quum utrumque sit pingue. Argento vivo innatant omnia, excepto auro. Id solum ad se trahit et complectitur. Quis ille naturae sensus, ut adamas, quamlibet duris resi-

*) Democritus philosophus, magiam professus, mirabiles commentationes reliquerat, in quibus de naturae secretioribus fabulosissima quaevis narrabantur.

stens, sanguine hircino mollescat? Quin et inter ipsa venena dissidia videas. Scorpius si forte repat per aconitum, pallescit ac torpescit. Eidem adeo noxia est herba, cui nomen cerastis, ut qui semen modo eius tractarit digitis, impune contrectet scorpium. Sed harum rerum, quae sunt innumerae, consideratio ad rei medicae professores pertinet. Quaenam est illa vis vel amicitiae, vel dissidii, inter chalybem et magnetem, ut materia natura gravis ad lapidem currat et inhaereat velut osculo, et ab eodem citra contactum refugiat? Iam quum aqua se facile misceat rebus omnibus, maxime sibi; tamen sunt, quae tanquam odio mutuo mixturam refugiunt; velut amnis qui in Fucinum lacum invectus supermeat, in Larium Addua, in Verbanum Ticinus, in Benacum Mincius, in Sevinum Ollius, in Lemanum Rhodanus; e quibus nonnulli multorum millium transitu hospitales suas aquas tantum, nec largiores, quam intulere, evehunt. Tigris influit in lacum Arethusam, ac per eum velut hospes fertur, sic, ut nec color, nec pisces, nec aquarum natura misceatur. Ad haec quum cetera fere flumina properent in mare procurrere, quaedam tamen, velut exosa mare, prius quam eo perveniant, abdunt sese in terram. Simile quiddam videmus et in ventis. Auster homini pestilens est, huic contrarius Boreas salubris; alter nubes contrahit, alter dissipat. Iam, si qua fides astrologis, sunt et sideribus quidam amicitiae et inimicitiae affectus; quaedam amica homini, quaedam infesta; rursus sunt quae homini adversus nocentium vim opitulantur. Adeo nihil est in ulla naturae parte, quod non per haec dissidia concordiasque et noxam et remedium homini suppeditet.

10. Fortasse et ultra coelos quiddam deprehendere liceat. Etenim si Magis credimus, unumquemque mortalium duo comitantur genii, alter amicus, alter malevolus. EP. Nobis, amice, satis est ad coelum usque

pervenisse, etiamsi non hoc quoque septum transiliamus. Redeamus ad boves et equos. IO. Nae tu praeclarum facis saltum. EP. Illud nobis magis admirandum est, quod in eadem prorsus animantium specie deprehendamus amoris et odii vestigia, nulla evidente caussa. Sic enim nobis persuadere conantur equisones et bubulci: in iisdem pascuis, aut eodem in stabulo, bos bovem, equus equum gaudet habere vicinum, qui alium non ferat. Equidem arbitror similes esse affectus in omni animantium genere, praeter sexus favorem: sed in nullo genere evidentius quam in homine, siquidem in plurimis manifestum est quod de suo in Volusium affectu profitetur Catullus: *Non amo te, Volusi, nec possum dicere quare: Hoc tantum possum dicere, Non amo te* *). Verum in adultis fortasse divinet alius aliam caussam: in pueris, qui solo naturae sensu ducuntur, quid est illud, quod sic hunc illi tanto amore conciliat, rursus alium ab hoc tanto dissidio separat? Ipse quum puer essem, natus annos plus minus octo, incidi in quendam meae aetatis, aut fortassis anno maiorem, prodigiosae vanitatis, adeo ut ad omnem occasionem ex tempore monstrosa quaedam confingeret. Occurrebat mulier. *Vides,* inquit, *hanc?* Video. *Cum hac decies concubui.* Transibamus ponticulum angustum iuxta molam. Ubi vidit me horrescentem ad conspectum aquae ob profunditatem nigrantis: *In hanc*, inquit, *aquam aliquando prolapsus sum.* Quid ais? *Illic reperi cadaver hominis, accinctum crumena; in ea erant annuli tres.* Quum nullus esset mentiendı finis, sic puer horrui puerum, ut viperam minus, nulla certa ratione, quum talibus mendaciis alii delectarentur, sed tantum ar-

*) Catulli epigramma est in Volusium, quod incipit. *Annales Volusi, cacata charta.* Sed de Sabidio ita loquitur Martialis, Epigr. 33. lib. 1. *Non amo te, Sabidi, nec possum dicere quare: Hoc tantum possum dicere, non amo te.*

cano naturae sensu. Neque vero id fuit temporarium: imo et hodie sic horreo natura vanos, ut conspectis illis sentiam totum corporis habitum commoveri. Tale quiddam in Achille notat Homerus*), quum profitetur mendaces sibi aeque odiosos atque ipsas inferorum portas. Hoc ingenio quum natus sim, tamen hoc contra fato natus videor, ut per omnem vitam mihi cum mendacibus et impostoribus fuerit res. IO. At nondum video scopum, quo totus hic sermo confertur. EP. Expediam paucis. Sunt qui felicitatem petant a magicis artibus, sunt qui ab astris: ego nullam certiorem ad felicitatem viam arbitror inveniri posse, quam si quisque abstineat ab eo vitae genere, a quo naturae sensu tacito abhorret; ad id se conferat, quo propensus est: semper excludo turpia. Item ab eorum consuetudine se subducat, cum quorum geniis sentit suo genio non convenire; et his se copulet, ad quos arcano naturae fertur affectu. IO. Id si fiat, inter paucos erit amicitia. EP. Christiana caritas se dilatat ad universos, familiaritas autem cum paucis habenda est. Et qui nullum quamvis malum laedit, gavisurus etiam si resipiscat, satis, opinor, Christiane diligit omnes.

PROBLEMA.

CURIO, ALPHIUS.

CU. Lubens ex te rerum plurimarum perito discerem quiddam, si tibi non sit molestum. AL. Age Curio, percunctare quod voles, ne non respondeas tuo nomini. CU. Equidem non gravabor dici Curio, modo ne addas animal illud monosyllabum, Veneri iuxta ac Minervae invisum. AL. Dic igitur quid velis. CU. Scire cupio quid sit, quod appellamus grave et leve. AL. Eadem opera roga, quid sit frigidum et

*) Ipse nimirum Achilles carpit eos, qui aliud loquantur, aliud sentiant, Il IX, 312.

calidum. Quin tu istuc problema baiulis proponis potius, quam mihi; aut, si mavis, asinis, qui gravitatem oneris demissis auriculis indicant. CU. At ego non asininam, sed philosophicam responsionem exspecto; praesertim ab Alphio. *) AL. Grave est quod suapte natura fertur deorsum; leve, quod sursum. CU. Cur igitur Antipodes, qui infra nos sunt, non decidunt in subiectum coelum? AL. Pariter illi mirantur quam ob rem tu non decidas in coelum non subiectum, sed imminens. Coelum enim est supra omnia, quae intus complectitur. Nec Antipodes sunt infra te, nihilo magis, quam tu supra illos: contra nos esse possunt, infra nos non possunt: alioqui iustius admirareris, cur rupes, quas sustinet Antipodum terra, non decidant, coelumque perrumpant. CU. Quae est igitur nativa sedes gravium, quae contra levium? AL. Ad terram nativo motu deferuntur omnia gravia, ad coelum levia; de motu violento aut animali iam non loquimur. CU. Est igitur motus aliquis, qui dicitur animalis? AL. Est. CU. Quinam? AL. Is fertur iuxta quatuor corporis situs; prorsum, retrorsum, ad dextram ac laevam, et in circulum: et in principio ac fine celerior est, in medio lentior; nam in initio vigor addit alacritatem, in fine propinquo spes perveniendi quo tendit animal. CU. Nescio quid aliis accidat animalibus; sed habeo famulam, quae lassa est prius quam incipiat, delassata prius quam opus absolvat. Verum redi ad id quod agere coepisti. AL. Nativo, inquam, motu, quae gravia sunt, feruntur deorsum. Et quo quidque gravius est, hoc celeriore motu fertur ad terram; quo levius, hoc maiore impetu rapitur in coelum. Contra fit in motu violento, qui celerior in initio paullatim segnescit, quum contra fiat in motu naturali; veluti sagitta in

*) Utpote qui ab excogitando, ἀπὸ τοῦ ἀλφαίνειν, quod philosophorum est, nomen sortitus.

altum missa, et saxum ex alto decidens. CU. Atqui ego putabam homines sic per orbem terrae discurrere, quemadmodum minutissimae formicae cursitant in praegrandi sphaera, haerent undique, nec ulla decidit. AL. In caussa sunt sphaerae superficies nonnihil habens asperum, tum scabrities quaedam in formicarum pedibus, quam habent insecta fere omnia, postremo corpusculorum levitas: id si non credis, fac sphaeram vitream bene laevem et glabram, videbis solas formicas non decidere quae in summo versantur orbe. CU. Si quis Deus orbem terrae medium perterebret, hinc usque ad Antipodes perpendiculo per centrum demisso, quemadmodum solent Cosmographi terrae totius situm in globis ligneis repraesentantes, tum si saxum coniicias in foramen, quo perferetur? AL. Usque ad terrae centrum; ibi quies est omnium gravium. CU. Quid si Antipodes quoque ex adverso mittant lapidem? AL. Tunc lapis occurret lapidi circa centrum: ibi conquiescet uterque. CU. Age; si verum est, quod dixisti, motum nativum progressu magis ac magis incitari, si nihil obstet, lapis aut plumbum coniectum in foramen ob motus vehementiam praetercurreret centrum, iamque praetermisso centro rursum motus erit violentus. AL. Plumbum nunquam perveniret ad centrum, nisi liquefactum; sed lapis si praetereat centrum motu tam violento, primum segnius feretur, nec aliter redibit ad centrum quam lapis vi in altum proiectus redit in terram. CU. Sed recurrens nativo motu, rursus concitato impetu praetervehetur centrum: itaque fiet, ut nunquam quiescat lapis. AL. Conquiescet tandem, praetercurrens ac recurrens, donec perventum fuerit ad aequilibrium. CU. At si nihil est in rerum natura vacuum, oportet foramen illud aëre plenum esse. AL. Esto. CU. Pendebit igitur in aëre corpus natura grave. AL. Quidni? quemadmodum

chalybs in aëre pendet, undique librantibus magnetibus. Quid autem prodigii, si unicum saxum pendeat in meditullio aëris, quum tota terra tot rupibus onusta ad istum pendeat modum? CU. Sed ubi est terrae centrum? AL. Ubi est circuli centrum? CU. Id quidem est punctum indivisibile. Si tantillum est terrae centrum, quisquis perforaverit mediam terram, auferet centrum, nec habebunt gravia quo ferantur. AL. Nae tu satis otiose nugaris. CU. Ne quaeso succenseas: discendi studio loquor quidquid loquor. Si quis terrae sphaeram perterebret; non per ipsum centrum, sed a latere, puta ut absit a centro centum stadiis; quo tum feretur coniectus lapis? AL. Non feretur recta per foramen; imo potius recta, sed ad centrum: itaque prius, quam perveniet ad medium, iam conquiescet in terra quae ad laevam est, si centrum est ad laevam. CU. Sed quid est hoc quod reddit corpus grave aut leve? AL. Ad istuc respondeat tibi Deus, cur ignem fecerit omnium levissimum, aërem proxima levitate, terram gravissimam, proxima gravitate aquam. CU. Cur igitur nubes aquae pendent in sublimi aere? AL. Quoniam a sole attrahente concipiunt naturam igneam, quemadmodum fumus e lignis humentibus violento calore excussus. CU. Cur igitur tanto pondere decidunt, ut interdum montes in planitiem redigant? AL. Concretio densitasque addit pondus: alioqui possunt sic videri sustineri ab aëre subiecto, quemadmodum tenuis ferri lamina sustinetur summa aqua. CU. Sic igitur putas, quod plurimum habet igneae naturae, esse levissimum, quod terrenae, gravissimum. AL. Haud procul abes a scopo. CU. Atqui nec quivis aër pariter levis est, nec quaevis terra pariter gravis: idem de aqua fortasse sentiendum. AL. Nec mirum, quum ista quae nominasti, non sint elementa pura, sed ex variis elementis temperata. Itaque probabile est, eam ter-

ram esse levissimam, quae plurimum habet ignis aut aëris admixtum: eam aquam esse gravissimam, quae graviorem terram habet admixtam; qualem arbitror esse marinam, et eam unde conficitur sal: itidem aër aquae terraeve proximus, gravior est, aut certe minus levis est, eo qui procul abest a terra. CU. Utrum habet plus terrenae naturae, lapis, an plumbum? AL. Lapis. CU. Et tamen plumbum lapide gravius est pro ratione portionis. AL. In caussa est densitas: lapis enim rarior est, eoque plus habet aëris, quam plumbum. Hinc est quod videmus, quoddam terrae genus desiccatum, si coniiciatur in aquam, non subsidere, sed natare: eadem de caussa videmus totos agros natantes: sustinentur enim cavis radicibus arundinum aliarumque palustrium herbarum inter se connexis. CU. Hinc fortassis et pumicum levitas. AL. Quia pleni cavernis sunt, praeterea multo igni decocti: submittuntur enim e locis ardentibus. CU. Unde tanta suberis levitas? AL. Iam dictum est; raritas enim in caussa est. CU. Utrum est gravius, plumbum, an aurum? AL. Aurum, opinor. CU. Aurum tamen videtur habere plus igneae naturae. AL. Quia noctu velut ignis lucet, ut ait Pindarus. CU. Scilicet. AL. Sed densitas in auro maior. CU. Unde id deprehenditur? AL. Respondebunt aurifices; nec argentum, nec plumbum, nec aes Cyprium, nec ullum simile genus latius diducitur malleo, quam aurum. Eadem ratione philosophi deprehenderunt, nihil esse liquidius melle et oleo: quod si quis haec inunctione dilatet, et latissime diffunditur humor, et siccescit serius. CU. Sed utrum gravius est, oleum, an aqua? AL. Si de oleo lini loqueris, arbitror oleum esse gravius. CU. Cur igitur aquae supernatat oleum? AL. Levitas non est in caussa, sed ignea olei natura, tum peculiaris omnium pinguium vis ab aqua abhorrens, quae est in herba quae dicitur ἄβαπτος. CU. Cur igitur

non natat ferrum igni candens? AL. Quia non est calor nativus, et ideo citius penetrat aquam, quod caloris magnitudo dispellat obstantem liquorem. Sic cuneus ferreus citius petit ima, quam lamina. CU. Utrum intolerabilius est, ferrum candens, an frigidum? AL. Candens. CU. Gravius igitur. AL. Est, si commodius est gestare manu paleam incensam, quam silicem frigidum. CU. Quid est in caussa, quod lignum ligno levius aut gravius est? AL. Densitas ac raritas. CU. At ipse novi quendam e familia regis Britanniae, qui in convivio ostendit nobis lignum eius, ut aiebat, arboris quae fert aloën: adeo solidum erat, ut lapis videri posset: adeo manibus libranti leve, ut arundo videri posset, et si quid sicca arundine levius: impositum vino (putabat enim ita depelli venena) mox properabat ad fundum, ut vix plumbum celerius. AL. Nec densitas, nec raritas semper in caussa est, sed peculiaris et occulta in rebus cognatio, quae facit ut quaedam sese amplectantur aut refugiant, veluti magnes attrahit chalybem, vitis refugit brassicam, et flamma etiam e longinquo ad naphtham transvolat aliquanto inferiore loco positam, quum naphtha sit natura gravis, flamma levis. CU. Omne genus aeris innatat argento vivo, solum aurum subsidit et circumvolvitur, quum argentum vivum sit materia liquidissima. AL. Non habeo quod respondeam, nisi peculiarem naturae cognationem: ad hoc enim natum est argentum vivum, ut purget aurum. CU. Cur Arethusa fluvius subter mare Sicanum transit, ac non potius innatat, quum antea dixeris marinam aquam fluviatili esse graviorem? AL. Naturale dissidium est in caussa, sed arcanum. CU. Cur natant cygni, quum homines eandem aquam ingressi pessum eant? AL. In caussa est non tantum pennarum concavitas levitasque, verum etiam siccitas, quam aqua refugit: hinc est quod in panno linove ve-

hementer sicco si ponas aquam aut vinum, in globum se contrahit; sin in humidum, mox spargitur. Itidem si infundas liquorem in cyathum siccum, aut marginibus pingui oblitis, et infundas aliquanto plus, quam cyathus capit, liquor circa medium citius colligit sese in rotundum, quam transeat margines. CU. Cur in fluminibus naves minus sustinent oneris, quam in mari? AL. Quia subtilior est fluviatilis aqua. Eadem de caussa volucres facilius sese librant in aëre crassiore, quam vehementer subtili. CU. Cur non subsidunt flotae? *) AL. Quoniam cutis sole desiccata et levior facta est, et humorem respuens. CU. Cur ferrum diductum in amplam laminam natat, quum idem contractum sidat? AL. Partim siccitas est in caussa, partim aër inter aquam et laminam mixtus. CU. Utra res gravior, aqua an vinum? AL. Arbitror vinum non cedere aquae. CU. Quam ob rem ergo qui ab oenopolis emunt vinum, aquam pro vino reperiunt in imo dolio? AL. Quia vinum habet pingue quiddam, quod aquae refugit liquorem, non aliter quam oleum. Argumentum in promptu est. Quo vinum est generosius, hoc et difficilius admiscetur aquae, et incensum ardet vehementius. CU. Cur in Asphaltite lacu nullum corpus animalis vivum mergitur? AL. Non est meum ad omnia naturae miracula respondere. Habet illa quaedam arcana, quae nos mirari voluit, scire noluit. CU. Cur homo macilentus obeso gravior est, si cetera sint paria? AL. Quoniam ossa densiora sunt carne, et ideo graviora. CU. Cur idem homo ieiunus gravior est se ipso pranso, quum corpori onus accesserit? AL. Cibo potuque spiritus augentur, et ii addunt corpori levitatem. Unde et hilaris levior est moerente, et mortuus vivo longe gravior. CU. Sed qui fit, ut idem homo, quum vult,

*) *Flota*, vel *fluta* Gr. πλὼς, ab assidua navigatione piscis ita dictus, quem alii muraenam, alii mugilem esse volunt.

faciat se graviorem, aut leviorem? AL. Contento spiritu reddit se leviorem, emisso graviorem. Sic natat vesica inflata, et clausa pertusa sidit. Sed quando Curio desinet nobis occinere, Cur? CU. Desinam, si mihi pauca etiam dixeris; coelum utrum grave sit, an leve. AL. An leve sit, nescio; certe grave non potest esse, quum sit naturae igneae. CU. Quid igitur sibi vult vetus proverbium: *Quid si coelum ruat?* *) AL. Quia rudis antiquitas Homerum secuta credidit coelum esse ferreum. **) Sed Homerus a coloris similitudine ferreum dixit, non a pondere: quemadmodum nos cineraceum dicimus, quod cineris colorem prae se fert. CU. Est igitur coelum coloratum? AL. Non fere, sed tale nobis videtur propter aërem et liquorem medium: quemadmodum sol nobis nunc rubet, nunc fulvet, nunc candicat, quum is nihil talium mutationum recipiat. Itidem et iridis pictura non in coelo est, sed in aëre humido. CU. Verum, ut finiam, fateris coelo nihil esse sublimius, quacunque tegit orbem terrae? AL. Fateor. CU. Et centro terrae nihil esse profundius? AL. Scilicet. CU. Inter omnes rerum species quid est gravissimum? AL. Aurum, opinor. CU. Heic abs te vehementer dissentio. AL. An scis aliquid auro gravius? CU. Scio, et quidem multis partibus. AL. Proinde me vicissim doce, quando scis quod me nescire profiteor. CU. Quod igneos illos spiritus e summo coeli vertice depressit in ima Tartari (nam ea collocant in centro terrae) nonne oportuit omnium esse gravissimum? AL. Fateor: sed quidnam fuit illud? CU. Peccatum, quod et hominum animas, quas Maro vocat auraï simplicis ignes, eodem demergit. AL. Si libet ad

*) Graece, *τί εἰ οὐρανὸς ἐμπέσοι*; Ironia proverbialis in eos, qui rebus etiam tutissimis timent. Terent. in Heautont. act. 4. sc. 3 *Quid si redeo ad illos, qui aiunt: Quid si nunc coelum ruat?*

**) *Χάλκεος οὐρανὸς*, Graecis poëtis usitatum.

istud philosophiae genus demigrare, fateor, et aurum et plumbum esse plumeae levitatis, si cum peccato conferatur. CU. Qui fiet igitur, ut qui hac sarcina sunt onusti, subvolent in coelum? AL. Profecto non video. CU. At qui sese parant ad cursum saltumve, non solum quidquid est oneris abiiciunt, verum etiam contento spiritu sese reddunt leviusculos; et ad hunc cursum saltumque, quo ferimur in coelum, non studemus illud abiicere, quod omni saxo, omni plumbo gravius est. AL. Faceremus, si vel micam sanae mentis haberemus.

EPICUREUS.

HEDONIUS, SPUDAEUS.

HE. Quid venatur meus Spudaeus, quod sic totus incumbit libro, nescio quid secum murmurans? SP. Plane venor, Hedoni, sed nihil aliud quam venor. HE. Quid voluminis est, quod habes in sinu? SP. Dialogi Ciceronis de Finibus bonorum. HE. At quanto satius esset quaerere bonorum initia quam fines? SP. Sed Marcus Tullius finem boni appellat bonum omnibus numeris absolutum, quod qui sit assequutus, praeterea nihil desideret. HE. Opus cum primis eruditum et eloquens: sed num tibi videris aliquod operae pretium fecisse, quod ad veri cognitionem attinet? SP. Hoc mihi videor fecisse lucri, quod nunc magis etiam ambigam de finibus, quam antea. HE. Agricolarum est ambigere de finibus. SP. Nec satis queo mirari, de re tanta inter tantos viros tantam fuisse sententiarum pugnam. HE. Nimirum, quia foecundus est error, quum simplex sit veritas. Quoniam totius negotii caput ac fontem ignorant, divinant ac delirant omnes. Sed quae sententia tibi videtur esse scopo vicinior? SP. Quum audio impugnantem M. Tullium, displicent singulae: rursus

quum audio defendentem, fio prorsus ἐφεκτικός *). Mihi tamen Stoici videntur minus aberrare a vero, quibus proximum locum tribuo Peripateticis. HE. At mihi nulla secta magis arridet quam Epicureorum. SP. Atqui inter omnes nulla damnatior omnium suffragiis. HE. Missam faciamus hominum invidiam: fuerit Epicurus, qualem quisque velit: rem per se consideremus. Ille felicitatem hominis collocat in voluptate, eamque vitam iudicat beatissimam, quae plurimum habeat voluptatis, tristitiae quam minimum. SP. Sic est. HE. Quid dici potuit hac sententia sanctius? SP. Imo clamitant omnes hanc esse vocem pecudis, non hominis. HE. Scio: sed isti errant in rerum vocabulis. Quod si de veris loquamur, nulli magis sunt Epicurei quam Christiani pie viventes. SP. Cynicis propiores: nam isti se macerant ieiuniis, deplorant sua commissa, et aut sunt tenues, aut benignitas in egenos conciliat illis inopiam: opprimuntur a potentioribus, deridentur a plerisque. Si voluptas adfert felicitatem, hoc vitae genus a voluptatibus quam longissime videtur abesse. HE. Admittisne auctoritatem Plautinam? SP. Si quid recte dicat. HE. Accipe igitur nequissimi servi dictum **) omnibus Stoicorum paradoxis sapientius. SP. Exspecto. HE. *Nihil est miserius quam animus sibi male conscius.* SP. Non reiicio dictum: sed quid hinc colligis? HE. Si nihil miserius animo sibi male conscio, consequitur nihil esse felicius animo sibi bene conscio. SP. Recte quidem colligis: sed in qua tandem regione invenies istum animum nullius mali sibi conscium? HE. Malum appello, quod dirimit amicitiam inter Deum et hominem. SP.

*) Philosophi quidam Academici, qui de nulla re sententiam pronunciabant, semper haesitantes, vocabantur ἐφεκτικοὶ, quod quasi opinionem suam inhiberent.

**) Tranionis scil. ita loquentis in Plauti Mostell. act. 3. sc. 1

Et ab hoc mali genere puto perpaucos esse puros. HE. Ego vero et purgatos habeo pro puris. Qui lixivio lacrymarum, ac poenitentiae nitro, aut caritatis igni maculas absterserunt, eis non solum nihil nocent peccata, verum etiam frequenter in maioris boni materiam cedunt. SP. Equidem nitrum et lixivium novi; igni purgari maculas nunquam audivi. HE. Atqui si adeas argentarias officinas, videbis aurum igni purgari. Quanquam et lini *) genus est, quod coniectum in ignem non exuritur, sed nitidius splendescit, quam ulla possit aqua; eoque vivum appellant. SP. Nae tu nobis adfers paradoxum omnibus Stoicorum paradoxis *παραδοξότερον*. Vivunt illi vitam voluptariam, quos Christus appellavit ob id beatos, quod lugeant? HE. Mundo videntur lugere, sed re vera deliciantur, ac, quod dici solet, toti melle peruncti suaviter vivunt, adeo ut cum his collati Sardanapalus, Philoxenus **), Apitius, aut si quis alius est voluptatum studio nobilitatus, tristem ac miseram peregerint vitam. SP. Nova narras; sed vix credenda. HE. Experire; et omnia terque quaterque dices vera fuisse mea. Efficiam tamen, ut arbitror, ne videatur usque adeo veri dissimile. SP. Accingere. HE. Faciam, si mihi prius quaedam concesseris. SP. Modo tu aequa postules. HE. Lucrum annumerabo, si sortem dederis. SP. Age. HE. Primum illud, opinor, dabis, nonnihil interesse inter animam et corpus. SP. Quantum inter coelum et terram, inter immortale et mortale. HE. Deinde fal-

*) *᾿Ασβέστινον* vocant, id est, quod igni non comburitur. De hoc ita Plinius Natur. hist. lib. 19. cap. 3. *Inventum iam est etiam, quod ignibus non absumeretur. Vivum id vocant, ardentesque in focis conviviorum vidimus mappas, sordibus exustis splendescentes igni magis, quam possent aquis*, etc.

**) *Philoxenum* philosophum luxu perdidissimum fuisse memorant scriptores. Is sibi gruis collum exoptabat, quo diutius cibi potusque sapore oblectaretur.

sa bona non esse ponenda in bonis. SP. Nihilo magis quam umbrae habendae sunt pro corporibus, aut praestigiae magorum somniorumve ludibria ducenda sunt pro veris. HE. Hactenus commode respondes. Dabis, opinor, et illud, veram voluptatem non cadere nisi in animum sanum. SP. Quidni? Nullus enim sole delectatur, si lippiant oculi; aut vino, si febris palatum infecerit. HE. Nec ipse, ni fallor, Epicurus amplecteretur voluptatem, quae longe maiorem cruciatum multoque diuturniorem secum adduceret. SP. Non arbitror, si quis modo sapiat. HE. Nec illud negabis, Deum esse summum bonum, quo nihil pulchrius, nihil amabilius, nihil dulcius. SP. Istud nullus iverit inficias, nisi Cyclopibus immanior; quid tum postea? HE. Iam mihi donasti, nullos suavius vivere, quam qui pie vivunt; nullos miserius et afflictius, quam qui vivunt impie. SP. Plus igitur largitus sum quam putabam. HE. Sed quod recte datum est, ut ait Plato, non oportet reposcere. SP. Age. HE. Catella, quae habetur in deliciis, pascitur lautissime, cubat molliter, ludit ac lascivit iugiter, an non vivit suaviter? SP. Vivit. HE. Optares tibi talem vitam? SP. Bona verba, nisi pro homine velim esse canis. HE. Fateris igitur praecipuas voluptates ab animo proficisci velut a fonte? SP. Apparet. HE. Tanta enim animi vis est, ut saepe doloris externi sensum adimat: nonnunquam quod per se est amarum, reddat iucundum. SP. Istuc quotidie videmus in amantibus, quibus dulce est pervigilium, et hibernis noctibus excubare ad amicae fores. HE. Iam illud reputa, si tantam vim habet amor humanus, qui nobis cum tauris et canibus est communis, quanto plus valeat amor ille coelestis, a Christi spiritu profectus: cuius tanta vis est, ut mortem quoque, qua nihil terribilius, reddat amabilem. SP. Quid alii sentiant intus, nescio; certe carent multis volu-

ptatibus, qui adhaerent verae pietati. HE. Quibus? SP. Non ditescunt, non assequuntur honores: non convivantur, non saltant, non canunt, non olent unguenta, non rident, non ludunt. HE. De divitiis et honoribus nulla erat hic facienda mentio, quae non adferunt vitam iucundam, sed solicitam potius et anxiam; de ceteris agamus, quae cum primis venantur, quibus studio est suaviter vivere. Nonne quotidie vides ebrios, fatuos et insanos, ridentes ac saltantes? SP. Video. HE. Num putas illos suaviter vivere? SP. Hostibus contingat illa suavitas. HE. Quam ob rem? SP. Quia non adest sana mens. HE. Tu igitur malles ieiunus incumbere libro, quam ad eum modum delectari? SP. Plane mallem vel agrum fodere. HE. Nam inter dementem ac temulentum nihil interest, nisi quod huic insaniae medetur somnus, illi vix medicorum cura succurrit. Natura fatuus nihil differt ab animante bruto, praeter formam corporis; sed levius miseri sunt, quos natura genuit brutos, quam qui belluinis cupiditatibus obbrutuerunt. SP. Fateor. HE. Iam num tibi sobrii videntur aut sani, qui propter praestigias umbrasque voluptatum et veras animi voluptates negligunt, et veros sibi cruciatus accersunt? SP. Non videntur. HE. Non sunt illi quidem temulenti vino, sed amore, sed ira, sed avaritia, sed ambitione, aliisque pravis cupiditatibus; quae longe perniciosior est ebrietas, quam quae vino contrahitur. Syrus ille *) in comoedia posteaquam edormiverat villum quod biberat, sobria loquitur: at animus vitiosa cupiditate ebrius, quam gravate redit ad sese! quot annis urget mentem amor, ira, odium, libido, luxus et ambitio! quam multos videmus ab adolescentia ad decrepitam usque aetatem ab ambitionis, avaritiae, libidinis, lu-

*) Servus in Terentii Adelph. act. 3. sc. 2. — *Interea in angulum aliquo abeam, atque edormiscam hoc villi; sic agam.*

xusque temulentia nunquam expergisci ac resipiscere! SP. Istiusmodi novi nimium multos. HE. Largitus es, falsa bona non esse in bonis ducenda. SP. Nec reposco. HE. Nec est vera voluptas, nisi quae ex veris nascitur. SP. Fateor. HE. Non sunt igitur vera bona, quae vulgus hominum per fas nefasque venatur. SP. Non arbitror. HE. Si vera essent bona, non contingerent nisi bonis, et beatos redderent, quibus obveniunt. Quid autem voluptas? num vera videtur, quae non ex veris bonis, sed ex falsis bonorum umbris nascitur? SP. Nequaquam. HE. At voluptas efficit ut suaviter vivamus. SP. Maxime. HE. Nullus igitur vere vivit suaviter, nisi qui pie vivit, hoc est, qui veris fruitur bonis: sola autem pietas reddit hominem beatum, quae Deum summi boni fontem homini sola conciliat. SP. Propemodum assentior. HE. Nunc mihi vide, quot parasangis absint a voluptate, qui vulgo videntur praeter voluptates nihil sequi. Primum animus illorum impurus est et cupiditatum fermento vitiatus, ut, etiamsi quid incidat dulce, protinus amarescat, quemadmodum fonte vitiato non potest non esse liquor insipidus. Deinde non est vera voluptas, nisi quae sano percipitur animo. Nam irato nihil vindicta iucundius: sed ea voluptas vertitur in dolorem, simul atque morbus animum reliquerit. SP. Non refragor. HE. Postremo voluptates illae sumuntur ex falsis bonis: unde consequitur et illas esse praestigias. Quid porro diceres, si videres hominem magicis artibus delusum, vesci, bibere, saltare, ridere, plaudere, quum nihil earum rerum vere adesset, quas se videre credit? SP. Equidem et insanum dicerem et miserum. HE. Simili spectaculo ipse nonnunquam interfui. Sacerdos erat, qui callebat artem praestigiatoriam. SP. Eam non didicerat e litteris sacris. HE. Imo e sacerrimis, hoc est, execratissimis. Hunc ali-

quot aulicae foeminae frequenter appellabant, ut acciperentur ab eo convivio, sordes et parsimoniam opprobrantes: annuit; invitavit. Venerunt ieiunae, quo libentius epularentur. Accubuerunt: nihil aberat, ut videbatur, lautitiarum: explerunt sese affatim. Peracto convivio, egerunt convivatori gratias, ac discesserunt suam quaeque domum. At mox coepit oblatrare stomachus: demirantur quid esset hoc monstri, statim a prandio tam splendido esurire ac sitire. Res tandem erupit, et in risum abiit. SP. Et merito: praestiterat domi lenticula placare stomachum, quam inanibus spectris deliciari. HE. At mihi videtur multo magis esse ridiculum, vulgus hominum pro veris bonis inanes bonorum umbras amplecti; et his praestigiis delectari, quae non exeunt in risum, sed in luctus sempiternos. SP. Quo propius intueor, hoc mihi videre minus absurda loqui. HE. Age, largiamur, ut interim in nomen voluptatis veniant, quae re vera non sunt: appellaresne mulsum dulce, cui longe plus esset admixtum aloes quam mellis? SP. Non dicerem, si vel triens aloes esset admixtus. HE. Aut optares tibi malam scabiem, quod scalpendi sit aliqua voluptas? SP. Non, si compos sim mentis. HE. Fac igitur tecum subducas rationem, quantum amaritudinis admixtum sit istis falso nomine voluptatibus, quas gignit amor impudicus, libido illicita, comessatio ac temulentia. Omitto nunc, quod est omnium caput, conscientiae cruciatus, inimicitiam cum Deo, exspectationem aeterni supplicii. Quod obsecro in his voluptatibus genus est, quod non ingens externorum etiam malorum agmen secum adducat? SP. Quaenam? HE. Rursus omittamus avaritiam, ambitionem, iram, superbiam, invidiam, quae per se tristia sunt mala: conferamus illa quae praecipue delectationis nomine commendantur. Quum largiori potationi succedit

febris, capitis dolor, alvi tormina, ingenii stupor, famae macula, memoriae detrimentum, vomitus, et ruina stomachi, tremor corporis, num vel Epicureus existimaret eam voluptatem expetendam? SP. Fugiendam diceret. HE. Quum adolescentes e scortatione novam lepram, quam nunc ὑποκορίζοντες quidam Neapolitanam scabiem appellant, sibi, ut fere fit, contrahunt, per quam toties sit illis in vita moriendum, semperque vivum cadaver circumferendum; nonne belle videntur ἐπικουρίζειν? SP. Imo ἐπὶ κουρεῖα θεῖν *). HE. Iam finge delectationis ac doloris aequilibrium: optaresne tam diu cruciari dolore dentium, quam diu duravit potationis aut scortationis voluptas? SP. Equidem mallem utroque carere: nam voluptatem emere dolore, non est lucrum, sed pensatio: heic sane potior est ἀναλγησία, quam Cicero ausus est indolentiam appellare. HE. At nunc voluptatis illicitae titillatio, praeterquam quod longe minor est cruciatu, quem adducit, temporis etiam exigui est: lepra vero contracta per omnem vitam misere discruciat; totiesque mori cogit, priusquam mori liceat. SP. Tales discipulos non agnosceret Epicurus. HE. Luxuriae comes plerumque est egestas, onus et miserum et grave: libidinis immodicae paralysis, tremor nervorum, lippitudo ac caecutientia, lepra: at non haec tantum. An non egregia negotiatio: nec veram, nec sinceram, ad haec brevem delectationem, tot tanto gravioribus ac diuturnioribus commutare malis? SP. Ut non accedat cruciatus, mihi stultissimus negotiator esse videatur, qui gemmas vitro permutet. HE. Illud dicis, qui vera animi bona ob fucatas corporis voluptates amittat. SP. Ita sentio. HE. Nunc redeamus ad exactiorem supputationem. Nec febris aut egestas

*) Id est, *ad tonstrinas currere*, in quibus morbus iste Gallicus, seu scabies Neapolitana, curatur.

semper comitatur luxum, nec nova lepra aut paralysis semper comitatur Veneris immodicum usum; sed conscientiae cruciatus, quo nihil esse miserius iam inter nos convenit, semper comes est illicitae voluptatis. SP. Imo praecurrit interdum, et in ipsa voluptate fodicat animum. Sunt tamen, quos dicas hoc sensu carere. HE. Iam hoc ipso infeliciores Quis enim non malit sentire dolorem, quam corpus habere stupidum et sensus expers? Verum ut nonnullis vel cupiditatum intemperantia, velut ebrietas quaedam, vel vitiorum assuetudo, ceu callus quidam, mali sensum adimat in iuventa; quum ad senectutem perventum fuerit, ac, praeter innumera incommoda, quorum thesaurum superioris vitae commissa reposuerunt, de propinquo terret mors nulli mortalium evitabilis, tanto gravius discruciat conscientia, quanto magis per omnem vitam stupuit; tum enim, velit nolit, expergiscitur animus. Senectus autem quum per se sit tristis, quippe multis naturae incommodis obnoxia, quanto miserior est, atque etiam turpior, si urgeat animus sibi male conscius? Convivia, comessationes, amores, choreae, cantilenae, ceteraque quae iuveni videbantur suavia, seni sunt amara, nec aliud habet aetas illa, quo se fulciat, nisi si adsit vitae innocenter actae recordatio, ac spes vitae melioris. Hi sunt duo scipiones, quibus nititur senecta. Quod si pro his subductis imponas geminam sarcinam, vitae perperam actae memoriam et futurae felicitatis desperationem: obsecro, quod animal fingi potest afflictius aut miserius? SP. Equidem non video, etiamsi quis *τὸ ἵππου γῆρας* *) obiiciat. HE. Tum denique *sero sapiunt*

*) Proverbium in eos, qui praeclaris rebus in iuventa gestis, posteaquam consenuerint, ad sordidas curas semet abiiciunt.

Phryges *): et illud verissime dictum, *Extrema gaudii luctus occupat* **): et, *Non oblectamentum super cordis gaudium* ***): et, *Animus gaudens floridam aetatem facit: spiritus tristis exsiccat ossa* ****). item illud, *Omnes dies pauperis, mali*, hoc est, afflicti ac miseri: *secura mens quasi iuge convivium* †). SP. Sapiunt igitur, qui mature rem faciunt, et colligunt viaticum venturae senectuti. HE. Scriptura mystica non tam humi repit, ut fortunae bonis metiatur hominis felicitatem: is demum eximie pauper est, qui nudus est omni virtute, et animam simul cum corpore debet Orco. SP. Is quidem exactor est implacabilis. HE. Is vere dives est, qui Deum habet propitium. Quid autem metuat, qui talem habeat protectorem? Num homines? minus potest universorum hominum potestas adversus Deum, quam culex adversus elephantem Indicum. Num mortem? ea piis transitus est ad aeternam beatitudinem. Num inferos? sed confidenter Deo loquitur vir pius: *Etsi ambulavero in medio umbrae mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es* ††). Cur metuat daemones, in pectore gerens eum, quem tremunt daemones? nam hominis pii mentem templum esse Dei, non uno in loco praedicat scriptura, vere ἀναντίῤῥητος. SP. Equidem non video, quibus rationibus ista queant refelli, quanquam videntur plurimum abesse a sensu communi. HE. Qui sic? SP. Nam ad tuam ratiocinationem quivis Franciscanus vitam ageret magis voluptuariam, quam alius, opibus, honoribus, breviter

*) *Phryges* pro Troianis, qui vix decimo demum anno de restituenda Helena cogitare coeperunt

**) Proverb. Salom. 14. v. 13.

***) Ecclesiast. 30. v. 16.

****) Proverb. Salom. 17. v. 22.

†) Proverb. Salom. 15. v. 15. Haec omnia sunt ex versione vulgata.

††) Exstat locus Psalm. 23.

omni genere deliciarum affluens. HE. Adde monarchae sceptrum, si libet; adde pontificiam coronam, eamque e triplici fac centuplicem, modo detrahas animum sibi bene conscium, audacter dicam, hunc Franciscanum, nudipedem, nodoso fune cinctum, tenuiter ac viliter amictum, ieiuniis, vigiliis ac laboribus attenuatum, qui teruncium non habet in orbe, modo adsit bona mens, deliciosius vivere, quam si in unum hominem sexcentos confles Sardanapalos. SP. Unde igitur est, quod pauperes fere conspicimus tristiores divitibus? HE. Quia bis pauperes sunt plerique. Alioqui morbus, inedia, vigilia, labores, nuditas, extenuant quidem corporis habitum, sed tamen non in his tantum, sed etiam in ipsa morte sese exserit mentis alacritas. Animus enim quanquam illigatus est mortali corpori, tamen quoniam naturae potentioris est, corpus ipsum quodammodo transformat in sese, praesertim si ad vehementem naturae impetum accedat ἐνέργεια spiritus. Hinc est, quod saepenumero videmus homines vere pios maiore cum alacritate morientes, quam alios convivantes. SP. Istuc profecto non raro sum admiratus. HE. Atqui non est admirandum, illic esse invincibile gaudium, ubi adest omnis laetitiae fons Deus. Quid autem novi est, animum vere pii hominis gaudere iugiter in mortali corpore, quum idem, si ad intima tartari demergatur, nullum felicitatis detrimentum facturus sit? Ubicunque pura mens, ibi Deus est: ubicunque Deus est, ibi paradisus est: ubi coelum est, ibi felicitas est: ubi felicitas est, ibi gaudium est verum et alacritas sincera. SP. Attamen suavius viverent, si absint incommoda quaedam, et adessent oblectamenta, quae vel negligunt, vel non assequuntur. HE. Quae vero mihi narras incommoda? quae lege communi comitantur conditionem humanam? famem, sitim, morbum, lassitudinem, sene-

ctutem, mortem, fulmina, terrae motus, inundationes, bella? SP. Et ista quoque. HE. At nos de mortalibus interim agimus, non de immortalibus. Et tamen in his quoque malis longe tolerabilior est piorum conditio, quam voluptates corporis per fas nefasque venantium. SP. Qui sic? HE. In primis, quoniam animos habent ad temperantiam ac tolerantiam exercitatos, ceteris moderatius ferunt ea, quae vitari non possunt. Dein, quoniam intelligunt, illa omnia a Deo immitti vel ad purgationem criminum vel ad exercitationem virtutis, non modo patienter, verum etiam gaudenter tanquam obedientes filii illa de manu propitii patris accipiunt, atque etiam gratias agunt vel pro clementi correctione vel pro inaestimabili lucro. SP. Sed multi sibi accersunt corporis molestias. HE. Sed plures adhibent medicorum remedia, quo corporis sanitatem vel tueantur vel recuperent. Ceterum accersere molestias, hoc est, inopiam, adversam valetudinem, persequutionem, infamiam, nisi quum huc impellit Christiana caritas, non est pietatis, sed stultitiae. Ceterum quoties infliguntur ob Christum et ob iustitiam; quis ausit eos vocare miseros, quum ipse Dominus appellet eos beatos, et horum gratia gaudere iubeat? SP. Habent tamen interim et ista sensum cruciabilem. HE. Habent, sed quem facile absorbet hinc metus gehennae, illinc spes aeternae beatitudinis. Age, si tibi persuasum esset, te nunquam aegrotaturum, aut ullam corporis molestiam sensurum in omni vita, si semel patiaris, cuspide aciculae tibi summam pungi cutem; nonne lubens et gaudens acciperes tantillum dolorem? SP. Maxime. Imo si certo sciam, mihi nunquam in vita dolituros dentes, aequo animo patiar vel altius infigi acum, atque etiam ambas aures subula perforari. HE. Atqui quidquid in hac vita accidit afflictionis, levius ac brevius est ad aeternos cru-

ciatus, quam momentaneum acus vulnusculum ad hominis vitam, quamvis longam: nulla enim analogia rei finitae ad infinitam. SP. Verissima praedicas. HE. Iam si quis tibi persuadeat, te per omnem vitam omni molestia cariturum, si semel manu flammam dividas, quod fieri vetuit Pythagoras, nonne lubens id faceres? SP. Ego sane vel centies, modo ne me fallat promissor. HE. Deus ne potest quidem fallere: sed ille flammae sensus diuturnior est, ad totam hominis vitam collatus, quam tota vita collata ad coelestem beatitudinem, etiamsi quis trium Nestorum excedat annos; siquidem illa quantumlibet brevis manus iniectio nonnulla huius vitae portio est: sed tota hominis vita nulla portio est aeternitatis. SP. Non habeo quod contradicam. HE. Ad hanc igitur qui toto pectore certaque spe properant, quum tam brevis sit transcursus, an credis eos huius vitae molestiis discruciari? SP. Non arbitror, modo adsit certa persuasio firmaque spes assequendi. HE. Venio nunc ad oblectamenta, quae obiiciebas. Abstinent a choreis, a comessationibus, a spectaculis: haec nimirum ita contemnunt, ut fruantur multo iucundioribus, nec minus oblectentur, sed aliter. *Oculus non vidit, auris non audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quae solatia Deus paraverit diligentibus ipsum* *). Beatus Paulus agnovit, quae sint cantica, quae choreae, quae tripudia, quae comessationes piarum mentium, etiam in hac vita. SP. At sunt quaedam voluptates licitae, quas isti sibi ipsis interdicunt. HE. Etiam licitarum voluptatum immodicus usus est illicitus: hunc si excipias, in ceteris omnibus superant, qui videntur asperam vitam degere. Quod potest esse magnificentius spectaculum, quam huius mundi contemplatio? Ex eo longe plus capiunt voluptatis homines Deo cari, quam ceteri; siqui

*) Paulus ad Corinth. Epist. 1. cap. 2. v. 9.

dem hi dum curiosis oculis contemplantur admirandum hoc opus, anguntur animo, quod multarum rerum caussas non assequantur. In quibusdam etiam, ceu Momi, quidam obmurmurant opifici, neque raro naturam pro matre novercam appellant: quod convicium verbotenus quidem naturam ferit, sed re vera in eum redundat qui naturam condidit, si qua est omnino natura. At homo pius religiosis ac simplicibus oculis magna cum animi voluptate spectat opera Domini patrisque sui, demirans singula, nihil reprehendens, sed pro cunctis gratias agens, quum reputat, haec omnia propter hominem esse condita: atque adeo in singulis rebus adorat omnipotentiam, sapientiam, ac bonitatem conditoris, quarum vestigia perspicit in rebus conditis. Iam finge mihi, esse aliquod palatium re vera tale, quale Psychae fingit Apuleius *), aut si quod potes magnificentius elegantiusque: huc adhibe duos spectatores, alterum peregrinum, qui tantum visendi caussa venerit; alterum servum aut filium eius, qui construxit hoc aedificium; uter impensius delectabitur? hospes ille, ad quem illa domus nihil attinet, an filius, qui carissimi patris ingenium, opes ac magnificentiam in aedificio magna cum voluptate speculatur; praesertim quum cogitat, totum hoc opus ipsius gratia factum esse? SP. Percunctatio tua non eget responso: sed plerique non piis moribus sciunt, coelum et quae coelo clauduntur, hominis caussa esse condita. HE. Sciunt plerique omnes: sed non omnibus hoc venit in mentem; et si venit in mentem, plus tamen capit voluptatis, qui magis amat opificem: quemadmodum alacrius intuetur coelum, qui ad vitam coelestem adspirat. SP. Veri simillima dicis. HE. Iam conviviorum suavitas non est sita in lautitiis palati aut coquorum condituris, sed in prospera corporis valetu-

*) Lib. V. Metamorph.

dine et stomachi appetentia. Cave igitur putes ullum Lucullum coenare iucundius, appositis perdicibus, phasianis, turturibus, leporinis, scaris, siluris, aut muraenis, quam vir pius, cibario pane, holeribus aut leguminibus, potu vel aquae vel cerevisiae tenuis vel vini probe diluti: propterea quod haec accipit, tanquam missus a benigno patre datos: omnia condit oratio, omnia sanctificat precatio praecedens, sacra lectio comes, magis animum reficiens quam esca corpus, et gratiarum actio succedens: postremo surgit a mensa non distentus, sed recreatus; non onustus, sed refectus; et refectus mente pariter et corpore. An tu putas ullum istarum vulgarium cupediarum architectum convivari iucundius? SP. Sed in Venere summa est delectatio, si quid Aristoteli credimus. HE. Et hac in parte vincit homo pius, non minus quam in convivio. Rem sic accipe: Quo vehementior est erga uxorem caritas, hoc congressus ille connubialis est iucundior. Nulli porro vehementius amant uxores suas, quam qui eas sic diligunt, sicut Christus dilexit ecclesiam: nam qui eas voluptatis gratia diligunt, ne diligunt quidem. Adde, quod quo rarior est cum uxore congressus, hoc est suavior; quae res nec impium poetam latuit, qui scripsit, *Voluptates commendat rarior usus* *). Quanquam minima voluptatis pars in coitu sita est. Longe maior est in perpetuo convictu, qui inter nullos potest esse iucundior, quam inter eos, qui se Christiana caritate sinceriter amant, et amant pariter mutuo. In aliis frequenter cum senescente voluptate senescit amor. Christiana caritas hoc magis virescit, quo magis delectatio carnis decrescit. An nondum tibi persuasi, nullos vivere iucundius, quam qui cum pietate degunt? SP. Utinam itidem sit persuasum omnibus! HE. Quod si Epicurei sunt, qui suaviter vivunt,

*) Iuvenalis Sat. XI.

nulli verius sunt Epicurei, quam qui sancte pieque vivunt. Et si nos tangit cura nominum, nemo magis promeretur cognomen Epicuri, quam adorandus ille Christianae philosophiae princeps. Graecis enim ἐπίκουρος auxiliatorem declarat. Quum naturae lex esset vitiis tantum non oblitterata, quum Mosis lex magis irritaret cupiditates, quam sanaret, quum impune regnaret in mundo tyrannus Satanas; solus ille pereunti humano generi praesentaneam attulit opem. Proinde vehementer falluntur quidam, qui blaterant, Christum natura fuisse tristem quempiam ac melancholicum, nosque ad inamoenum vitae genus invitasse. Imo is unus ostendit vitam omnium suavissimam, veraeque voluptatis plenissimam: tantum absit lapis ille Tantaleus *). SP. Quid istuc aenigmatis est? HE. Ridebis fabulam: sed hic iocus seria ducit. SP. Exspecto iocum serium. HE. Narrant ii, quibus olim studio fuit, philosophiae praecepta fabularum involucris tegere, Tantalum quendam adhibitum fuisse Deorum mensae, quam volunt esse lautissimam. Quum hospes esset dimittendus, Iupiter, hoc suae dapsilitatis esse ratus, ne conviva discederet absque xenio, permittit, ut quod vellet peteret, accepturus quidquid petiisset. Tantalus autem stolidus, ut qui beatitudinem hominis ventris et gulae delectatione metiretur, optavit, ut sibi per omnem vitam liceret tali mensae accumbere. Annuit Iupiter; et ratum erat votum. Tantalus assidet mensae, omni genere deliciarum instructae: appositum est nectar; nec desunt rosae, nec odores, qualibus Deorum nares possint oblectari: adstat pocillator Ganymedes aut Ganymedi similis, circumstant Musae suaviter canentes, saltat ridiculus Silenus, nec absunt moriones: breviter, quidquid ullum hominis sensum possit oblectare. Sed inter haec

*) sc. quo omnis laetitia in moerorem convertatur.

omnia ille sedet tristis, suspirans et anxius, nec hilarescens risu, nec attingens apposita. SP. Quid in caussa? HE. Quoniam supra caput accumbentis de pilo pendet ingens saxum, iam iam casuro simile. SP. Ego me a tali mensa subducerem. HE. Sed illi votum transiit in necessitatem: neque enim Iupiter tam placabilis est, quam noster Deus, qui perniciosa vota mortalium rescindit, si modo poeniteat. Quanquam et alioqui, ne se Tantalus subducat, vetat idem lapis, qui prohibet vesci. Metuit enim, ne, si se commoverit, illico saxi ruina conteratur. SP. Ridiculam fabulam. HE. At nunc audi, quod non rideas. Vulgus a rebus externis petit vitam iucundam, quum eam non praestet nisi mens secura: nam sibi male consciis saxum multo gravius impendet, quam impendet Tantalo. Imo non impendet, sed urget premitque mentem: nec inani metu discruciatur animus; sed in singulas horas exspectat, ut coniiciatur in gehennam. Obsecro, quid est tam suave in rebus humanis, quod mentem tali saxo pressam possit vere exhilarare? SP. Nulla profecto res, nisi vel dementia vel incredulitas. HE. Haec si perpenderent adolescentes, qui, voluptatibus ceu poculo Circeo dementati, pro vere iucundis amplectuntur mellita venena, quanto studio caverent, ne quid per incogitantiam admitterent, quod in omnem vitam mordeat animum? Quid non facerent, ut hoc viaticum pararent senectuti venturae, mentem sibi bene consciam, et famam nulla labe contaminatam? Quid autem illa senectute miserius, quae, quum respicit in tergum, magno cum horrore videt, quam speciosa sunt quae neglexit, quam foeda quae amplexa est? rursus, quum a fronte prospicit, cernit imminere diem supremum et ab hoc protinus aeterna gehennae supplicia. SP. Felicissimos arbitror, qui primam aetatem servarunt incontaminatam, et in pie-

tatis studio semper proficientes pervenerunt usque ad senectutis metam. HE. Proximus locus debetur iis, qui a iuvenili temulentia mature resipuerint. SP. Sed quid consilii das illi misero seni? HE. Nulli desperandum, quam diu spirat: iubebo ad Domini clementiam confugere. SP. Sed quo fuit vita longior, hoc magis accrevit scelerum cumulus, iam arenam exsuperans, quae est in littore maris. HE. Sed eas arenas longe superant misericordiae Domini. Arena tametsi non est homini numerabilis, finito tamen est numero: at Domini clementia nec modum nec finem novit. SP. Sed non est spatium brevi morituro. HE. Quo minus est spatii, hoc clamet ardentius. Apud Deum satis longum est, quod a terris ad coelum valeat pertingere. Penetrat autem et brevis precatio coelum, modo vehementi spiritus impetu eiaculetur. Evangelica peccatrix *) fertur per omnem vitam egisse poenitentiam; sed latro in ipsa morte quam paucis verbis impetravit a Christo paradisum! Si toto pectore clamaverit, *Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam* **); Dominus tollet saxum Tantaleum; dabit auditui illius gaudium et laetitiam; exultabunt de condonatis peccatis ossa per contritionem humiliata ***).

*) Intelligit mulierem illam, quae Iesum, in aedibus Pharisaei Simonis accumbentem, unxit. Historiam lege Luc. 7.

**) Secundum vulgatam versionem Psalm. 50. Hebr. 51.

***) Cf. Psalm. supra citat. versu 10.

CONFLICTUS THALIAE ET BARBARIEI.

PRAEFATIO.

Nemo putet latuisse poëtam, quantum comoedia tragoediaque discrepent; quid hanc, quid illam deceat. Haec enim gaudet gravitate: illa est levitatis amica. Nam quum ad scribendum animum applicuisset, quoniam nec personas comicas satis, nec rem tragicam satis esse perspexit, ipse pro suo digessit arbitrio: tantum haec cogitans auditor ut rideat. Aequis adeste animis: favete: aures arrigite: strepitum compescite.

ARGUMENTUM.

Thalia, sacris sororum comitata choris, Castaliam petit: Barbaries, aeque barbaris stipata cohortibus, occurrit. Fit contentio.

PRIMUS ACTUS.

THALIA, CALLIOPE, MELPOMENE.

TH. Dii boni, quid hoc monstri est, quod eminus surgere video? Contemplamini quaeso. CA. Papae! quanta corporis moles! prope est ut vertice sidera pulset; quid sit mehercle nescio. TH. Appropinquat. En nova commixtio. Viden'? Frons virginea; quod

vero sub pectore est, asino simillimum. CA. Ita est: sic Dii me ament. Sed ex fronte, videsne hera, quanta sese attollant cornua? TH. Ingentia. Praeterea colligisne et vicinas cornibus auriculas? CA. Colligo; asininas scilicet, albentes mobilesque: et iam magis magisque propinquare conspicio, quid paret nescia. Ah! Vereor ne sinistrum quid attulerit. TH. Avertat parens Iupiter. ME. Ego hanc (si recte audita recordor) belluam novi. TH. Obsecro. ME. Nihil est periculi. TH. At at, inimicam audio. Itane, quaeso? ME. Ita. Aemula haec est nostra unica atque saevissima. TH. Dii illam perdant. ME. Nunquam invidere nobis, nunquam lacerare desinit. Hanc in occiduis ferunt habitare plagis, ibi subiicere sibi omnia, ibi coli, amari, honorari; quid plura? denique ut deam supplicibus placari muneribus. TH. Audieram, ni fallor. Urbi cui praeest, quod est nomen? ME. Zwollis, si recte teneo. TH. Recte. Ipsius vero? ME. Barbariem dicunt. TH. Ipsa est: probe novi. Sed en, accelerat huc. Operiamur eam.

SECUNDUS ACTUS.

BARBARIES, THALIA.

BA. Illane est Thalia, comites mei, quam e vicino conspicio, quamque exstinctam iam pridem existimaram? Ipsa certe est: lauream cerno. Revixit. Audet insuper sese conspectibus impudenter nostris ingerere, nihil me verita. Adibo, quae sim ut sentiat factura. Dii te perdant, impudentissima. TH. Haud molle salutas. In te resiliat quam in me torques salutem, hera. BA. Nonne te pudet dudum victam, Thalia, rursum meis submittere oculis? TH. Rogas? Tu indigna quae me videas: ego dignior quam quae te videam belluam obscoenam. BA. Hem, misella, et contumelias insuper? Necdum quae sim nosti? cave me pro-

voces. TH. Bona verba quaeso. Surdo ista canis; nemo audit. Ego te timeo, scilicet monstrum informe spurcissimum. BA. Vide in quam has torseris calumnias. TH. Gratias habe iis qui tecum sunt. BA. His? TH. His solis. BA. His quid debeo? dic mihi. TH. Illorum te scilicet aestimatio, vel error potius, deam effecit, non tua generatio. BA. Quin possem tibi (si tempus sinat) meam demonstrare propaginem, divino semine derivatam. TH. Egregiam vero. Sed narra obsecro. Tempus enim patitur: et sol tibi stabit tam mira memoranti. BA. Tu parente gaudes Iove, duce triumphas Apolline; mihi pater erat, qui nec illi virtute, nec huic aut arcu aut cythara cesserit. Si quando canens ludere solebat ore, Orphei in morem, sylvas post se montesque trahebat; denique et cursu valens, Euro pernicior. TH. Millies haec audita sunt. Desine. BA. Quid? Tenes quem velim? TH. Statim, ubi coepisti; Chirona significas semivirum. BA. Potesne tacere, dum, quod coepi, expleam verbum? TH. Possum; tantum vera si dixeris. Sin componis, aurem non commodo. BA. Quid? mendacem dicis? TH. Minime; sed, si voles, nihil verius. BA. Te autem veridicam, ubi me Chirone dicis parente natam? TH. Testes adsunt. BA. Ubi quaeso? TH. Haec ingens, quae in calces pendet, cauda; haec hirsuta terga; hae circum tempora albicantes auriculae Chironis te prolem clamant omnia. Ille ex asella te miscuit: pulchrum, quo glorieris, genus, pulchra quae deam deceat forma. BA. Ut video, calumniis certas; de figura contendis. Ad virtutem veniamus. De hac contende, de fama, de gloria, de clientela. Quid de corpore? TH. Nihil; nisi quod huius deformitatem deformis animus comitari solet. Sed age, ad ipsa veniamus. BA. Id omnium primum accipe. Qui te colit, rarus est; me totus celebrat orbis. Tu ignota lates; ego iam in omnem mundi regionem nomen

extendi. Ubique sum celebris, ubique notissima. TH. Fateor. BA. Non faceres, si tibi, quod responderes, esset. TH. Imo, quod respondeam, habeo. Cacum nosti. BA. Cacum quis nesciat? TH. Quem narrat Virgilius. BA. Novi. TH. Credo equidem; famosus enim est. Haud secus, ac ille, tu quoque cognita es. Dein tu tibi laudi tribuis, quod totus comitetur orbis. Non recte sapis. Ego id vituperio do magis. Rarum est omne enim, quod carum est. Nihil arduum, quod vulgo ignobili commune est. Me qui colit, rarus sit licet, spectabilis tamen est et gravis. Te autem quod plebeia et rustica comitetur turba, quid obsecro pulchri est? BA. Nescis, insana. Longe alia res est. Neque enim quos plebeios invenio, plebeios relinquo; quin proveho magis, et erudio: honestos denique reddo et graves. TH. Ha, ha, he. Imo chartis gravatos, non arte; neque tam literis honestos, quam libris onustos. BA. Hem. Misera, an ego meos non graves reddere potis sum aeque ac tu tuos? TH. Admodum tui similes. Nam quum barbara sis, barbaros efficis. Quid aliud posses? BA. Nunc verum experior, quod iam olim de te audivi, garrulam esse et loquacem. Desine, insana. Nihil omnium nosti. Nam id certum habeo: si vel mediam scires partem, non tanta obstreperes impudentia. In meo, quod Zwollis est, gymnasio, quae sit gloria, quis rigor, quis vigor, si tibi memorare incipiam, continuo rumperis invidia. TH. Nimirum et postes columnasque tuo rumpas grandiloquio. Verum incipe. Rumpe si potes. BA. Longum est. TH. Fac breve, ut nosti. BA. Summam complector. Ad illud itaque, quod paulo ante memoravi, gymnasium nobilissimum, ex omnibus mundi latissimi regionibus quanto confluant agmine, nemo tibi facile explicuerit. TH. Hui! stupendum, asinum illum Zwollorum (gymnasii campa-

nam loquor) tam sonora voce rudere, cunctosque turmatim allicere. BA. Inepta. Abstine conviciis, et audi. TH. Audio. BA. Illic confestim instituuntur, erudiuntur. TH. Mirum in modum. BA. Optimis glossulis, vocabulariis, argumentis, notabilibus innumeris. TH. Quam rectissime. BA. Quid nares contrahis? Imo eo perduco, ut nihil nesciant. TH. Novum. BA. Crescunt illis interea cum corpore tempora, ut exacte docti iam praesint aliis. Tum tales remitto, ut beati vivant, beati moriantur. TH. Ha, ha, he. Parum abfuit, quin cachinno rumperer; tam iis invideo scilicet. BA. Quid rides fatua? an ego risu digna fari videor? TH. Ego ista tibi rectius memorare potero. BA. Tun'? TH. Ego. Si placet, nunc audies. BA. Incipe. TH. Quin ita se res habet. Confluunt ad te innumeri, fateor. Qui, si quid recte in scholis prius didicerant, id continuo dediscant necessum est. Deinde his (quae plurima enumerasti) dispendiis non tam imbuuntur, quam obruuntur, tandem ut sciant nihil. Imo eo perducis, ut et se ipsos nesciant. Crescunt interea circum tempora cornua, sibique videntur scioli, ac qui praesint magis quam subsint idonei. Tum tales remittis, ut beati vivant, beati moriantur. BA. Tu, ut video, linguam a probris non cohibes. At cave mihi bilem moveas. Si non parcis huiusmodi in me dicta iaculari, ego ea in te retorquebo: sunt et mihi quas referam contumelias. TH. Et soles quidem. BA. Tales, inquam, remitto (si nescis, miserrima) qui vatibus tuis, ne carminibus quidem (quibus apprime triumphas) cesserint. TH. Numero fateor. Nos vero non tam versuum cumulum, quam virtutem, spectamus. Tibi contra, quot sint, non quales, curae est. Paginas numeras, barbarismos dissimulas. Tantum ex omni sibi consonent parte, id unum quaeritur: virtus negligitur. BA. De virtute garris, insana? Ego

virtute nil tam inane puto, quam tua poemata. Quid enim aliud quam fucata sunt mendacia, fabulis plena anilibus? TH. Satis laudas. BA. Egone tam ridicula? TH. Laudas nescia. BA. Tam mendosa? Quin ludo potius, quam laudo. TH. Laudas invita. BA. Qui sic? TH. Dum laceras invida. Malis enim displicere, laudari est. BA. Magna vero, quibus invideat quisquam, laborata mendacia. Luce clarius tuam manifestas inscitiam. Nescis infelix, quam probes iis stultiloquiis poetarum industriam; qui indignum censentes porcis, coeno et luto amicis, rosas obiici, ita veritatem ipsam peregrina fabularum specie et quodam verborum aenigmate obtexerunt dissimularuntque, ut omnibus quidem legere liceat, intelligere autem non ita. Legunt, et tam abeunt nescii, quasi viderint nunquam. Legit peritus, et ipsas verborum penetrat imagines, (diaphanum enim sunt) deprehenditque latere ingentem sanissimae veritatis thesaurum, quem illi praeterierant. BA. Euge, euge, quam lepidum facinus, veris falsa miscere! confictis veritatem fabellis corrumpere! Hoccine est, quod tanta laude praedicas? TH. Vis tibi ad haec paucis respondeam? Mihi responde prior. Quid, obsecro, pulchrius duxeris, gemmasne e stercore legere, an auro intextas mirari? BA. Postremum praestantius. TH. Respondes tibi. Ita est. Tu, si quid in poemate veritatis est, ita sermonis offuscas ineptiis, ut sordeat potius, quam splendeat. Nos ex adverso verborum elegantia non (quomodo tu calumniaris) veritatem corrumpimus, sed quasi gemmam, auro intextam, venustamus. Speciem non tollimus, sed augemus; non ut lateat, sed pulchrior eluceat, efficimus. Denique et hoc agimus, ut, quae suapte natura utilis est veritas, fiat et industria gratior. Haec tui quum nesciant, lacerant, mordent, invident. Si saperent, quanto me laudarent sublimius! — Elinguem red-

didi. Rumpam silentium hoc. BA. Id ego rectius de tuis dixerim. TH. Rupi. BA. Qui quum nostra nesciant poemata, nihil aliud norunt, quam ridere et illudere. TH. Talia sunt, quae nec scita scium, nec inscium reddant nescita. BA. Nihil verbis opus est; ipsa res probet. TH. Res scilicet. Audire velim. BA. Hos dico, quos ea scita celeberrimos reddidere. TH. Estne quisquam? BA. Innumerabiles. TH. Hui! rectissime; quasi vero numerare eos nemo queat. Quod enim aut unum est, aut nihil, nemo numeret. Verumtamen vel numerare incipias, si enumerare non sufficias. BA. Praecipuum omnium *Floristam*, qui a floribus sortitus est nomen. TH. Sed non bene olentibus. BA. Deinde *Papiam*. TH. Doctissimum; et quem primum diceres. BA. Deinde *Huguitonem*. TH. Eximium. BA. Deinde *Michaelem Modistam*. TH. Praeclarum. BA. Deinde *Iacobum Glosarium*. TH. Mirabilem. BA. Et quem omnibus merito praetulerim *Ioannem de Garlandia*, qui tanta verborum elegantia, tanta sententiarum pollet maiestate, ut pauci admodum sint, qui eum capiant. TH. Imo nulli, nisi forte barbari sint et ipsi: quis enim illum facile capiat, qui ne se ipse quidem intelligat satis. BA. Infinita est haec contentio: garrulitate vincis; sed ego non in ea consistere palmam puto. Si placet experiri, quid utraque possit, mecum vicissim contende versiculis. Ne trepida, ne cesseris: ego parata maneo. Quae nostrum vicerit, tum patebit. TH. Perplacet. Age experiamur. Sed tu prior incipe, vates. BA Haec sunt, quae saepe praesentibus viris eruditissimis cantare solebam, non sine omnium admiratione. TH. Credo. Sed incipe tandem. BA.

Zwollenses tales, quod eorum Theutonicales
Nomen per partes ubicunque probantur et artes,
Et quasi per mundum totum sunt nota rotundum.
Zwollensique solo proferre latinica solo
Discunt Clericuli nimium bene verba novelli.

En ii versiculi, in poematibus quam sim diserta, declarant. TH. Ha, ha, he. Tot barbarismos numero, quot voces. Patria certe haec vox est, Chironis videlicet. Quam digesta poemata! non differam iis laudes referre suas.

Tale sonant insulsa mihi tua carmina, vates,
Quale sonat sylvis vox irrudentis onagri;
Quale boat torvus pecora inter agrestia taurus,
Qualeque testiculis gallus genitalibus orbus
Concinit. Haud vocem humanam, sed dico ferinam.
Hanc celebres laudate viri, et doctissime Florum
Auctor, ades; gratos in serta nitentia flores
Colligito, meritaeque coronam nectito Divae.
Urticae viridi graveolentem iunge cicutam.
Talia nam tali debentur praemia vati.
Annue, Barbaries, tuque hanc sine cornua circum
Inter candidulas laurum tibi nectier aures.

BA. Iam mihi nauseat animus, nec audire ineptias istas volo: cesso hinc, Zwollis quid mei agant, invisere. TH. Perge ocius, et vise indocta indoctos. Perquam gratus erit illis tuus adventus. Frustra, ut video, tecum mihi sermo est. Tu mutaberis nunquam. Recte Virgilianum illud de te dixerim:

Non illam nostri possunt mutare labores.

ME. Ab exordio huius altercationis, dum monstrum hoc aspicimus, grandi interim omnes fastidio laboramus. TH. Credo equidem. CA. Abeamus, hera, et hanc linquentes bestiam, aprica Parnassi iuga petamus, fontemque Heliconium. TH. Faciamus.

CORONIS APOLOGETICA
PRO COLLOQUIIS ERASMI
COLLECTA A PETRO SCRIVERIO.

De Sycophantiis et imposturis cuiusdam Dominicani, qui in Gallia Colloquia Erasmi, a se ridicule interpolata, edi curaverat,

ERASMI ADMONITIUNCULA.

Prodierat Colloquiorum libellus, partim e confabulationibus domesticis, partim e schedis meis consarcinatus; sed admixtis naeniis quibusdam, non tantum ineptis, verum etiam male Latinis, planeque soloecis: et hoc nugamentum miro applausu exceptum est, ut in his rebus quoque ludit fortuna. Coactus sum igitur hisce naeniis manum admoliri. Tandem adhibita paulo maiore cura, non pauca adiecimus, ut esset iusta libelli magnitudo, iamque vel hoc honore dignus videri posset, ut Ioanni Erasmio, Ioannis Frobenii filio, puero tum sex annos nato, sed indole incredibili, dicaretur. Id factum est anno 1522. Quanquam huius operis ea natura est, ut, quoties visum fuerit, recipiat accessionem. Itaque in gratiam studiosorum et Ioannis Frobenii frequenter iam auctarium adiecimus; sed ita temperatis argumentis, ut, praeter lectionis voluptatem ac sermonis expoliendi fructum, inesset, quod ad mores quoque formandos conduceret. Porro, donec praeter meras ineptias nihil haberet ille libellus, miro omnium favore legebatur. Ubi accesserat uberior utilitas, non

potuit effugere τῶν συκοφαντῶν δήγματα. Theologus quidam Lovaniensis, mire lippiens oculis, sed multo magis ingenio, vidit illic quatuor locos haereticos. Accidit et aliud quiddam huic operi memorabile. Excusum est nuper Lutetiae, correctis, hoc est depravatis, aliquot locis, quae videbantur attingere monachos, vota, peregrinationes, indulgentias, aliaque huius generis, quae si plurimum valerent apud populum, uberior esset istis quaestus. Verum hoc fecit adeo stulte, adeo indocte, ut scurram quempiam e trivio fuisse iures; quum auctor tam insulsae fabulae feratur theologus quidam ordinis Dominicani, natione Saxo. Quorsum attinet addere nomen et cognomen, quod nec ipse cupit supprimi? Nescit tale portentum pudescere; citius laudem etiam petat ex scelere. Addidit impostor novam praefationem meo nomine, in qua fecit tres viros in uno puero instituendo sudantes; Capitonem, qui tradidit literas Hebraicas: Beatum, qui Graecas: me, qui Latinas. Horum utroque facit me tum literatura, tum pietate inferiorem; significans, in colloquiis inspersa quaedam, quae Lutheri resipiant dogmata. Atque hic scio quosdam sublaturos cachinnum, quum legent Capitonem ab isto, qui sic odit Lutherum, optimi doctissimique viri elogio praedicatum. Haec atque huiusmodi multa me loquentem facit, huius audaciae exemplo sumpto ex epistola Hieronymi, qui queritur aemulos suos ipsius nomine confictam epistolam sparsisse apud Afros in conventu episcoporum, in qua fateretur, se, deceptum a Iudaeis quibusdam, falso vertisse vetus testamentum ex Hebraeis. Et omnino persuasissent, eam epistolam esse Hieronymi, si stilum Hieronymi aliqua ex parte potuissent assequi. Hoc facinus quum Hieronymus referat velut extremae deploratae que malitiae, tamen unum hoc arrisit isti Phormioni, quod est quovis libello famoso sceleratius. Sed

defuit malitiosae voluntati facultas perficiendi, quod destinarat: stilum Erasmi, quamvis incultum, assequi non potuit: sic enim claudit florulentam suam praefationem: *Ita monuit aetas, ita iussit pietas, ut, dum vivere datur praegravi senecta, scripta mea repurgem, ne functos manes tristibus transscribant sequaces inferiis.* Quum talis sit totus hominis sermo, tamen non veritus est suos flosculos nostris coronis intexere; aut insanissime sibi placens, aut pessime sentiens de iudiciis theologorum; nam his ista cudit; quos omnes tam stupidos esse putat, ut non statim deprehensuri sint infeliciter assutos huius pannos. Tam abiecte ubique adulatur Galliae, Lutetiae, Theologis, Sorbonae, Collegiis, ut nemo mendicus possit abiectius. Itaque si quid parum magnifice dictum videtur in Gallos, transfert in Britannos; si quid in Lutetiam, vertit in Londinum. Addidit quaedam odiosa, velut a me dicta, quo mihi conflet invidiam apud eos, quibus dolet me esse carum. Quid multis? passim suo commodo resecat, addit, mutat, veluti sus oblita coeno volutans sese in horto alieno, nihilque non conspurcans, perturbans, evellens; nec interim sentit perire captatam a nobis argutiam. Etenim quum illic cuidam dicenti, *ex Hollando versus es in Gallum,* respondetur: *Quid? an capus eram, quum hinc abirem?* ille mutavit, *ex Hollando versus es in Britannum. Quid an Saxo eram, quum hinc abirem?* Rursum, quum idem dixisset, *Vestis indicat te mutatum ex Batavo in Gallum;* ille ex Gallo facit *Britannum:* quumque ille respondisset, *hanc metamorphosin malim, quam in gallinam*, alludens ad *Gallum;* ille mutavit *gallinam* in *Bohemum.* Mox, quum iocatur *se Latinum sermonem sonare Gallice*, ille pro *Gallice* vertit *Britannice;* et tamen reliquit quod sequitur, *Nunquam igitur bona carmina facies, quia periit tibi syllabarum quantitas,* quod in Britannos non con-

gruit. Item, quum illic dicatur, *Quid accidit Gallis, ut bellum suscipiant cum Aquila?* ille sic corrumpit iocum, *Quid accidit pardis, ut bellum suscipiant cum liliis?* quasi lilia soleant prodire in bellum. Interdum non sentit, ea, quae sequuntur, cum his, quae mutavit, non cohaerere. Velut hoc ipso in loco. Ego scripseram, *Estne Lutetia immunis a pestilentia?* ille mutat, *Estne Londinum immunis a pestilentia?* Rursus alio loco, quod a quodam dicitur, *Quid trepidamus hunc gallum lacerare?* ille *gallum* vertit in *leporem;* nec tamen mutavit quod sequitur, *utrum mavis de ala, an de poplitibus.* Porro quum Dominicalibus adeo temere faveat, ut voluerit apud illos sedere commissarios; tamen Scotum atrociter attactum aequo fert animo. Nec enim mutavit, quod illic dicit quidam, *citius patiar perire totum Scotum, quam libros unius Ciceronis.* Verum ut haec stultitiae plena sunt, ita insunt permulta quae parem habent stultitiae iunctam malitiam. Quidam illic irridet sodalem, qui quum esset perditae vitae, tamen fideret bullis indulgentiariis; hic corrector facit illum fatentem, se cum Luthero suo sentire, indulgentias pontificias nihil valere, ac mox fingit eundem resipiscentem profiteri erroris sui poenitentiam. Atque haec videri vult a me correcta. O miros fidei Atlantes! Hoc perinde, ac si quis offis sanguine imbutis vulnus mentiatur in humano corpore, ac mox idem, sublatis quae admoverat, vulneri medeatur. Dicit illic puer quispiam, *confessionem, quae fit Deo, praecipuam esse;* ille correxit, asseverans *confessionem, quae fit sacerdoti, praecipuam esse:* ita prospexit periclitanti confessioni. Unum hoc exempli caussa retuli, quum in huius generis sycophantiis creber sit. Atque haec respondent palinodiae, quam ille sub meo nomine pollicetur in falsaria praefatione, quasi cuiusquam sit, canere palinodiam erroris alieni: aut quasi, quic-

quid illic sub quacunque persona dicitur, meum sit dogma. Nihil enim me movet, quod hominem nondum sexagenarium facit praegravi senecta. Olim capitale erat edere quicquam alieno nomine; nunc tales sycophantias in vulgus spargere, ficto ipsius nomine qui traducitur, ludus est theologorum: nam vult theologus videri, quum res illum clamitet ne pilum quidem tenere rei theologicae. Nec dubito, quin furcifer ille mendaciis suis imposuerit famelico typographo: non enim arbitror quemquam esse tam insanum, qui sciens tam indoctas naenias velit excudere. Deploratam hominis audaciam mirari desii, posteaquam intellexi, illum esse pullum e nido Bernensi quondam elapsum, plane *ἐκ κακίστου κόρακος κάκιστον ᾠόν*. Illud demiror, si verum est quod adfertur, apud Parisios esse theologos, qui sibi plaudant, quod tandem nacti sunt hominem, qui eloquentiae suae fulmine disiiciat universam Lutheri factionem, et ecclesiam pristinae restituat tranquillitati. Nam scripsit et adversus Lutherum, ut audio. Et postea theologi queruntur, se a nobis traduci, qui studia ipsorum tantis vigiliis adiuvamus; quum ipsi volentes amplectantur talia monstra, quae plus dedecoris adferunt ordini theologorum atque etiam monachorum, quam quivis quamlibet maledicus hostis posset. Qui tale facinus audet, idem non dubitabit incendium aut veneficium admittere. Atque haec excuduntur Lutetiae, ubi nefas est vel evangelium excudi, nisi theologorum censura comprobatum. Hoc colloquiorum opus postremum exiit auctum coronide, anno 1524. mense Septembri.

ERASMUS ROTERODAMUS
THEOLOGIS LOVANIENSIBUS
FRATRIBUS IN DOMINO CHARISSIMIS
S. D.

Res ad me delata est, non solum rumore, sed ex amicorum haud futilium literis, et illa nominatim exprimentium, quibus verbis, quo loco, apud quos mihi intentata sit calumnia per illum perpetuo sui similem; cuius etiam mores ac priora gesta faciunt, ut, quod alioqui probabile futurum erat, pro comperto possit haberi. Proinde non arbitratus sum mihi dissimulandum esse: praesertim apud Vos, quorum partes erant, tam effrenem hominis petulantiam, si non mea caussa, certe ordinis vestri gratia coërcere.

Iactat ac vociferatur, in libello colloquiorum quatuor esse loca plus quam haeretica: *de esu carnium*, *et ieiunio: de indulgentiis*, ac *de votis.* Hoc quum ille fortiter et impotenter asseveret, tamen secus habere comperiet, quisquis libellum legerit integre. Quod si cui non vacat eiusmodi nugas legere, rem paucis aperiam. Id vero priusquam aggrediar, tria quaedam praefari visum est.

Primum hac in re non posse mihi obiici contemptum edicti Caesarei, quod audio publicatum 6. Maii, anno 1522, quum hic libellus multo ante fuerit excusus, idque Basileae, ubi tamen nullum adhuc Caesaris edictum vel publice vel privatim fuit exhibitum.

Deinde, quod in eo libello non trado dogmata fidei, sed formulas loquendi Latine: tametsi quaedam admixta sunt obiter, quae faciunt ad bonos mores. Quodsi grammaticus praescripto themate Germanico Gallicove, si doceret pueros hunc sensum La

tine reddere: *Utinam nihil edant praeter allia, qui nobis hos dies pisculentos invexerunt;* aut hoc: *Utinam inedia pereant, qui liberos homines adigunt ad ieiunandi necessitatem;* aut hoc: *Digni sunt ut fumo pereant, qui nobis dispensationum ac indulgentiarum fumos tam care vendunt;* aut hoc: *Utinam vere castrentur, qui nolentes arcent a matrimonio:* quaeso, num is caussam dicere cogeretur, qui sententiam, licet improbam, doceret verbis bene Latinis efferre? Neminem arbitror esse tam iniquum, qui hoc censeat aequum.

Tertio, cum primis illud videndum erat, qualis sit persona, cui sermonem in dialogo tribuo. Non enim illic facio theologum concionantem, sed bellos homunculos inter se nugantes. Quod si quis tam iniquus sit, ut nolit mihi suffragari personae qualitatem, is eadem opera debet imputare, quod illic Augustinus (opinor) quidam contemnit honestum Stoicorum, et praefert sectam Epicureorum, qui summam boni posuerunt in voluptate. Idem imputet, quod illic miles quidam inter multa, quae sane militariter loquitur, ait se velle quaerere sacerdotem confessurus, cui quam minimum sit bonae mentis. Idem imputaret opinor, si in dialogo tribuerem Ario sermonem ab ecclesiastico dogmate dissonantem. Haec si mihi absurde imputarentur; cur in ceteris non debet respici personae qualitas? Nisi forte, si Turcam loquentem facerem, mihi censeant imputandum, quidquid ille diceret.

Haec praefatus in genere, de locis ab isto taxatis pauca dicam. In primo loco puer quidam, sedecim annos natus, ait, se confiteri peccata duntaxat certo capitalia, aut vehementer suspecta: quum Lutherani, sicut audio, doceant non esse necesse confiteri omnia crimina capitalia. Proinde res ipsa declarat, hunc pueri sermonem multum dissonare a dogmate, quod

vos damnatis. Mox puer idem, rogatus, an ipsi sufficiat confiteri Christo, respondet, satis futurum animo suo, si idem visum fuisset ecclesiae proceribus. Ex hoc ratiocinatur, non per artem dialecticam, sed per malitiam sycophanticam: me videlicet auctorem esse, hanc confessionem, qua nunc utimur, non esse institutam a Christo, sed ab ecclesiae praesulibus. Ista collectio posset videri probabilis, si Christus non esset unus e primatibus ecclesiae, quum iuxta Petri dictum sit princeps pastorum, ac iuxta vocem evangelicam, pastor bonus. Ergo qui proceres ecclesiae dicit, non excludit Christum, sed complectitur et illum cum apostolis et apostolorum successoribus, quemadmodum qui praecipua corporis membra nominat, non excludit caput. Quod si cui videbitur haec responsio non carere stropha, age, demus, puerum illum sensisse de puris hominibus, ecclesiae proceribus: an puero non est satis quod in confitendo sequitur auctoritatem illorum, etiamsi non habeat certum, an pontifices potuerint hoc instituere de suo, an tradiderint nobis ex institutione Christi? quum illi sit animus, parere, quocunque modo tradiderint. Ne mihi quidem ipsi satis adhuc plene constat, quod ecclesia definierit, hanc confessionem, ut nunc fit, esse ex institutione Christi. Sunt enim permulta argumenta, mihi quidem insolubilia, quae suadent contrarium. Et tamen hunc animi mei sensum ubique submitto iudicio ecclesiae, libenter sequuturus, simul atque certum vigilans claram illius vocem audiero. Iam, si maxime hoc expressisset bulla Leonis, et aliquis vel nesciret, vel non meminisset, sufficeret interim (opinor) hac in re obsequi auctoritati ecclesiae, cum animo parendi, si et illud constaret. Neque vero recte colligi potest, *Haec confessio est ex institutione hominum, ergo non habet auctorem Chri-*

stum. Apostoli instituebant ecclesiarum disciplinam, haud dubie, quin ex institutione Christi: instituebant baptismum, instituebant episcopos, sed auctoritate Christi. Et tamen negari non potest, multa huius confessionis pendere ex constitutione pontificum: videlicet, quod confitemur semel in anno, quod ad pascha, quod huic aut huic sacerdoti; quod nos quivis sacerdos absolvit a quibuslibet admissis. Ex his arbitror liquere, quam sit manifesta calumnia, quod ad *confessionem* attinet.

Porro non fit illic mentio de *ieiunio*, ad quod nos hortatur evangelium et apostolicae litterae, sed *de delectu ciborum*, quem palam contemnit in evangelio Christus, nec raro damnant Paulinae litterae: praesertim Iudaicum et superstitiosum. Dicet aliquis: hoc est accusare pontificem Romanum, qui hoc praecipiat, quod damnat apostolus. Quid doceat evangelium, in propatulo est. Pontifex ipse declaret, quo animo iubeat, quod non exigit evangelium. Quanquam nullus illic dicit, quod nescio an doceat Lutherus, constitutiones pontificum non reddere nos obnoxios crimini, nisi contemptus accesserit. Imo qui loquitur illic, concedit pontificem posse constituere: tantum quaerit, an hic fuerit animus pontificis, obligare ex aequo omnes ad carnium abstinentiam; sic, ut qui comederit, obnoxius sit Gehennae, etiamsi non accedat perversus contemptus. Et qui hoc dicit in colloquiis, addit, se non aliter odisse pisces, quam anguem. Sunt autem quidam sic affecti, ut piscis sit illis venenum, quemadmodum inveniuntur, qui similiter abhorreant a vino. Qui sic affectus est erga pisces, si prohibeatur vesci carnibus et lactariis, nonne dure tractabitur? An hunc quisquam homo velit obnoxium fieri poenae Gehennae, si pro corpusculi necessitate vescatur carnibus? Si quaevis constitutio pontificum et episcoporum obligat ad poenam

Gehennae, dura nimirum est conditio Christianorum. Si quaedam obligant, quaedam non obligant, nemo melius declarabit animum suum, quam ipse pontifex. Atque id sane declaratum esse, faceret ad tranquillitatem conscientiarum. Quid si pontifex aliquis statueret, ut sacerdotes incederent cincti: an probabile erit eum hoc animo statuisse, ut si quis ob dolorem renum deponeret cingulum, redderetur obnoxius Gehennae? non opinor. Divus Gregorius constituerat, ut, si quis noctu cognovisset uxorem, abstineret postridie ab ingressu templi: hic, si quis dissimulato coitu, templum fuisset ingressus, non ob aliud, nisi ut audiret evangelicam concionem, an is obnoxius fieret Gehennae? Non arbitror, virum sanctissimum fuisse tam immitem. Si quis cum aegrotante uxore vesceretur carnibus, quod aliter ad edendum non posset provocari, et valetudo posceret cibum, num pontifex vellet illum ob id factum esse obnoxium Gehennae? Hoc tantum ibi quaeritur, nec quicquam asseveratur. Et certe ante Caesaris edictum hisce de rebus licebat quaerere.

Iam vero nec illic, nec alibi simpliciter damno pontificum *indulgentias*, quanquam hactenus plus satis indultum est illis. Tantum quidam ridet congerronem suum, qui quum alias esset nugacissimus nugator, (nam talis fingitur) tamen praesidio bullae credebat se perventurum in coelum. Hoc adeo non arbitror haereticum esse, ut existimem nihil esse sanctius, quam admonere populum, ne bullis confidant, nisi studeant mutare vitam, et pravos affectus corrigant.

Sed ridentur illic *vota*. Imo ridentur et admonentur isti, quorum plurima turba est, qui domi relictis liberis et uxore, voto temere inter pocula concepto, cum aliquot combibonibus Romam, Compostellam, aut Hierosolymam procurrunt. Quanquam

ut nunc sunt mores, arbitror sanctius, in totum homines a talibus votis dehortari, quam adhortari.

Hae videlicet sunt execrabiles haereses, quas ille Lynceus vidit in libello puerili. Mirum autem, cur non excutiat et Catunculum meum et Mimos Publianos. Quis non intelligit, ista proficisci a privato quodam odio? Quanquam a me quidem in nulla re laesus est; nisi quod favi bonis litteris, quas ille plus quam capitaliter odit, nec scit quam ob rem. Et interim gloriatur, sibi quoque telum esse, quo se ulciscatur. Si quis illum in convivio dixerit Coroebum aut ebrium, ille vicissim in concione clamabit eum haereticum, aut falsarium, aut schismaticum. Credo, si coqua in coena poneret carnes adustas, postridie in concione clamaret, illam de haeresi suspectam. Nec pudescit, aut resipiscit, toties ipsa re deprehensus in manifesto mendacio.

Primum, quam stulta, quam insana blateravit in novum testamentum a me recognitum! Deinde quid insanius illa voce, quam iecit in Iacobum Fabrum *) et me, quum ipsa res loqueretur, illum non intelligere, quid mihi cum Fabro conveniret, aut quid esset in controversia? Quid impudentius, quam quod in publica lectione falsi crimen et haeresim impegit, quod iuxta Graecos verterim: *Omnes quidem non resurgemus, sed omnes immutabimur?* Quid furiosius, quam quod Mechliniae in publica concione monuit populum, ut caveret ab haeresi Lutheri et Erasmi? Quid enim nunc commemorem, quas voces evomat verius quam eloquatur in lautis conviviis, quoties e poculis accrescit zelus domus Dei?

*) Stapulensem, qui obiit 1547. anno aetatis 101, quum Margareta, Francisci I. regis Galliae soror, pransum ad eum venisset, quam haeredem instituit, negotium distribuendi bona inter pauperes commendando. Scripsit Commentarios in quatuor Evangelia et vulgatam epistolarum Pauli versionem

Nuper apud Hollandos dixit, me apud theologos Lovanienses haberi pro falsario: (scripsit ad me, qui praesens audivit.) Rogatus, quam ob rem: Quare, inquit, toties castigat novum testamentum? O stolidam linguam! Hieronymus toties castigavit psalterium, an ideo falsarius est? Denique si falsarius est, qui vel imprudens, vel ob inscitiam vertit aliquid secus quam oportet, falsarius fuit hic, cuius hodie translatione utitur ecclesia. Quantum autem proficit istiusmodi moribus? Omnes rident ut Morychum *), horrent ut cerritum, fugitant ut morosum et intractabilem. Nec possunt non bene sentire de eo, de quo ille tam odiose praedicat. Et quum omnibus displiceat, uni sibi displicere non potest.

Hoc scilicet habet edictum Caesaris, ut furiosa linguae petulantia, in quemcunque vellet, debaccharetur. Sic sustinet negotium orthodoxae fidei vir sapiens et gravis. Non est iste zelus dei, laedere innoxios, sed furor est diaboli. Semel collaudatus est Iudaicus zelus Phinees, sed ita ut exemplum non transeat ad Christianos. Et tamen ille palam impias occidit. Isti, quidquid odit, Lutheranum est et haereticum. Sic opinor tenue zythum, vapidum vinum, et ius insipidum, isti Lutheranum vocabitur: et lingua Graeca, quam unice odit, opinor ob id, quod hanc apostoli tanto honore dignati sint, ut non alia scripserint, Lutherana vocabitur. Poetica (nam et hanc odit, magis amans potaticam,) erit Lutherica.

Clamat, per nos minui suam auctoritatem, seque meis scriptis ludicrum fieri: imo ipse sese propinat doctis et cordatis omnibus deridendum: nec ullum facit finem. Ego calumniam a me depello. Quod si docti bonique male sentiunt de eo, qui im-

*) Bacchum, cuius faciem vindemiae tempore musto et recentibus ficis oblinere consueverunt.

merenti calumniam intendit, utri par est imputare, iure depellenti, quod agnoscere non debet, an per iniuriam intendenti? Si quis affirmans asinis esse alas in Brabantia, rideretur: nonne ipse faciat ridiculum? Clamat totum Lutherum esse in libris meis, omnia undique scatere haereticis erroribus. Ceterum ubi, qui mea legunt, nihil tale reperiunt, etiamsi dialecticam nesciant, tamen facile colligunt quod consequitur. Habet auctoritatem a Caesare: rem igitur gerat ex animo Caesaris, qui nocentes sanari mavult quam puniri: certe innoxios laedi non vult. Concredidit hoc muneris ignoto: ubi rescierit qualis sit homo, dubium non est, quin, quod credidit, sit repetiturus. Nec Caesaris mitissimi, nec pontificis integerrimi mens est, ut, qui suis vigiliis et ornare student et iuvare rempublicam, dedantur odiis talium: etiamsi quid humani lapsus esset. Tantum abest, ut bonos et integros velint alienari, et in diversam partem protrudi.

Haec magis ad Vos pertinent, quam ad me. Nam huius mores multum dedecoris conciliant ordini vestro, dum vulgus ex hoc uno vos omnes aestimat: iniuria quidem, fateor; sed sic sunt hominum mores; neque paucos a theologiae studio alienat istius asperitas. Scio totum hominem vobis displicere, praeter duos aut tres combibones, et unum veteratorem, qui stultitia hominis ad suas cupiditates abutitur. Sed ita demum intelligerent omnes, eum vobis non probari, si posteaquam coerceri non potest, eieceritis e vestro contubernio. Difficillimum quidem istud erit, sat scio. Nam aegre tales avelluntur a nidore conviviorum, solemnium, opiparorum et gratuitorum. Sed tamen hoc pertinet ad honorem ordinis vestri: cui merito faveo. Bene valete.

(Scripta anno, ut videtur, 1531.*)*

EX EPISTOLA ERASMI
AD
IOANNEM OECOLAMPADIUM.
Anno 1529. *Id. Iul.*

Hodie mihi narravit Hieronymus Frobenius, esse, qui nescio quid sinistri suspicentur de animo in te meo, quasi te scriptis meis perstrinxerim; deinde, quasi nuper deflexerim ab itinere, ne te salutarem. Scito, utrumque esse vanissimum somnium. Nullam litteram scripsi, qua te perstrictum volui, aut quam scribens de te cogitavi. Quum excuderetur colloquium *Cyclops*, quidam ex operis Frobenianis suspicati sunt, quod dicitur de *ove in capite*, *vulpe in pectore*, deque *longo naso*, ad te pertinere; quum constet, hoc lusum in *Nicolaum Cannium* famulum meum, qui ambiebat in colloquiis celebrari. Is talem gestat pileum, et nasum habet longum, et colore est fusco, capillitio nigro. Te simili uti pileo, nunquam audieram, nisi hac occasione. Non sum tam ineptus, ut talibus nugis utar in viros eruditos. Ambiebat et *Polyphemus* celebrari, qui circumferebat codicem evangelicum belle ornatum, quum ipsius vita nihil esset inquinatius. Sic res habet de scriptis. Iam ea via soleo fere semper adire hortum Frobenii, quum coelum est commodius, quod altera sit angustior, et foeteat. Itaque si nullus adfuisset, illac tamen eram iturus. Nec te tum novi adversum *), sed famulus admonuit. Itaque reflexissem iter ad te, nisi plures adfuissent mihi ignoti, quorum coetum turbare nolui. Idque tum dixi famulo. Sic habet de suspicione, etc. — *Adde eiusdem epistolam* Bilibaldo suo *inscriptam eodem tempore, editionis Scriverianae pag.* 212.

*) i. e. nescivi tum, te mihi obviam venire illa via.

EX ERASMI EPISTOLA
AD
IOANNEM CHOLERUM
PRAEPOSITUM CURIENSEM
Anno 1532. 5 *Octobris.*

Lambertus Campester, qui olim Lutetiae edidit colloquia mea velut a me emendata, persuaso typographo rem esse vendibilem, et sub nomine meo praefatus, et admixtis per totum opus miris emblematibus, quibus me ipsum accusabam, omnia plena scurrilis cuiusdam stoliditatis: quo peracto fugit Lugdunum; et, simulans se summum Erasmi amicum, reperit patronum; cui mox suffuratus trecentos coronatos fugit, et in fuga deprehensus est inter aliquot puellas, suffigendus in crucem, nisi sacra cuculla Dominici servasset eum: is, inquam, multis aliis flagitiis ac sceleribus designatis, tandem in civitate quadam Germaniae, Zorst *) opinor dicitur, ditionis Iuliacensis, excussa cuculla docet evangelium, hoc est, meras seditiones. Dux petiit, ut hominem eiicerent. Responderunt, se non posse carere suo ecclesiasta. Et ista pestis serpit indies.

Anno 1536. 10 *Kal. Maias.*

Atqui non omnia in hoc scribuntur, ut evulgentur. Lusimus quaedam adolescentes, styli exercendi gratia: quaedam aliis dictavimus sic inambulantes, nihil minus cogitantes quam de evulgando: nonnulla scripsimus discipulis tardis. Huius generis erant colloquia, quae Helenius quidam, haud scio unde nactus, nam apud me nullum unquam fuit exemplar, care vendidit Ioanni **Frobenio**, simulans

*) Ignoratur, quod fuerit illud oppidum, nisi legendum Zonst, qui vicus est ad Rhenum, quinque milliariis distans Colonia Agr.

alios esse typographos, qui empta cuperent. Haec emendi orexis.

Erasmus in epistola scripta Basileae, anno 1536. 17 *Maii.*

Demiror, Dolae *) tantum posse duos Franciscanos. Colloquia et venduntur et excuduntur Lutetiae, et Dolae exulant. Qui dicunt, in illis aliquid esse haereticum, sive docti sive indocti, mentiuntur. Id liquido perspiciet, qui legerit meas declarationes.

DES. ERASMUS
ROTERODAMUS
DE
UTILITATE COLLOQUIORUM
AD LECTOREM.

Adeo nunc in omnes et in omnia per universum orbem grassatur comitata Furiis ἡ διαβολὴ, ut tutum non sit ullum emittere librum, nisi satellitio munitum. Quanquam quid satis esse tutum possit adversus sycophantae morsum, qui, velut aspis ad vocem incantantis, ita ad omnem purgationem quamvis iustissimam obturat aures? Prima pars huius operis, quae mea fuit et non mea, temeritate cuiusdam erat edita. Quam cum ingenti applausu viderem exceptam a studiosis, abusus sum affectu vulgari ad profectum studiorum. Quandoquidem nec medici semper aegrotis ministrant saluberrima, sed illis nonnihil concedunt ob hoc ipsum, quod vehementer appetant. Itidem mihi visum est, hoc genus illecebris inescare teneram aetatem, quae iucundis facilius ducitur, quam seriis aut exactis. Itaque, quod editum erat, repurgavi; deinde adieci quae moribus

*) Quae est metropolis comitatus Burgundiae.

etiam formandis conducerent, velut irrepens in animos adolescentium, quos recte scripsit Aristoteles*) inidoneos auditores ethicae philosophiae, dumtaxat eius quae seriis praeceptis traditur. Quodsi quis clamet, indecorum homini seni sic pueriliter ludere, nihil moror quam pueriliter, modo utiliter. Et, si laudantur litteratores aetate provecti, qui pueritiae crustulis blandiuntur, *elementa velint ut discere prima;* mihi non arbitror vitio verti debere, quod simili studio iuventutem illecto, vel ad elegantiam Latini sermonis, vel ad pietatem. Adde quod bonae prudentiae pars est, nosse stultas vulgi cupiditates et absurdas opiniones. Eas arbitror satius ex hoc libello discere, quam experientia stultorum magistra. Multis amara sunt grammatices praecepta: Aristotelis ethice non est apta pueris: theologia Scoti minus; ne viris quidem admodum utilis ad parandam bonam mentem: et plurimum habet momenti, gustum optimarum rerum protinus insevisse teneris animis. Et haud scio an quidquam discitur felicius, quam quod ludendo discitur. Est hoc nimirum sanctissimum fallendi genus, per imposturam dare beneficium. Laudantur enim medici, qui sic fallunt aegrotos. Et tamen si nihil heic aliud quam nugatus fuissem, videbantur laturi; nunc quoniam praeter linguae politiem inspersi quaedam, quae mentem instruant ad religionem, calumniantur, ac perinde quasi dogmata Christianae professionis heic serio pronuntientur, ita syllabas etiam ad vivum excutiunt. Id quam faciant inique, magis erit perspicuum, ubi declararo *colloquiorum aliquot non vulgarem utilitatem.* Ut enim omittam tot serias sententias mediis iocis admixtas, tot fabulas, tot historias, tot rerum naturas dignas cognitu: in colloquio *de visendo loca sacra* cohibetur superstitiosus et immodicus quo-

*) Ethicorum ad Nicomachum lib. I, cap. 3.

rundam affectus, qui summam pietatem esse ducunt vidisse *Hierosolymam:* et huc per tanta terrarum marisque spatia currunt senes episcopi, relicto grege, qui curandus erat: huc viri principes, relicta familia ac ditione: huc mariti, relictis domi liberis et uxore, quorum moribus ac pudicitiae necessarius erat custos: huc adolescentes ac foeminae, non sine gravi discrimine morum et integritatis. Quidam etiam iterum atque iterum recurrunt, nec aliud faciunt per omnem vitam, et interim superstitioni, inconstantiae, stultitiae, temeritati praetexitur religionis titulus, ac desertor suorum, contra doctrinam Pauli, sanctimoniae laudem aufert, ac sibi quoque pietatis omnes numeros explesse videtur. Paulus 1 Timoth. 2. intrepide pronuntiat: *Si quis autem suorum, et maxime domesticorum, curam non habet, fidem abnegavit et est infideli deterior.* Atqui heic Paulus loqui videtur de viduis, quae liberos atque nepotes negligunt, idque praetextu religionis, dum sese mancipent obsequiis ecclesiae. Quid dicturus de maritis, qui destitutis teneris liberis, uxore iuvencula, idque in re tenui, proficiscuntur Hierosolymam? Ex multis unicum exemplum proferam, nec tam recens, ut metuenda sit invidia, nec tam vetus, quin nepotes supersint, quos damni magnitudo non sinit oblivisci rei gestae. Vir quidam praepotens decreverat ante mortem invisere Hierosolymam, pio quidem animo, sed parum felici consilio. Rebus igitur ordinatis, facultatum omnium, uxoris, quam gravidam reliquit, oppidorum et arcium curam tutelamque commisit archiepiscopo, ceu parenti. Ubi rumor allatus est, hominem in ea peregrinatione periisse, archiepiscopus pro parente gessit praedonem: occupavit possessiones omnes defuncti: denique et arcem munitiorem, in quam gravida confugerat, vi expugnavit: et ne superesset ultor atro-

cissimi facti, gravida confossa simul cum foetu periit. Nonne pium erat, tali viro dissuadere periculosam et non necessariam profectionem? Huius generis quam multa comperiantur exempla, ceteris aestimandum relinquo. Ne quid interim dicam de sumptibus, quos, ut fateamur non omnino perire, tamen nemo prudens non fatebitur in usus longe meliores expendi potuisse. Quod autem ad religionem attinet, divus Hieronymus laudat Hilarionem, quod, quum esset Palaestinus, et in Palaestina viveret, tamen semel duntaxat viserit Hierosolymam, ob loci viciniam, ne videretur contemnere loca sacra. Si merito laudatus est Hilarion, quod abstinuit ab Hierosolyma tam vicinus, ne deum angusto loco claudere videretur; semel tantum adierit, ob loci propinquitatem, ne quos offenderet; quid dicendum de his, qui ex Anglia et Scotia tantis impendiis per tot discrimina petunt Hierosolymam; praesertim domi relictis carissimis, quibus iuxta doctrinam apostoli debent perpetuam curam? Clamat sanctus Hieronymus: *Non magnum est Hierosolymis fuisse; sed bene vixisse magnum est.* Et tamen aetate Hieronymi probabile est, evidentiora vestigia veterum monumentorum exstitisse, quam nunc exstant. *De votis* disputationem aliis relinquo; tantum hoc agit colloquium, ne quis temere talia vota suscipiat. Id esse verum, declarant haec mea verba: *Praesertim quum domi haberem uxorem, integra adhuc aetate, liberos et familiam, quae pendebat ex me et opera mea quotidiana alebatur:* et cetera quae sequuntur. De votis igitur susceptis nihil dicam, nisi quod si summus essem pontifex, non admodum gravate relaxarem obstrictos. In suscipiendis, quemadmodum fateor fieri posse, ut aliquis cum fructu pietatis eat Hierosolymam, ita non dubitarem, multis, ex rerum circumstantiis, dare consilium, ut eas impensas, tem-

pus et operam insumerent in alia, quae propius conducunt ad veram pietatem. Haec arbitror esse pia: eoque considerata multorum vel levitate vel ignorantia vel superstitione, visum est super ea re monere iuventutem: neque video quos offendere debeat haec admonitio, nisi forte quosdam istos, quibus carior est quaestus quam pietas. Nec illic damno *pontificias indulgentias*, aut diplomata; sed taxo nugacissimum nugatorem, qui ne cogitans quidem de corrigenda vita, totam spem collocarit in condonationibus humanis. Heic si quis mihi consideret, quanta iactura pietatis nata sit inter mortales, partim ex eorum vitio, qui prostituunt pontificias indulgentias, partim eorum culpa, qui illas secus quam oportet accipiunt, fatebitur operae pretium, iuventutem super hac re commonitam esse. Verum hoc modo parum consultum est commissionariis. Audio, o bone: si viri boni sunt, gaudebunt esse monitos simplices: sin potior est illis quaestus quam pietas, valeant.

In colloquio *de captandis sacerdotiis*, taxo eos, qui Romam cursitant, venanturque sacerdotia, crebro gravi iactura tum morum tum pecuniae: eoque deduco sermonem, ut sacerdos, pro concubina, lectione bonorum auctorum semet oblectet.

In *Militis confessione* taxo facinora militum, et impiam militum confessionem; ut adolescentes ab eiusmodi moribus abhorreant.

In *Monitis paedagogicis* doceo puerum verecundiam ac mores aetati decoros.

In *Pietate puerili* nonne piis praeceptis imbuo puerilem animum ad studium pietatis? Nam quod quidam arrodebant de confessione, mera fuit calumnia, cui iam pridem respondi. Doceo confessionem esse suscipiendam perinde quasi nobis esset instituta à Christo. Ceterum an id sit factum, nec refelle-

re est animus, nec asseverare, quod nec mihi satis persuasum est, nec aliis probare possim. Quod autem admoneo de genere vitae serio deligendo, deque seligendo sacerdote cui committas arcana tua, iudicabam adolescentibus esse necessarium, nec video cur me debeat poenitere. At sic erunt pauciores monachi et sacerdotes. Fortassis erunt, sed meliores. Idem probabit quisquis vere monachus est. Porro qui venantur proselytos vel ad praedam vel ob superstitionem, dignissimi sunt, qui omnibus omnium scriptis traducantur, quo resipiscant.

In *Convivio profano* non damno constitutiones ecclesiae de ieiuniis ac delectum ciborum; sed indico superstitionem quorundam, qui his plus tribuunt quam oportet, negligentes eorum quae magis faciunt ad pietatem: damnoque eorum crudelitatem, qui haec exigunt ab his, a quibus ecclesiae mens non exigit: item eorum praeposteram sanctimoniam, qui ex huiusmodi rebus condemnant proximum. Heic si quis reputet quanta verae pietatis lues hinc nata sit inter mortales, fatebitur vix aliam admonitionem esse magis necessariam. Sed hac de re copiosius alias respondebimus.

In *Convivio religioso*, quum omnes faciam alienos a sacris *), omnes coniugatos, satis doceo, quale debeat esse convivium omnium Christianorum. Ad quam formam si sacerdotes quidam et monachi conferant sua convivia, intelligent quantum absint ab ea perfectione, qua conveniebat illos laicis antecellere.

In *Apotheosi* doceo, quantum honoris debeatur egregiis viris, qui suis vigiliis bene meriti sunt de liberalibus studiis.

Sunt inepti, quibus *colloquium Proci et puellae*

*) h. e. laicos, non obstrictos clericorum legibus, loquentes introducam.

videatur lascivum, quum nihil fingi possit castius. Si res honesta est matrimonium, et procum agere honestum est. Atque utinam omnes proci tales essent, qualem heic fingo, nec aliis colloquiis coirent matrimonia! Quid facias istis ingeniis tetricis, et ab omnibus Gratiis alienis, quibus impudicum videtur quidquid amicum est ac festivum? Haec puella negat proco discessuro osculum, quo totam virginitatem illi servet illibatam. Quid autem nunc vulgo non dant puellae procis? Deinde non vident, quam multa philosophica sint inspersa iocis, de non praecipitando coniugio, de delectu non solum corporum, sed multo magis animorum, de firmitate coniugii, de non contrahendo matrimonio sine consensu parentum, de caste colendo matrimonio, de sancte educandis liberis: postremo puella comprecatur Christum, ut illius auspiciis sit felix connubium. An haec non convenit scire iuvenes? Et qui hanc lectionem ob lasciviam putant esse noxiam pueris, patiuntur illis praelegi Plautum et facetias Pogii *). Praeclara iudicia!

In *Virgine misogamo* detestor eos, qui adolescentes aut puellas invitis parentibus pelliciunt in monasterium, abutentes illorum vel simplicitate vel superstitione; persuadentes eis non esse spem salutis extra monasteria. Nisi talibus piscatoribus plenus esset mundus; nisi innumera felicissima ingenia per istos infelicissime sepelirentur ac defoderentur viva, quae fuissent electa vasa domini, si iudicio sumpsissent institutum naturae congruens; non recte admonui. At si quando cogar in hoc argumento proferre quod sentio, sic depingam et plagiarios illos, et ipsius mali magnitudinem, ut nullus non fassurus

*) Poggius Bracciolinus, cogn. Florentinus, natus 1380, m 1459. eloquentissimus orator et secretarius reip. Florentinae, inter alia scripsit narratiunculas s. tit Facetiarum.

sit me non sine caussa haec monuisse: quanquam civiliter id quidem a me factum est, ne malis detur ansa delinquendi.

In proximo colloquio *Virginis poenitentis* non induco virginem, quae professa mutarit institutum, sed quae ante peractam professionem redierit ad parentes, quos habebat optimos.

In *Mempsigamo* quam multa sunt philosophica, de celandis maritorum vitiis, de non interrumpenda coniugum benevolentia, de sarciendis offensis, de corrigendis maritorum moribus, de obsequiis erga maritos? Quid aliud docet Plutarchus, Aristoteles et Xenophon , nisi quod heic personae vitam quandam addunt orationi?

In colloquio *Militis et Carthusiani* simul depingo et insaniam iuvenum, qui procurrunt ad bellum, et pii Carthusiani vitam , quae sine studiorum amore non potest non esse tristis et inamoena.

In *Pseudocheo* depingo quorundam ingenia, qui nati sunt ad mentiendum, quo quidem hominum genere nihil est execrabilius; utinam esset rarius!

In colloquio *Adolescentis et scorti* nonne et lupanaria facio casta? Quid autem dici potuit efficacius vel ad inferendam adolescentum animis pudicitiae curam, vel ad revocandas ab instituto non minus aerumnoso quam turpi puellas ad quaestum expositas? Unica vox commovit quosdam, quod impudica puella blandiens adolescenti vocat illum suam mentulam, quum hoc apud nos vulgatissimum sit etiam honestis matronis. Hoc qui ferre non potest, pro *mea mentula* scribat *mea voluptas* , aut si quid aliud mavult.

In *Convivio poetico* doceo, cuiusmodi debeat esse convivium inter studiosos, parcum, sed festivum et hilare, conditum litteratis fabulis , sine rixis, sine obtrectatione, sine turpiloquio

In *Inquisitione* doceo summam catholicae professionis, idque aliquanto vividius ac liquidius, quam docent theologi quidam magni nominis, inter quos pono et Gersonem *), quem interim honoris caussa nomino. Ideo porro fingo personam Lutherani, quo facilius redeant in concordiam, inter quos de praecipuis articulis orthodoxae professionis convenit; etiamsi reliquam inquisitionis partem non addidi propter haec exulceratissima tempora.

In *Senili colloquio* quam multa velut in speculo exhibentur, quae vel fugienda sunt in vita vel illam reddunt tranquillam! Haec praestat adolescentes ex festivis colloquiis quam experimentis discere. Socrates philosophiam e coelo deduxit in terras: ego philosophiam etiam in lusus, confabulationes et compotationes deduxi. Oportet enim et ludicra Christianorum sapere philosophiam.

In *Ptochoplusiis* quam multa sunt, ad quae pastores rusticani, rudes et indocti, nihilque minus quam pastores, possint suam vitam corrigere! praetereaque ad tollendam stultam gloriam vestium: rursus ad coercendam illorum insaniam, qui monachorum cultum exsecrantur, quasi per se mala sit vestis. Et obiter describitur forma, quales debeant esse monachi, qui per vicos obambulant. Neque enim admodum multi tales sunt, quales heic describo.

In *Erudita puella* simul et Paullae, Eustochii, Marcellae vetus exemplum renovo, quae cum integritate morum coniunxerunt studium litterarum; et monachos abbatesque sacrorum studiorum osores, luxui, otio, venationibus, aleaeque deditos, puellae coniugatae exemplo exstimulo ad aliud studiorum genus ipsis magis congruens.

*) Io. Charlerius, dictus Gerson a pago prope Remos, ubi natus est a. 1363. fuit cancellarius universitatis Parisiensis, et interfuit concilio Constantiensi. Mortuus Lugduni 1429.

In *Spectro* detego technas impostorum, qui credulis simplicium animis solent illudere, fingentes apparitiones daemonum et animarum, vocesque divinas. Quantam vero pestem hae praestigiae invexerunt pietati Christianae! Quoniam autem rudis ac simplex aetas huiusmodi fraudibus potissimum est obnoxia, visum est exemplo non inamoeno depingere modum imposturae. Sic impositum fuit Coelestino Pont. Romano. Sic Bernae delusus iuvenis a monachis *). Sic commentitiis oraculis et hodie plurimi deluduntur.

Nec minima pars humanarum calamitatum est *Alcumistica:* quae doctis etiam et cordatis viris imponit: adeo morbus hic adlubescit, si quem corripuerit. Huic affinis est *Magia*, eodem nomine, sed cognomine blandiens, *naturalis.* Similes imposturas taxo in *Hippoplano* et *Ptochologia;* rursus in *Convivio fabuloso.* Ex his si nihil aliud discerent pueri, quam Latine loqui, quanto plus laudis mea mereretur industria, qui per lusum ac voluptatem id facio, quam illorum, qui miserae iuventuti Mammetrectos, Brachylogos, Catholicontas, et significandi modos **) obtrudebant?

In *Puerpera*, praeter naturalium rerum cognitionem, quam multa sunt moralia de cura matrum erga liberos, primum infantes, mox grandiores.

In *Peregrinatione religionis ergo* taxo istos, qui per tumultum eiecerunt omnes imagines e templis: rursus eos qui insaniunt in peregrinationes, quae suscipiuntur praetextu religionis; unde iam et sodalitates inventae sunt. Qui Hierosolymae fuerunt, equites aurati vocantur, seque Fratres vocant, et in die Palmarum serio rem agunt ridiculam, fune tra-

*) Cf. Colloq.

**) Tituli sunt compendiorum grammaticorum tum temporis usurpatorum. Vide II, pag. 92.

hentes asinum, ipsi non multum differentes ab asino ligneo quem trahunt. Id imitati sunt qui Compostellam adierunt. Dentur haec sane, dentur affectibus hominum; at non ferendum, quod hinc sibi vendicant pietatem. Notantur et ii, qui reliquias incertas pro certis ostendunt, qui his plus tribuunt quam oportet, qui quaestum ex his sordide faciunt.

In *Ichthyophagia* tracto quaestionem de constitutionibus humanis, quas quidam prorsus reiiciunt, multum aberrantes a recta ratione: quidam propemodum anteponunt divinis legibus: rursus alii abutuntur et divinis et humanis constitutionibus ad quaestum ac tyrannidem. Conor itaque partem utramque ad moderationem temperare, inquirens unde natae sint, et quibus gradibus huc usque progressae constitutiones humanae; quos et quatenus obligent, ad quid conducant, quantum distent a divinis; obiter indicans praepostera mortalium iudicia, quibus iam olim mundus plenus est, et unde totus hic orbis tumultus natus est. Haec ideo quoque tractavi copiosius, quo doctis suppeditarem occasionem accuratius hisce de rebus scribendi. Nam quae adhuc prodierunt, non satisfaciunt curiosis. Traducere scortationem, temulentiam, adulterium, non perinde ad rem pertinebat; quandoquidem haec mala nullum fallunt: sed ex his est periculum verae pietatis, quae vel non sentiuntur, vel sanctimoniae fallaci specie blandiuntur. Quod si quis calumnietur, personis sordidis affingi theologicam disputationem; ab his talia nunc in omnibus conviviis disputantur, et huiusmodi personis opus erat familiarius crassiusque rem tractaturo.

In *Funere*, quoniam mors arguere solet Christianam fiduciam, in duobus idiotis depinxi diversum mortis genus, velut imagine viva ponens ob oculos dissimilem excessum eorum, qui fidunt rebus com-

mentitiis, et qui spem salutis fixerunt in misericordia Domini: obiter taxans divitum stultissimam ambitionem, qui luxum ac superbiam suam et ultra mortem proferunt, quam mors saltem debebat auferre: simul eorum perstringens vitium, qui sui compendii gratia stultitia locupletum abutuntur, quam ipsi potissimum debebant corrigere. Quis enim audebit libere monere potentes ac divites, si monachi, qui se profitentur mundo mortuos, palpantur illorum vitiis? Si nulli tales sunt, quales descripsi, tamen ostensum est exemplum, quod oportet vitari: sin vulgo referuntur longe his quae proposuimus execrabiliora; qui sunt aequi, meam agnoscant civilitatem suumque vitium corrigant, et si vitio vacant ipsi, alios peccantes vel emendent vel coerceant. Nullum ordinem perstrinximus; nisi forte totum Christianismum infamat, qui quidquam monendi gratia dixerit in corruptos Christianorum mores. Quos tantopere movet honos ordinis, eos in primis compescere debebant qui palam factis suis dehonestant ordinem. Nunc quum illos ut germanos sodales agnoscant, foveant ac tueantur, qua fronte caussantur a bene monente laedi existimationem ordinis? Quanquam quae ratio dictat, sic habendam huius aut illius humanae sodalitatis rationem, ut publicam Christianorum utilitatem negligas?

In *Differentia verborum ac rerum* taxo praepostera quorundam iudicia.

In *Convivio vario* commonstro rem civilitati congruam.

In *Charonte* detestor bellum inter Christianos.

In *Synodo grammaticorum* rideo studium cuiusdam Carthusiani, suo iudicio doctissimi, qui quum in Graecas litteras soleat stolidissime debacchari, nunc libro suo indiderit Graecum titulum, sed ridicule,

Anticomaritas dicens, quos appellare poterat *Antimarianos* vel *Antidicomarianos.*

In *Cyclope* taxo quosdam, qui evangelium semper habent in ore, quum in vita nihil sit evangelicum.

In *Coniugio impari* pono ob oculos vulgi stultitiam, qui in sponsalibus supputant dotis modum, nec ad rationem vocant sponsi scabiem lepra deteriorem. Atque id hodie fit tam passim, ut nemo miretur, quum nihil sit in liberos crudelius.

In *Ementita nobilitate* depingo genus hominum, qui sub umbra nobilitatis existimant sibi nihil non licere, quae praecipua pestis est Germaniae.

In *Senatulo* traducturus eram vitia quaedam mulierum, sed civiliter, ne quis exspectet tale quippiam, quale habet Iuvenalis: verum hoc agenti obortus est quidam ἱππεὺς ἄνιππος, lupus, ut aiunt, in fabula.

Reliqua fere comparata sunt ad voluptatem, sed non illiberalem. Non hoc est dehonestare ordines, sed erudire. Quapropter omnibus ordinibus et privatim et publice rectius consultum fuerit, si deposita quidvis calumniandi rabie, candidis animis amplectamur omnes quidquid pio studio in publicam utilitatem adfertur. Aliis aliae sunt dotes et alios alia capiunt, milleque modis homines trahuntur ad pietatem. Laudatum est Iuvenci studium, qui sacram evangeliorum historiam carmine prodidit. Nec sua laude fraudatus est Arator, qui idem fecit in Acta Apostolorum. Adversus haereticos tubam intendit Hilarius, argutatur Augustinus, Hieronymus dialogis pugnat, Prudentius vario metri genere dimicat, Thomas et Scotus dialectices ac philosophiae praesidiis pugnant. Simile studium omnium; sed dissimilis singulorum ratio. Non reprehenditur diversitas, quae scopum eundem petit. Praelegitur pueris Petrus Hispanus, quo dociliores veniant ad Aristo-

telem. Multum enim promovit, qui gustum dedit. Atqui hic libellus, si tenerae pubi praelegatur, tradet illos ad multas disciplinas magis habiles, ad poeticen, ad rhetoricen, ad physicen, ad ethicen: demum ad ea, quae sunt pietatis Christianae. Stulti personam suscepi, factus ipse mearum rerum encomiastes: sed me compulit partim quorundam improbitas nihil non calumniantium, partim Christianae iuventutis utilitas, in quam oportet omnes omnibus studiis incumbere.

Haec ita quum habeant, omnibusque qui litteras didicerunt perspicua sint, est tamen quoddam hominum genus mire bliteon *), Deputatos appellant Galli; opinor quod male putati sint, aut certe plus satis putati, qui sic pronunciant de meis colloquiis, opus esse fugiendum, praesertim monachis, quos illi Religiosos appellant, et adolescentibus; eo quod ieiunia et abstinentiae ecclesiae parvi penderentur: beatae virginis et sanctorum pro ludibrio haberentur suffragia: virginitas, si coniugio conferatur, nullius esse aut parvi momenti: religionis etiam dissuaderetur omnibus ingressus: quodque in eo arduae difficilesque theologiae quaestiones grammaticulis proponantur, contra statuta per magistros in artibus iurata. Agnoscis, mi lector, Atticam eloquentiam. Ut ad postremum primo loco respondeam, quid artium magistri proponant grammaticulis, nescio: quae tractantur in colloquiis, de symbolo, de missa, de ieiuniis, de votis, de confessione, nihil habent theologicae difficultatis, sed eius generis sunt, ut non oporteat ea quemquam nescire. Et si pueris praeleguntur epistolae Pauli, quid periculi est, si gustus quidam illis praebeatur theologicae disputationis? Ad haec quum non ignorent, pueris sophistices candidatis perplexas de personis divinis statim

*) Nihil sapiens, inconditum.

quaestiones summae difficultatis proponi, ne dicam otiosae subtilitatis; cur nolunt pueros hoc discere, quod ad communem vitam pertinet? Iam si putant nihil referre, quid sub qua persona dicatur; intelligunt, opinor, quam multa comperiantur in evangelicis et apostolicis litteris, quae, secundum hanc legem, manifestam habent blasphemiam. Multis locis approbo ieiunium, nusquam damno. Qui secus asseverat, eum declarabo impudentissime mentiri. Sed *in Pietate Puerili*, inquiunt, leguntur haec verba: *Cum ieiunio mihi nihil est negotii.* Finge haec verba dici sub persona militis aut temulenti, num protinus Erasmus damnat ieiunia? Non opinor. Nunc dicuntur ab adolescente nondum adulto, quam aetatem lex non obstringit ad ieiunandum: et tamen is adolescens praeparat se ad iusta ieiunia. Sic enim subiicit, *Sed tamen, si sensero opus, prandeo coenoque parcius, quo me praebeam alacriorem studiis pietatis per diem festum.*

Abstinentias vero quam damnem, declarant haec verba, quae sunt in *Convivio profano: In plerisque non res, sed animus discernit nos a Iudaeis. Illi manus abstinebant a certis cibis, velut ab immundis et animum inquinaturis: nos quum intelligamus omnia munda esse mundis, tamen carni lascivienti, velut equo ferocienti, pabulum subducimus, quo magis sit audiens dicto spiritui. Nonnunquam immoderatum suavium rerum usum abstinentiae molestia castigamus.* Paulo post reddit rationem, quare Ecclesia interdixerit esum quorundam ciborum. *Omnibus*, inquit, *conducet. Nam tenuibus, cochleis aut ranis licebit vesci, aut caepas porrumve arrodere; mediocres detrahent nonnihil quotidianis obsoniis; quod si quid divites deliciantur hac occasione, suae gulae imputent, non incusent Ecclesiae constitutionem.* Mox loquor his similia. Rursus aliquanto post: *Scio.*

medicis magnopere damnatum esse piscium esum: sed secus visum est maioribus nostris, quibus obtemperare religiosum est. Inibi protinus doceo heic vitandum etiam offendiculum infirmorum.

Aeque falsum est, in colloquiis irrideri suffragia beatae Virginis et aliorum Sanctorum; sed illos irrideo, qui petunt a sanctis, quae non auderent a bono viro petere; aut hoc animo petunt a certis divis, quasi hoc aut illud, hic aut ille citius velit aut possit praestare quam alius, aut quam ipse Christus. Imo in puerili pietate sic loquitur puer: *Salutem dixi nonnullis. Quibus? Christo ac divis aliquot.* Et aliquanto post: *Rursus tribus verbis saluto Iesum, ac divos divasque omnes; sed nominatim Virginem matrem; tum eos quos habeo mihi peculiares.* Et infra commemorat nominatim quos divos salutet quotidie.

Mirum vero, si procus amans laudat nuptias, dicitque, castum coniugium non multum abesse a laude virginitatis, quum Augustinus patriarcharum polygamiam anteponat nostro coelibatui.

Quod obiiciunt de ingressu religionis, quam sit manifestae vanitatis, declarant mea verba in Virgine Misogamo. Sic enim loquitur virgo: *Damnas igitur hoc totum vitae institutum?* Respondet iuvenis: *Nequaquam: verum quemadmodum nemini suaderi velim, ut quae se in hoc vitae genus coniecerit, luctetur emergere, ita non dubitem hortari puellas omnes, praesertim indolis generosae, ne se temere eo praecipitent, unde post sese non possint explicare.* Haec est illius colloquii conclusio, utcunque certatum est argumentis. Obsecro, an hoc est omnibus dissuadere ingressum religionis? Non damnatur ingressus, sed praeceps temeritas damnatur. Haec igitur malitiose detorquent ad calumniam. At non perpendunt, quam multa illic discunt grammaticuli, quae pugnant cum decretis Lutheranorum.

In *Puerili pietate* traditur ratio bene et utiliter audiendi missam. Docetur ratio bene et efficaciter confitendi. Admonetur puer, ut antequam sumat eucharistiam, confessione purget animum. Ibidem docentur grammaticuli, quae recepta sunt usu populi Christiani, quum tamen in sacris litteris non habeantur, hactenus esse servanda, ne cui simus offendiculo.

In *Profano convivio* docentur, magis obtemperandum pontificum constitutionibus, quam medicorum consiliis: tantum admonentur, in necessitate cessare vigorem constitutionis humanae, et mentem legislatoris. Ibidem probat quispiam benignitatem in monachorum collegia, modo detur ad usum, non ad luxum, et potissimum detur religionis disciplinam observantibus.

De constitutionibus humanis haec pronuntiantur in colloquio ἰχθυοφαγίᾳ. *Pugnent qui volent, ego censeo, leges maiorum reverenter suscipiendas et observandas religiose, velut a Deo profectas; nec esse tutum, nec esse pium, de potestate publica sinistram concipere aut serere suspicionem. Et si quid est tyrannidis, quod tamen non cogat ad impietatem, satius est ferre quam seditiose reluctari.* Huiusmodi permulta grammaticuli discunt ex meis colloquiis, quibus sic obmurmurant isti. Sed indecorum est, theologum iocari: saltem hoc mihi concedant apud pueros, quod ipsi permittunt sibi viri apud viros in vesperiis, ut vocant rem insulsam insulso vocabulo.

Insulsas calumnias, quas in Hispaniis obiecere quidam, ostendi mera esse somnia hominum nec sobriorum nec Latine scientium. Nec minus indoctum est, quod quidam pronuntiavit haeretice dictum, quod in Symbolo pater dicitur simpliciter auctor omnium. Verum is deceptus inscitia Latini sermonis, existimat *auctorem* nihil aliud quam creatorem

aut fabricatorem significare. Atqui si consulat eos, qui callent elegantiam Romani sermonis, si evolvat Hilarium, aliosque vetustos auctores, comperiet auctoritatem accipi pro eo, quod scholastici vocant rationem perfectissimam principii, eoque patri peculiariter tribuunt, et auctoris nomine saepe designant patrem, quum personas inter se conferunt. An pater recte dicatur caussa filii, nihil mea refert, quum nunquam eo verbo sim abusus; nisi quod illud est verissimum, nos de Deo non posse loqui nisi verbis impropriis; nec magis proprium verbum est fons aut principium, aut origo, quam caussa.

Iam hinc mihi perpende, lector, quales sint interdum qui suis sententiis homines pertrahunt ad incendium. Nihil turpius, quam reprehendere quod non intelligas. At ista quidvis calumniandi febris quid aliud gignit quam amarulentiam ac dissidia? Quin potius aliena candide interpretemur, nec statim nostra pro oraculis haberi velimus; nec eorum iudicia pro oraculis ducamus, qui quod legunt, non intelligunt. Ubi in consilio est odium, ibi caecum est iudicium. Pacificator universorum Spiritus, qui suis organis variis utitur modis, faciat nos omnes concordes et unanimes in sana doctrina sanctisque moribus: quo contingat pariter ad coelestis Hierosolymae, quae nescit ulla dissidia, consortium pervenire. Amen. Anno 1526. 12 Calend. Iunias, Basileae.

ΜΩΡΙΑΣ ΕΓΚΩΜΙΟΝ

ID EST

STULTITIAE LAUS.

ERASMI

ROTERODAMI

DECLAMATIO.

AD FIDEM

EDITIONIS ANTIQUAE FROBENII

AB

AUCTORE IPSO RECOGNITAE

ACCVRATE EDITA.

CUM EXCERPTIS GERARDI LISTRII NOTIS.

PRAEFATIO.

ERASMUS ROTERODAMUS
THOMAE MORO SUO
S. D.

Superioribus diebus quum me ex Italia in Angliam reciperem, ne totum hoc tempus, quo equo fuit insidendum, ἀμούσοις et illiteratis fabulis tereretur, malui mecum aliquoties vel de communibus studiis nostris aliquid agitare, vel amicorum, quos hic ut doctissimos, ita et suavissimos *) reliqueram, recordatione frui. Inter hos tu, mi More, vel in primis occurrebas: cuius equidem absentis absens memoria non aliter frui solebam, quam praesentis praesens consuetudine consueveram; qua, dispeream, si quid unquam in vita contigit mellitius. Ergo quoniam omnino aliquid agendum duxi, et id tempus ad seriam commentationem parum videbatur accommodatum, visum est Moriae encomion ludere. Quae Pallas istuc tibi misit in mentem? inquies. Primum admonuit me Mori cognomen tibi gentile, quod tam ad Moriae vocabulum accedit, quam es ipse a re alienus. Es autem vel omnium suffragiis alienissimus. Deinde suspicabar, hunc ingenii nostri lusum tibi praecipue probatum iri, propterea quod soleas huius generis iocis, hoc est, nec indoctis, ni fallor, nec usquequaque insulsis, impendio delectari; et omni-

*) Al. omiserunt *et* ante *suav.*

no in communi mortalium vita Democritum quendam agere *). Quanquam tu quidem, ut pro singulari quadam ingenii tui perspicacitate longe lateque a vulgo dissentire soles, ita pro incredibili morum suavitate facilitateque cum omnibus omnium horarum hominem agere et potes et gaudes. Hanc igitur declamatiunculam non solum lubens accipies, ceu *μνημόσυνον* tui sodalis, verum etiam tuendam suscipies, utpote tibi dicatam, iamque tuam, non meam. Etenim non deerunt fortasse vitilitigatores, qui calumnientur, partim leviores esse nugas, quam ut theologum deceant, partim mordaciores, quam ut Christianae conveniant modestiae; nosque clamitabunt veterem comoediam, aut Lucianum quempiam referre, atque omnia mordicus arripere. Verum quos argumenti levitas et ludicrum offendit, cogitent velim, non meum hoc exemplum esse, sed idem iam olim a magnis auctoribus factitatum; quum ante tot secula *Βατροχομυομαχίαν* luserit Homerus, Maro Culicem et Moretum, Nucem Ovidius, quum Busiridem laudarit Polycrates et huius castigator Isocrates, Iniustitiam Glauco, Thersiten et quartanam febrim Favorinus, Calvitium Synesius, Muscam et Parasiticam Lucianus; quum Seneca Claudii luserit *ἀποθέωσιν*, Plutarchus Grylli cum Ulysse dialogum, Lucianus et Apuleius asinum, et nescio quis Grunnii Corocottae porcelli testamentum, cuius et divus meminit Hieronymus **). Proinde si videbitur, fingant isti, me latrunculis interim animi caussa lusisse, aut si malint, equitasse in arundine longa. Nam quae tandem est iniquitas, quum omni vitae instituto suos lusus concedamus, studiis nullum omnino lusum permittere, maxime si

*) Ipse Morus similem quendam librum conscripsit, cuius titulus Utopia.

**) In praefatione comment. in Iesaiam.

nugae seria ducant, atque ita tractentur ludicra, ut ex his aliquanto plus frugis referat lector non omnino naris obesae, quam ex quorundam tetricis ac splendidis argumentis? veluti quum alius diu consarcinata oratione rhetoricen aut philosophiam laudat, alius principis alicuius laudes describit, alius ad bellum adversus Turcas movendum adhortatur, alius futura praedicit, alius novas de lana caprina comminiscitur quaestiunculas. Ut enim nihil nugacius, quam seria nugatorie tractare, ita nihil festivius, quam ita tractare nugas, ut nihil minus quam nugatus fuisse videaris. De me quidem aliorum erit iudicium: tametsi, nisi plane me fallit φιλαυτία, Stultitiam laudavimus, sed non omnino stulte. Iam vero ut de mordacitatis cavillatione respondeam, semper haec ingeniis libertas permissa fuit, ut in communem hominum vitam salibus luderent impune, modo ne licentia exiret in rabiem. Quo magis admiror his temporibus aurium delicias, quae nihil iam fere nisi solennes titulos ferre possunt. Porro nonnullos adeo praepostere religiosos videas, ut vel gravissima in Christum convicia ferant citius, quam pontificem aut principem levissimo ioco aspergi; praesertim si quid πρὸς τὰ ἄλφιτα attinet. At enim qui vitas hominum ita taxat, ut neminem omnino perstringat nominatim, quaeso, utrum is mordere videtur, an docere potius, ac monere? Alioqui quot obsecro nominibus ipse me taxo? Praeterea qui nullum hominum genus praetermittit, is nulli homini, vitiis omnibus iratus videtur. Ergo si quis exstiterit, qui sese laesum clamabit, is aut conscientiam prodet suam, aut certe metum. Lusit hoc in genere multo liberius ac mordacius divus Hieronymus, ne nominibus quidem aliquoties parcens. Nos, praeterquam quod a nominibus in totum abstinemus, ita praeterea stilum temperavimus, ut cordatus lector facile

sit intellecturus, nos voluptatem magis, quam morsum quaesisse. Neque enim ad Iuvenalis exemplum, occultam illam scelerum sentinam usquam movimus, et ridenda magis quam foeda recensere studuimus. Tum si quis est, quem nec ista placare possunt, is saltem illud meminerit, pulchrum esse a stultitia vituperari: quam quum loquentem fecerimus, decoro personae serviendum fuit. Sed quid ego haec tibi, patrono tam singulari, ut caussas etiam non optimas optime tamen tueri possis? Vale, disertissime More, et Moriam tuam gnaviter defende. Ex Rure, quinto Idus Iunias. An. MDVIII *).

*) Ita in Frobeniana huius encomii editione de anno 1522, quam ubique religiose hic sequuti sumus, annus adiectus legitur, quem alii omiserunt. -- Pro *gnaviter def.* aliae editt. *suaviter def.*

ΜΩΡΙΑΣ ΕΓΚΩΜΙΟΝ,

ID EST

STULTITIAE LAUS.

ERASMI ROTERODAMI DECLAMATIO.

STULTITIA LOQUITUR.

Utcunque de me vulgo mortales loquuntur, (neque enim sum nescia, quam male audiat stultitia etiam apud stultissimos,) tamen hanc esse, hanc inquam esse unam, quae meo numine deos atque homines exhilaro, vel illud abunde magnum est argumentum, quod, simulatque in hunc coetum frequentissimum dictura prodii, sic repente omnium vultus nova quadam atque insolita hilaritate enituerunt, sic subito frontem exporrexistis, sic laeto quodam et amabili applausistis risu, ut mihi profecto, quotquot undique praesentes intueor, pariter deorum Homericorum nectare, non sine nepenthe *), temulenti esse videamini, quum antehac tristes ac solliciti sederitis, perinde quasi nuper e Trophonii specu **) reversi. Ceterum quemadmodum fieri consuevit, ut, quum primum sol ***) formosum illud et aureum os terris ostenderit, aut ubi post asperam hyemem novum ver blandis aspirarit Favoniis, protinus nova rebus omnibus facies, novus color ac plane iuventa

*) Herba quae vino infusa laetitiam parit. Hom. Od. IV, 221

**) Quem qui introierant, muti et tristes squalidique redibant

***) Al. l. *quum sol primum*

quaedam redeat, ita vobis, me conspecta, mox alius accessit vultus. Itaque quod magni alioqui Rhetores vix longa diuque meditata oratione possunt efficere, nempe ut molestas animi curas discutiant, id ego solo statim aspectu praestiti.

Quam ob rem autem hoc insolito cultu prodierim hodie, iam audietis, si modo non gravabimini dicenti praebere aures, non eas sane, quas sacris concionatoribus, sed quas fori circulatoribus, scurris ac morionibus consuevistis arrigere, quasque olim Midas ille noster exhibuit Pani. Lubitum est enim paulisper apud vos Sophistam agere, non quidem huius generis, quod hodie nugas quasdam anxias inculcat pueris, ac plusquam muliebrem rixandi pertinaciam tradit, sed veteres illos imitabor, qui, quo infamem Sophorum appellationem vitarent, sophistae vocari maluerunt. Horum studium erat, deorum ac fortium virorum laudes encomiis celebrare. Encomium igitur audietis, non Herculis, neque Solonis, sed meum ipsius, hoc est, Stultitiae.

Iam vero non huius facio sapientes istos, qui stultissimum et insolentissimum esse praedicant, si quis ipse laudibus se ferat. Sit sane, quam volent stultum, modo decorum esse fateantur. Quid enim magis quadrat, quam ut ipsa Moria suarum laudum sit buccinatrix, et *αὐτὴ ἑαυτὴν αὐλῇ;* Quis enim me melius exprimat, quam ipsa me? Nisi si cui forte notior sim, quam egomet sum mihi. Quanquam ego hoc alioqui non paulo etiam modestius arbitror, quam id quod optimatum ac sapientum vulgus factitat, qui perverso quodam pudore, vel rhetorem quempiam palponem, vel poetam vaniloquum, subornare solent, eumque mercede conductum, a quo suas laudes audiant, hoc est, mera mendacia; et tamen verecundus interim ille, pavonis in morem pennas tollit, cristas erigit, quum impudens assen-

tator nihili hominem diis aequiparat, quum absolutum omnium virtutum exemplar proponit, a quo sciat ille se plus quam δὶς διὰ πασῶν *) abesse: quum corniculam alienis convestit plumis: quum τὸν Αἰθίοπα λευκαίνει, denique quum ἐκ μύας ἐλέφαντα ποιεῖ. Postremo sequor tritum illud vulgi proverbium, quo dicitur is recte laudare sese, cui nemo alius contigit laudator. Quanquam hic interim demiror mortalium ingratitudinem dicam, an segnitiem, quorum quum omnes me studiose colant, meamque libenter sentiant beneficentiam, nemo tamen tot iam seculis exstitit, qui grata oratione Stultitiae laudes celebrarit, quum non defuerint, qui Busirides, Phalarides **), febres quartanas, muscas, calvitia, atque id genus pestes, accuratis magnaque et olei et somni iactura elucubratis laudibus evexerint. A me extemporariam quidem illam, et illaboratam, sed tanto veriorem audietis orationem.

Id quod nolim existimetis ad ingenii ostentationem esse confictum, quemadmodum vulgus oratorum facit. Nam ii, sicuti nostis, quum orationem totis triginta annis elaboratam, nonnunquam et alienam proferunt, tamen triduo sibi quasi per lusum scriptam, aut etiam dictatam esse deierant. Mihi porro semper gratissimum fuit, ὅττι κεν ἐπ' ἀκαιρίμαν γλῶτταν ἔλθῃ ***), dicere. At ne quis iam a nobis exspectet, ut iuxta vulgarium istorum Rhetorum consuetudinem me ipsam finitione explicem; porro ut dividam, multo minus. Nam utrumque ominis est inauspicati, vel fine circumscribere eam, cuius numen tam late pateat, vel secare, in cuius cultum

*) Est musicorum harmonia, quam vulgo duplicem octavam vocant. Maximum igitur significat intervallum.

**) Phalaridis apologiam scripsit Lucianus. De reliquis vide prooemium.

***) Locus ex Aeschylo, citante Platone.

omne rerum genus ita consentiat. Tametsi quorsum tandem attinet mei velut umbram atque imaginem finitione repraesentare, quum ipsam me coram praesentes praesentem oculis intueamini? Sum etenim, uti videtis, vera illa largitrix ἐάων, quam Latini Stultitiam, Graeci μωρίαν appellant.

Quanquam quid vel hoc opus erat dicere? quasi non ipso ex vultu fronteque, quod aiunt, satis, quae sim, prae me feram, aut quasi, si quis me Minervam aut Sophiam esse contendat, non statim solo possit obtutu coargui, etiamsi nulla accedat oratio, minime mendax animi speculum. Nullus apud me fucis locus, nec aliud fronte simulo, aliud in pectore premo: sumque mei undique simillima, adeo ut nec ii me dissimulare possint, qui maxime Sapientiae personam ac titulum sibi vendicant, καὶ ἐν τῇ πορφύρᾳ πίθηκοι, καὶ ἐν τῇ λεοντῇ ὄνοι obambulant. Quamvis autem sedulo fingant, tamen alicunde prominentes auriculae Midam produnt. Ingratum mehercle et hoc hominum genus; qui quum maxime sint nostrae factionis, tamen apud vulgum cognominis nostri sic pudet, ut id passim aliis magni probri vice obiiciant. Proinde istos, quum sint μωρότατοι re, ceterum Sophi ac Thaletes videri velint, nonne iure optimo μωροσόφους illos appellabimus?

Visum est enim hac quoque parte nostri temporis rhetores imitari, qui plane deos esse sese credunt, si hirudinum *) ritu bilingues appareant, ac praeclarum facinus esse ducunt, latinis orationibus subinde graeculas aliquot voculas, velut emblemata intertexere, etiamsi nunc non erat his locus. Porro si desunt exotica, e putribus chartis quatuor aut quinque prisca verba eruunt, quibus tenebras offundant lectori, videlicet ut, qui intelligunt, magis ac magis sibi placeant; qui non intelligunt, hoc ipso

*) Al. l. *hirundinum*. Hirudines bilingues esse Plinius scribit.

magis admirentur, quo minus intelligunt. Quandoquidem est sane et hoc nostratium voluptatum genus non inelegans, quam maxime peregrina maxime suspicere. Quodsi qui paulo sunt ambitiosiores, arrideant tamen et applaudant, atque asini exemplo *τὰ ὦτα κινῶσι*, quo ceteris probe intelligere videantur. *Καὶ ταῦτα δὴ μὲν ταῦτα.* Nunc ad institutum recurro.

Nomen igitur habetis, viri, quid addam epitheti? quid, nisi stultissimi *)? Nam quo alio honestiore cognomine Mystas suos compellet dea Stultitia? Sed quoniam non perinde multis notum est, quo genere prognata sim, id iam Musis bene iuvantibus exponere conabor. Mihi vero neque Chaos, neque Orcus, neque Saturnus, neque Iapetus, aut alius id genus obsoletorum ac putrium deorum quisquam pater fuit, sed *Πλοῦτος*, ipse unus, vel invitis Hesiodo et Homero, atque ipso adeo Iove, *πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε:* cuius unius nutu, ut olim, ita nunc quoque sacra profanaque omnia sursum ac deorsum miscentur; cuius arbitrio bella, paces, imperia, consilia, iudicia, comitia, connubia, pacta, foedera, leges, artes, ludicra, seria, (iam spiritus me deficit) breviter, publica privataque omnia mortalium negotia administrantur; citra cuius opem totus ille poeticorum numinum populus, dicam audacius, ipsi quoque dii selecti aut omnino non essent, aut certe *οἰκόσιτοι* **) sane quam frigide victitarent; quem quisquis iratum habuerit, huic ne Pallas quidem satis auxilii tulerit; contra, quisquis propitium, is vel summo Iovi, cum suo fulmine, mandare laqueum possit: *τούτου πατρὸς εὔχομαι εἶναι.* Atque hic quidem me progenuit non e cerebro suo, quemadmodum tetricam illam ac torvam Palladem Iupiter, verum ex

*) Sensus: Nomen igitur meum iam tenetis, viri stultissimi.
**) Cf. Lucian. de sacrificiis c. 10.

Neotete nympha multo omnium venustissima pariter ac festivissima: neque rursum id tristi illi alligatus coniugio, quomodo faber ille claudus natus est, verum, quod non paulo suavius, ἐν φιλότητι μιχθείς, quemadmodum noster ait Homerus. Genuit autem, ne quid erretis, non Aristophanicus ille Plutus, iam capularis, iam oculis captus, sed quondam integer adhuc calidusque iuventa, neque iuventa solum, verum multo magis nectare, quod tum forte in deorum convivio largius ac meracius hauserat.

Quod si locum quoque natalem requiritis, (quandoquidem id hodie vel inprimis ad nobilitatem interesse putant, quo loco primos edideris vagitus) ego nec in erratica Delo, nec in undoso mari, nec ἐν σπέσσι γλαφυροῖσι sum edita, sed in ipsis insulis fortunatis, ubi ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα *) omnia proveniunt; in quibus neque labor, neque senium, neque morbus est ullus, nec usquam in agris asphodelus, malva, squilla, lupinumve, aut faba, aut aliud hoc genus nugarum conspicitur, sed passim oculis, simulque naribus adblandiuntur moly, panace, nepenthes, amaracus, ambrosia, lotus, rosa, viola, hyacinthus, Adonidis hortuli **). Atque in his quidem nata deliciis, nequaquam a fletu sum auspicata vitam, sed protinus blande arrisi matri. Iam vero non invideo τῷ ὑπάτῳ Κρονίωνι capram altricem, quum me duae lepidissimae nymphae suis aluerint mammis, Methe Baccho progenita, et Apaedia Panos filia, quas hic quoque in ceterarum comitum ac pedisequarum mearum consortio videtis, quarum mehercle nomina, si voletis cognoscere, ex me quidem non nisi Graece audietis. Haec nimirum, quam sublatis superciliis conspicamini, Φιλαυτία est. Huic, quam velut arridentibus oculis ac plaudentem mani-

*) Hom. Od. IX, 109. de Cyclopibus.

**) Flores erant, in festo Adonidis eius imagini appositi.

bus videtis, *Κολακία* nomen. Haec semisomnis ac dormitanti similis *Λήθη* vocatur. Haec, cubito utroque innitens, consertisque manibus, *Μισοπονία* dicitur. Haec, roseo revincta serto, et undique delibuta unguentis, *Ἡδονή*. Haec lubricis et huc atque illuc errantibus luminibus, *Ἄνοια* dicitur. Haec, nitida cute, probeque saginato corpore, *Τρυφή* nomen habet. Videtis et deos duos, puellis admixtos, quorum alterum *Κῶμον* vocant, alterum *νήγρετον Ὕπνον*. Huius, inquam, famulitii fidelibus auxiliis genus omne rerum meae subiicio ditioni, ipsis etiam imperans imperatoribus.

Genus, educationem et comites audistis: nunc, ne cui sine caussa videar mihi deae nomen usurpare, quantis commoditatibus deos simul et homines adficiam, quamque late meum pateat numen, arrectis auribus accipite. Etenim si non inscite scripsit quidam, hoc demum esse deum, iuvare mortales *), et si merito in deorum senatum asciti sunt, qui vinum, aut frumentum, aut unam aliquam huiusmodi commoditatem mortalibus ostenderunt, cur non ego iure deorum omnium *ἄλφα* dicar habearque, quae una omnibus largior omnia?

Principio quid esse potest vita ipsa vel dulcius vel preciosius? At huius exordium cui tandem acceptum ferri convenit, nisi mihi? Neque enim aut *ὀβριμοπάτρης* hasta Palladis, aut *νεφεληγερέτου* Iovis aegis hominum genus vel progignit, vel propagat; verum ipse deum pater atque hominum rex, qui totum nutu tremefactat Olympum, fulmen illud trisulcum ponat oportet, et vultum illum Titanicum, quo quum lubet, Deos omneis territat, planeque histrionum more aliena sumenda misero persona, si quando velit id facere, quod nunquam non facit, hoc est, *παιδοποιεῖν*. Iam vero Stoici se diis proximos

*) Plinii sunt verba in Hist. N. lib. II c. 5.

autumant. At date mihi terque quaterque, aut si libet, sexcenties Stoicum, tamen huic quoque, si non barba, insigne sapientiae, etiamsi cum hircis commune, certe supercilium erit ponendum, explicanda frons, abiicienda dogmata illa adamantina, ineptiendum ac delirandum aliquantisper: in summa, me, me, inquam, sapiens ille accersat oportet, si modo pater esse velit. Et cur non apertius meo more vobiscum fabuler? Quaeso, num caput, num facies, num pectus, num manus, num auris, quae partes honestae putantur, progenerant deos aut homines? Non opinor; imo ea pars, adeo stulta, adeoque ridicula, ut nec nominari citra risum possit, humani generis est propagatrix: is *) est sacer ille fons, unde vitam hauriunt omnia verius, quam ille Pythagoricus quaternio **). Age vero, qui vir obsecro matrimonii capistro velit praebere os, si, quemadmodum isti sapientes facere consueverunt, prius eius vitae incommoda secum perpenderit: aut quae tandem mulier virum admissura sit, si partus periculosos labores, si educationis molestiam vel norit, vel cogitarit? Porro, si coniugiis debetis vitam, coniugium autem debetis *Ἀνοίᾳ* pedisequae, mihi nimirum quid debeatis, intelligitis. Tum quae, semel haec experta, denuo repetere velit, nisi *Λήθης* praesens numen adfuerit? Neque vero id Venus ipsa, vel reclamante Lucretio ***), unquam inficias iverit, sine nostri numinis accessione suam vim mancam atque irritam esse. Itaque ex nostro illo temulento ridiculoque lusu proveniunt et superciliosi philosophi, in quorum locum nunc successere, quos vulgus monachos appellat, et purpurei reges,

*) Edd. al. l. *Is demum est.*

**) *τετρακτὺς*, quam Pythagorei putaverunt esse principium omnium rerum.

***) Nam is Veneri rerum omnium gignendarum vim tribuit

et pii sacerdotes, et ter sanctissimi pontifices: postremo totus etiam ille deorum poeticorum coetus, adeo frequens, ut turbam vix iam ipse capiat Olympus, tametsi spatiosissimus.

At sane parum sit, mihi vitae seminarium ac fontem deberi, nisi, quicquid in omni vita commodi est, id quoque totum ostendero mei muneris esse. Quid autem? vita haec, num omnino vita videtur appellanda, si voluptatem detraxeris? Applausistis. Equidem sciebam, neminem vestrum ita sapere, vel desipere magis, imo sapere potius, ut in hac esset sententia. Quanquam ne Stoici quidem isti voluptatem aspernantur, tametsi sedulo dissimulant, milleque conviciis eam apud vulgus dilacerant, nimirum ut, deterritis aliis, ipsi prolixius fruantur. Sed dicant mihi per Iovem: quae tandem vitae pars est non tristis, non infestiva, non invenusta, non insipida, non molesta, nisi voluptatem, id est, stultitiae condimentum adiunxeris? Cuius rei quum satis idoneus testis esse possit ille nunquam satis laudatus Sophocles, cuius exstat pulcherrimum illud de nobis elogium:

*Ἐν τῷ φρονεῖν γὰρ μηδὲν, ἥδιστος βίος**),

tamen age, rem omnem sigilatim **) aperiamus.

Principio, quis nescit, primam hominis aetatem multo laetissimam multoque omnibus gratissimam esse? Quid est enim illud in infantibus, quod sic exosculamur, sic amplectimur, sic fovemus, ut hostis etiam huic aetati ferat opem, nisi stultitiae lenocinium, quod data opera prudens natura recens natis adiunxit, ut aliquo voluptatis velut auctoramento et educantium labores delinire queant, et tuentium favores eblandiantur? Deinde quae succedit huic adolescentia, quam est apud omnes gratiosa, quam

*) Aiace v. 554.
**) Sic Erasmus, non *singulatim*.

illi candide favent omnes, quam studiose provehunt, quam officiose porrigunt auxiliares manus! At unde quaeso ista iuventae gratia? unde, nisi ex me? cuius beneficio quam minimum sapit, atque ob id quam minime ringitur. Mentior, nisi mox, ubi, grandiores facti, per rerum usum ac disciplinas virile quiddam sapere coeperint, continuo deflorescit formae nitor, languescit alacritas, frigescit lepos, labascit vigor; quoque longius a me subducitur, hoc minus minusque vivit, donec succedat τὸ χαλεπὸν γῆρας, id est, molesta senectus, non iam aliis modo, verum etiam sibimet invisa. Quae quidem prorsum nulli mortalium foret tolerabilis, nisi rursum tantorum miserta laborum dextra adessem, et, quemadmodum dii poetarum solent pereuntibus aliqua metamorphosi succurrere, itidem ego quoque iam capulo proximos denuo, quoad licet, ad pueritiam revocarem; unde non abs re vulgus eos παλίμπαιδας appellare consuevit. Porro, si quis transformandi rationem requirat, ne id quidem celarim. Ad Lethes nostrae fontem, (nam in insulis fortunatis oritur; siquidem apud inferos tenuis modo rivulus labitur,) eos produco, ut, simul atque illic longa potarint oblivia, paulatim dilutis animi curis repubescant. At isti iam delirant, inquiunt, iam desipiunt. Esto sane: sed istuc ipsum est repuerascere. An vero aliud est, puerum esse, quam delirare, quam desipere? An non hoc vel maxime in ea delectat aetate, quod nihil sapit? Quis enim non ceu portentum oderit atque execretur puerum virili sapientia? Astipulatur et vulgo iactatum proverbium: *Odí puerulum praécoci sapiéntia* *). Quis autem sustineret habere commercium aut consuetudinem cum eo sene, qui ad tantam rerum experientiam, parem animi vigorem, iudiciique acrimoniam adiunxisset? Itaque delirat

*) Senarius, citatus ab Apuleio in Apologia magiae II.

senex meo munere: sed tamen delirus iste meus interim miseris illis curis vacat, quibus sapiens ille distorquetur. Interim non illepidus est compotor. Non sentit vitae taedium, quod robustior aetas vix tolerat. Nonnunquam cum sene Plautino ad tres illas litteras *) revertitur, infelicissimus si sapiat. At interim meo beneficio felix, interim amicis gratus, ne congerro quidem infestivus. Quandoquidem et apud Homerum e Nestoris ore fluit oratio melle dulcior, quum Achillis sit amarulenta, et apud eundem senes in moenibus considentes τὴν λειριόεσσαν vocem edunt. Quo quidem calculo ipsam etiam superant pueritiam, suavem quidem illam, sed infantem, ac praecipuo vitae oblectamento, puta garrulitate, carentem. Addite huc, quod pueris quoque gaudeant impensius senes, ac pueri vicissim senibus delectantur:

ὡς αἰεὶ τὸν ὅμοιον ἄγει θεὸς ὡς τὸν ὅμοιον **).

Quid enim inter illos non convenit, nisi quod hic rugosior, et plures numerat natales? Alioqui capillorum albor, os edentulum, corporis modus minor, lactis appetentia, balbuties, garrulitas, ineptia, oblivio, incogitantia, breviter omnia cetera congruunt; quoque magis accedunt ad senectam, hoc propius ad pueritiae similitudinem redeunt, donec puerorum ritu, citra vitae taedium, citra mortis sensum emigrant e vita.

Eat nunc, qui volet, et hoc meum beneficium cum reliquorum deorum metamorphosi comparet. Qui quid irati faciant, non libet commemorare; sed quibus quam maxime propitii sunt, eos solent in arborem, in avem, in cicadam, aut etiam in serpentem transformare: quasi vero non istud ipsum sit perire,

*) Locus est in Mercatore II, 2, 33. Litterae a, m, et o.

**) Versus est ex Odyss. ρ 218, verba Melanthei ad Ulyssem et Eumaeum

aliud fieri. Ego vero hominem eundem optimae ac felicissimae vitae parti restituo. Quod si mortales prorsus ab omni sapientiae commercio temperarent, ac perpetuo mecum aetatem agerent, ne esset quidem ullum senium, verum perpetua iuventa fruerentur felices. An non videtis tetricos istos et vel philosophiae studiis, vel seriis et arduis addictos negotiis, plerumque priusquam plane iuvenes sint, iam consenuisse, videlicet curis et assidua acrique cogitationum agitatione sensim spiritus et succum illum vitalem exhauriente? quum contra Moriones mei pinguiculi sint, et nitidi, et bene curata cute, plane *χοῖροι*, quod aiunt, *Ἀκαρνάνιοι*, nunquam profecto senectutis incommodum ullum sensuri, nisi nonnihil, ut fit, sapientum contagio inficerentur. Adeo nihil patitur hominum vita omni ex parte beatum esse. Accedit ad haec vulgati proverbii non leve testimonium, quo dictitant, Stultitiam unam esse rem, quae et iuventam alioqui fugacissimam remoretur, et improbam senectam procul arceat. Ut non temere de Brabantis populari sermone iactatum sit, quum ceteris hominibus aetas prudentiam adferre soleat, hos, quo propius ad senectam accedunt, hoc magis atque magis stultescere. Atqui hac gente non est alia vel ad communem vitae consuetudinem festivior, vel quae minus sentiat senectutis tristitiam. His quidem, ut loco, ita et vitae instituto confines sunt Hollandi mei; cur enim non meos appellem, usque adeo studiosos mei cultores, ut inde vulgo cognomen emeruerint *)? cuius illos adeo non pudet, ut hinc vel praecipue sese iactitent. Eant nunc stultissimi mortales, et Medeas, Circes, Veneres, Auroras, et fontem nescio quem requirant, quo sibi iuventam restituant, quum id sola praesta-

*) Et Brabanti enim et Hollandi in proverbio ab ipsis adeo usurpato stulti vocabantur.

re et possim et soleam. Apud me succus est ille mirificus, quo Memnonis filia Tithoni avi sui iuventam prorogavit. Ego sum Venus illa, cuius favore Phaon ille repubuit, ita ut a Sapphone tantopere deamaretur. Meae sunt herbae, si quae sunt, mea precamina, meus ille fons, qui non solum revocat elapsam adolescentiam, sed, quod est optabilius, perpetuam servat. Quod si omnes huic sententiae subscribitis, adolescentia nihil esse melius, senectute nihil detestabilius, quantum mihi debeatis videtis opinor, quae tantum bonum retineam, tanto excluso malo.

Sed quid adhuc de mortalibus loquor? Coelum omne lustrate, et mihi meum nomen opprobret licebit, quicunque volet, si quem omnino deorum reperit non insuavem et aspernabilem, nisi meo numine commendetur. Etenim cur semper ephebus et comatus Bacchus? Nempe quia, vecors ac temulentus, conviviis, saltationibus, choreis, lusibus vitam omnem transigens, ne tantulum quidem habet cum Pallade commercii. Denique tantum abest, ut sapiens haberi postulet, ut ludibriis ac iocis coli gaudeat. Neque proverbio offenditur, quod illi fatui cognomentum attribuit; id est huiusmodi, *Μορύχου μωρότερος* *). Porro Morycho nomen verterunt, quod illum pro templi foribus sedentem, musto ficisque recentibus agricolarum lascivia consueverit oblinere. Tum autem quid non scommatum in hunc vetus iacit comoedia **)? O insulsum, inquiunt, deum, et dignum qui ex inguine nasceretur. At quis non malit hic fatuus et insulsus esse, semper festivus, semper pubescens, semper omnibus lusus ac voluptatem adferens, quam vel *ἀγκυλομήτης* ille

*) Proverbium est Siculum, qua in insula Baccho cognomen fuit Morycho.

**) Veluti Aristophanes in Ranis.

Iupiter, omnibus formidabilis, vel Pan, suis tumultibus omnia senio vitians, vel favillis oppletus Vulcanus ac semper officinae laboribus squalidus, aut Pallas etiam ipsa sua Gorgone et hasta terribilis, καὶ ἀεὶ ἐνορῶσα δριμύ. Cur semper puer Cupido? cur? nisi quia nugator est, καὶ μηδὲν ὑγιὲς neque facit, neque cogitat? Cur aureae Veneri semper vernat sua forma? Nimirum, quia mecum habet affinitatem, unde et patris mei colorem vultu refert: atque hac de caussa est apud Homerum χρυσῆ Ἀφροδίτη. Deinde perpetuo ridet, si quid modo poetis credimus, aut horum aemulis statuariis. Quod numen unquam religiosius coluere Romani, quam Florae, omnium voluptatum parentis? Quanquam si quis etiam tetricorum deorum vitam diligentius requirat ab Homero reliquisque poetis, reperiet, stultitiae plena omnia. Quid enim attinet, reliquorum facta commemorare, quum Iovis ipsius fulminatoris amores ac lusus probe noritis? quum severa illa Diana, oblita sexus, nihil aliud quam venetur, Endymionem interim deperiens? Verum illi sua facinora a Momo audiant malim, a quo saepius quondam audire solebant. Sed hunc nuper irati una cum Ate in terras praecipitem dederunt, quod sapientia sua felicitati deorum importunus obstreperet; neque mortalium ullus exulem dignatur hospitio, tantum abest, ut illi in principum aulis sit locus, in quibus tamen mea Κολακία primas tenet, cui cum Momo non magis convenit, quam cum agno lupis. Itaque, sublato illo, iam multo licentius ac suavius nugantur dii; vere ῥᾷον ἄγοντες, ut inquit Homerus, nullo videlicet censore. Quos enim non praebet iocos ficulnus ille Priapus! Quos non ludos exhibet furtis ac praestigiis suis Mercurius! Quin et Vulcanus ipse in deorum conviviis γελωτοποιὸν agere consuevit, ac modo claudicatione, modo cavillis,

modo ridiculis dictis exhilarare compotationem. Tum et Silenus ille senex amator τὸν κόρδακα *) saltare solitus, una cum Polyphemo τὴν θρετταnελό **), Nymphis τὴν γυμνοποδίαν saltantibus. Satyri semicapri Atellanas ***) agitant, Pan insulsa quapiam cantiuncula risum omnibus movet, quem ita malunt, quam ipsas audire Musas, praecipue quum iam nectare coeperint madere. Porro quid ego nunc commemorem, quae probe poti dii post convivium agitent? adeo me hercle stulta, ut ipsa nonnunquam a risu temperare nequeam. At satius est in his Harpocratis †) meminisse, ne forte nos quoque Corycaeus aliquis Deus ††) auscultet, ea narrantes, quae ne Momus quidem impune proloquutus est.

Sed iam tempus est, ut ad Homericum exemplar relictis coelitibus vicissim in terram demigremus; quanquam ibi nihil laetum aut felix, nisi meo munere, dispiciamus. In primis videtis, quanta providentia natura parens et humani generis opifex illud caverit, ne usquam deesset stultitiae condimentum. Etenim quum Stoicis definitoribus nihil aliud sit sapientia, quam duci ratione, contra stultitia, affectuum arbitrio moveri: ne plane tristis ac tetrica esset hominum vita, Iupiter quanto plus indidit affectuum, quam rationis! Quasi semiunciam compares ad assem. Praeterea rationem in angustum capitis angulum relegavit, reliquum omne corpus perturbationibus reliquit. Deinde duos quasi tyrannos violentissimos uni opposuit, iram, quae prae-

*) Κόρδαξ saltationis genus in Comoediis.

**) Ut habet Aristophanes Pluto, 290.

***) Fabularum genus apud Romanos, ab Atella oppido nominatum.

†) Harpocrates, filius Isidis, deus Silentii.

††) h. e. speculator aliquis, quales erant incolae Coryci montis in Pamphylia, qui praedonibus mercatorum itinera et merces indicabant.

cordiorum arcem obtinet, atque adeo ipsum vitae fontem, cor; et concupiscentiam, quae ad imam usque pubem latissime imperium occupat. Adversus has geminas copias quantum valeat ratio, cummunis hominum vita satis declarat, quum illa, quod unum licet, vel usque ad ravim reclamat, et honesti dictat formulas, verum hi laqueum regi suo remittunt, multoque odiosius obstrepunt, donec iam his quoque fessus ultro cedit, ac manus dat.

Ceterum quoniam viro, administrandis rebus nato, plusculum de rationis unciola erat aspergendum, ut huic quoque pro virili consuleret, me *), sicut in ceteris, in consilium adhibuit, moxque consilium dedi me dignum, nempe uti mulierem adiungeret; animal videlicet stultum quidem illud atque ineptum, verum ridiculum et suave, quo convictu domestico virilis ingenii tristitiam sua stultitia condiret atque edulcaret. Nam quod Plato dubitare videtur, utro in genere ponat mulierem, rationalium animantium, an brutorum, nihil aliud voluit, quam insignem eius sexus stultitiam indicare. Quodsi qua forte mulier sapiens haberi voluit, ea nihil aliud agit **), quam ut bis stulta sit, perinde quasi bovem aliquis ducat ad ceroma ***), invita reluctanteque, ut aiunt, Minerva. Conduplicat enim vitium, quisquis contra naturam virtutis fucum inducit, atque alio deflectit ingenium. Quemadmodum, iuxta Graecorum proverbium, simia semper est simia, etiam si purpura vestiatur, ita mulier semper mulier est, hoc est stulta, quamcunque personam induxerit ****). Neque vero mulierum genus usque adeo

*) Edd. habent: *me hic sicut i. c.* In Frobeniana tamen deest *hic*.

**) *Voluit* et *agit* Frobeniana. Al. *voluerit* et *egerit.*

***) Unguentum quo ungebantur athletae.

****) Frob. *induxerit*, al. *induerit*

stultum arbitror, ut eam ob rem mihi succenseant, quod illis, et ipsa mulier et Stultitia, stultitiam attribuam. Etenim si rem recta reputent via, hoc ipsum Stultitiae debent acceptum ferre, quod sint viris multis calculis fortunatiores. Primum formae gratiam, quam illae merito rebus omnibus anteponunt, cuiusque praesidio in tyrannos etiam ipsos tyrannidem exercent. Alioqui undenam horror ille formae, hispida cutis, et barbae sylva, plane senile quiddam in viro, nisi a prudentiae vitio, quum foeminarum semper laeves malae, vox semper exilis, cutis mollicula, quasi perpetuam quandam adolescentiam imitentur? Deinde quid aliud optant in hac vita, quam ut viris quam maxime placeant? Nonne huc spectant tot cultus, tot fuci, tot balnea, tot compturae, tot unguenta, tot odores, tot componendi, pinguendi, fingendique vultus *), oculos et cutem artes? Iam, num alio nomine viris magis commendatae sunt, quam stultitiae? Quid enim est, quod illi mulieribus non permittunt? At quo tandem auctoramento, nisi voluptatis? Delectant autem [feminae] **) non alia re, quam stultitia. Id esse verum non ibit inficias, quisquis secum reputarit, quas vir cum muliere dicat ineptias, quas agat nugas, quoties foeminea voluptate decreverit uti.

Habetis igitur, primum et praecipuum vitae oblectamentum quo fonte proficiscatur. Sed sunt nonnulli, cum primis autem senes, bibaces quidem illi magis quam mulierosi, qui summam voluptatem in compotationibus constituunt. Equidem an sit ullum lautum convivium, ubi mulier non adsit, viderint alii. Illud certe constat, citra stultitiae condimentum, nullum omnino suave esse; adeo ut si desit, qui seu vera, seu simulata stultitia risum mo-

*) Al. pingendi, fingendi v.
**) Abest in Frob.

veat, γελωτοποιὸν quempiam vel mercede conductum accersant, aut ridiculum aliquem parasitum adhibeant, qui ridendis, hoc est, stultis dicteriis, silentium ac tristitiam compotationis discutiat. Quorsum enim attinebat, tot bellariis, tot lauticiis, tot cupediis onerare ventrem, nisi et oculi pariter et aures, nisi totus animus, risu, iocis, leporibus pasceretur? At istiusmodi tragematum ego sum architectrix unica. Quanquam illa ipsa iam in conviviis solennia, regem sortiri talis, lusitare tesseris, philotesiis invitare, certare συμπεριφοραῖς, ad myrtum canere, saltare, gesticulari, non a septem Graeciae sophis, verum a nobis, ad humani generis salutem reperta sunt. Atqui omnium huiusmodi rerum ea natura est, ut, quo plus habeant stultitiae, hoc plus conferant vitae mortalium, quae si tristis sit, ne vita quidem appellanda videatur. Tristis autem evadat oportet, nisi cognatum taedium hoc genus oblectamentis absterseris.

Sed erunt fortassis, qui hoc quoque voluptatis genus negligant, et in amicorum charitate et consuetudine acquiescant, amicitiam dictitantes unam rebus omnibus anteponendam, quippe rem usque adeo necessariam, ut nec aer, nec ignis, nec aqua magis; rursum adeo iucundam, ut, qui hanc de medio sustulerit, solem sustulerit; adeo denique honestam, si quid tamen hoc ad rem pertinet, ut nec ipsi philosophi vereantur eam inter praecipua bona commemorare. Sed quid, si doceo me huius quoque tanti boni et puppim esse et proram? Docebo autem non Crocodilitis *), aut Soritis, Ceratinis, aut aliis id

*) Genus est sophismatis, quod dialectici fingunt crocodilum proposuisse mulieri cuius filium rapuerat. Si dixeris, inquit, quod sum facturus, reddam tibi filium. Illa respondit, non reddes; et petebat sibi reddi quia verum dixerat. Imo, inquit Crocodilus, si reddidero, non dixeris verum. De Sorite et Cornuto argumento seu dilemmate vide Logicos.

genus dialecticorum argutiis, sed pingui, quod aiunt, Minerva rem digito propemodum ostendam. Age, connivere, labi, caecutire, hallucinari in amicorum vitiis, quaedam etiam insignia vitia pro virtutibus amare mirarique, an non stultitiae videtur affine? Quid? quum alius exosculatur naevum in amica, alium delectat polypus Agnae, quum filium strabonem appellat paetum pater *), quid, inquam, hoc est, nisi mera stultitia? Clament terque quaterque stultitiam esse: atqui haec una *stultitia, et iungit, iunctos et servat amicos.* De mortalibus loquor, quorum *nemo sine vitiis nascitur; optimus ille est, qui minimis urgetur*: quum interim inter sapientes istos deos aut omnino non coalescit amicitia, aut tetrica quaedam et insuavis intercedit, nec ea nisi cum paucissimis, (nam cum nullis dicere religio est,) propterea quod maxima pars hominum desipit, imo nullus est, qui non multis modis deliret, et non nisi inter similes cohaeret necessitudo. Quodsi quando inter severos istos coierit mutua benevolentia, ea certe haudquaquam stabilis est, nec admodum duratura, nimirum inter morosos et plus satis oculatos, ut qui in amicorum vitiis tam cernunt acutum, *quam aut aquila, aut serpens Epidaurius.* At ipsi in propriis vitiis quam lippiunt, et quam non vident manticam in tergo **) pendentem? Itaque quum ea sit hominum natura, ut nullum ingenium reperiatur non magnis obnoxium vitiis: adde tantam animorum ac studiorum dissimilitudinem, tot lapsus, tot errata, tot casus vitae mortalis: quo pacto vel horam constabit inter Argos ***) istos amicitiae iucunditas, nisi accesserit ea, quam mire Graeci εὐήθειαν

*) Quae exempla adducuntur in Horatii Satyr. 1, 3. ubi etiam sequentia leguntur.

**) Cf. Pers. Sat. IV, 24. et Phaedri Fab. IV, 9.

***) Qui, ut Argus ille, centum oculis aliorum vitiis invigilant.

appellant, hanc seu stultitiam, seu morum facilitatem vertas licebit? Quid autem? an non Cupido ille omnis necessitudinis auctor et parens, prorsum oculis captus est, cui quemadmodum τὰ μὴ καλὰ καλὰ πέφανται *), itidem inter vos quoque efficit, ut suum cuique pulchrum videatur, ut cascus cascam, perinde ut pupus pupam, deamet. Haec passim et fiunt et ridentur, sed tamen haec ridicula iucundam vitae glutinant copulantque societatem.

Porro quod de amicitia dictum est, id multo magis de coniugio sentiendum, quod quidem nihil est aliud, quam individua vitae coniunctio. Deum immortalem, quae non divortia, aut etiam divortiis deteriora passim acciderent, nisi viri foeminaeque domestica consuetudo per adulationem, per iocum, per facilitatem, errorem, dissimulationem, meum utique satellitium, fulciretur alereturque? Papae! quam pauca coirent matrimonia, si sponsus prudenter exquireret, quos lusus delicata illa, sicuti videtur, ac pudens virguncula iam multo ante nuptias luserit? Tum quanto pauciora cohaererent inita, nisi plurima uxorum facta per viri vel negligentiam vel stuporem laterent? Atque haec quidem merito stultitiae tribuuntur: verum ea interim praestat, ut marito iucunda sit uxor, uxori iucundus maritus, ut tranquilla domus, ut maneat affinitas. Ridetur, cuculus **), curruca et quid non vocatur, quum moechae lacrymas labellis exorbet. At quanto felicius, sic errare, quam zelotypiae diligentia quum sese conficere, tum omnia miscere tragoediis?

In summa, usque adeo nulla societas, nulla vitae coniunctio sine me vel iucunda, vel stabilis esse potest, ut nec populus principem, nec servum herus, nec heram pedisequa, nec discipulum praeceptor, nec amicus

*) Hemistichium est ex Theocr. Idyll. 6.
**) Cf. Plauti Asinar. V, 2, 73. Trin. II, 1, 18.

amicum, nec maritum uxor, nec locator conductorem, nec contubernalis contubernalem, nec convictor convictorem diutius ferat, nisi vicissim inter sese nunc errent, nunc adulentur, nunc prudentes conniveant, nunc aliquo stultitiae melle sese deliniant. Iam haec scio videri maxima; sed audietis maiora.

Quaeso num quenquam amabit, qui ipse semet oderit? Num cum alio concordabit, qui secum ipse dissidet? Num ulli voluptatem adferet, qui sibimet ipsi sit gravis ac molestus? Illud opinor nemo dixerit, nisi qui sit ipsa stultior stultitia. Atqui si me excluseris, adeo nemo poterit alterum ferre, ut ipse etiam sibi quisque puteat, sua cuique sordeant, sibi quisque sit invisus. Quandoquidem id mali natura, non paucis in rebus noverca magis quam parens, mortalium ingeniis insevit, praecipue paulo cordatiorum, ut sui quemque poeniteat, admiretur aliena. Quo fit ut omnes dotes, omnis elegantia decorque vitae vitietur pereatque. Quid enim proderit forma, praecipuum deorum immortalium munus, si putiditatis vitio contaminetur? Quid iuventa, si senilis tristitiae fermento corrumpatur? Denique quid in omni vitae munere vel tecum, vel apud alios acturus es cum decoro (est enim non artis modo, verum etiam omnis actionis caput, decere quod agas) *) nisi adsit dextra haec Philautia, quae mihi merito germanae est vice: adeo strenue meas ubique partes agit. Quid autem aeque stultum, atque tibi ipsi placere? teipsum admirari? At rursum, quid venustum, quid gratiosum, quid non indecorum erit, quod agas, ipse tibi displicens? Tolle hoc vitae condimentum, et protinus frigebit cum sua actione orator, nulli placebit cum suis numeris musicus, explodetur cum sua gesticulatione histrio, ridebitur una

*) Quemadmodum et Cicero et Quintilianus docent in Rhetoricis.

suis cum Musis poeta, sordebit cum arte pictor, esuriet cum pharmacis medicus. Postremo pro Nireo Thersites, pro Phaone Nestor, pro Minerva sus, pro facundo infans, pro urbano rusticus videberis. In tantum necesse est, ut sibi quoque quisque blandiatur, et assentatiuncula quapiam sibi prius commendetur, quam aliis possit esse commendatus. Denique quum praecipua felicitatis pars sit, ut, *quod sis, esse velis* *), nimirum totum hoc praestat compendio mea Philautia, ut neminem suae formae, neminem sui ingenii, neminem generis, neminem loci, neminem instituti, neminem patriae poeniteat, adeo ut nec Hirlandus cum Italo, nec Thrax cum Atheniensi, nec Scytha cum insulis fortunatis cupiat permutare. Et o singularem naturae solicitudinem, ut in tanta rerum varietate paria fecit omnia! Ubi dotibus suis nonnihil detraxit, ibi plusculum philautiae solet addere; quanquam hoc ipsum stulte profecto dixi, quum haec ipsa dos sit vel maxima.

Ut ne dicam interim, nullum egregium facinus adiri, nisi meo impulsu, nullas egregias artes, nisi me auctore fuisse repertas. An non omnium laudatorum facinorum seges ac fons est bellum? Porro quid stultius, quam ob caussas nescio quas certamen eiusmodi suscipere, unde pars utraque semper plus aufert incommodi, quam boni? Nam eorum qui cadunt, veluti Megarensium **), *οὐδεὶς λόγος*. Dein quum iam utrinque constitere ferratae acies, et *rauco crepuerunt cornua cantu* ***), quis oro sapientum istorum usus, qui studiis exhausti, vix tenui frigidoque sanguine spiritum ducunt? Crassis ac pinguibus opus est, quibus quam plurimum adsit audaciae,

*) Hemistichium ex Martiali, X, 47, 12.

**) Quos oraculum *οὔτε τρίτους οὔτε τετάρτους*, h. e. nullo in numero esse dixerat. Cf. schol. ad Theocr. p. 206. ed. Gaisf.

***) Hemistichium ex Virgilio

mentis quam minimum. Nisi si quis Demosthenem militem malit, qui, Archilochi *) sequutus consilium, vix conspectis hostibus, abiecto clypeo fugit, tam ignavus miles, quam orator sapiens. Sed consilium, inquiunt, in bellis plurimum habet momenti. Equidem fateor, in duce; verum id quidem militare, non philosophicum; alioqui parasitis, lenonibus, latronibus, sicariis, agricolis, stupidis, obaeratis, et huiusmodi mortalium faece res tam praeclara geritur, non philosophis lucernariis.

Qui quidem quam sint ad omnem vitae usum inu tiles, vel Socrates ipse, unus Apollinis oraculo sapiens, sed minime sapienter iudicatus, documento esse potest, qui nescio quid publice conatus agere, summo cum omnium risu discessit. Quanquam vir is in hoc non usquequaque desipit, quod sapientis cognomen non agnoscit, atque ipsi deo rescribit, quodque censet sapienti a Rep. tractanda abstinendum esse, nisi quod potius monere debuerat, a sapientia temperandum ei, qui velit in hominum haberi numero. Deinde quid eundem accusatum ad cicutam bibendam adegit, nisi sapientia? Nam dum nubes et ideas philosophatur, dum pulicis pedes metitur, dum culicum vocem miratur **), quae ad vitam communem attinent, non didicit. Sed adest praeceptori de capite periclitanti discipulus Plato; egregius scilicet patronus, qui, turbae strepitu offensus, vix dimidiatam illam periodum pronunciare potuit ***). Iam quid dicam de Theophrasto? qui progressus in

*) Qui carmine gloriatus erat, se aliquando vitae suae consuluisse parmula abiicienda; unde Lacedaemonii eum coegerunt ex finibus suis excedere.

**) Qualia agentem Aristophanes in Nubibus fecit. Ceterum pro *miratur* forte leg. *rimatur*. Sed illud etiam Freb. habet.

***) Quemadmodum in eius vita legitur

concionem repente obmutuit *), perinde repente quasi lupo conspecto. Qui militem animasset in bello, Isocrates ob ingenii timiditatem nec hiscere unquam est ausus. M. Tullius, eloquentiae Romanae parens, semper indecora trepidatione, perinde quasi puer singultiens, exordiri consuevit; idque Fabius interpretatur cordati oratoris et periculum intelligentis argumentum. Verum quum hoc dicit, an non palam fatetur, sapientiam obstare ad rem probe gerendam? Quid isti facient, quum res ferro geritur, qui tum metu exanimantur, quum nudis verbis est decertandum? Et post haec celebratur, si diis placet, praeclara illa Platonis sententia, beatas fore respublicas, si aut imperent philosophi aut philosophentur imperatores. Imo si consules historicos, reperies nimirum nullos reipublicae pestilentiores fuisse principes, quam si quando in philosophastrum aliquem aut litteris addictum inciderit imperium. Cuius rei satis, opinor, faciunt fidem Catones: quorum alter insanis delationibus Reipublicae tranquillitatem vexavit, alter libertatem Populi Romani, dum nimium sapienter vindicat, funditus subvertit. Adde his Brutos, Cassios, Gracchos, ac Ciceronem etiam ipsum, qui non minus pestilens fuit Romanorum Reipub., quam Demosthenes Atheniensium. Porro M. Antoninus, ut donemus bonum imperatorem fuisse (nam id ipsum extorquere possim; fuit enim hoc ipso nomine gravis atque invisus civibus, quod tam philosophus esset. Sed tamen ut donemus fuisse bonum,) at certe pestilentior fuit Reipublicae, tali relicto filio **), quam fuerat sua administratione salutaris. Quandoquidem solet hoc ho-

*) Aliae editt. *in conc. protinus obm., perinde quasi repente lupo c.* Post v. *Qui mil. an. in bello* et Frob. et aliae habent signum interrog.

**) Commodo imperatore, pessimis flagitiis cooperto.

minum genus, qui se sapientiae studio dediderunt, quum ceteris in rebus, tum praecipue in liberis propagandis infelicissimum esse, providente opinor natura, ne malum hoc sapientiae inter mortales latius serpat. Itaque Ciceroni degenerem fuisse filium constat, et sapiens ille Socrates liberos habuit matri similiores quam patri, ut non omnino pessime scripsit quidam, id est, stultos.

Sed utcunque ferendum, si tantum ad publica munia forent *ὄνοι πρὸς λύραν*, nisi ad omnem prorsus vitae functionem nihilo essent dexteriores. Ad convivium adhibe sapientem: aut tristi silentio, aut molestis quaestiunculis obturbabit. Ad choream advoca, camelum saltare dices. Ad publicos ludos trahe, ipso vultu populi voluptatibus obstabit, et cogetur e theatro migrare sapiens Cato *), quandoquidem supercilium non potest ponere. In colloquium inciderit, repente lupus in fabula **). Si quid emendum, si contrahendum, breviter si quid eorum agendum, sine quibus haec quotidiana vita transigi non potest; stipitem dicas sapientem istum, non hominem: usque adeo neque sibi neque patriae, neque suis usquam usui esse potest, propterea quod communium rerum sit imperitus et a populari opinione vulgaribusque institutis longe lateque discrepet. Qua quidem ex re odium quoque consequatur necessum est, nimirum ob tantam vitae atque animorum dissimilitudinem. Quid enim omnino geritur inter mortales non stultitiae plenum, idque a stultis, et apud stultos? Quod si quis unus universis velit obstrepere, huic ego suaserim, ut, Timonem imitatus, in solitudinem aliquam demigret, atque ibi solus sua fruatur sapientia.

*) Ut est apud Martialem de Catone minore, I, 1.

**) Proverbium est de subito silentio, in medio sermone oborto quasi viso lupo.

Verum ut ad id, quod institueram, revertar, quae vis saxeos, quernos, et agrestes illos homines in civitatem coegit, nisi adulatio? Nihil enim aliud significat illa Amphionis et Orphei cithara. Quae res plebem Romanam iam extrema molientem, in concordiam civitatis revocavit? Num oratio philosophica? Minime. Imo ridiculus ac puerilis apologus de ventre reliquisque corporis membris confictus. Idem valuit Themistoclis apologus consimilis de vulpe et ericio*). Quae sapientis oratio tantundem potuisset, quantum commentitia illa cerva Sertorii potuit**), quantum Laconis illius de duobus canibus***), deque vellendis equinae caudae pilis ridendum [modo dicti Sertorii] commentum****). Ut ne quid dicam de Minoe deque Numa †), quorum uterque fabulosis inventis stultam multitudinem rexit. Huiusmodi nugis commovetur ingens ac potens illa bellua, populus.

At rursum, quae civitas unquam Platonis aut Aristotelis leges, aut Socratis dogmata recepit? Tum autem quae res Deciis persuasit, ut ultro sese diis manibus devoverent? Quid Q. Curtium in specum traxit, nisi inanis gloria, dulcissima quaedam Siren, sed mirum quam a sapientibus istis damnata?

*) Vulpecula haeserat in luto. Cui quum erinaceus vellet muscas abigere: noli istuc facere, inquit vulpes. Hae enim iam saturae sunt sanguinis; quas ubi abegeris, aliae famelicae in earum locum succedent. — Hoc apologo Themistocles populum a rebus novandis deterruit, fecitque, ut patienter magistratus ferrent.

**) Sertorius cervam albam sibi oracula edere mentiebatur. V. Plut.

***) De canibus Lycurgi Laconis evolve lib. Plutarchi de edu catione.

****) De cauda equina Sertorii v. Val. Max. Verba inclusa in Frob. desunt.

†) Minos finxit, se nono quoque anno apud Iovem coenare Numa Egeriam secum congredi.

Quid enim stultius, inquiunt, quam supplicem candidatum blandiri populo, congiariis favorem emere, venari tot stultorum applausus, acclamationibus sibi placere, in triumpho veluti signum aliquod populo spectandum circumferri, aeneum in foro stare! Adde his nominum et cognominum adoptiones: adde divinos honores homuncioni exhibitos: adde publicis ceremoniis in deos relatos etiam sceleratissimos tyrannos. Stultissima sunt haec, et ad quae ridenda non unus sufficiat Democritus: quis negat? Atqui hoc fonte nata sunt fortium heroum facinora, quae tot eloquentium virorum litteris in coelum tolluntur. Haec stultitia parit civitates, hac constant imperia, magistratus, religio, consilia, iudicia; nec aliud omnino est vita humana, quam stultitiae lusus quidam.

Iam vero ut de artibus dicam, quid tandem mortalium ingenia ad excogitandas prodendasque posteris tot egregias, ut putant, disciplinas excitavit, nisi gloriae sitis? Tantis vigiliis, tantis sudoribus, famam, nescio quam, qua nihil esse potest inanius, redimendam putarunt homines vere stultissimi. Sed interim stultitiae tot iam egregia vitae commoda debetis; quodque est longe dulcissimum, aliena fruimini insania.

Ergo posteaquam mihi fortitudinis et industriae laudem vindicavi, quid si prudentiae quoque vindicem? Sed dixerit aliquis: eadem opera ignem aquae misceas licebit. Verum hoc quoque successurum arbitror, si vos modo, quod antehac fecistis, auribus atque animis favebitis. Principio si rerum usu constat prudentia, in utrum magis competet eius cognominis honos, in sapientem, qui partim ob pudorem, partim ob animi timiditatem nihil aggreditur, an in stultum, quem neque pudor, quo vacat, neque periculum, quod non perpendit, ab ulla re

deterret? Sapiens ad libros veterum confugit, atque hinc meras vocum argutias ediscit. Stultus adeundis cominusque periclitandis rebus veram, ni fallor, prudentiam colligit. Id quod vidisse videtur Homerus, etiamsi caecus, quum ait ῥεχθὲν δέ τε νήπιος ἔγνω *). Sunt enim duo praecipua ad cognitionem rerum parandam obstacula, pudor, qui fumum offundit animo, et metus, qui ostenso periculo, dehortatur ab adeundis facinoribus. At his magnifice liberat stultitia. Pauci mortales intelligunt, ad quam multas alias quoque commoditates conducat, nunquam pudescere et nihil non audere. Quodsi prudentiam accipere malunt eam, quae rerum iudicio constat, audite obsecro, quam procul absint ab hac, qui hoc nomine sese venditant. Principio constat, res omneis humanas, velut Alcibiadis Silenos **), binas habere facies nimium inter sese dissimiles; adeo ut, quod prima, ut aiunt, fronte mors est, si interius inspicias, vita sit: contra, quod vita, mors: quod formosum, deforme: quod opulentum, id pauperrimum: quod infame, gloriosum: quod doctum, indoctum: quod robustum, imbecille: quod generosum, ignobile: quod laetum, triste: quod prosperum, adversum: quod amicum, inimicum: quod salutare, noxium: breviter omnia repente versa reperies, si Silenum aperueris. Id si cui forte nimis philosophice dictum videtur, age pinguiore, quemadmodum dici solet, Minerva planius faciam. Quis regem non et opulentum et dominum fatetur? Atqui nullis animi bonis instructus est, atqui nihil illi satis est: iam videlicet pauperrimus est. Tum animum habet plurimis addictum vitiis: iam turpiter servus est. Ad eundem modum in ceteris quoque

*) Menelai verba ad Euphorbum, Il. XVII, 32.

**) In symposio Platonis Alcibiades Socratem comparat statuariorum Silenis, qui intus pleni essent pulchrarum imaginum.

philosophari liceret. Sed hoc exempli vice posuisse satis sit. At quorsum haec? inquiet aliquis. Audite quo rem deducamus. Si quis histrionibus in scena fabulam agentibus personas detrahere conetur, ac spectatoribus veras nativasque facies ostendere, nonne is fabulam omnem perverterit, dignusque habeatur, quem omnes e theatro velut lymphatum saxis eiiciant? Exorietur autem repente nova rerum species, ut, qui modo mulier, nunc vir; qui modo iuvenis, mox senex: qui paulo ante rex, subito Dama *): qui modo Deus, repente homunculus appareat. Verum eum errorem tollere, est fabulam omnem perturbare. Illud ipsum figmentum et fucus est, quod spectatorum oculos detinet. Porro mortalium vita omnis quid aliud est, quam fabula quaepiam, in qua alii aliis obtecti personis procedunt, aguntque suas quisque partes, donec choragus educat e proscenio? Qui saepe tamen eundem diverso cultu prodire iubet, ut, qui modo regem purpuratum egerat, nunc servulum pannosum gerat. Adumbrata quidem omnia, sed haec fabula non aliter agitur. Hic si mihi sapiens aliquis, coelo delapsus, subito exoriatur, clamitetque, hunc, quem omnes, ut Deum ac dominum, suspiciunt, nec hominem esse, quod pecudum ritu ducatur affectibus; servum esse infimae sortis, quod tam multis tamque foedis dominis sponte serviat: rursum alium, qui parentem exstinctum luget, ridere iubeat, quod iam demum ille vivere coeperit, quum alioqui vita haec nihil aliud sit, quam mors quaedam: porro alium, stemmatis gloriantem, ignobilem ac nothum appellet, quod a virtute longe absit, quae sola nobilitatis sit fons, adque **) eundem modum de ceteris omnibus loquatur: quaeso

*) Damam Persius et Horatius vocant hominem obscurum et ignobilem.

**) Al. edd. *atque ad.*

quid is aliud egerit, nisi ut demens ac furiosus omnibus esse videatur? Ut nihil est stultius praepostera sapientia, ita perversa prudentia nihil imprudentius: siquidem perverse facit, qui sese non accommodet rebus praesentibus, foroque nolit uti, nec saltem legis illius convivalis meminerit, ἢ πῖθι, ἢ ἄπιθι, postuletque, ut fabula iam non sit fabula: contra, vere prudentis est, quum sis mortalis, nihil ultra sortem sapere velle, cumque universa hominum multitudine vel connivere libenter, vel comiter errare. At istud ipsum, inquiunt, stultitiae est. Haud equidem inficias iverim, modo fateantur illi vicissim, hoc esse, vitae fabulam agere.

Ceterum illud, o Dii immortales! eloquarne, an sileam? Cur autem sileam, quum sit vero verius? Sed praestiterit fortassis in re tanta, Musas ex Helicone accersere, quas poetae saepius ob meras nugas advocare solent. Adeste igitur paulisper, Iovis filiae, dum ostendo, nec ad egregiam illam sapientiam ac felicitatis, ut ipsi vocant, arcem aditum esse cuiquam, nisi stultitia duce. Iam primum illud in confesso est, affectus omnes ad stultitiam pertinere; quandoquidem hac nota a stulto sapientem discernunt, quod illum affectus, hunc ratio temperat; eoque Stoici perturbationes omnes ceu morbos a sapiente semovent. Verum affectus isti non solum paedagogorum vice funguntur ad sapientiae portum properantibus, verum etiam in omni virtutis functione, ceu calcaria stimulique quidam, adesse solent, velut ad bene agendum exhortatores. Quanquam hic fortiter reclamat bis Stoicus Seneca, qui prorsum omnem affectum adimit sapienti. Verum quum id facit, iam ne hominem quidem relinquit, sed novum potius deum quendam δημιουργεῖ, qui nusquam nec exstitit unquam, nec exstabit: imo, ut apertius dicam, marmoreum hominis simulacrum constituit,

stupidum, et ab omni prorsus humano sensu alienum. Proinde si libet, ipsi suo sapiente fruantur citraque rivalem ament licet, cumque eo vel in civitate Platonis, vel, si malint, in idearum regione, vel in Tantaliis inhabitent hortis *). Quis enim non istiusmodi hominem ceu portentum ac spectrum fugitet horreatque, qui ad omnes naturae sensus obsurduerit, qui nullis sit affectibus, nec amore, nec misericordia magis commoveatur,

quam si dura silex, aut stet Marpesia cautes **),

quem nihil fugiat, qui nihil erret, sed ceu Lynceus quispiam nihil non perspiciat, nihil non ad amussim perpendat, nihil ignoscat, qui solus seipso sit contentus, solus dives, solus sanus, solus rex, solus liber, breviter omnia solus, sed suo solius iudicio, qui nullum moretur amicum, ipse amicus nemini, qui diis quoque ipsis non dubitet mandare laqueum, qui quicquid in omni vita geritur, velut insanum damnet rideatque? Atqui huiusmodi animal est absolutus ille sapiens. Quaeso, si res agatur suffragiis, quae civitas istiusmodi magistratum sibi velit, aut quis exercitus talem optet ducem? imo quae mulier id genus maritum, quis convivator eiusmodi convivam, quis servus talibus moribus dominum vel optet, vel ferat? Quis autem non malit vel unum quemvis de media stultissimorum hominum plebe, qui stultus stultis vel imperare possit, vel parere, qui sui similibus placeat, sed quam plurimis, qui comis sit in uxorem, iucundus amicis, bellus conviva, convictor facilis, postremo qui nihil humani a se alienum putet? Sed me quidem iamdudum istius sapientis piget. Quare ad reliqua commoda sese recipiat oratio.

Agedum, si quis velut e sublimi specula circum-

*) Qui nusquam sunt.
**) Versus est ex Virg. Aen. VI.

spiciat, ita ut Iovem *) poetae facere praedicant, quot calamitatibus hominum vita sit obnoxia, quam misera quamque sordida nativitas, quam laboriosa educatio, quot iniuriis exposita pueritia, quot sudoribus adacta iuventus, quam gravis senectus, quam dura mortis necessitas, deinde in omni vita, quot morborum agmina infestent, quot immineant casus, quot ingruant incommoda, quam nihil usquam non plurimo felle tinctum, ut ne commemorem ista, quae homini ab homine inferuntur mala; quod genus sunt, paupertas, carcer, infamia, pudor, tormenta, insidiae, proditio, convicia, lites, fraudes Sed ego iam plane *τὴν ἄμμον ἀναμετρεῖν* aggredior. Porro quibus admissis ista commeruerint homines, aut quis deus iratus eos in has miserias nasci coegerit, non est mihi fas in praesentia proloqui. Verum ista qui secum perpendat, nonne Milesiarum **) virginum probabit exemplum, etiamsi miserandum? At quinam potissimum sibi vitae taedio fatum accersivere? Nonne sapientiae confines? Inter quos, ut interim Diogenes, Xenocrates, Catones, Cassios, ac Brutos sileam, Chiron ***) ille, quum immortalem esse liceret, ultro mortem praeoptavit. Videtis opinor, quid futurum sit, si passim sapiant homines: nempe altero luto, altero figulo Prometheo opus fore. Verum ego partim per ignorantiam, partim per incogitantiam, nonnunquam per oblivionem malorum, aliquando spem bonorum, aliquoties nonnihil mellis voluptatibus aspergens, ita tantis in malis succurro, ut ne tum quidem libeat vitam relinquere, quum, exacto Parcarum stamine, ipsa iam-

*) Al. edd. *ut Iov. interdum p.*

**) Milesias virgines furor quidam incesserat, suspendio se necandi. A quo deterritae sunt decreto, ut nudae cum fune efferrentur. V. Gellius XV, 10.

***) De Chirone cf. Lucian. in *νεκρικοῖς*.

dudum eos relinquit vita ; quoque minus sit caussae, cur in vita manere debeant, hoc magis iuvet vivere, tantum abest, ut ullo vitae taedio tangantur. Mei nimirum muneris est, quod passim Nestorea senecta senes videtis, quibus iam ne species quidem hominis superest, balbos, deliros, edentulos, canos, calvos, vel ut magis Aristophanicis eos describam verbis, *ῥυπῶντας, κυφοὺς, ἀθλίους, ῥυσοὺς, μαδῶντας, νωδοὺς καὶ ψωλούς* *), tamen usque adeo vita delectari, adeoque *νεανίζειν*, ut alius tingat canos, alius appostititia coma calvitium dissimulet, alius dentibus utatur mutuo fortassis a sue quopiam sumptis, hic in puellam aliquam misere depereat, et amatoriis ineptiis quemvis etiam superet adolescentulum. Nam ut capulares iam, meraque silicernia, teneram aliquam iuvenculam ducant uxorem, eamque et indotatam, et aliis usui futuram, id adeo frequens, ut propemodum et laudi detur. Sed multo etiam suavius, si quis animadvertat, anus, longo iam senio mortuas adeoque cadaverosas, ut ab inferis redisse videri possint, tamen illud semper in ore habere: *φῶς ἀγαθόν* **); adhuc catullire, atque, ut Graeci dicere solent, *καπροῦν*, et magna mercede conductum aliquem Phaonem inducere, fucis assidue vultum oblinere, nusquam a speculo discedere, infimae pubis sylvam vellere, vietas ac putres ostentare mammas, tremuloque gannitu languentem solicitare cupidinem, potitare, misceri puellarum choris, litterulas amatorias scribere. Ridentur haec ab omnibus tanquam, uti sunt, stultissima: at ipsae sibi placent et in summis interim versantur deliciis, totasque sese melle perungunt, meo videlicet beneficio felices. Porro quibus haec deridicula videntur, illud secum expendant velim, utrum satius ducant, huiusmodi

*) Vide Carionem in Aristoph. Pluto, 266 et 267, ubi Plutum ipsum his praedicatis depingit.

**) Quemadmodum exclamavit anus quaedam moriens.

stultitia vitam plane mellitam exigere, an trabem, ut aiunt, suspendio quaerere. Porro quod haec vulgo putantur infamiae obnoxia, istud nihil ad stultos meos, qui malum hoc aut non sentiunt, aut, si quid sentiunt, facile negligunt. Si saxum in caput incidat, id vere malum sit: ceterum pudor, infamia, probrum, maledicta, tantum adferunt noxae, quantum sentiuntur. Si sensus absit, ne mala quidem sunt. Quid laedit, si totus populus in te sibilet, modo tute tibi plaudas *)? Atque ut id liceat, sola stultitia praestat.

Sed mihi videor audire reclamantes philosophos. Atqui hoc ipsum est, inquiunt, miserum, stultitia teneri, errare, falli, ignorare. Imo hoc est hominem esse. Porro miserum cur vocent, non video, quandoquidem sic nati estis, sic instituti, sic conditi, ea est communis omnium sors. Nihil autem miserum, quod in suo genere constat, nisi forte quis hominem deplorandum existimet, qui neque volare possit cum avibus, neque quaternis ingredi pedibus cum reliquo pecudum genere, neque cornibus sit obarmatus, quemadmodum tauri. Verum is eadem opera equum etiam bellissimum infelicem vocabit, quod neque grammaticam didicerit, neque placentis vescatur; taurum miserum, quod ad palaestricam sit inutilis. Igitur ut equus imperitus grammaticae miser non est, ita nec homo stultus infelix, propterea quod haec cum illius natura cohaerent. Verum rursus urgent logodaedali. Est, inquiunt, homini peculiariter addita disciplinarum cognitio, quarum adminiculis id, quod natura diminutum est, ingenio penset. Quasi vero ullam veri faciem habeat, naturam, quae in culicibus, atque adeo in herbis ac flosculis tam sollicite vigilaverit, in uno homine dormitasse, ut disciplinis opus

*) Cf Hor Sat. I, 1, 64.

esset, quas Theutus*) ille humano generi infensus genius, in summam perniciem excogitavit, adeo non utiles ad felicitatem, ut illi quoque ipsi officiant, ad quod proprie repertae dicuntur, ut eleganter arguit apud Platonem rex ille prudentissimus de litterarum invento **). Igitur disciplinae cum reliquis humanae vitae pestibus irrepserunt, iisdem auctoribus, a quibus omnia flagitia proficiscuntur, puta daemonibus, quibus hinc nomen etiam inventum; quasi *δαήμονας*, hoc est, scientes appelles. Siquidem simplex illa aurei seculi gens, nullis armata disciplinis, solo naturae ductu instinctuque vivebat. Quorsum enim opus erat grammatica, quum eadem esset omnibus lingua, nec aliud sermone petebatur, nisi ut alius alium intelligeret? Quis usus dialectices, ubi nulla erat pugnantium inter se sententiarum dimicatio? Quis rhetoricae locus, quum nullus alteri negotium facesseret? Quorsum requireretur legum prudentia, quum abessent mali mores, ex quibus haud dubie bonae leges prognatae sunt? Porro religiosiores erant, quam ut impia curiositate arcana naturae, siderum mensuras, motus, effectus, abditas rerum caussas scrutarentur, nefas esse rati, si homo mortalis ultra sortem suam sapere conaretur. Iam, quid extra coelum esset, inquirendi dementia ne in mentem quidem veniebat. At, labente paulatim aetatis aureae puritate, primum a malis, ut dixi, geniis inventae sunt artes, sed paucae, atque hae quidem a paucis receptae: postea sexcentas addidit Chaldaeorum superstitio et Graecorum otiosa levitas, meras ingeniorum cruces, adeo ut vel una grammatica abunde satis sit ad perpetuam vitae carnificinam.

Quanquam inter has ipsas disciplinas hae potis-

*) Qui artes docuit regem Aegypti Thamum, ut Plato habet in Phaedro. Cf. Diodor. S. I, 16.

**) Dixit enim, eas officere memoriae.

simum in pretio sunt, quae ad sensum communem, hoc est, ad stultitiam quam proxime accedunt. Esuriunt Theologi, frigent Physici, ridentur Astrologi, negliguntur Dialectici. Solus ἰατρὸς γὰρ ἀνὴρ πολλῶν ἀντάξιος ἄλλων *). Atque in hoc ipso genere, quo quisque indoctior, audacior, incogitantiorque, hoc pluris fit etiam apud torquatos istos principes. Atqui medicina, praesertim ut nunc a compluribus exercetur, nihil aliud est quam assentationis particula, non minus profecto, quam rhetorica. Secundum hos proximus datur locus leguleiis, et haud scio, an primus, quorum professionem, ne quid ipsa pronuntiem, velut asininam philosophi magno consensu ridere solent. Sed tamen horum asinorum arbitrio maxima minimaque negotia transiguntur. His latifundia crescunt, quum Theologus interim, excussis totius divinitatis scriniis, lupinum arrodit **), cum cimicibus ac pediculis assidue bellum gerens. Ut igitur feliciores sunt artes, quae maiorem habent cum stultitia affinitatem, ita longe felicissimi sunt hi, quibus prorsus licuit ab omnium disciplinarum commercio abstinere, solamque naturam ducem sequi, quae nulla sui parte manca est, nisi forte mortalis sortis pomeria transilire velimus. Odit natura fucos, multoque felicius provenit, quod nulla sit arte violatum.

Agedum, an non videtis ex unoquoque reliquorum animantium genere ea felicissime degere, quae sunt a disciplinis alienissima, nec ullius magisterio nisi naturae ducuntur? Quid apibus aut felicius aut mirabilius? At his ne corporis quidem omnes sensus adsunt. Quid simile in exstruendis aedificiis reperiat architectura? Quis unquam philosophus similem instituit rempublicam? Rursum equus, quoniam humanis sensibus affinis est et in hominum contubernium demigravit, humanarum item calamita-

*) Versus est ex Iliados λ. 514.

**) Cf. Hor. Epist. I, 7, 23.

tum est particeps; quippe qui non raro, dum vinci pudet in certaminibus, ducit ilia *), et in bellis, dum ambit triumphum, confoditur, simulque cum sessore terram ore momordit: ut ne commemorem interim lupata frena, aculeata calcaria, stabuli carcerem, scuticas, fustes, vincula, sessorem, breviter omnem illam servitutis tragoediam, ni se ultro addixit, dum, fortes viros imitatus, impensius hostem ulcisci studet. Quanto optabilior muscarum et avicularum vita, ex tempore soloque naturae sensu degentium, modo per hominum insidias liceat. Quae si quando caveis inclusae assuescant humanas sonare linguas, mirum quam a nativo illo nitore degenerent: adeo modis omnibus laetius est, quod natura condidit, quam quod fucavit ars. Proinde nunquam satis laudarim gallum illum Pythagoram **), qui quum unus omnia fuisset, philosophus, vir, mulier, rex, privatus, piscis, equus, rana, opinor etiam spongia ***), tamen nullum animal iudicavit calamitosius homine, propterea quod cetera omnia naturae finibus essent contenta, solus homo sortis suae limites egredi conaretur. Rursum inter homines, idiotas multis partibus anteponit doctis ac magnis. Et Gryllus ille ****) non paulo plus sapuit, quam πολυμῆτις Ὀδυσσεύς, qui maluerit in hara grunnire, quam cum illo tot miseris obiici casibus. Ab his mihi non dissentire videtur Homerus, nugarum pater, qui quum mortales omneis subinde δειλοὺς καὶ μοχθηρούς appellat, tum Ulyssem illum suum sapientis exemplar saepenumero δύστηνον vocat, Paridem nusquam, nec Aiacem, nec Achillem. Quamobrem id tandem?

*) Cf. Hor. Epist. I, 1, 9.

**) Exstat dialogus Luciani, Gallus, in quo gallus loquitur cum domino suo, narratque se, tanquam Pythagoram, per varias migrasse formas, nec quidquam miserius vidisse homine.

***) Spongia enim a quibusdam, ut Plinio, animal credita est.

****) Quem Plutarchus inducit cum Ulysse colloquentem.

nisi quod ille, vafer et artifex, nihil non Palladis consilio agebat, nimiumque sapiebat, a naturae ductu quam longissime recedens? Ut igitur inter mortales ii longissime absunt a felicitate, qui sapientiae student, nimirum hoc ipso bis stulti, quod, homines nati quum sint, tamen, obliti conditionis suae, deorum immortalium vitam affectant, et gigantum exemplo, disciplinarum machinis, naturae bellum inferunt, ita quam minime miseri videntur ii, qui ad brutorum ingenium stultitiamque quam proxime accedunt, neque quicquam ultra hominem moliuntur. Age experiamur, num hoc quoque non Stoicis enthymematis, sed crasso quopiam exemplo queamus ostendere. Ac per deos immortales, estne quicquam felicius isto hominum genere, quos vulgo moriones, stultos, fatuos, ac bliteos appellant, pulcherrimis, ut equidem opinor, cognominibus? Rem dicam prima fronte stultam fortassis atque absurdam, sed tamen unam multo verissimam. Principio vacant mortis metu, non mediocri per Iovem malo. Vacant conscientiae carnificina. Non territantur manium fabulamentis. Non expavescunt spectris ac lemuribus, non torquentur metu impendentium malorum, non spe futurorum bonorum distenduntur. In summa, non dilacerantur millibus curarum, quibus haec vita obnoxia est. Non pudescunt, non verentur, non ambiunt, non invident, non amant. Denique si propius etiam ad brutorum animantium insipientiam accesserint, ne peccant quidem auctoribus theologis. Hic mihi iam expendas velim, stultissime sapiens, quot undique solicitudinibus noctes diesque discrucietur animus tuus. Congeras in unum acervum universa vitae tuae incommoda, atque ita demum intelliges, quantis malis meos fatuos subduxerim. Adde huc, quod non solum ipsi perpetuo gaudent, ludunt, cantillant, rident, verum etiam ceteris omnibus quocunque sese verte-

rint, voluptatem, iocum, lusum, risumque adferunt, velut in hoc ipsum a deorum indulgentia dati, ut humanae vitae tristitiam exhilararent. Unde fit, ut quum aliis in alios varius sit affectus, hos omnes ex aequo tanquam suos agnoscant, expetant, pascant, foveant, complectantur, succurrant, si quid acciderit: impune permittant, quicquid vel dixerint, vel fecerint. Adeoque nemo illis nocere cupit, ut ferae quoque belluae ab illorum iniuria temperent, sensu quodam innocentiae naturali. Sunt enim vere sacri diis, praecipue mihi, ideoque non iniuria hunc honorem omnes illis habent.

Quid, quod summis etiam regibus adeo sunt in deliciis, ut nonnulli sine his neque prandere, nec ingredi, nec omnino vel horam durare possint. Neque vero paulo intervallo hos bliteos suis illis tetricis sophis anteponunt, quos tamen ipsos aliquot honoris gratia solent alere. Cur autem anteponant, nec obscurum arbitror, nec mirum videri debet, quum sapientes illi nil nisi triste soleant adferre principibus, suaque doctrina freti, non vereantur aliquoties auriculas teneras mordaci radere vero *): moriones autem id praestent, quod unum undecunque principes modis omnibus aucupantur, iocos, risus, cachinnos, delicias. Iam accipite et hanc non aspernandam stultorum dotem, quod soli simplices ac veridici sunt. Quid autem veritate laudatius? Quanquam enim Alcibiadeum apud Platonem **) proverbium veritatem vino pueritiaeque tribuit, tamen omnis ea laus mihi peculiariter debetur, vel Euripide teste, cuius exstat illud celebre de nobis dictum: *μωρὰ γὰρ μωρὸς λέγει* *). Fatuus, quicquid habet in pectore, id et vultu prae se fert, et oratione promit: at sapien-

*) Versus est ex Persii satyra prima, 107.
**) in Symposio: *οἶνος ἄνευ τε παίδων καὶ μετὰ παίδων ἀληθής.*
***) Eur. Bacchis, v. 369.

tum sunt duae illae linguae, ut idem meminit Euripides, quarum altera verum dicunt, altera, quae pro tempore iudicarint opportuna. Horum est nigrum in candida vertere, et eodem ex ore frigidum pariter et calidum efflare, longeque aliud conditum habere in pectore, aliud sermone fingere. Porro in tanta felicitate tamen hoc nomine principes mihi videntur infelicissimi, quod deest, a quo verum audiant, et assentatores pro amicis habere coguntur. Sed abhorrent a vero principum aures, dixerit aliquis, et hac ipsa de caussa sapientes istos fugitant, quod vereantur, ne quis forte liberior existat, qui vera magis quam iucunda loqui audeat. Ita quidem res habet, invisa regibus veritas. Sed tamen hoc ipsum mire in fatuis meis usu venit, ut non vera modo, verum etiam aperta convicia cum voluptate audiantur, adeo ut idem dictum, quod, si a sapientis ore proficiscatur, capitale fuerat futurum, a morione profectum, incredibilem voluptatem pariat. Habet enim genuinam quandam delectandi vim veritas, si nihil accedat quod offendat; verum id quidem solis fatuis dii dederunt. Iisdem ferme de caussis hoc hominum genere mulieres gaudere solent impensius, utpote ad voluptatem et nugas natura propensiores. Proinde quicquid cum huiusmodi factitarint, etiamsi nonnunquam serium nimis, illae tamen iocum ac lusum interpretantur, ut est ingeniosus, praesertim ad praetexenda commissa sua, sexus ille.

Igitur ut ad fatuorum felicitatem redeam, multa cum iocunditate peracta vita, nullo mortis vel metu vel sensu, recta in campos Elysios demigrant, et illic pias atque otiosas animas lusibus suis delectaturi. Eamus nunc, et quemvis etiam sapientem cum huius morionis sorte conferamus. Finge *) quod huic opponas, exemplar sapientiae, hominem qui to

*) Edd. *Finge iam mihi, quod.*

tam pueritiam atque adolescentiam in perdiscendis disciplinis contriverit, et suavissimam vitae partem perpetuis vigiliis, curis, sudoribus perdiderit, ne in reliqua quidem omni vita vel tantillum voluptatis degustarit, semper parcus, pauper, tristis, tetricus, sibi ipsi iniquus ac durus, aliis gravis et invisus, pallore, macie, valetudine, lippitudine confectus, senio canitieque multo ante diem contracta, ante diem fugiens e vita. Quanquam quid refert, quando moriatur istiusmodi, qui nunquam vixerit? Habetis egregiam illam sapientis imaginem.

At hic rursus obganniunt mihi *οἱ ἐκ τῆς στοᾶς βάτραχοι. Nihil*, inquiunt, *miserius insania. Sed insignis stultitia vel insaniae proxima est, vel ipsa potius insania. Quid enim aliud est insanire, quam errare animo?* Sed isti tota errant via. Age, hunc quoque syllogismum dissipemus, Musis bene fortunantibus. Argute quidem isti. Verum, quemadmodum apud Platonem *) docet Socrates, ex una Venere secta duas, et ex uno Cupidine dissecto duos faciens: itidem et istos dialecticos decebat insaniam ab insania distinguere, si modo ipsi sani videri vellent. Neque enim protinus omnis insania calamitosa est. Alioqui non dixisset Horatius:

An me ludit amabilis insania **)?

neque Plato poëtarum, vatum et amantium furorem inter praecipua vitae bona collocasset: nec vates illa laborem Aeneae vocasset insanum ***). Verum est duplex insaniae genus: alterum quod ab inferis dirae ultrices submittunt, quoties, immissis anguibus, vel ardorem belli, vel inexplebilem auri sitim, vel dedecorosum ac nefarium amorem, vel parricidium, incestum, sacrilegium, aut aliam id genus pestem

*) in Symposio
**) Od. Lib. III. Od. 4, v. 5.
***) Sibylla in Aeneid. libro VI.

aliquam in pectora mortalium invehunt, sive quum nocentem et conscium animum furiis ac terriculorum facibus agunt. Est alterum, huic longe dissimile, quod videlicet a me proficiscitur, omnium maxime exoptandum. Id accidit, quoties iucundus quidam mentis error simul et anxiis illis curis animum liberat, et multiiuga voluptate delibutum reddit. Atqui hunc mentis errorem ceu magnum quoddam deorum munus, ad Atticum scribens, optat Cicero, nimirum quo tantorum malorum sensu carere posset. Neque perperam sensit Argivus ille, qui hactenus insaniebat, ut totos dies solus desideret in theatro ridens, plaudens, gaudens, quod crederet illic miras agi tragoedias, quum nihil omnino ageretur, quum in ceteris vitae officiis probe sese gereret,

iucundus amicis,
Comis in uxorem, posset qui ignoscere servis,
*Et signo laesae non insanire lagenae**).

Hunc ubi cognatorum opera datis pharmacis morbo levasset, sibique iam totus esset redditus, hunc in modum cum amicis expostulans:

Pol, me occidistis amici,
Non servastis, ait, cui sic extorta voluptas
Et demptus per vim mentis gratissimus error.

Et merito quidem: errabant enim ipsi atque elleboro magis opus habebant, qui tam felicem ac iucundam insaniam, ceu malum aliquod, existimarent potionibus expellendam. Quanquam illud equidem nondum statui, num quivis sensus aut mentis error insaniae nomine sit appellandus. Neque enim, si cui lippienti mulus asinus esse videatur, aut si quis indoctum carmen veluti doctissimum admiretur, is continuo videbitur insanire: verum si quis non sensu tantum, sed animi iudicio fallatur, idque praeter usitatum morem ac perpetuo, is demum insaniae cen

*) Verba sunt Horatii in Epist. II, 2, 130.

sebitur affinis esse, veluti si quis, quoties asinum audierit rudentem, arbitretur, sese miros symphoniscos audire, aut si quis pauperculus, infimo loco natus, Croesum Lydorum regem esse se credat. Sed hoc insaniae genus, si, quemadmodum fere fit, vergat ad voluptatem, non mediocrem delectationem adfert, tum iis, qui eo tenentur, tum illis, quibus est hoc animadversum; nec tamen eodem insaniunt. Nam haec insaniae species multo latius patet, quam vulgus hominum intelligit. Sed vicissim insanus insanum ridet, ac mutuam sibi voluptatem invicem ministrant. Neque raro fieri videbitis, ut maior insanus, vehementius rideat minorem.

Verum hoc quisque felicior, quo pluribus desipit modis, Stultitia iudice, modo in eo genere insaniae maneat, quod nobis est peculiare, quod quidem usque adeo late patet, ut haud sciam, an ex universa mortalium summa quempiam liceat reperire, qui omnibus horis sapiat, quique non aliquo insaniae genere teneatur. Quanquam hoc tantum interest: qui, cucurbitam quum videt, mulierem esse credit, huic insano nomen ponunt, propterea quod perpaucis id usu veniat. Verum ubi quis uxorem suam, quam cum multis habet communem, eam *) plusquam Penelopem esse deierat, sibique maiorem in modum plaudit, feliciter errans, hunc nullus insanum appellat, propterea quod passim maritis hoc accidere videant. Ad hunc ordinem pertinent et isti, qui prae venatu ferarum omnia contemnunt, atque incredibilem animi voluptatem percipere se praedicant, quoties foedum illum cornuum cantum audierint, quoties canum eiulatus. Opinor etiam quum excrementa canum odorantur, illis cinnamomum videri. Deinde quae suavitas, quoties fera lanianda est! Tauros et verveces humili plebi laniare licet, feram nisi a gene-

*) *Eam* in editionibus deest.

roso secari nefas. Is nudo capite, inflexis genibus, gladio ad id destinato, (neque enim quovis idem facere fas est,) certis gestibus, certa membra, certo ordine religiose secat. Miratur interim, perinde ut in re nova sacra, circumstans tacita turba, tametsi *) spectaculum hoc plus millies viderit. Porro cui contigerit, e bellua nonnihil gustare, is vero existimat, sibi non parum nobilitatis accedere. Itaque quum isti assidua ferarum insectatione atque esu nihil aliud assequantur, nisi ut ipsi propemodum in feras degenerent, tamen interea regiam vitam agere se putant. Et his simillimum genus eorum, qui insatiabili aedificandi studio flagrant, nunc rotunda quadratis, nunc quadrata rotundis permutantes. Neque vero finis ullus, neque modus, donec ad extremam redactis inopiam, nec ubi habitent, nec quid edant, supersit. Quid tum postea? Interim annos aliquot summa cum voluptate peregerunt. Ad quos mihi quidem proxime videntur accedere, qui novis et arcanis artibus, rerum species vertere moliuntur, ac terra marique quintam quandam essentiam venantur. Hos adeo lactat mellita spes, ut neque laborum neque impensarum unquam pigeat; miroque ingenio semper aliquid excogitant, quo sese denuo fallant, sibique ipsis gratam faciant imposturam, donec, absumptis omnibus, non sit, quo iam fornaculam instruant. Non desinunt tamen iucunda somniare somnia, ceteros pro viribus ad eandem felicitatem animantes. Quumque iam prorsus omni spe destituuntur, superest tamen una sententia, abunde magnum solatium:

In magnis et voluisse sat est **).

Ac tum vitae brevitatem incusant, ut quae magnitudini negotii non suffecerit. Porro, aleatores, nonnihil addubito, num in nostrum collegium sint admit-

*) Pro *tametsi* edd. *quamvis*.

**) Propertii versus.

tendi. Sed tamen stultum omnino ridiculumque spectaculum est, quoties videmus nonnullos usque adeo addictos, ut, simul atque strepitum talorum *) audierint, protinus illis cor saliat palpitetque. Deinde quum, semper illiciente vincendi spe, omnium facultatum naufragium fecerint, in aleae scopulum illisa nave, non paulo formidabiliorem Malea **), vixque nudi emerserint, quosvis potius fraudant, quam victorem, ne scilicet viri parum graves habeantur. Quid quum senes iam et caecutientes, vitreis etiam oculis lusitant? Postremo quum iam iusta chiragra contudit articulos, vicarium etiam mercede conducunt, qui pro se talos in pyrgum mittat? Suavis quidem res, nisi quod hic ludus plerumque solet in rabiem evadere, iamque ad furias, non ad me, pertinere.

Ceterum illud hominum genus haud dubie totum est nostrae farinae, qui miraculis ac prodigiosis gaudent mendaciis vel audiendis vel narrandis, nec ulla satietas talium fabularum, quum portentosa quaedam, de spectris, de lemuribus, de larvis, de inferis, de id genus millibus miraculorum commemorantur: quae quo longius absunt a vero, hoc et creduntur lubentius, et iucundiore pruritu titillant aures. Atque haec quidem non modo ad levandum horarum taedium mire conducunt, verum etiam ad quaestum pertinent, praecipue sacrificis et concionatoribus. His rursum adfines sunt ii, qui sibi stultam quidem, sed tamen iucundam persuasionem induerunt, futurum, ut, si ligneum aut pictum aliquem Polyphemum Christophorum aspexerint, eo die non sint perituri, aut qui sculptam Barbaram praescriptis verbis salutarit, sit incolumis e praelio rediturus, aut si quis Erasmum ***) certis diebus, certis cereolis, certisque preculis convenerit,

*) Pro *talorum* al. *tesserarum.*

**) *Malea fuit promontorium Laconiae praeternavigantibus periculosissimum*

***) Quem avari colere solebant

brevi sit dives evasurus. Iam vero Georgium etiam Herculem invenerunt, quemadmodum et Hippolytum alterum. Huius equum, phaleris ac bullis religiosissime adornatum, tantum non adorant, ac subinde novo quopiam munusculo demerentur; per huius aeream galeam deierare, plane regium habetur. Nam quid dicam de iis, qui sibi fictis scelerum condonationibus suavissime blandiuntur, ac purgatorii spatia veluti clepsydris metiuntur, secula, annos, menses, dies, horas, tanquam e tabula mathematica, citra ullum errorem dimetientes? aut de iis, qui, magicis quibusdam notulis ac preculis, quas pius aliquis impostor vel animi caussa, vel ad quaestum excogitavit, freti, nihil sibi non pollicentur, opes, honores, voluptates, saturitates, valetudinem perpetuo prosperam, vitam longaevam, senectam viridem, denique proximum Christo apud superos consessum, quem tamen nolint, nisi admodum sero contingere, hoc est, quum huius vitae voluptates invitos eos ac mordicus retinentes tamen deseruerint, tum succedant illae coelitum deliciae. Hic mihi puta negociator aliquis, aut miles, aut iudex, abiecto ex tot rapinis unico nummulo, universam vitae Lernam semel expurgatam putat, totque periuria, tot libidines, tot ebrietates, tot rixas, tot caedes, tot imposturas, tot perfidias, tot proditiones existimat velut ex pacto redimi, et ita redimi, ut iam liceat ad novum scelerum orbem de integro reverti. Quid autem stultius iis, imo quid felicius, qui, septem illis sacrorum psalmorum versiculis cotidie recitatis, plus quam summam felicitatem sibi promittunt? Atque hos magicos versiculos daemon quispiam, facetus quidem ille, sed futilis magis quam callidus, Divo Bernardo creditur indicasse, sed arte circumventus miser*). Et haec tam stulta, ut

*) Minatus enim Bernardus, se integrum psalmorum librum quotidie lecturum, nisi indicaret, ut indicaret compulit.

me ipsam propemodum pudeat, tamen approbantur; idque non a vulgo modo, verum etiam a religionis professoribus. Quid iam ? nonne eodem fere pertinet, quum singulae regiones suum aliquem peculiarem vindicant divum: quumque in singulos singula quaedam partiuntur, singulis suos quosdam culturae ritus attribuunt, ut hic in dentium cruciatu succurrat, ille parturientibus dexter adsit, alius rem furto sublatam restituat: hic in naufragio prosper affulgeat, ille gregem tueatur: atque item de ceteris; nam omnia percensere longissimum fuerit. Sunt, qui singuli pluribus in rebus valeant, praecipue deipara virgo, cui vulgus hominum plus prope tribuit, quam filio.

Verum ab his divis quid tandem petunt homines, nisi quod ad stultitiam attinet? Agedum inter tot anathemata, quibus templorum quorundam parietes omnes, ac testudinem ipsam refertam conspicitis, vidistisne unquam, qui stultitiam effugerit, qui vel pilo sit factus sapientior? Alius enatavit incolumis. Alius ab hoste perfossus vixit. Alius e praelio, pugnantibus ceteris, non minus feliciter quam fortiter aufugit. Alius in crucem subactus, favore divi cuiuspiam furibus amici, decidit, ut nonnullos etiam male divitiis onustos pergeret exonerare. Alius perfracto carcere fugit. Alius irato medico a febre revaluit. Alii potum venenum, alvo soluta, remedio, non exitio fuit, idque non admodum laeta uxore, quae operam et impensam luserit. Alius, everso plaustro, equos incolumes domum abegit. Alius oppressus ruina vixit. Alius a marito deprehensus elusit. Nullus pro depulsa stultitia gratias agit. Adeo suavis quaedam res est nihil sapere, ut omnia potius deprecentur mortales, quam Moriam. Sed quid ego hoc superstitionum pelagus ingredior ?

Non, mihi si linguae centum sint, oraque centum,
Ferrea vox, omneis fatuorum evolvere formas,
Omnes stultitiae percurrere nomina possim *):

usque adeo omnis omnium Christianorum vita istiusmodi delirationibus undique scatet: quas ipsas tamen sacrifici non gravatim et admittunt et alunt, non ignari quantum hinc lucelli soleat accrescere. Inter haec si quis odiosus sapiens exoriatur, succinatque id, quod res est: *non male peribis, si bene vixeris: peccata redimis, si nummulo addideris odium malefactorum, tum lachrimas, vigilias, precationes, ieiunia; ac totam vitae rationem commutaris; divus hic tibi favebit, si vitam illius aemulaberis:* haec, inquam, atque id genus alia si sapiens ille obganniat, vide a quanta felicitate repente mortalium animos in quem tumultum retraxerit! Ad hoc collegium pertinent, qui vivi, qua funeris pompa velint efferri, tam diligenter statuunt, ut nominatim etiam praescribant, quot taedas, quot pullatos, quot cantores, quot luctus histriones velint adesse, perinde quasi futurum sit, ut aliquis huius spectaculi sensus ad ipsos sit rediturus, aut ut pudescant defuncti, nisi cadaver magnifice defodiatur, haud alio studio, quam si aediles creati, ludos aut epulum edere studeant.

Equidem tametsi propero, tamen haud possum istos silentio praetercurrere, qui quum nihil ab infimo cerdone differant, tamen inani nobilitatis titulo mirum quam sibi blandiuntur: alius ad Aeneam, alius ad Brutum, alius ad Arcturum genus suum refert: ostendunt undique sculptas et pictas maiorum imagines: numerant proavos atque atavos, et antiqua cognomina commemorant, quum ipsi non multum absint a muta statua, pene iis ipsis, quae ostentant, signis deteriores: et tamen hac tam suavi Philautia felicem prorsus vitam agunt; neque desunt aeque

*) Cf. Virg. Aen. l. VI, 625.

stulti, qui hoc belluarum genus, perinde ut deos, suspiciunt. Sed quid ego de uno aut altero genere loquor, quasi vero non passim haec Philautia plurimos ubique miris modis felicissimos efficiat? quum hic, quavis simia deformior, sibi plane Nireus videtur: alius, simul atque tres lineas circino duxerit, prorsum Euclidem sese putat: hic, ὄνος πρὸς λύραν, et quo deterius nec ille sonat, quo mordetur gallina marito *), tamen alterum Hermogenem esse se credit **). Est autem illud longe suavissimum insaniae genus, quo nonnulli, quicquid ulli suorum dotis adest, eo non aliter, atque suo, gloriantur. Qualis erat ille bis beatus apud Senecam dives ***), qui, narraturus historiolam quampiam, servos ad manum habebat, qui nomina suggererent, non dubitaturus vel in pugilum certamen descendere, homo alioqui adeo imbecillus, ut vix viveret, hac re fretus, quod multos haberet domi servos egregie robustos. Porro de artium professoribus quid attinet commemorare? quando peculiaris est horum omnium Philautia: adeo ut reperias citius, qui velit agello paterno, quam ingenio, cedere: verum praecipue histrionum, cantorum, oratorum ac poëtarum; quorum quo quisque est indoctior, hoc sibi placet insolentius, hoc sese magis iactat ac dilatat. Et inveniunt similes labra lactucas †); imo, quo quicquam est ineptius, hoc plures admiratores nanciscitur; ut pessima quaeque semper plurimis arrident, propterea quod maxima pars hominum, ut diximus, Stultitiae obnoxia est. Proinde si quis est imperitior, et sibi ipsi multo iucundior est, et pluribus admirationi, quid est quod is veram eruditionem malit, primum magno consta-

*) Cf. Iuvenal. Sat. VI. nimirum gallus.
**) Quem summum cantorem Horatius vocat Sat. I, 2, 3.
***) Cf Senec. Epist. XXVII.
†) h. e. sui similes, suos amatores sibi aptos inveniunt.

turam, deinde reddituram et putidiorem et timidiorem, postremo multo paucioribus placituram?

Iam vero video, naturam, ut singulis mortalibus suam, ita singulis nationibus ac pene civitatibus communem quandam insevisse Philautiam: atque hinc fieri, ut Britanni praeter alia formam, musicam, et lautas mensas proprie sibi vindicent: Scoti nobilitate et regiae affinitatis titulo, neque non dialecticis argutiis sibi blandiantur: Galli morum civilitatem sibi sumant: Parisienses theologicae scientiae laudem, omnibus prope submotis, sibi peculiariter arrogent: Itali bonas litteras et eloquentiam asserant, atque hoc nomine sibi suavissime blandiantur omnes, quod soli mortalium barbari non sint; quo quidem in genere felicitatis Romani primas tenent, ac veterem illam Romam adhuc iucundissime somniant: Veneti nobilitatis opinione sunt felices: Graeci, tanquam disciplinarum auctores, veteribus illis laudatorum heroum titulis sese venditant: Turcae totaque illa vere barbarorum colluvies etiam religionis laudem sibi vindicat, Christianos perinde uti superstitiosos irridens. At multo etiam suavius Iudaei etiamdum Messiam suum constanter exspectant, ac Mosen suum hodieque mordicus tenent. Hispani bellicam gloriam nulli concedunt: Germani corporum proceritate et magiae cognitione *) sibi placent.

Ac ne singula persequar, videtis opinor, quantum ubique voluptatis pariat singulis et universis mortalibus Philautia, cui prope par est Assentatio soror. Nihil enim aliud Philautia, quam quum quis ipse sibi palpatur. Idem si alteri facias, κολακία fuerit. At hodie res quaedam infamis est adulatio, sed apud eos, qui rerum vocabulis magis, quam rebus ipsis commoventur. Existimant, cum adulatione fidem male co-

*) Sane illis temporibus multi huic studio inter nostrates erant dediti.

haerere: quod multo secus sese habere, vel brutorum animantium exemplis poterant admoneri. Quid enim cane adulantius? at rursum quid fidelius? Quid sciuro blandius? at hoc quid est homini magis amicum? Nisi forte vel asperi leones, vel immites tigres, vel irritabiles pardi magis ad vitam hominum conducere videntur. Quanquam est omnino perniciosa quaedam adulatio, qua nonnulli, perfidiosi et irrisores, miseros in perniciem adigunt. Verum haec mea ab ingenii benignitate candoreque quodam proficiscitur, multoque virtuti vicinior est, quam ea, quae huic opponitur, asperitas, ac morositas inconcinna, ut ait Horatius *), gravisque. Haec deiectiores animos erigit, demulcet tristes, exstimulat languentes, expergefacit stupidos, aegrotos levat, feroces mollit, amores conciliat, conciliatos retinet. Pueritiam ad capessenda studia litterarum allicit, senes exhilarat, principes citra offensam sub imagine laudis et admonet et docet. In summa, facit, ut quisque sibi ipse sit iucundior et charior; quae quidem felicitatis pars est vel praecipua. Quid autem officiosius, quam quum mutuum muli scabunt? Ut ne dicam interim, hanc esse magnam illius laudatae eloquentiae partem, maiorem medicinae, maximam poëticae: denique hanc esse totius humanae consuetudinis mel et condimentum.

Sed falli, inquiunt, miserum est. Imo non falli miserrimum. Nimium enim desipiunt, qui in rebus ipsis felicitatem hominis sitam esse existimant. Ex opinionibus ea pendet. Nam rerum humanarum tanta est obscuritas varietasque, ut nihil dilucide sciri possit; (quemadmodum recte dictum est ab Academicis meis, inter philosophos quam minimum insolentibus,) aut si quid sciri potest, id non raro officit etiam vitae iucunditati. Postremo sic sculptus est hominis animus, ut longe magis fucis, quam veris capiatur.

*) in epist. ad Lollium, I, 18, 6.

Cuius rei si quis experimentum expositum et obvium quaerat, conciones ac templa petat, in quibus si quid serium narratur, dormitant, oscitant, nauseant omnes: quodsi clamator ille, lapsa sum, declamator dicere volebam, ita ut saepe faciunt, anilem aliquam fabellam exordiatur, expergiscuntur, eriguntur, inhiant omnes. Item si quis sit divus fabulosior et poëticus, (quodsi exemplum requiris, finge huius generis Georgium aut Christophorum aut Barbaram), videbitis hunc longe religiosius coli, quam Petrum aut Paulum aut ipsum etiam Christum. Verum haec non huius sunt loci. Iam quanto minoris constat haec felicitatis accessio! quandoquidem res ipsas aliquoties magno negotio pares oportet, vel levissimas, uti grammaticen: at opinio facillime sumitur, quae tamen tantundem aut amplius etiam ad felicitatem conducat. Age si quis putribus vescatur salsamentis, quorum alius nec odorem ferre possit, et tamen huic ambrosiam sapiant, quaeso quid interest ad felicitatem? Contra si acipenser alicui nauseam sapiat, quid referet ad vitae beatitudinem? Si cui sit uxor egregie deformis, quae tamen marito vel cum ipsa Venere certare posse videatur, nonne perinde fuerit, ac si vere formosa foret? Si quis tabulam minio lutoque male oblitam, suspectet ac demiretur, persuasum habens, Apellis aut Zeuxidis esse picturam, nonne felicior etiam fuerit eo, qui eorum artificum manum magno emerit, fortassis minus ex eo spectaculo voluptatis percepturus? Novi ego quendam mei nominis, qui novae nuptae gemmas aliquot adulterinas dono dedit, persuadens, ut erat facundus nugator, eas non modo veras ac nativas esse, verum etiam singulari atque inaestimabili precio. Quaeso, quid intererat puellae, quum vitro non minus iucunde pasceret et oculos et animum, nugas, perinde ut eximium aliquem thesaurum, conditas apud sese ser-

varet? Maritus interim et sumptum effugiebat, et uxoris errore fruebatur, nec eam tamen sibi minus habebat devinctam, quam si magno empta donasset. Num quid interesse censetis inter eos, qui in specu*) illo Platonico variarum rerum umbras ac simulacra demirantur: modo nihil desiderent, neque minus sibi placeant: et sapientem illum, qui specum egressus, veras res aspicit? Quod si Mycillo Lucianico**) dives illud et aureum somnium perpetuo somniare licuisset, nihil erat, cur aliam optaret felicitatem. Aut nihil igitur interest, aut si quid interest, potior etiam stultorum conditio: primum quod iis sua felicitas minimo constat, id est, sola persuasiuncula; deinde, quod ea fruuntur cum plurimis communiter.

Porro nullius boni iucunda sine socio possessio. Quis enim nescit, quanta sapientum paucitas, si modo quisquam inveniatur? quanquam ex tot seculis Graeci septem omnino numerant, quos me hercle, si quis accuratius excutiat, dispeream, si vel semisapientem inveniet, imo si vel trientem viri sapientis. Proinde quum inter multas Bacchi laudes illud habeatur, ut est, primarium, quod animi curas eluat, idque ad exiguum modo tempus, (nam simulatque villum edormieris, protinus albis, ut aiunt, quadrigis recurrunt animi molestiae): quanto meum beneficium quum plenius tum praesentius, quae perpetua quadam ebrietate mentem gaudiis, deliciis, tripudiis expleo, idque nullo negotio? Neque quemquam omnino mortalem mei muneris expertem esse sino, quum reliquae numinum dotes aliae ad alios perveniant. Non ubivis nascitur generosum et lene merum, quod curas abigat, quod cum spe divite manet***). Paucis conti-

*) Vid. Platon. Reip. Lib. VII. Cf. Ernestius in Opusculis varii argumenti p. 213.

**) Lucianus in dialogo, Gallo, fingit, Mycillum somniasse, se divitem factum.

***) Cf. Horat. Epist. I, 15, 19.

git formae gratia, Veneris munus; paucioribus eloquentia, Mercurii donum. Non ita multis obtigerunt opes, dextro Hercule *). Imperium non cuivis concedit Iupiter Homericus. Saepenumero Mavors neutris favet copiis. Complures ab Apollinis tripode tristes discedunt. Saepe fulminat Saturnius. Phoebus aliquando iaculis pestem immittit. Neptunus plures exstinguit, quam servat. Ut interim Veioves istos, Plutones, Atas, Poenas, Febres, atque id genus, non deos, sed carnifices commemorem **). Ego sum una illa stultitia, quae omneis ex aequo tam parata beneficentia complector.

Nec vota moror, nec irascor, exposcens piamina, si quid ceremoniarum fuerit praetermissum. Nec coelum terrae misceo, si quis, reliquis invitatis diis, me domi relinquat nec admittat ad nidorem illum victimarum. Nam ceterorum deorum tanta in his est morositas, ut prope maius sit operae pretium, atque adeo tutius, illos negligere, quam colere: quemadmodum sunt et homines nonnulli tam difficiles et ad laedendum irritabiles, ut praestiterit, eos prorsum alienissimos habere, quam familiares. At nemo, inquiunt, Stultitiae sacrificat, neque templum statuit. Equidem demiror, ut dixi, nonnihil hanc ingratitudinem. Verum hoc quoque pro mea facilitate boni consulo, quanquam ne haec quidem desiderare possum. Quid enim est cur tusculum aut molam, aut hircum, aut suem requiram, quum mihi mortales omnes ubique gentium eum cultum persolvant, qui vel a Theologis maxime probari solet? Nisi forte Dianae debeam invidere, quod illi humano sanguine litatur. Ego me tum religiosissime coli puto, quum passim, ut faciunt omnes, animo complectuntur, moribus exprimunt, vita repraesentant. Qui quidem di-

*) Cui decimae vovebantur. — Cf. Pers. sat. II, 11.
**) Al. habent: *non commemorem*

vorum cultus nec apud Christianos admodum frequens est. Quanta turba eorum, qui deiparae virgini cereolum affigunt, idque in meridie, quum nihil est opus! rursum quam pauci, qui eandem vitae castimonia, modestia, coelestium rerum amore studeant aemulari! Nam is demum verus est cultus longeque coelitibus gratissimus. Praeterea cur templum desiderem, quum orbis hic universus templum mihi sit, ni fallor, pulcherrimum? Neque vero desunt mystae, nisi ubi desunt homines. Nec iam usque adeo stulta sum, ut saxeas ac coloribus fucatas imagines requiram, quae cultui nostro nonnunquam officiunt, quum a stupidis et pinguibus istis signa pro divis ipsis adorantur. Nobis interim usu venit, quod solet iis, qui a vicariis suis extruduntur. Mihi tot statuas erectas puto, quot sunt mortales, vivam mei imaginem prae se ferentes, etiam si nolint Itaque nihil est quod reliquis diis invideam, si aliis in angulis terrarum alii colantur, idque statis diebus; quemadmodum Rhodi Phoebus, in Cypro Venus, Argis Iuno, Athenis Minerva, in Olympo *) Iupiter, Tarenti Neptunus, Lampsaci Priapus, modo mihi communiter orbis omnis longe potiores victimas assidue praebeat.

Atqui si cui videor haec audacius quam verius dicere, agedum paulisper ipsas hominum vitas inspiciamus, quo palam fiat, et quantum mihi debeant, et quanti me faciant, maximi pariter ac minimi. At non quorumlibet vitam recensebimus; nam id quidem perlongum: verum insignium tantum, unde reliquos facile sit aestimare. Quid enim attinet, de vulgo plebeculaque commemorare, quae citra controversiam tota mea est? tot enim undique stultitiae formis abundat, tot in dies novas comminiscitur, ut nec mille Democriti ad tantos risus suffecerint: quanquam illis ipsis Democritis rursum alio Democrito

*) Eo, qui in Elide provincia, ubi Pisa et Olympia urbes.

foret opus. Quin etiam incredibile sit dictu *), quos risus, quos ludos, quas delicias homunculi quotidie praebeant superis. Nam hi quidem horas illas sobrias et antemeridianas iurgiosis consultationibus ac votis audiendis impartiunt. Ceterum ubi iam nectare madent, neque lubet quicquam serium agere, tum, qua parte coelum quam maxime prominet, ibi consident ac pronis frontibus, quid agitent homines, speculantur. Nec est aliud spectaculum illis suavius. Deum immortalem, quod theatrum est illud! quam varius stultorum tumultus **)! Nam ipsa nonnunquam in deorum poëticorum ordinibus considere soleo. Hic deperit in mulierculam, et quominus adamatur, hoc amat impotentius. Ille dotem ducit, non uxorem. Ille sponsam suam prostituit. Alius zelotypus, velut Argus, observat. Hic in luctu, papae! quam stulta dicit facitque! conductis etiam velut histrionibus, qui luctus fabulam peragant. Ille flet ad novercae tumulum. Hic, quidquid undecunque potest corradere, id totum ventriculo donat, paulo post fortiter esuriturus. Hic somno et otio nihil putat felicius. Sunt, qui alienis obeundis negotiis sedulo tumultuantur, sua negligunt. Est qui versuris atque aere alieno divitem se esse putat, mox decocturus. Alius nihil arbitratur felicius, quam si ipse pauper haeredem locupletet. Hic ob exiguum, idque incertum lucellum, per omnia maria volitat, undis ac ventis vitam committens, nulla pecunia reparabilem. Ille mavult bello divitias quaerere, quam tutum otium exigere domi. Sunt qui captandis orbis senibus putant quam commodissime ad opes perveniri. Neque desunt, qui idem malint deamandis beatis aniculis aucupari. Quorum utrique tum demum egregiam de se voluptatem diis spectatoribus

*) Al. l. incr. est dictu. Sed lectionem *sit* habet antiqua Frobenii
**) *quam — tumultus* in edd. desunt.

praebent, quum ab iis ipsis, quos captant, arte deluduntur. Est omnium stultissimum ac sordidissimum negotiatorum genus, quippe qui rem omnium sordidissimam tractent, idque sordidissimis rationibus; qui quum passim mentiantur, peierent, furentur, fraudent, imponant, tamen omnium primos sese faciunt, propterea quod digitos habeant auro revinctos. Nec desunt adulatores fraterculi, qui mirentur istos ac venerabiles palam appellent, nimirum, ut ad ipsos aliqua male partorum portiuncula redeat. Alibi videas Pythagoricos quosdam, quibus usque adeo omnia videntur esse communia, ut quicquid usquam incustoditum nacti fuerint, id, velut haereditate obvenerit, aequo animo tollant. Sunt qui votis tantum divites sunt, et iucunda quaedam sibi fingunt somnia, idque ad felicitatem satis esse putant. Nonnulli foris divites haberi gaudent, domi gnaviter esuriunt. Hic festinat quicquid habet profundere, ille per fas nefasque congerit. Hic candidatus ambit populares honores, ille ad focum semet oblectat. Bona pars lites nunquam finiendas agitat, et hinc atque hinc certatim contendunt, ut prorogatorem iudicem et collusorem ditent advocatum. Hic rebus novandis studet, ille magnum quiddam molitur. Est qui Hierosolymam, Romam, aut divum Iacobum adeat, ubi nihil est illi negotii, domi relictis cum uxore liberis. In summa, si mortalium innumerabiles tumultus e luna, quemadmodum Menippus olim*), despicias, putes te muscarum aut culicum videre turbam inter se rixantium, bellantium, insidiantium, rapientium, ludentium, lascivientium, nascentium, cadentium, morientium. Neque satis credi potest, quos motus, quas tragoedias ciat tantulum animalculum, tamque mox periturum. Nam aliquoties vel levis belli, seu pestilentiae procella multa simul millia rapit ac dissipat.

*) in dialogo Icaromenippo seu Hypernephelo Lucianeo.

Sed ipsa stultissima sim, planeque digna, quam multis cachinnis rideat Democritus, si pergam popularium stultitiarum et insaniarum formas enumerare. Ad eos accingar, qui sapientiae speciem inter mortales tenent, et aureum illum ramum, ut aiunt, aucupantur; inter quos Grammatici primas tenent, genus hominum profecto, quo nihil calamitosius, nihil afflictius, nihil aeque diis invisum foret, nisi ego miserrimae professionis incommoda dulci quodam insaniae genere mitigarem. Neque enim *πέντε κατάραις*, id est, quinque tantum diris obnoxii sunt isti, quemadmodum indicat epigramma Graecum*), verum sexcentis, ut qui semper famelici sordidique in ludis illis suis, in ludis dixi, imo in *φροντιστηρίοις* vel pistrinis potius ac carnificinis inter puerorum greges consenescant laboribus, obsurdescant clamoribus, foetore paedoreque contabescant. Tamen meo beneficio fit, ut sibi primi mortalium esse videantur: adeo sibi placent, dum pavidam turbam minaci vultu voceque territant, dum ferulis, virgis, lorisque conscindunt miseros, dumque modis omnibus suo arbitratu saeviunt, asinum illum Cumanum imitantes. Interim sordes illae merae mundiciae videntur, paedor amaricinum olet, miserrima illa servitus regnum esse putatur, adeo ut tyrannidem suam nolint cum Phalaridis aut Dionysii

*) Epigramma illud Palladae, quod iocatur Grammaticis esse *πέντε γένη, πέντε πτώσεις καὶ πέντε κατάρας* (ex Il. lib. I. v 1—5, qui versus primum cuique discendi sunt,) ita habet:

Ἀρχὴ γραμματικῆς πεντάστιχός ἐστι κατάρα.
Πρῶτος μῆνιν ἔχει, δεύτερος οὐλομένην.
Καὶ μετὰ δ' οὐλομένην Δαναῶν πάλιν ἄλγεα πολλά.
Ὁ τρίτατος ψυχὰς εἰς Ἀΐδην κατάγει.
Τοῦ δὲ τεταρταίου τὰ ἑλώρια καὶ κύνες ἀργοί.
Πέμπτου οἰωνοὶ, καὶ χόλος ἐστὶ Διός.
Πῶς οὖν γραμματικὸς δύναται μετὰ πέντε κατάρας
Καὶ πέντε πτώσεις μὴ μέγα πένθος ἔχειν;

imperio commutare. Sed longe etiam feliciores sunt, nova quadam doctrinae persuasione. Siquidem quum [plerique] mera deliramenta pueris inculcent, tamen dii boni! quem non illi Palaemonem, quem non Donatum prae sese contemnunt? idque nescio quibus praestigiis mire efficiunt, ut stultis materculis et idiotis patribus tales videantur, quales ipsi se faciunt. Iam adde et hoc voluptatis genus, quoties istorum aliquis Anchisae matrem, aut voculam vulgo incognitam, in putri quapiam charta deprehenderit, puta bubsequam *), bovinatorem, aut manticulatorem, aut si quis vetusti saxi fragmentum, mutilis notatum litteris, alicubi effoderit: o Iupiter! quae tum exultatio, qui triumphi, quae encomia, perinde quasi vel Africam devicerint, vel Babylonas ceperint. Quid autem quum frigidissimos et insulsissimos versiculos suos passim ostentant, neque desunt qui mirentur, iam plane Maronis animam in suum pectus demigrasse credunt. At nihil omnium suavius, quam quum ipsi inter sese mutua talione laudant ac mirantur, vicissimque scabunt. Quod si quis alius verbulo lapsus sit, idque forte fortuna hic oculatior deprehenderit, *Ἡράκλεις*, quae protinus tragoediae, quae digladiationes, quae convicia, quae invectivae! Male propitios habeam omnes Grammaticos, si quid mentior. Novi quendam *πολυτεχνότατον*, Graecum, Latinum, mathematicum, philosophum, medicum, *καὶ ταῦτα βασιλικὸν*, iam sexagenarium, qui ceteris rebus omissis, annis plus viginti se torquet ac discruciat in grammatica, prorsus felicem se fore ratus, si tamdiu liceat vivere, donec certo statuat, quomodo distinguendae sint octo partes orationis, quod hactenus nemo Graecorum aut Latinorum ad plenum praestare valuit. Perinde quasi res

*) Bubsequam bubulcum vocat Apuleius Met. l. VIII. Bovinator i. e. q. tergiversator, ut meminit Gellius; manticulator, qui clanculum suffuratur, ut habet Festus.

sit bello quoque vindicanda, si quis coniunctionem faciat dictionem ad adverbiorum ius pertinentem. Et hac gratia, quum totidem sint grammaticae quot grammatici, imo plures, quandoquidem Aldus meus unus plus quinquies grammaticam dedit: hic nullam omnino quantumvis barbare aut moleste scriptam praetermittit, quam non evolvat excutiatque, nemini non invidens, si quid quantumlibet inepte moliatur in hoc genere, misere timens, ne quis forte gloriam hanc praeripiat, et pereant tot annorum labores. Utrum insaniam hanc vocare mavultis, an stultitiam? Nam mea quidem haud magni refert, modo fateamini meo beneficio fieri, ut animal omnium alioqui longe miserrimum, eo felicitatis evehatur, ut sortem suam neque cum Persarum regibus cupiat permutare.

Minus mihi debent poetae, tametsi vel ex professo meae sunt factionis, quippe liberum genus, ut habet proverbium, quorum omne studium non alio pertinet, quam ad demulcendas stultorum aures, idque meris nugamentis, ac ridiculis fabulis. Et tamen his freti dictu mirum, ut quum sibi polliceantur immortalitatem et diis parem vitam, tum aliis eandem promittant. Huic ordini prae ceteris familiares *Φιλαυτία καὶ Κολακία*, nec ab ullo mortalium genere color neque simplicius, neque constantius. Porro rhetores, quanquam nonnihil illi quidem praevaricantur, colluduntque cum philosophis, tamen hos quoque nostrae factionis esse, quum alia multa, tum illud in primis arguit, quod praeter alias nugas, tam accurate, tam multa de iocandi ratione conscripserunt: atque adeo stultitiam ipsam inter facetiarum species numerat, quisquis is fuit, qui ad Herennium dicendi artem scripsit: quodque apud Quintilianum, huius ordinis longe principem, caput est de risu vel Iliade prolixius: tantumque stultitiae tribuunt, ut saepenumero, quod nullis argumentis dilui possit,

risu tamen eludatur. Nisi si quis hoc arbitretur ad stultitiam non pertinere, ridiculis dictis excitare cachinnos, idque arte. Huius farinae sunt et isti, qui libris edendis famam immortalem aucupantur. Hi quum omnes mihi plurimum debent, tum praecipue qui meras nugas chartis illinunt. Nam qui erudite ad paucorum doctorum iudicium scribunt, quique nec Persium nec Laelium *) iudicem recusant, mihi quidem miserandi magis, quam beati videntur, ut qui sese perpetuo torqueant: addunt, mutant, adimunt, reponunt, repetunt, recudunt, ostendunt, nonum in annum premunt, nec unquam sibi satisfaciunt, ac futile praemium, nempe laudem, eamque perpaucorum, tanti emunt, tot vigiliis, somnique rerum omnium dulcissimi tanta iactura, tot sudoribus, tot crucibus. Adde nunc valetudinis dispendium, formae perniciem, lippitudinem, aut etiam caecitatem, paupertatem, invidiam, voluptatum abstinentiam, senectutem praeproperam, mortem praematuram, et si qua sunt alia eiusmodi. Tantis malis sapiens ille redimendum existimat, ut ab uno aut altero lippo probetur. At meus ille scriptor, quanto delirat felicius, dum nulla lucubratione, verum utcunque visum est animo, quicquid in calamum incidit, vel somnia sua, statim litteris prodit **), levi duntaxat chartarum iactura, non ignarus, futurum, ut, quo nugaciores nugas scripserit, hoc a pluribus, id est, stultis et indoctis omnibus probetur. Quid enim est negotii, treis illos doctos, si tamen ea legerint, contemnere? Aut quid valebit tam paucorum sapientum calculus in tam immensa reclamantium turba? Sed magis etiam sapiunt, qui aliena pro suis edunt, et alieno magnoque partam labore gloriam

*) Cf. praefationem Ciceronis in secundum librum de Finibus bon. et mal. — et Plin. H. N. prooem.

**) Verba *vel — prodit* in edd. desunt.

verbis in se transmovent, hoc videlicet freti, quod arbitrentur futurum, ut etiamsi maxime coarguantur plagii, tamen aliquanti temporis usuram sint interim lucrifacturi. Videre est operae pretium, quam hi sibi placent, quum vulgo laudantur, quum digito ostenduntur in turba, *οὗτός ἐστιν ὁ δεινὸς ἐκεῖνος*, quum apud bibliopolas prostant, quum in omnium paginarum frontibus leguntur tria nomina, praesertim peregrina, ac magicis illis similia. Quae, per Deum immortalem! quid aliud sunt quam nomina? deinde quam a paucis cognoscenda, si mundi vastitatem respicias: tum a quanto paucioribus laudanda, ut sunt etiam indoctorum diversa palata. Quid? quod ea ipsa nomina non raro confinguntur, aut e priscorum libris adoptantur, quum alius sese Telemachum, alius Stelenum aut Laertem: hic Polycratem, ille Thrasymachum sese nominari gaudet; ut nihil iam referat, etiam si chamaeleonti aut curcurbitae, sive, quemadmodum solent philosophi loqui, alpha aut beta librum inscribas. Illud autem lepidissimum, quum mutuis epistolis, carminibus, encomiis sese vicissim laudant, stulti stultos, indoctos indocti. Hic illius suffragio discedit Alcaeus, ille huius Callimachus, ille huic est M. Tullio superior, hic illi Platone doctior. Nonnunquam etiam antagonistam quaerunt, cuius aemulatione famam augeant. Hinc

Scinditur incertum studia in contraria vulgus *),
donec uterque dux re bene gesta victor discedit, uterque triumphum agit. Rident haec sapientes, ut, veluti sunt, stultissima. Quis enim negat? Sed interim meo beneficio suavem vitam agunt, ne cum Scipionibus quidem suos triumphos commutaturi. Quanquam docti quoque interim, dum haec magna cum animi voluptate rident et aliena fruuntur insa-

*) Versus est ex Virgilio, Aen. II, 93.

nia, non paulum mihi debent et ipsi, quod inficiari non possunt, nisi sint omnium ingratissimi.

Inter eruditos Iureconsulti sibi vel primum vindicant locum, neque quisquam alius aeque sibi placet, dum Sisyphi saxum assidue volvunt, ac sexcentas leges eodem spiritu contexunt, nihil refert quam ad rem pertinentes, dumque glossematis glossemata, opiniones opinionibus cumulantes, efficiunt ut studium illud omnium difficillimum esse videatur. Quicquid enim laboriosum, idem protinus et praeclarum existimant. Adiungamus his dialecticos ac sophistas, hominum genus quovis aere Dodonaeo loquacius, ut quorum unusquivis cum vicenis dilectis mulieribus garrulitate decertare possit, feliciores tamen futuri, si tantum linguaces essent, non etiam rixosi, adeo ut de lana caprina pertinacissime digladientur, et nimium altercando plerumque veritatem amittant. Hos tamen sua philautia beatos reddit, dum tribus instructi syllogismis, incunctanter audent quavis de re cum quovis manum consere-re. Ceterum pertinacia reddit invictos, etiamsi Stentorem opponas.

Sub hos prodeunt philosophi, barba pallioque verendi, qui se solos sapere praedicant, reliquos omnes mortales, umbras volitare. Quam vero suaviter delirant, quum innumerabiles aedificant mundos, dum solem, dum lunam, stellas, orbes, tanquam pollice filove metiuntur, dum fulminum, ventorum, eclipsium ac ceterarum inexplicabilium rerum caussas reddunt, nihil usquam haesitantes, perinde quasi naturae rerum architectrici fuerint a secretis, quasive e deorum consilio nobis advenerint: quos interim natura cum suis coniecturis magnifice ridet. Nam nihil apud illos esse comperti, vel illud satis magnum est argumentum, quod singulis de rebus inexplicabilis inter ipsos est digladiatio. Ii, quum nihil omni-

no sciant, tamen omnia se scire profitentur: quumque seipsos ignorent, neque fossam aliquoties, aut saxum obvium videant, vel quia lippiunt plerique, vel quia peregrinantur animi, tamen ideas, universalia, formas separatas, primas materias, quidditates, ecceitates, [formalitates, instantia] *) videre se praedicant, res adeo tenues, ut neque Lynceus, opinor, possit perspicere. Tum vero praecipue profanum vulgus aspernantur, quoties triquetris et tetragonis circulis, atque huiusmodi picturis mathematicis, aliis super alias inductis, et in labyrinthi speciem confusis, praeterea litteris velut in acie dispositis, ac subinde alio atque alio repetitis ordine, tenebras offundunt imperitioribus. Neque desunt ex hoc genere qui futura quoque praedicant consultis astris, ac miracula plus quam magica polliceantur, et inveniunt homines fortunati, qui haec quoque credant **).

Porro Theologos silentio transire fortasse praestiterit, καὶ ταύτην Καμαρίναν μὴ κινεῖν ***), nec hanc anagyrim tangere †), utpote genus hominum mire superciliosum atque irritabile, ne forte turmatim sexcentis conclusionibus adoriantur, et ad palinodiam adigant; quod si recusem, protinus haereticam clamitent. Nam illico solent hoc terrere fulmine si cui sunt parum propitii. Sane quanquam non alii sunt, qui minus libenter agnoscant meam in se beneficentiam, tamen hi quoque non mediocribus nominibus obstricti sunt, dum, felices sua Philautia, perin-

*) Hae duae voces non leguntur in Frobenii exemplo.

**) Al. l. *et inveniuntur homines fortunati, quibus haec quoque credant.*

***) Camarina, palus erat pestilens prope urbem eiusdem nominis, quam vetuerat Apollo siccari. Quod quum tamen fecissent incolae, hostes ab ea parte irruperunt. Cf. Servius.

†) Anagyris herba est, quae contrectata, pessime olet, ut scribit Dioscorides libro III. Cf. Aristoph. Lysistr. v. 63.

de quasi ipsi tertium incolant coelum, ita reliquos mortaleis omneis, ut humi reptantes pecudes, e sublimi despiciunt, ac prope commiserantur, dum tanto magistralium definitionum, conclusionum, corollariorum, propositionum explicitarum et implicitarum agmine septi sunt, tot exuberant κρησφυγέτοις, ut nec Vulcaniis vinculis sic possint irretiri, quin elabantur distinctionibus, quibus nodos omneis adeo facile secant, ut non Tenedia bipennis melius: tot nuper excogitatis vocabulis ac prodigiosis vocibus scatent. Praeterea dum arcana mysteria suo explicant arbitratu, qua ratione conditus ac digestus sit mundus; per quos canales labes illa peccati in posteritatem derivata sit: quibus modis, qua mensura, quantulo tempore in virginis utero sit absolutus Christus: quemadmodum in synaxi *) accidentia subsistant sine domicilio. Sed haec protrita. Illa demum magnis et illuminatis, ut vocant, theologis digna putant; ad haec, si quando incidunt, expergiscuntur: num quod instans in generatione divina? num plures in Christo filiationes? num possibilis propositio: Pater Deus odit filium? num Deus potuerit suppositare mulierem, num diabolum, num asinum, num curcurbitam, num silicem? Tum quemadmodum curcurbita fuerit concionatura, editura miracula, figenda cruci? et quid consecrasset Petrus, si consecrasset eo tempore, quo corpus Christi pendebat in cruce? et num eodem tempore Christus homo dici potuerit: et num post resurrectionem edere aut bibere fas sit futurum, iam nunc famem sitimque praecaventes? Sunt innumerabiles λεπτολεσχίαι, his quoque multo subtiliores, de notionibus, relationibus, de formalitatibus, de quidditatibus, ecceitatibus **) quas nemo possit oculis assequi, nisi

*) i. e. eucharistia.

**) Al. l. *relationibus, instantibus,* qu is n.

tam Lynceus, ut ea quoque per altissimas tenebras videat, quae nusquam sunt. Adde nunc his γνώμας illas, adeo παραδόξους, ut illa Stoicorum oracula, quae paradoxa vocant, crassissima prae his videantur et circumforanea, velut: levius esse crimen, homines mille iugulare, quam semel in die dominico calceum pauperi consuere; et: potius esse committendum, ut universus orbis pereat una cum victu et vestitu, quod aiunt, suo, quam unicum quantumlibet leve mendaciolum dicere. Iam has subtilissimas subtilitates subtiliores etiam reddunt tot scholasticorum viae, ut citius e Labyrinthis temet explices, quam ex involucris Realium, Nominalium, Thomistarum, Albertistarum, Occanistarum, Scotistarum, et nondum omneis dixi sectas, sed praecipuas duntaxat: in quibus omnibus tantum est eruditionis, tantum difficultatis, ut existimem ipsis apostolis alio spiritu opus fore, si cogantur hisce de rebus cum hoc novo theologorum genere conserere manus. Paulus fidem praestare potuit; at idem quum ait: *Fides est substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium*, parum magistraliter definivit. Idem ut charitatem optime praestitit, ita parum dialectice vel dividit, vel finit, in priore ad Corinthios epistola, cap. decimo tertio. Ac pie quidem illi consecrabant synaxim, et tamen rogati de termino a quo, et termino ad quem, de transsubstantiatione, de modo quo corpus idem sit in diversis locis, de differentia, qua corpus Christi est in coelo, qua fuit in cruce, qua in sacramento synaxeos, quo puncto fiat transsubstantiatio, quum oratio per quam ea fit, ut quantitas discreta sit in fluxu, non pari, sicut opinor, respondissent acumine, quo Scotidae disserunt haec ac definiunt. Noverant illi Iesu matrem; sed quis eorum tam philosophice demonstravit, quomodo fuerit ab Adae macula praeservata, quam nostri theo-

logi? Petrus accepit claves, et accepit ab eo, qui non committat indigno; et tamen an intellexerit, nescio, certe nusquam attigit subtilitatem, quomodo scientiae clavem habeat is quoque, qui scientiam non habeat. Baptizabant illi passim, et tamen nusquam docuerunt, quae sit caussa formalis, materialis, efficiens, et finalis baptismi; nec characteris delebilis et indelebilis apud hos ulla mentio. Adorabant quidem illi, sed in spiritu, nihil aliud sequentes, quam illud evangelicum: *spiritus est Deus, et eos, qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare.* Verum haud apparet eis tum fuisse revelatum, una eademque adoratione adorandam imagunculam carbone delineatam in pariete, et Christum ipsum, si modo duobus sit porrectis digitis, intonsa coma, et in umbone, qui adhaeret occipitio, treis habeat notas *). Quis enim haec percipiat nisi triginta sex annos totos in physicis et ultramundanis Aristotelis et Scoticis contriverit? Identidem inculcant Apostoli gratiam; at iidem nusquam distinguunt, quid intersit inter gratiam gratis datam, et gratiam gratificantem. Hortantur ad bona opera, nec discernunt opus operans et opus operatum. Passim inculcant charitatem, nec secernunt infusam ab acquisita, nec explicant, accidensne sit, an substantia, creata res an increata. Detestantur peccatum; at emoriar, si potuerunt scientifice definire, quid sit illud, quod peccatum vocamus, nisi forte Scotistarum spiritu fuerunt edocti. Nec enim adduci possum, ut credam Paulum, e cuius unius eruditione licet omneis aestimare, toties damnaturum fuisse quaestiones, disceptationes, genealogias, et, ut ipse vocat, λογομαχίας, si eas percalluisset argutias, praesertim quum omnes illius temporis contentiones

*) Quemadmodum pingi solitus est olim.

pugnaeque rusticanae fuerint et crassae, si cum magistrorum nostrorum plusquam Chrysippeis subtilitatibus conferantur. Quanquam homines modestissimi, si quid forte scriptum sit ab apostolis indolatius parumque magistraliter, non damnant quidem, sed commode interpretantur: hoc videlicet honoris, partim antiquitati, partim apostolico nomini deferentes. Et hercle parum aequum erat, res tantas ab illis requirere, de quibus ex praeceptore suo ne verbum quidem unquam audissent. Idem si eveniat in Chrysostomo, Basilio, Hieronymo, tum sat habent adscribere: non tenetur. Et illi quidem confutarunt ethnicos philosophos ac Iudaeos, suapte natura pertinacissimos, sed vita magis ac miraculis, quam syllogismis, tum eos quorum nemo fuerit idoneus, vel unicum Scoti Quodlibetum ingenio consequi. Nunc quis ethnicus, quis haereticus non continuo cedat tot tenuissimis subtilitatibus, nisi tam crassus, ut non assequatur, aut tam impudens, ut exsibilet, aut iisdem instructus laqueis, ut iam par sit pugna, perinde quasi magnum cum magno committas, aut si gladio fortunato pugnet aliquis cum eo, cui gladius sit fortunatus: tum enim nihil aliud quam tela Penelopes retexeretur. Ac meo quidem iudicio saperent Christiani, si pro pinguibus istis militum cohortibus, per quas iam olim ancipite Marte belligerantur, clamosissimos Scotistas, et pertinacissimos Occanistas, et invictos Albertistas una cum tota sophistarum manu mitterent in Turcas et Saracenos: spectarent, opinor, et conflictum omnium lepidissimum, et victoriam non ante visam. Quis enim usque adeo frigidus, quem istorum non inflamment acumina? Quis tam stupidus, ut tales non excitent aculei? Quis tam oculatus, ut haec illi non maximas offundant tenebras? Verum haec omnia videor vobis propemodum ioco dicere. Nec

mirum sane, quum sint et inter ipsos Theologos melioribus instituti litteris, qui ad has frivolas, ut putant, Theologorum argutias nauseent. Sunt, qui velut sacrilegii genus exsecrentur, summamque ducant impietatem, de rebus tam arcanis, et adorandis magis, quam explicandis, tam illoto ore loqui, tam prophanis Ethnicorum argutiis disputare, tam arroganter definire, ac divinae theologiae maiestatem tam frigidis, imo sordidis verbis simul et sententiis conspurcare. At interim ipsi felicissime sibi placent, imo plaudunt, adeo ut his suavissimis naeniis nocte dieque occupatis ne tantulum quidem otii supersit, ut evangelium aut Paulinas epistolas vel semel liceat evolvere. Atque interim dum haec nugantur in scholis, existimant sese universam ecclesiam, alioqui ruituram, non aliter syllogismorum fulcire tibicinibus, quam Atlas coelum humeris sustinet apud poetas. Iam illud quantae felicitatis esse putatis, dum arcanas litteras, perinde quasi cereae sint, pro libidine formant ac reformant, dum conclusiones suas, quibus iam aliquot scholastici subscripserunt, plusquam Solonis leges videri postulant, et vel pontificiis decretis anteponendas, dumque veluti censores orbis ad palinodiam trahunt, si quid usquam cum explicitis et implicitis illorum conclusionibus non ad amussim quadrarit, ac non secus atque ex oraculo pronuntiant: Haec propositio scandalosa est, haec parum reverentialis, haec haeresim olet, haec male tinnit; ut iam nec baptismus, nec evangelium, nec Paulus aut Petrus, nec sanctus Hieronymus aut Augustinus, imo nec ipse Thomas Ἀριστοτελικώτατος, Christianum efficiat, nisi baccalauriorum calculus accesserit; tanta est in iudicando subtilitas. Quis enim sensurus erat, eum Christianum non esse, qui diceret has duas orationes, *matula putes*, et *matula putet*, item *ollam fervere*, et *ol-*

lam fervére *), pariter esse congruas, nisi sapientes illi docuissent? Quis tantis errorum tenebris liberasset ecclesiam, quos ne lecturus quidem unquam quisquam fuerat, nisi magnis sigillis **) isti prodidissent? Verum an non felicissimi, dum haec agunt? praeterea dum inferorum res omnes sic examussim depingunt, tanquam in ea Republica complures annos sint versati? praeterea dum pro arbitrio novos orbes fabricantur, addito denique latissimo illo pulcherrimoque, ne scilicet deesset, ubi felices animae commode vel spatiari, vel convivium agitare, vel etiam pila ludere possent. His atque id genus bis mille nugis horum capita adeo distenta differtaque sunt, ut arbitrer nec Iovis cerebrum aeque gravidum fuisse, quum ille Palladem parturiens Vulcani securim imploraret. Quare nolite mirari, si videtis caput illorum tot fasciis tam diligenter obvinctum in publicis disputationibus; alioquin enim plane dissilirent. Illud ipsa quoque nonnunquam ridere soleo, quum ita demum maxime sibi videntur theologi, si quam maxime barbare spurceque loquantur, quumque adeo balbutiunt, ut a nemine nisi balbo possint intelligi, acumen appellant, quod vulgus non assequatur. Negant enim e dignitate sacrarum litterarum esse, si grammaticorum legibus parere cogantur. Mira vero maiestas theologorum, si solis illis fas est mendose loqui, quanquam hoc ipsum habent cum multis cerdonibus commune. Postremo iam diis proximos sese ducunt, quoties quasi religiose Magistri Nostri salutantur, in quo quidem nomine tale quiddam subesse putant, quale est apud Iudaeos *τετραγράμματον* ***). Itaque nefas aiunt esse Magister

*) Oxoniensium haec respiciunt tum temporis baccalaureorum rixas.

**) i. e. sigillis Universitatis applicatis.

***) i. e. nomen Iehovae.

Noster secus quam maiusculis scribere litteris. Quod si quis praepostere Noster Magister dixerit, is semel omnem Theologici nominis perverterit maiestatem.

Ad horum felicitatem proxime accedunt ii, qui se vulgo religiosos ac monachos appellant, utroque falsissimo cognomine, quum et bona pars istorum longissime absit a religione, et nulli magis omnibus locis sint obvii *). Iis non video quid possit esse miserius, nisi ego multis modis succurrerem. Etenim quum hoc hominum genus omnes sic exsecrentur, ut fortuitum etiam occursum ominosum esse persuasum sit, tamen ipsi sibi magnifice blandiuntur. Primum summam existimant pietatem, si usque adeo nihil attigerint litterarum, ut ne legere quidem possint. Deinde quum psalmos suos, numeratos quidem illos, at non intellectos, asininis vocibus in templis derudunt, tum vero se putant divorum aures multa voluptate demulcere. Et sunt ex his nonnulli, qui sordes ac mendicitatem magno vendunt, proque foribus magno mugitu panem efflagitant, imo in nullis diversoriis, vehiculis, navibus non obturbant, non mediocri profecto reliquorum mendicorum iactura. Atque ad eum modum homines suavissimi, sordibus, inscitia, rusticitate, impudentia, apostolos (ut aiunt) nobis referunt. Quid autem iucundius, quam quod omnia faciunt ex praescripto, quasi mathematicis utentes rationibus, quas praeterire piaculum sit? Quot nodos habeat calceus, quo colore cingula, vestis quot discriminibus varieganda, qua materia, quotque culmis latum cingulum, qua specie et quot modiorum capax cuculla**), quot digitis latum capillitium, quot dormiendum horas. Atque haec quidem aequalitas in tanta corporum et ingeniorum varietate quam sit inaequalis, quis non per-

*) At vero monachus sign. solitarie viventem.

**) Ita semper scribit Erasmus pro *cucullo*.

spicit? Et tamen his nugis non alios modo prae se nauci faciunt, verum invicem alii alios contemnunt, atque homines apostolicam charitatem professi, ob aliter cinctam vestem, ob colorem paulo fusciorem, omnia miris tragoediis miscent. Ex his videas quosdam adeo rigide religiosos, ut summa veste, non nisi cilicina utantur, intima Milesia; alios contra, qui superne linei sint, intime lanei: rursum alios, qui pecuniae contactum ceu aconitum horreant, nec a vino interim, nec a mulierum contactu temperantes. Denique mirum omnibus studium, ne quid in ratione vitae conveniat: nec illud studio est, ut Christo similes sint, sed ut inter se dissimiles. Porro magna felicitatis pars est in cognomentis, dum hi funigeros appellari se gaudent, et inter hos alii Coletas, alii Minores: alii Minimos: alii Bullistas. Rursum hi Benedictinos, illi Bernardinos, hi Brigidenses, illi Augustinenses: hi Guilhelmitas, illi Iacobitas, quasi vero parum sit, dici Christianos. Horum magna pars intantum suis nititur ceremoniis et hominum traditiunculis, ut putet unum coelum parum dignum esse tantis meritis praemium, haud cogitantes futurum, ut Christus contemptis his omnibus, suum illud sit exacturus praeceptum, nempe charitatis. Alius ostentabit aqualiculum, omni piscium genere distentum. Alius psalmorum centum effundet modios. Alius ieiuniorum myriadas annumerabit, et toties unico prandio pene disruptam imputabit alvum. Alius tantum ceremoniarum acervum proferet, quantus vix septem onerariis navibus vehi possit. Alius gloriabitur sexaginta annos nunquam attactam pecuniam, nisi digitis duplici chirotheca munitis. Alius cucullam ingeret, adeo sordidam et crassam, ut nullus nauta suo dignetur corpore. Commemorabit alius se plusquam undecim lustris spongiae vitam egisse, semper eidem affixum loco. Alius

raucam assiduo cantu vocem adducet, alius lethargum solitudine contractum, alius linguam iugi silentio torpentem. At Christus, interpellatis nunquam alioqui finiendis gloriis, Undenam hoc, inquiet, novum Iudaeorum genus? Unicam ego legem vere meam agnosco, de qua sola nihil audio. Et olim palam nulloque parabolarum utens involucro, paternam haereditatem pollicitus sum, non cucullis, preculis, aut inediis, sed charitatis *) officiis. Nec eos agnosco, qui sua facta nimis agnoscunt: isti qui me quoque sanctiores videri volunt, Abraxasiorum **) coelos, si libet, occupent, aut ab his sibi novum exstrui coelum iubeant, quorum traditiunculas meis praeceptis anteposuerunt. Quum haec audient, et videbunt nautas et aurigas sibi praeferri, quibus putatis vultibus sese mutuo contuebuntur? Sed interim spe sua felices sunt, non absque meo beneficio. Atque hos quidem, quanquam a republica semotos, nemo tamen audet contemnere, praecipue mendicantes, propterea quod omnia omnium arcana teneant, ex confessionibus quas vocant: quae tamen prodere nefas habent, nisi si quando poti, fabulis amoenioribus delectare se volunt, sed coniecturis modo rem indicant, tacitis interim nominibus. Quod si quis hos crabrones irritarit, tum in popularibus concionibus probe ulciscuntur sese, et obliquis dictis hostem notant, adeo tecte, ut nemo non intelligat, nisi qui nihil intelligit: nec prius oblatrandi finem faciunt, quam in os offam obieceris. Age vero, quem tu mihi comoedum, quem circulatorem spectare malis, quam istos in concionibus suis rhetoricantes omnino ridicule, sed tamen suavissime imitantes ea, quae rhetores de dicendi ratione tradiderunt? Deum immortalem, ut gesticulantur, ut apte commutant

*) Al. l. sed fidei et char.

**) Basilidianorum Haereticorum, qui 360 finxerunt coelos.

vocem, ut cantillant, ut iactant sese, ut subinde alios atque alios vultus induunt, ut omnia clamoribus miscent! Atque hanc orandi artem ceu rem arcanam fraterculus fraterculo per manus tradit. Eam tametsi mihi non est fas scire, tamen utcunque coniecturis sequar. Primo loco invocant, id quod a poetis mutuo sumpserunt: deinde dicturi de charitate, a Nilo Aegypti fluvio sumunt exordium, aut crucis mysterium enarraturi, a Babylonio dracone Bel feliciter auspicantur: aut de ieiunio disputaturi, a duodecim zodiaci signis principium faciunt: aut de fide verba facturi, diu de quadratura circuli proloquuntur. Audivi ipsa quendam eximie stultum, erravi, doctum volebam dicere, qui, in concione celeberrima divinae triadis mysterium explicaturus, quo et doctrinam suam non vulgarem ostentaret, et theologicis satisfaceret auribus, nova prorsus ingressus est via, nimirum a litteris, syllabis, et oratione, tum a concordia nominis et verbi, adiectivi nominis et substantivi, mirantibus iam plerisque, ac nonnullis Horatianum illud apud se mussitantibus: Quorsum haec tam putida tendunt? Tandem huc rem deduxit, ut in grammaticorum rudimentis sic expressum ostenderet totius Triadis simulacrum, ut nemo mathematicorum in pulvere posset evidentius depingere. Atque in hac oratione θεολογώτατος ille totos octo menses ita desudarat, ut hodie quoque magis caecutiat quam talpae, nimirum tota luminum acie ad ingenii cuspidem avocata. Verum haud poenitet hominem caecitatis, ac parvo quoque putat emptam eam gloriam. Auditus est a nobis alius quidam octogenarius, adeo theologus, ut in hoc Scotum ipsum renatum putes. Is explicaturus mysterium nominis Iesu, mira subtilitate demonstravit in ipsis litteris latere, quicquid de illo dici possit. Etenim quod tribus duntaxat inflectitur ca-

sibus, id manifestum esse simulacrum divini ternionis. Deinde quod prima vox Iesus desinat in s, secunda Iesum in m, tertia Iesu in u, in hoc ἄῤῥητον subesse mysterium; nempe tribus litterulis indicantibus, eum esse summum, medium, et ultimum. Restabat mysterium his quoque retrusius, mathematica ratione. Iesus sic in duas aequales diffidit portiones, ut scilicet penthemimeres*) in medio resideret. Deinde docuit eam litteram apud Hebraeos esse ש, quam illi Syn appellent; porro syn, Scotorum opinor lingua, peccatum sonat: atque hinc palam declarari, Iesum esse, qui peccata tolleret mundi. Hoc tam novum exordium sic inhiantes admirati sunt omnes, praecipue theologi, ut parum abfuerit, quin illis acciderit, quod olim Niobae, quum mihi propemodum evenerit, quod ficulno illi Priapo **), qui magno suo malo Canidiae Saganaeque nocturna sacra spectavit. Nec iniuria profecto: nam quando similem ἔφοδον ***) commentus est Demosthenes ille Graius, aut Cicero Latinus? Illis vitiosum habebatur prooemium, quod a re foret alienius: quasi vero non ad istum modum exordiantur et subulci, natura videlicet magistra. At hi docti praeambulum suum, (sic enim vocant,) ita demum eximie rhetoricum fore ducunt, si nusquam quicquam habeat cum reliquo argumento confine, ut auditor interim admirans, illud secum murmuret: *quo nunc se proripit ille* †)? Tertio loco ceu narrationis vice nonnihil ex evangelio, sed cursim ac velut obiter interpretantur, quum id solum fuerit agendum. Quarto loco, iam novâ sumptâ personâ, quaestionem movent theologalem,

*) Dimidium quinque, i. e. duo et dimidium, a πέντε, ἥμισυ et μέρος.
**) Qui pepedit, ut est Hor. Sat. I, 8.
***) i. e. insinuationem rhetoricam.
†) Hemistichium ex Virgilio.

aliquoties *οὔτε γῆς, οὔτε οὐρανοῦ ἁπτομένην* *). Atque id quoque ad artem arbitrantur pertinere. Hic demum Theologicum attollunt supercilium, doctores solennes, doctores subtiles, doctores subtilissimos, doctores seraphicos, [doctores cherubicos,] **) doctores sanctos, doctores irrefragabiles, magnifica nomina auribus inculcantes. Tum syllogismos, maiores, minores, conclusiones, corollaria, suppositiones frigidissimas, ac plusquam scholasticas nugas apud imperitum vulgus iactitant. Superest iam quintus actus, in quo summum artificem praestare convenit. Hic mihi stultam aliquam et indoctam fabulam, ex Speculo opinor historiali, aut gestis Romanorum in medium adferunt, et eandem interpretantur allegorice, tropologice, et anagogice. Atque ad hunc quidem modum Chimaeram suam absolvunt, qualem nec Horatius unquam assequi potuit, quum scriberet: *Humano capiti* etc. Sed audierunt a nescio quibus, ingressum orationis sedatum minimeque clamosum esse oportere: itaque principio sic exordiuntur, ut nec ipsi vocem propriam exaudiant, quasi referat dici, quod nullus intelligat. Audierunt, nonnunquam ad concitandos affectus exclamationibus utendum esse: proinde presse alioqui loquentes, subinde repente vocem tollunt furioso plane clamore, etiam quum nihil opus. Iures elleboro homini opus esse, perinde quasi nihil referat, ubi clames. Praeterea quoniam audierunt oportere sermonem in progressu fervescere, in singulis partibus, principiis utcunque sane recitatis, mox mira vocis contentione utuntur, etiamsi res sit frigidissima, atque ita denique desinunt, ut spiritu defectos credas. Postre-

*) Proverbium apud Lucianum de re vehementer aliena a proposito.

**) Desunt in Frob. Contra in superioribus *doctores subtiles* in editionibus desiderantur.

mo didicerunt, apud Rhetores de risu fieri mentionem, eoque student et ipsi iocos quosdam aspergere, *ὦ φίλη Ἀφροδίτη!* quam plenos gratiarum, quamque in loco, ut plane *ὄνον πρὸς τὴν λύραν* esse dicas. Mordent quoque nonnunquam, sed ita, ut titillent magis quam vulnerent. Nec unquam verius adulantur, quam quum maxime *παῤῥησιάζεσθαι* videri student. Denique tota actio est eiusmodi, ut iures eos a fori circulatoribus didicisse, a quibus longe vincuntur. Quanquam utrique alteris usque adeo sunt similes, ut nemo dubitet, quin aut hi ab illis, aut illi ab his rhetoricen suam didicerint. Et tamen inveniunt hi quoque mea nimirum opera, qui, quum hos audiunt, Demosthenes meros ac Cicerones audire se putant. Quod genus sunt praecipue mercatores ac mulierculae: quorum auribus unice placere student, quod illi nonnullam praedae portiunculam de rebus male partis soleant impertiri, si commode fuerint palpati: illae quum aliis multis de caussis huic ordini favent, tum praecipue, quod in horum sinus soleant effundere, si quid in maritos stomachantur. Videtis opinor, quantopere mihi debeat hoc hominum genus, quum ceremoniolis et nugis deridiculis clamoribusque tyrannidem quandam inter mortales exerceant, et Paulos atque Antonios sese credant *).

Verum ego istos histriones, tam ingratos beneficiorum meorum dissimulatores quam improbos simulatores pietatis, libenter relinquo. Iamdudum enim iuvat de regibus ac principibus aulicis, a quibus simplicissime color, et, ut dignum est, ingenuis ingenue nonnihil attingere. Qui quidem si vel semunciam sani cordis haberent, quid esset horum vita tristius aut aeque fugiendum? Neque enim exi-

*) Al. l. qui quum cer. e. n. d. c. t. q. i. m. exerceant, Paulos a. A. s. credunt.

stimabit vel periurio parricidioque parandum imperium, quisquis secum perpenderit, quam ingens onus sustineat humeris, qui vere principem agere velit: eum, qui rerum gubernacula susceperit, publicum, non privatum negotium gerere; nihil nisi de commodis publicis oportere cogitare; a legibus, quarum ipse et auctor et exactor est, nec latum digitum discedere: officialium omnium et magistratuum integritatem sibi praestandam esse: sese esse unum omnium oculis expositum, qui vel, ceu sidus salutare, morum innocentia maximam rebus humanis salutem possit adferre, vel, veluti cometa letalis, summam perniciem invehere: aliorum vitia neque perinde sentiri, neque tam late manare; principem eo loco esse, ut, si quid vel leviter ab honesto deflexerit, gravis protinus ad quam plurimos homines vitae pestis serpat: tum, quod multa secum adferat principum fortuna, quae soleant a recto deducere, quod genus deliciae, libertas, adulatio, luxus, hoc acrius enitendum ac sollicitius advigilandum, necubi vel deceptus cesset in officio: postremo, ut insidias, odia, ceteraque vel pericula vel metus omittam, capiti imminere verum illum regem, qui paulo post ab eo sit etiam de minimo quoque commisso rationem exacturus, idque tanto severius, quanto praestantius gessit imperium. Haec, inquam, atque huiusmodi plurima, si princeps secum perpenderet, perpenderet autem si saperet, is nec somnum, nec cibum opinor iucunde capere posset. At nunc meo munere, has omnes curas diis permittunt, ipsi sese molliter curant, neque quenquam ad aurem admittunt, nisi qui iucunda loqui norit, ne quid animo sollicitudinis oboriatur. Se probe principis partes omneis implesse credunt, si venentur assidue, si bellos alant caballos, si suo commodo vendiderint magistratus ac praefecturas, si quotidie novae rationes excogi-

tentur, quibus civium opes attenuent et in suum converrant fiscum, verum id apposite repertis titulis, ut, etiamsi sit iniquissimum, aliquam tamen aequitatis speciem prae se ferat. Addunt data opera nonnihil adulationis, quo populares animos utcunque sibi devinciant. Fingite mihi nunc, quales sunt nonnunquam, hominem legum ignarum, publicorum commodorum pene hostem, privatis intentum commoditatibus, addictum voluptatibus, osorem eruditionis, osorem libertatis ac veri, nihil minus quam de reipublicae salute cogitantem, sed omnia sua libidine, suisque utilitatibus metientem: deinde addite huic torquem auream, omnium virtutum cohaerentium consensum indicantem; tum coronam gemmis insignitam, quae quidem admoneat eum heroicis omnibus virtutibus oportere ceteris antecellere: praeterea sceptrum, iustitiae et undecunque incorrupti pectoris symbolum; postremo purpuram, eximiae cuiusdam in rempublicam charitatis indicium: haec gestamina si princeps cum sua vita conferret, equidem futurum arbitror, ut plane pudescat ornatus sui, vereaturque, ne quis nasutus interpres totum hunc tragicum cultum in risum iocumque vertat.

Iam quid de proceribus aulicis commemorem? quorum plerisque quum nihil sit addictius, servilius, insulsius, abiectius, tamen omnium rerum primos sese videri volunt; hac una in re tamen modestissimi, quod contenti, aurum, gemmas, purpuram, reliquaque virtutum ac sapientiae insignia corpore circumferre, rerum ipsarum studium omne concedunt aliis. Hoc abunde felices sibi videntur, quod regem herum vocare liceat, quod tribus verbis salutare didicerint, quod norint civiles titulos subinde inculcare, serenitatem, dominationem, et magnificentiam: quod egregie perfricuerint faciem, quod festiviter adulentur. Nam hae sunt artes, quae vere nobilem

et aulicum deceant. Ceterum si vitae rationem omnem propius inspicias, nimirum meros Phaeacas invenies, sponsos Penelopes; reliquum carmen *) agnoscitis, quod Echo vobis melius referet quam ego. Dormitur in medios dies; ibi sacrificulus mercenarius ad lectum paratus, qui propemodum cubantibus adhuc sacrum expedite peragat. Mox ad ientaculum; quo vix peracto, iam interpellat prandium. Sub id alea, latrunculi, sortes, scurrae, moriones, scorta, lusus, inficetiae. Interim una aut altera merenda. Rursum coena; post hanc repotia, non una per Iovem. Atque ad hunc modum citra ullum vitae taedium elabuntur horae, dies, menses, anni, secula. Ipsa nonnunquam saginatior abeo, si quando viderim illos μεγαλοῤῥοῦντας, dum inter nymphas una quaeque hoc sibi videtur diis propior, quo caudam longiorem trahit, dum procerum alius alium cubito protrudit, quo Iovi vicinior esse videatur, dum sibi quisque hoc magis placet, quo graviorem catenam collo baiulat, ut robur etiam, non opes tantum ostentent **).

Ac Principum quidem institutum summi pontifices, cardinales et episcopi iam pridem gnaviter aemulantur, ac prope superant. Porro si quis perpendat, quid linea vestis admoneat, niveo candore insignis, nempe vitam undiquaque inculpatam: quid sibi velit mitra bicornis, utrumque fastigium eodem cohibente nodo, puta novi pariter ac veteris instrumenti absolutam scientiam: quid manus chirothecis communitae, puram et ab omni rerum humanarum contagio immunem sacramentorum administrationem: quid pedum, nimirum crediti gregis vigilantissimam curam: quid praelata crux, videlicet

*) Hor. Epist. 1, 2, 27. ubi est: *Sponsi Penelopae, nebulones Alcinoique* etc.

**) Al. ostentet.

omnium humanorum affectuum victoriam: haec, inquam, atque id genus multa *), si quis perpendat, nonne tristem ac sollicitam vitam egerit? Ac nunc belle faciunt, quum sese pascunt. Ceterum ovium curam aut ipsi Christo mandant, aut in fratres, quos vocant, ac vicarios reiiciunt. Neque vel nominis sui recordantur, quid sonet episcopi vocabulum, nempe laborem, curam, sollicitudinem. Verum in irretiendis pecuniis plane episcopos agunt, *οὐδ᾽ ἀλαοσκοπιή* **).

Ad eundem modum cardinales si cogitent, sese in Apostolorum locum successisse, eadem ab ipsis requiri, quae illi praestiterunt, deinde, non dominos esse, sed administratores spiritalium dotium, de quibus omnibus sint paulo post exactissime reddituri rationem; imo si vel in cultu paulisper philosophentur, atque ita secum cogitent: Quid sibi vult hic vestitus candor? nonne summam et eximiam vitae innocentiam? quid interior purpura? nonne flagrantissimum in Deum amorem? quid rursus exterior, sinuosa capacitate diffluens, ac totam etiam reverendissimi complectens mulam, quanquam una vel camelo contegendo suffecerit? nonne charitatem latissime sese pandentem ad subveniendum omnibus, hoc est, ad docendum, exhortandum, consolandum, increpandum, admonendum, componenda bella, resistendum improbis principibus, et vel sanguinem libenter impendendum gregi Christiano, non solum opes? quanquam quorsum omnino opes, pauperum Apostolorum vicem gerentibus? Haec si perpenderent, inquam, nec eum locum ambirent et libenter relinquerent, aut certe vitam plane laborio-

*) Al. atque id genus alia multa.

**) Cf. Hom. Il. X, 515. XIV, 135. Od. VIII, 285 Ceterum editiones habent nominativum, etiam Frob.

sam atque sollicitam agerent, cuiusmodi veteres illi vixerunt apostoli.

Iam summi pontifices, qui Christi vices gerunt, si conentur eiusdem vitam aemulari, nempe paupertatem, labores, doctrinam, crucem, vitae contemptum, si vel papae, id est, patris nomen, vel sanctissimi cognomen cogitent, quid erit in terris afflictius? aut quis eum locum omnibus emat facultatibus: emptum, gladio, veneno, omnique vi tueatur? Quantum his abstulerit commoditatum, si semel incessiverit sapientia? sapientia dixi? imo vel mica salis illius, cuius meminit Christus. Tantum opum, tantum honorum, tantum ditionis *), tantum victoriarum, tot officia, tot dispensationes, tot vectigalia, tot indulgentias, tantum equorum, mulorum, satellitum, tantum voluptatum. Videtis quantas nundinas, quantam messem, quantum bonorum pelagus paucis sim complexa. In quorum locum inducet vigilias, ieiunia, lacrymas, orationes, conciones, studia, suspiria, milleque id genus miseros labores. Neque vero negligendum illud, futurum, ut tot scriptores, tot copistae, tot notarii, tot advocati, tot promotores, tot secretarii, tot mulotribae, tot equisones, tot mensarii, tot lenones, (pene mollius quiddam addideram, sed vereor ne durius sit auribus;) in summa, tam ingens hominum turba, quae Romanam sedem onerat, lapsa sum, honorat sentiebam, ad famem adigatur. Inhumanum quidem hoc, et abominandum facinus, at multo magis detestandum, ipsos etiam summos ecclesiae principes ac vera mundi lumina ad peram et baculum revocari. At nunc fere, si quid laboris est, id Petro et Paulo relinquunt, quibus abunde satis est otii: porro si quid splendoris aut voluptatis, id sibi sumunt. Atque ita fit mea quidem opera, ut nullum

*) V. *tantum ditionis* in edd. desunt.

pene hominum genus vivat mollius minusque sollicitum, ut qui abunde Christo satisfactum existiment, si mystico ac pene scenico ornatu, ceremoniis, beatitudinum, reverentiarum, sanctitatum titulis, et benedictionibus, ac maledictionibus episcopos agant. Priscum et obsoletum, nec horum omnino temporum, miracula edere: docere populum, laboriosum: sacras interpretari litteras, scholasticum: orare, otiosum: lacrymas fundere, miserum ac muliebre: egere, sordidum: vinci, turpe, parumque dignum eo, qui vix reges etiam summos ad pedum beatorum admittit oscula: denique mori, inamabile: tolli in crucem, infame. Restant sola haec, arma ac benedictiones dulces, quarum meminit Paulus, atque harum quidem sunt sane quam benigni, interdictiones, suspensiones, aggravationes, redaggravationes, anathematizationes, ultrices picturae *) ac ful men illud terrificum, quo solo nutu mortalium animas vel ultra tartara mittunt. Quod ipsum tamen sanctissimi in Christo patres, et Christi vicarii, in nullos torquent acrius, quam in eos, qui instigante diabolo, patrimonia Petri minuere atque arrodere conantur. Cuius quum haec vox sit in Evangelio: *Reliquimus omnia, et sequuti sumus te,* tamen huius patrimonium appellant agros, oppida, vectigalia, portoria, ditiones. Pro quibus dum zelo Christi accensi, ferro ignique dimicant, non absque plurimo Christiani sanguinis dispendio, tum demum Ecclesiam Christi sponsam sese credunt apostolice defendere, fortiter profligatis, ut vocant, hostibus: quasi vero ulli sint hostes ecclesiae perniciosiores, quam impii pontifices, qui et silentio Christum sinunt abolescere, et quaestuariis legibus alligant, et coactis interpretationibus adulterant, et pestilente vita iu-

*) Quibus nimirum excommunicati Romae odiosa specie depicti exponebantur.

gulant. Porro quum Christiana Ecclesia sanguine sit condita, sanguine confirmata, sanguine aucta, nunc, perinde quasi Christus perierit, qui more suo tueatur suos, ita ferro rem gerunt: quumque bellum res sit adeo immanis, ut feras, non homines, deceat, adeo insana, ut poetae quoque fingant a furiis immitti, adeo pestilens, ut universam morum luem simul invehat, adeo iniusta, ut a pessimis latronibus optime soleat administrari, adeo impia, ut nihil cohaereat cum Christo, tamen omnibus omissis, hoc tantum agunt. Hic videas etiam decrepitos senes iuvenilis animi robur praestare, nec offendi sumptibus, nec fatigari laboribus, nec deterreri quicquam, si leges, si religionem, si pacem, si res humanas omneis sursum ac deorsum misceant. Neque desunt adulatores eruditi, qui istam manifestariam insaniam zelum, pietatem, fortitudinem appellent, excogitata via, qua fieri potest *), ut quis letale ferrum stringat, adigatque in fratris sui viscera, manente nihilominus charitate illa summa, quam ex Christi praecepto debet proximo Christianus.

Equidem incerta sum adhuc, utrum his rebus exemplum dederint, an potius hinc sumpserint episcopi quidam Germanorum, qui simplicius, etiam omisso cultu, omissis benedictionibus, aliisque id genus ceremoniis, plane satrapas agunt, adeo, ut propemodum ignavum parumque decorum episcopo putent, alibi, quam in acie, fortem animam deo reddere. Iam vero vulgus sacerdotum, nefas esse ducens, a praesulum suorum sanctimonia degenerare, euge quam militariter pro iure decimarum, ensibus, iaculis, saxis, omnique armorum vi belligerantur, quam hic oculati, si quid ex veterum litteris possint elicere, quo plebeculam territent, et plusquam decimas deberi convincant. At interim non venit

*) Al. *qua fieri possit*

in mentem, quam multa passim legantur de officio, quod illi vicissim praestare populo debeant. Nec saltem admonet eos vertex rasus, sacerdotem omnibus huius mundi cupiditatibus liberum esse oportere, neque quicquam nisi coelestia meditari. Sed homines suaves, se suo officio probe perfunctos aiunt, si preculas illas suas utcunque permurmurarint, quas mehercle demiror, si quis Deus vel audiat, vel intelligat, quum ipsi fere nec audiant, nec intelligant, tum quum eas ore perstrepunt. Verum hoc quidem sacerdotibus est cum profanis commune, ut ad emolumenti messem vigilent omnes, neque quisquam ibi leges ignoret: ceterum si quid sarcinae, id prudenter in alienos humeros reiiciunt, et aliis alii tanquam pilam per manus tradunt. Siquidem laici quoque principes, quemadmodum partes administrandi regni vicariis delegant, et vicarius item vicario tradit, ita pietatis studium omne plebi modestiae caussa relinquunt. Plebs in eos reiicit, quos ecclesiasticos vocant, perinde quasi ipsis cum ecclesia nihil omnino sit commercii, quasi baptismi votis nihil prorsus sit actum. Rursus sacerdotes, qui sese vocant seculares, quasi mundo initiati, non Christo, in regulares onus hoc devolvunt, regulares in monachos, monachi laxiores in arctiores, omnes simul in mendicantes, mendicantes in Carthusienses, apud quos solos sepulta latet pietas, et adeo latet, ut vix unquam liceat conspicere. Itidem pontifices, in messe pecuniaria diligentissimi, labores illos nimium apostolicos in episcopos relegant, episcopi in pastores, pastores in vicarios, vicarii in fratres mendicantes. Hi rursum in eos retrudunt, a quibus ovium lana tondetur. Verum non est huius instituti, pontificum ac sacerdotum vitam excutere, ne cui videar satyram texere, non encomium recitare, neve quis existimet bonos principes a me taxari, dum

malos laudo. Sed haec ideo paucis attigi, quo palam fieret, nullum esse mortalem, qui suaviter vivere possit, nisi meis initiatus sit sacris, meque propitiam habeat.

Nam id quo pacto fieri queat, quum ipsa etiam Rhamnusia, rerum humanarum fortunatrix, mecum adeo consentiat, ut sapientibus istis semper fuerit inimicissima, contra stultis etiam dormientibus omnia commoda adduxerit? Agnoscitis Timotheum illum *), cui hinc etiam cognomen et proverbium ἡ εὕδοντος κύρτος αἱρεῖ **). Rursum aliud: γλαὺξ ἵπταται. Contra in sapientes quadrant illa, ἐν τετράδι γεννηθέντες ***), et: equum habet Seianum ****), et: aurum Tolosanum †). Sed desino παροιμιάζεσθαι, ne videar Erasmi mei commentaria suppilasse. Ergo, ut ad rem: amat fortuna parum cordatos, amat audaciores, et quibus illud placet: πᾶς ἐῤῥίφθω κύβος ††). At sapientia timidulos reddit, ideoque vulgo videtis, sapientibus istis cum paupertate, cum fame, cum fumo rem esse, neglectos, inglorios, invisos vivere: stultos affluere nummis, admoveri Reipublicae gubernaculis, breviter, florere modis omnibus. Etenim si quis beatum existimet principibus placuisse viris, et inter meos †††) illos ac gemmeos deos versari, quid inutilius sapientia, imo quid apud hoc hominum genus damnatius? Si divitiae parandae sunt, quid tandem lucri facturus est negotiator, si, sapientiam secutus, periurio of-

*) sc. Atheniensem, cui depingebatur Fortuna dormienti oppida in rete cogere.

**) i. e. dormientis rete capit. Sed κύρτος est masc.

***) Quarta luna nati, i. e. aerumnosi, ut Hercules.

****) Cf. A. Gellius. Proverbium est de admodum infelicibus.

†) Quum Caepio Consul Tolosam diripuisset, quicunque attigerant aurum ex eo oppido, perierunt misere.

††) i. e. omnis iacta sit alea.

†††) Pro *meos* edd. *aureos* habent; illud Froben.

fendetur, si in mendacio deprehensus erubescet, si anxios illos de furtis atque usuris sapientum scrupulos, vel tantuli faciet? Porro si quis honores atque opes ambiat ecclesiasticas, ad eas vel asinus, vel bubalus citius penetrabit, quam sapiens. Si voluptate ducaris, puellae, maxima huius fabulae pars, stultis toto pectore sunt addictae, sapientem haud secus ac scorpium horrent fugiuntque. Denique quicunque paulo festivius ac laetius vivere parant, sapientem inprimis excludunt, ac quodvis animal potius admittunt. Breviter, quoquo te vertas, apud pontifices, principes, iudices, magistratus, amicos, hostes, maximos, minimos, omnia praesentibus nummis parantur: quos uti contemnit sapiens, ita illum sedulo fugere consueverunt. Sed quum laudum mearum nullus sit modus neque finis, tamen oratio aliquando finem habeat necesse est. Itaque desinam dicere, sed si prius ostendero paucis, non deesse magnos auctores, qui me litteris suis pariter ac factis illustrarint, ne cui forte stulte mihi soli videar placere, neve legulei calumnientur, me nihil allegare. Ad ipsorum igitur exemplum allegabimus, hoc est, *οὐδὲν πρὸς ἔπος* *).

Principio illud omnibus vel notissimo proverbio persuasum est, ubi res abest, ibi simulationem esse optimam. Eoque recte statim traditur hic versus pueris: *Stultitiam simulare loco, sapientia summa est.* Vos iam ipsi coniicite, quam ingens sit bonum Stultitia, cuius etiam fallax umbra et imitatio sola tantum laudis meretur a doctis. Sed multo candidius pinguis ille ac nitidus Epicuri de grege porcus, miscere stultitiam consiliis iubet **), tametsi *brevem*,

*) Nihil ad versum, h. e. ita ut nihil ad rem sit; quemadmodum saepe, qui nimium allegant.

**) Horatius, Od. IV, 12, 27.

non admodum scite, addidit. Item alibi*), *Dulce est desipere in loco.* Rursum alio in loco mavult *delirus inersque videri, quam sapere et ringi* **). Iam apud Homerum Telemachus, quem modis omnibus laudat poëta, subinde *νήπιος* appellatur, atque eodem praenomine tanquam felicis ominis libenter pueros et adolescentes vocare solent tragici. Quid autem sacrum Iliadis carmen, nisi stultorum regum et populorum continet iras***)? Porro quam absoluta laus illa Ciceronis: *Stultorum plena sunt omnia* †)! Quis enim ignorat, unumquodque bonum, quo latius patet, hoc esse praestantius?

Atqui fortassis apud Christianos horum levis est auctoritas: proinde sacrarum quoque litterarum testimoniis, si videtur, laudes nostras fulciamus, sive, ut docti solent, fundemus, principio veniam a theologis praefatae, ut nobis fas esse velint; deinde, quoniam arduam rem aggredimur, et fortassis improbum fuerit, denuo Musas ex Helicone ad tantum itineris revocare, praesertim quum res sit alienior, fortasse magis conveniet optare, ut interim, dum theologum ago, perque has spinas ingredior, Scoti anima paulisper ex sua Sorbona in meum pectus demigret, quovis histrice atque erinaceo spinosior, moxque remigret quo lubebit, vel *ἐς κόρακας*. Utinam et vultum alium liceat sumere, et ornatus adsit theologicus. Verum illud interim vereor, ne quis me furti ream agat, quasi clanculum magistrorum nostrorum scrinia compilaverim, quae tantum rei theologicae teneam. Sed non adeo mirum videri debet, si tam diutina, quae mihi arctissima est, cum theologis consuetudine nonnihil arripui, quum ficulnus etiam ille deus

*) Potius ibidem.
**) cf. Hor. Epist. II, 2, 127.
***) Pro *iras* edd. *aestus*.
†) in Epistolis ad Familiares, IX, 22.

Priapus nonnullas Graecas voces, legente domino, subnotarit tenueritque *): et Gallus Lucianicus longo hominum convictu sermonem humanum expedite calluerit. Sed iam ad rem bonis avibus. Scripsit Ecclesiastes capite primo: *Stultorum infinitus est numerus.* Quum numerum praedicat infinitum, nonne mortaleis universos complecti videtur, praeter pauculos aliquot, quos haud scio, an cuiquam videre contigerit? Sed magis ingenue confitetur hoc Hieremias capite decimo: *Stultus*, inquiens, *factus est omnis homo a sapientia sua.* Soli Deo tribuit sapientiam, universis hominibus stultitiam relinquens. Ac rursum paulo superius: *Ne glorietur homo in sapientia sua.* Cur non vis hominem in sua sapientia gloriari, optime Hieremia? Nimirum, inquiet, ob id, quia non habet sapientiam. Sed ad Ecclesiasten redeo. Hunc, quum exclamat: *Vanitas vanitatum, et omnia vanitas,* quid aliud sensisse creditis, nisi, quemadmodum diximus, vitam humanam nihil aliud quam stultitiae ludicrum esse? nimirum Ciceronianae laudi album addentem**) calculum, cuius optimo iure celebratur illud quod modo retulimus: *Stultorum plena sunt omnia.* Rursum sapiens ille Ecclesiasticus, qui dixit: *Stultus mutatur ut luna, sapiens permanet ut sol,* quid aliud innuit, nisi mortale genus omne stultum esse, soli deo sapientis nomen competere: siquidem lunam humanam naturam interpretantur, solem omnis luminis fontem deum. Huic adstipulatur, quod ipse Christus in evangelio negat, quenquam appellandum bonum, nisi deum unum. Porro si stultus est, quisquis sapiens non est, et quisquis bonus, idem sapiens, auctoribus Stoicis, nimirum mortales omneis stultitia complectatur necessum esse. Ite-

*) Cf. in Priapeiis epigramma, cuius initium est: Rusticus indocte.

**) Al. l. *addit.*

rum Salomon capite decimo quinto: *Stultitia,* inquit, *gaudium stulto,* videlicet manifeste confitens, sine stultitia nihil in vita suave esse. Eodem pertinet illud quoque: *Qui apponit scientiam, apponit dolorem; et in multo sensu multa indignatio.* An non idem palam confitetur egregius ille concionator capite septimo? *Cor sapientium, ubi tristitia est, et cor stultorum, ubi laetitia.* Eoque non satis habuit sapientiam perdiscere, nisi nostri quoque cognitionem addidisset. Quod si mihi parum habetur fidei, ipsius accipite verba, quae scripsit capite primo: *Dedique cor meum, ut scirem prudentiam atque doctrinam, erroresque et stultitiam.* Quo quidem loco illud animadvertendum, ad stultitiae laudem pertinere, quod eam posteriore posuit loco. Ecclesiastes scripsit, et hunc scitis esse ordinem Ecclesiasticum, ut qui dignitate primus sit, is locum obtineat extremum, vel hic certe memor Evangelici praecepti. Sed stultitiam praestantiorem esse sapientia, et Ecclesiasticus ille, quisquis fuit, liquido testatur capite quadragesimo quarto; cuius mehercle verba non prius proferam, quam εἰςαγωγὴν meam commoda responsione adiuveritis, ut faciunt apud Platonem hi, qui cum Socrate disputant. Utra magis convenit recondere, quae rara sunt et pretiosa, an quae vulgaria viliaque? Quid tacetis? Etiam si vos dissimuletis, proverbium illud Graecorum pro vobis respondet, τὴν ἐπὶ θύραις ὑδρίαν, quod ne quis impie reiiciat, refert Aristoteles *), magistrorum nostrorum Deus. An quisquam vestrum tam stultus est, ut gemmas et aurum in via relinquat? Non hercle opinor. In abditissimis penetralibus, nec id satis, in munitissimorum scriniorum secretissimis angulis ista reponitis, coenum in propatulo relinquitis. Ergo si, quod pretiosius est, reconditur, quod

*) in Rhetoricis. Sensus est; hydria, ut res vilis, ad ostium relinquitur.

vilius, exponitur, nonne palam est, sapientiam, quam vetat abscondi, viliorem esse stultitia, quam recondi iubet? Iam ipsius testimonii verba accipite. *Melior est homo, qui abscondit stultitiam suam, quam homo, qui abscondit sapientiam suam.* Quid quod animi quoque candorem divinae litterae stulto tribuunt, quum sapiens interim neminem sui similem putet? Sic enim intelligo id, quod scribit Ecclesiastes capite decimo: *Sed et in via stultus ambulans, quum ipse insipiens sit, omneis stultos existimat.* An non illud eximii cuiusdam candoris est, omnes aequare tibi ipsi, quumque nemo non magnifice de se sentiat, omnibus tamen tuas communicare laudes? Proinde nec puduit tantum regem huius cognominis, quum ait capite trigesimo: *Stultissimus sum virorum.* Neque Paulus, ille magnus gentium doctor, Corinthiis scribens, stulti cognomen illibenter agnoscit. *Ut insipiens,* inquit, *dico: plus ego;* perinde quasi turpe sit, vinci stultitia. Sed interim obstrepunt mihi Graeculi quidam, qui tot huius temporis theologorum, ceu cornicum oculos student configere *), dum annotationes suas, veluti fumos quosdam aliis offundunt, cuius gregis si non Alpha, certe Beta meus est Erasmus, quem ego saepius honoris caussa nomino. O vere stultam, inquiunt, et ipsa dignam Moria citationem. Longe diversa mens apostoli, quam tu somnias. Nec enim hoc agit his verbis, ut ceteris stultior haberetur, verum quum dixisset: *ministri Christi sunt, et ego*, seque veluti iactabundus in hac quoque parte aequasset ceteris, per correctionem adiecit, *plus ego*, sentiens se non modo parem reliquis apostolis in Evangelii ministerio, verum etiam aliquanto superiorem. Idque quum ita verum videri vellet, ne tamen ut arrogantius dictum offen-

*) Cornicum oculos configere dicitur, qui novo quopiam invento efficit, ut priores nihil sapere videantur.

deret aures, praemuniit stultitiae praetextu: *ut minus sapiens dico*, propterea quod sciret esse stultorum privilegium, ut soli verum citra offensam proloquantur. Verum quid Paulus senserit, quum haec scriberet, ipsis disputandum relinquo. Ego magnos, pingues, crassos, et vulgo probatissimos theologos sequor, cum quibus magna pars doctorum errare νὴ τὸν Δία malit, quam cum istis trilinguibus *) bene sentire. Neque quisquam illorum Graeculos istos pluris facit, quam graculos: praesertim quum quidam gloriosus theologus, cuius ego nomen prudens supprimo, ne graculi nostri continuo Graecum in illum scomma iaciant ὄνος λύρας; magistraliter et theologaliter hunc passum enarrans, ab hoc loco: *Ut minus sapiens dico, plus ego*, novum facit caput, et quod absque summa dialectica non poterat, novam addit sectionem **), ad hunc interpretans modum: (adducam enim ipsius verba, non solum in forma, verum etiam in materia:) *Ut minus sapiens dico, id est, si videor vobis insipiens me pseudapostolis adaequando, adhuc videbor vobis minus sapiens, me eis praeferendo.* Quanquam idem paulo post, velut oblitus sui, alio delabitur.

Sed cur anxie me unius exemplo tueor? quum hoc publicum ius sit Theologorum, coelum, hoc est, divinam scripturam, ceu pellem extendere: quum apud divum Paulum pugnent divinae scripturae verba, quae suo loco non pugnant, si qua fides illi πενταγλώττῳ ***) Hieronymo: quum Athenis forte conspectum arae titulum torqueret in argumentum fidei Christianae, ac, ceteris omissis, quae caussae fuerant offectura, duo tantum extrema verba decerpse-

*) h. e. qui tres linguas, Latinam, Graecam et Hebraicam callent.

**) Al. l. *lectionem*. Sed in lectione nihil ille mutavit.

***) Qui scivit Graece, Latine, Hebraice, Chaldaice et Dalmatice. Locus autem hic citatus, est in eius commentario in epist. Pauli ad Titum.

rit, nempe haec, *ignoto Deo*, atque haec quoque nonnihil immutata: siquidem integer titulus sic habebat, *diis Asiae, Europae, et Africae, diis ignotis et peregrinis.* Ad huius, opinor, exemplum passim iam *οἱ τῶν θεολόγων παῖδες* *), hinc atque hinc revulsa quatuor aut quinque verbula, et si quid opus est etiam depravata, ad suam accommodant utilitatem, licet ea quae praecedunt et consequuntur, aut nihil omnino faciant ad rem, aut reclament quoque. Quod quidem faciunt tam felici impudentia, ut saepenumero theologis invideant iureconsulti. Quid enim illis iam non succedat, posteaquam magnus ille, pene nomen effutiveram **), sed rursus metuo Graecum proverbium, ex Lucae verbis sententiam expresserit, tam consentaneam animo Christi, quam igni cum aqua convenit. Etenim quum immineret extremum periculum, quo tempore solent boni clientes maxime suis adesse patronis, et quanta valent ope *συμμαχεῖν*, Christus hoc agens, ut omnem huiusmodi praesidiorum fiduciam eximeret ex animis suorum, percontatus est eos, num quid rei defuisset usquam, quum illos emisisset, adeo non instructos viatico, ut nec calceis muniret adversus spinarum et saxorum iniuriam, nec peram adderet adversus famem. Ubi negassent defuisse quicquam, adiecit: *Sed nunc*, inquit, *qui habet sacculum, tollat, similiter et peram: et qui non habet, vendat tunicam suam, et emat gladium.* Quum tota Christi doctrina nihil aliud inculcet, quam mansuetudinem, tolerantiam, vitae contemptum, cui non perspicuum sit, quid hoc loco sentiat? nempe ut magis etiam exarmet suos legatos, ut non tantum calceos negligant et peram,

*) i. e. theologi ipsi, ut apud Lucianum *οἱ τῶν ἰατρῶν παῖδες*, medici.

**) Nicolaum de Lyra intelligit. Proverbium autem *ὄνος πρὸς λύραν*.

verum et tunicam insuper abiiciant, nudique et prorsus expediti, munus evangelicum aggrediantur; nihil sibi parent, nisi gladium, non istum quo grassantur latrones et parricidae, sed gladium spiritus, in intimos quoque pectoris sinus penetrantem, qui semel affectus omneis sic amputat, ut nihil iam illis cordi sit, praeter pietatem. At videte, quaeso, quorsum haec torqueat celebris ille theologus. Gladium interpretatur defensionem adversus persecutionem, sacculum sufficientem commeatus provisionem, perinde quasi Christus, commutata in diversum sententia, quod oratores suos parum βασιλικῶς instructos emisisse videretur, superioris institutionis palinodiam canat, aut velut oblitus, quod dixerat, beatos fore, quum probris, contumeliis et suppliciis afficerentur, prohibens ne quando resisterent malo, mites enim beatos esse, non feroces, oblitus, quod illos ad passerum et liliorum exemplum vocarit, nunc adeo noluerit eos absque gladio proficisci, ut eum vel tunica divendita iubeat emi, malitque nudos ire, quam non accinctos ferro. Ad haec, quemadmodum gladii nomine contineri putat, quicquid ad depellendam vim pertinet, ita marsupii titulo complectitur, quicquid ad vitae pertinet necessitatem. Atque ita divinae mentis interpres apostolos lanceis, balistis, fundis et bombardis instructos educit ad praedicationem crucifixi. Loculis item, vidulis, et sarcinis onerat, ne forte non liceat illis e diversorio discedere, nisi impransis. Nec vel illud commovit hominem, quod ensem, quem tantopere iusserat emi, mox idem obiurgans iubeat recondi, quodque nunquam fando sit auditum, apostolos ensibus aut clypeis usos adversus vim ethnicorum, utique usuros, si Christus hoc sensisset, quod hic interpretatur. Est alius, quem honoris caussa non nomino *), haud

*) Iordanum fuisse credit Listrius.

quaquam postremi nominis, qui e tentoriis, quorum meminit Habacuc, *Turbabuntur pelles terrae Madian*, pellem fecerit Bartholomaei excoriati. Ipsa nuper interfui dissertationi theologicae; nam id facio frequenter. Ibi quum quispiam exigeret, quae tandem esset divinarum litterarum auctoritas, quae iuberet haereticos incendio vinci magis quam disputatione revinci: senex quidam severus, et vel supercilio teste, theologus, magno stomacho respondit, hanc legem tulisse Paulum Apostolum, qui dixerit: *Haereticum hominem post unam et alteram correptionem devita* *). Quumque ea verba identidem intonaret, et plerique demirarentur quid accidisset homini, tandem explanavit, de vita tollendum haereticum. Risere quidam, nec deerant tamen, quibus hoc commentum plane theologicum videretur. Ceterum, reclamantibus etiamnum nonnullis, successit Τενέδιος **), quod aiunt, συνήγορος et auctor irrefragabilis. Accipite rem, inquit; Scriptum est, maleficum ne patiaris vivere; omnis haereticus maleficus; ergo etc. Mirari, quotquot aderant, hominis ingenium, et in eam sententiam itum est pedibus, et quidem peronatis. Neque cuiquam venit in mentem legem eam ad sortilegos et incantatores ac magos attinere, quos Hebraei sua lingua vocant מכשפים †); alioqui fornicationem et ebrietatem capite punire oportuit.

Verum haec stulte persequor, tam innumera, ut nec Chrysippi, nec Didymi voluminibus omnia comprehendi possint. Illud duntaxat admonitos volebam, quum haec divinis illis magistris licuerint, mi-

*) cf. ep. Pauli ad Titum cap. 3.

**) i. e. qui compendio caussam expedit, tamquam Tenedia bipenni, de qua vide supr. II, p. 32.

†) Mechaschephim. Occurrit h. v. Ier. 27, 9. Deut. 18, 10. Mal. 3, 5.

hi quoque plane *συκίνῃ θεολόγῳ* *) par est dare veniam, si minus omnia ad amussim citavero. Nunc tandem ad Paulum redeo: *libenter*, inquit, *fertis insipientes*, de sese loquens. Et rursum: *Velut insipientem accipite me;* et *non loquor secundum Deum, sed quasi in insipientia.* Rursus alibi: *Nos*, inquit, *stulti propter Christum.* Audistis, a quanto auctore, quanta stultitiae praeconia. Quid, quod idem palam stultitiam praecipit, ut rem inprimis necessariam et oppido salutarem. *Qui videtur esse sapiens inter vos, stultus fiat, ut sit sapiens.* Et apud Lucam duos discipulos, quibus se iunxerat in via, Iesus *stultos* appellat. Illud haud scio, an mirum videatur, quum Deo quoque nonnihil stultitiae tribuit divinus ille Paulus: *Quod stultum est*, inquit, *Dei, sapientius est hominibus.* Porro Origenes interpres obsistit, quo minus hanc stultitiam ad hominum opinionem possis referre: quod genus est illud, *verbum crucis pereuntibus quidem stultitiam.* Sed quid ego frustra anxia, tot testimoniis haec docere pergo, quum in psalmis mysticis palam ipse Christus loquatur patri: *Tu scis insipientiam meam?* Neque vero temere est, quod Deo stulti tam impense placuerunt: opinor propterea, quod, quemadmodum summi principes nimium cordatos suspectos habent et invisos, ut Iulius Brutum et Cassium, quum ebrium Antonium nihil metueret, utque Nero Senecam, Dionysius Platonem, contra crassioribus ac simplicioribus ingeniis delectantur, itidem Christus *σοφοὺς* istos suaeque nitentes prudentiae semper detestatur ac damnat. Testatur id Paulus haudquaquam obscure, quum ait: *Quae stulta sunt mundi, elegit Deus:* quumque ait, *Deo visum esse, ut per stultitiam servaret mundum, quandoquidem per sapientiam restitui non poterat.* Quin ipse idem satis indicat,

*) Ficulnae theologae, i. e. ineptae.

clamans per os prophetae: *Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo* *). Rursum quum agit gratias, quod salutis mysterium celasset sapientes, parvulis autem, hoc est stultis, aperuisset. Nam graece pro parvulis est νηπίοις, quos opposuit σοφοῖς. Huc pertinet, quod passim in Evangelio Pharisaeos et scribas ac legum doctores incessit, vulgus indoctum sedulo tuetur. Quid enim aliud est, *Vae vobis, scribae et Pharisaei,* quam vae vobis sapientes? At parvulis, mulieribus, ac piscatoribus potissimum delectatus esse videtur. Quin et ex animantium brutorum genere ea potissimum placent Christo, quae a vulpina prudentia quam longissime absunt: eoque asino maluit insidere, quum ille, si libuisset, vel leonis tergum impune potuisset premere. Ac spiritus ille sacer in columbae specie delapsus est, non aquilae aut milvii. Praeterea cervorum, hinnulorum, agnorum, crebra passim in divinis litteris [fit] mentio. Adde quod suos ad immortalem vitam destinatos, oves appellat, quo quidem animante non est aliud insipientius, vel Aristotelico proverbio teste, προβάτων ἦθος **) quod quidem admonet, ab eius pecudis stoliditate sumptum in stupidos et bardos convicii loco dici solere. Atqui huius gregis Christus sese pastorem profitetur; quin etiam ipse agni nomine delectatus est, indicante eum Ioanne, *ecce agnus Dei:* cuius multa fit et in Apocalypsi mentio. Haec quid aliud clamitant, nisi mortaleis omneis stultos esse, etiam pios? ipsum quoque Christum, quo stultitiae mortalium subveniret, quum esset sapientia patris, tamen quodammodo stultum esse factum, quum, hominis assumpta natura, habitu inventus est ut homo: quemadmodum et peccatum factus est, ut peccatis

*) cf. ep. ad Corinth. I. cap. 1.
**) Historiae animalium lib. IX.

mederetur. Neque alia ratione mederi voluit, quam per stultitiam crucis, per apostolos idiotas ac pingues: quibus sedulo stultitiam praecipit, a sapientia deterrens, quum eos ad puerorum, liliorum, sinapis, et passerculorum exemplum provocat, rerum stupidarum ac sensu carentium, soloque naturae ductu, nulla arte, nulla solicitudine vitam agentium: praeterea quum vetat esse solicitos, qua essent apud praesides oratione usuri, quumque interdicit, ne scrutentur tempora vel momenta temporum, videlicet, ne quid fiderent suae prudentiae, sed totis animis ex se penderent. Eodem pertinet, quod Deus ille orbis architectus interminatur, ne quid de arbore scientiae degustarent, perinde quasi scientia felicitatis sit venenum. Quanquam Paulus aperte scientiam, veluti inflantem et perniciosam, improbat *). Quem divus Bernardus, opinor, sequutus, montem eum, in quo lucifer sedem statuerat, scientiae montem interpretatur. Fortasse nec illud omittendum videatur argumentum, gratiosam esse apud superos stultitiam, quod huic soli datur erratorum venia, sapienti non ignoscitur, unde qui veniam orant, etiamsi prudentes peccaverint, tamen stultitiae praetextu patrocinioque utuntur. Nam sic Aaron uxoris poenam deprecatur in Numerorum, si satis commemini, libris: *Obsecro Domine mi, ne imponas nobis hoc peccatum, quod stulte commisimus* **). Sic et Saul apud David culpam deprecatur, *Apparet enim,* inquiens, *quod stulte egerim* ***). Rursum ipse David ita blanditur Domino: *Sed precor, Domine, ut transferas iniquitatem servi tui, quia stulte egimus* †): perinde quasi non impetraturus veniam, nisi stultitiam et

*) cf. I ad Corinth. cap. 8.
**) cf. Num. XII, 11.
***) I Sam. cap. 26.
†) II Sam. cap. 24.

inscitiam obtenderet. Sed illud acrius urget, quod Christus in cruce, quum oraret pro suis inimicis: *Pater ignosce illis:* non aliam praetexuit excusationem, quam imprudentiae: *Quia nesciunt*, inquit, *quid faciant.* Ad eundem modum Paulus scribens ad Timotheum: *Sed ideo misericordiam Dei consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate.* Quid est, *ignorans feci*, nisi: per stultitiam feci, non malitiam? Quid est, *ideo misericordiam consecutus sum*, nisi non consecuturus, ni stultitiae patrocinio commendatus? Pro nobis facit et mysticus ille psalmographus, qui suo loco non veniebat in mentem: *Delicta iuventutis meae, et ignorantias meas ne memineris* *). Audistis quae duo praetexat, nimirum aetatem, cui semper comes esse soleo, et ignorantias, idque numero multitudinis, ut ingentem stultitiae vim intelligeremus.

Ac ne, quae sunt infinita, persequar, utque summatim dicam, videtur omnino Christiana religio quandam habere cum aliqua stultitia cognationem, minimeque cum sapientia convenire. Cuius rei si desideratis argumenta, primum illud animadvertite, pueros, senes, mulieres ac fatuos sacris ac religiosis rebus praeter ceteros gaudere, eoque semper altaribus esse proximos, solo nimirum naturae impulsu. Praeterea videtis primos illos religionis auctores, mire simplicitatem amplexos, acerrimos litterarum hostes fuisse. Postremo nulli moriones magis desipere videntur, quam hi, quos Christianae pietatis ardor semel totos **) arripuit: adeo sua profundunt, iniurias negligunt, falli sese patiuntur, inter amicos et inimicos nullum discrimen, voluptatem horrent, inedia, vigilia, lacrymis, laboribus, contumeliis saginantur, vitam fastidiunt, mortem uni-

*) Psalmo vigesimo quinto.

** Al. l. *totus.*

ce optant, breviter ad omnem sensum communem prorsus obstupuisse videntur, perinde quasi alibi vivat animus, non in suo corpore. Quod quidem quid aliud est, quam insanire? Quo minus mirum videri debet, si apostoli musto temulenti sunt visi, si Paulus iudici Festo visus est insanire. Sed posteaquam semel τὴν λεοντῆν induimus, age doceamus et illud, felicitatem Christianorum, quam tot laboribus expetunt, nihil aliud esse, quam insaniae stultitiaeque genus quoddam: absit invidia verbis, rem ipsam potius expendite. Iam primum illud propemodum Christianis convenit cum Platonicis, animum immersum alligatumque esse corporeis vinculis, huiusque crassitudine praepediri, quo minus ea, quae vera sunt, contemplari, fruique possit. Proinde philosophiam definit *) esse mortis meditationem, quod ea mentem a rebus visibilibus ac corporeis abducat, quod idem utique mors facit. Itaque quamdiu animus corporis organis probe utitur, tam diu sanus appellatur: verum ubi, ruptis iam vinculis, conatur in libertatem asserere sese, quasique fugam ex eo carcere meditatur, tum insaniam vocant. Id si forte contingit morbo, vitioque organorum, prorsus omnium consensu insania est. Et tamen hoc quoque genus hominum videmus futura praedicere, scire linguas ac litteras, quas ante nunquam didicerant, et omnino divinum quiddam prae se ferre. Neque dubium est, id inde accidere, quod mens a contagio corporis paulo liberior, incipit nativam sui vim exerere. Idem arbitror esse in caussa, cur laborantibus vicina morte simile quiddam soleat accidere, ut tanquam afflati prodigiosa quaedam loquantur. Rursum si id eveniat studio pietatis, fortasse non est idem insaniae genus, sed tamen adeo confine, ut magna pars hominum meram insaniam esse

*) sc. Plato, in Phaedone.

iudicet, praesertim quum pauculi homunciones ab universo mortalium coetu tota vita dissentiant. Itaque solet iis usu venire, quod iuxta Platonicum figmentum *) opinor accidere iis, qui in specu vincti rerum umbras mirantur, et fugitivo illi, qui reversus in antrum, veras res vidisse se praedicat, illos longe falli, qui praeter miseras umbras nihil aliud esse credant. Etenim sapiens hic commiseratur ac deplorat illorum insaniam, qui tanto errore teneantur. Illi vicissim illum veluti delirantem rident, atque eiiciunt. Itidem vulgus hominum ea, quae maxime corporea sunt, maxime miratur, eaque prope sola putat esse. Contra pii, quo quidque propius accedit ad corpus, hoc magis negligunt, totique ad invisibilium rerum contemplationem rapiuntur. Nam isti primas partes tribuunt divitiis, proximas corporis commodis, postremas animo relinquunt: quem tamen plerique nec esse credunt, quia non cernatur oculis. E diverso illi primum in ipsum Deum, rerum omnium simplicissimum, toti nituntur: secundum hunc, et tamen in hoc, quod ad illum quam proxime accedit, nempe animum: corporis curam negligunt, pecunias ceu putamina prorsus aspernantur ac fugitant. Aut si quid huiusmodi rerum tractare coguntur, gravatim ac fastidienter id faciunt: habent tanquam non habentes, possident tanquam non possidentes. Sunt et in singulis rebus gradus multum inter istos diversi. Principio sensus tametsi omnes cum corpore cognationem habent, tamen quidam sunt ex his crassiores, ut tactus, auditus, visus, olfactus, gustus: quidam magis a corpore semoti, veluti memoria, intellectus, voluntas. Igitur, ubi se intenderit animus, ibi valet. Pii, quoniam omnis animi vis ad ea contendit, quae sunt a crassioribus sensibus alienissima, in his velut obbrute-

*) de Republica libro septimo.

scunt, atque obstupescunt. Contra vulgus in his plurimum valet, in illis quam minimum. Inde est, quod audimus nonnullis divinis viris accidisse, ut oleum vini loco biberint *). Rursum in affectibus animi quidam plus habent cum pingui corpore commercii, veluti libido, cibi somnique appetentia, iracundia, superbia, invidia. Cum his irreconciliabile bellum piis; contra vulgus sine his vitam esse non putat. Deinde sunt quidam affectus medii, quasique naturales, ut amor patris **), charitas in liberos, in parentes, in amicos. His vulgus nonnihil tribuit. At illi hos quoque student ex animo revellere, nisi quatenus ad summam illam animi partem assurgant, ut iam parentem ament, non tanquam parentem, (quid enim ille genuit, nisi corpus? quanquam hoc ipsum Deo parenti debetur,) sed tanquam virum bonum, et in quo luceat imago summae illius mentis, quam unam summum bonum vocant, et extra quam nihil nec amandum, nec expetendum esse praedicant. Hac eadem regula reliqua item omnia vitae officia metiuntur, ut ubique id, quod visibile est, si non est omnino contemnendum, tamen longe minoris faciant, quam ea quae videri nequeunt. Aiunt autem et in sacramentis atque ipsis pietatis officiis corpus et spiritum inveniri. Velut in ieiunio non magni ducunt, si quis tantum a carnibus coenaque abstineat, id quod vulgus absolutum esse ieiunium existimat, nisi simul et affectibus aliquid adimat, ut minus permittat irae quam soleat, minus superbiae: utque, ceu minus iam onustus mole corporea, spiritus ad coelestium bonorum gustum fruitionemque enitatur. Similiter et in synaxi ***), tametsi non est aspernandum, inquiunt, quod ceremoniis geritur,

*) Quod divo Bernardo quondam accidisse narratur.
**) Al. l. *patriae*.
***) i. e. eucharistia.

tamen id per se aut parum est conducibile, aut etiam perniciosum, nisi id quod est spiritale accesserit, nempe hoc quod signis illis visibilibus repraesentatur. Repraesentatur autem mors Christi, quam domitis, exstinctis, quasique sepultis corporis affectibus exprimere mortales oportet, ut in novitatem vitae resurgant, utque unum cum illo, unum item inter sese fieri queant. Haec igitur agit, haec meditatur ille pius. Contra vulgus sacrificium nihil aliud esse credit, quam adesse altaribus, idque proxime, audire vocum strepitum, aliasque id genus ceremoniolas spectare. Nec in his tantum, quae duntaxat exempli gratia proposuimus, sed simpliciter in omni vita refugit pius ab his, quae corpori cognata sunt, ad aeterna, ad invisibilia, ad spiritalia *) rapitur. Proinde quum summa sit inter hos et illos omnibus de rebus dissensio, fit ut utrique alteris insanire videantur. Quanquam id vocabuli rectius in pios competit, quam in vulgus, mea quidem sententia.

Quod quidem magis perspicuum fiet, si, quemadmodum pollicita sum, paucis demonstraro, summum illud praemium nihil aliud esse, quam insaniam quandam. Primum igitur existimate, Platonem tale quiddam iam tum somniasse, quum amantium furorem omnium felicissimum esse scriberet **). Etenim qui vehementer amat, iam non in se vivit, sed in eo quod amat, quoque longius a se ipso digreditur, et in illud demigrat, hoc magis ac magis gaudet. Atque quum animus a corpore peregrinari meditatur, neque probe suis utitur organis, istud haud dubie furorem recte dixeris. Alioqui quid sibi vult, quod vulgo etiam dicunt: *Non est apud se,* et *ad te redi,* et *sibi redditus est?* Porro quo amor est

*) Sic scripsit Erasmus, non *spiritualia.*
**) In Phaedro.

absolutior, hoc furor est maior ac felicior. Ergo quaenam futura est illa coelitum vita, ad quam piae mentes tanto studio suspirant? Nempe spiritus absorbebit corpus, utpote victor ac fortior. Idque hoc faciet facilius, partim quod iam olim in vita corpus ad huiusmodi transformationem repurgarit atque extenuarit: deinde spiritus a mente illa summa mire absorbebitur, quippe infinitis partibus potentiore: ita ut iam totus homo extra se futurus sit, nec alia ratione felix futurus, nisi quod, extra sese positus, patietur quiddam ineffabile a summo illo bono, omnia in se rapiente. Iam haec felicitas quanquam tum demum perfecta contingit, quum animi receptis pristinis corporibus immortalitate donabuntur, tamen quoniam piorum vita nihil aliud est, quam illius vitae meditatio ac velut umbra quaedam, fit, ut praemii quoque illius aliquando gustum aut odorem aliquem sentiant. Id tametsi minutissima quaedam stillula est ad fontem illum aeternae felicitatis, tamen longe superat universas corporis voluptates, etiamsi omnes omnium mortalium deliciae in unum conferantur; usque adeo praestant spiritalia corporalibus, invisibilia visibilibus. Hoc nimirum est quod pollicetur propheta: *Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quae praeparavit Deus diligentibus se.* Atque haec est Moriae pars, quae non aufertur commutatione vitae, sed perficitur. Hoc igitur quibus sentire licuit, (contingit autem perpaucis,) ii patiuntur quiddam dementiae simillimum; loquuntur quaedam non satis cohaerentia, nec humano more, sed dant sine mente sonum; deinde subinde totam oris speciem vertunt, nunc alacres, nunc deiecti, nunc lacrymant, nunc rident, nunc suspirant, in summa, vere toti extra se sunt. Mox ubi ad sese redierint, negant se scire ubi fuerint, utrum in corpore, an

extra corpus, vigilantes, an dormientes; quid audierint, quid viderint, quid dixerint, quid fecerint, non meminerunt, nisi tanquam per nebulam ac somnium; tantum hoc sciunt, se felicissimos fuisse, dum ita desiperent. Itaque plorant sese resipuisse, nihilque omnium malint, quam hoc insaniae genus perpetuo insanire. Atque haec est futurae felicitatis tenuis quaedam degustatiuncula.

Verum ego iamdudum, oblita mei, ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα πηδῶ *). Quanquam si quid petulantius aut loquacius a me dictum videbitur, cogitate, et Stultitiam, et mulierem dixisse. Sed interim tamen memineritis illius Graecanici proverbii: πολλάκι τοι καὶ μωρὸς ἀνὴρ κατακαίριον εἶπεν **), nisi forte putatis hoc ad mulieres nihil attinere. Video vos epilogum exspectare; sed nimium desipitis, siquidem arbitramini, me, quid dixerim, etiamnum ***) meminisse, quum tantam verborum farraginem effuderim. Vetus illud, μισῶ μνάμονα συμπόταν †). Novum hoc, μισῶ μνάμονα ἀκροατήν. Quare valete, plaudite, vivite, bibite, Moriae celeberrimi Mystae.

*) i. e. ultra limites salio, tamquam in lusu qui transgrediuntur limitem.

**) Versus legitur in Gellio hoc modo.

Πολλάκι καὶ κηπουρὸς ἀνὴρ κατακαίριον εἶπεν.

***) In Froben. est: *etiamdum.*

†) Est apud Martialem I, 28. et refertur apud Plutarchum in quaestionibus convivalibus.

Verlag von Otto Holtze's Nachfolger in Leipzig.

Karl Tauchnitzsche Stereotyp-Ausgaben.

Jeder Band ist einzeln zu haben.

I. Griechische Autoren.

	M.
Aeschyli Tragoediae . . .	—.90
Anacreontis Carmina . . .	—.45
Anthologia Graeca, 3 Voll. .	3.42
Apollonii Rhodii Argonautica	—.60
Aristophanis Comoediae, 3 V.	2.70
Babrii Fabulae	—.50
Euripidis Tragoediae, 4 Voll.	3.—
Hesiodi Carmina	—.30
Homeri Ilias, 2 Voll. . . .	1.50
Homeri Odyssea, 2 Voll. . .	1.50
Orphica, Procli, Musaei et Callimachi Carmina . . .	—.90
Pindari Epinicia	—.90
Poetae Graeci Gnomici . .	—.60
Quinti Smyrnaei, Tryphiodori, Tzetzae et Coluthi Carmina de reb. Troianis	1.20
Sophoclis Tragoediae, 2 V.	1.50
Theocritus, Bion et Moschus	—.60

	M.
Aeliani Varia Historia, Heraclides Ponticus et Nicolaus Damascenus . . .	—.90
Aeschinis oratoris Opera .	—.90
Aesopicae Fabulae	—.60
Antonini Commentarii . .	—.60
Apollodorus	—.75
Appiani Romanae Hist., 4 V.	3.60
Aristotelis Opera omnia, 16 V.	16.—
Arriani Expeditio Alexandri	1.20
Athenaeus Deipnosoph., 4 V.	7.20
Demosthenis Opera, 5 Voll.	4.50
Demosthenis Or. Philipp. .	—.45
Dio Cassius, 4 Voll. . . .	6.—
Diodorus Siculus, 6 Voll. .	9.—
Diogenes Laertius, 2 Voll. .	3.—
Dionysius Halicarn., 6 Voll.	6.—
Herodiani Hist. Romana . .	—.90
Herodotus, 3 Voll.	2.70
Iosephus, 6 Voll. . . .	9.—
Isaei Orationes	1.—
Isocrates, 2 Voll.	2.10
Luciani Opera, 4 Voll. . .	4.80
Lysiae Orationes	—.90
Pausaniae Gr. Descriptio, 3 V.	3.—
Philo Iudaeus, 8 Voll. .	12.—
Platonis Opera, 8 Voll. . .	9.—
Plutarchi Vitae parall., 9 V.	8.10
Plutarchi Moralia, 6 Voll. .	9.15
Polybii Historiae, 4 Voll. .	6.—
Ptolemaei Geographia, 3 Voll.	5.50
Stobaei Florilegium, 3 Voll. .	7.—
Strabo, 3 Voll.	4.50
Theophrastus, Epictetus, Cebes.	—.30
Thucydides, 2 Voll. . . .	2.10
Xenophontis Opera, 6 Voll. .	8.90

II. Lateinische Autoren.

	M.
Catullus, Tibullus Propertius	—.90
Horatius	—.75
Lucani Pharsalia	1.—
Lucretius Carus	1.50
Martialis Epigrammata . .	1.20
Ovidii Opera, 3 Voll. . . .	2.70
Palingenii Zodiacus vitae .	1.50
Persius et Iuvenalis . . .	—.45
Phaedrus cum Gudii, Aviani et Faerni fabulis . . .	—.50
Phaedri Fabulae	—.30
Plauti Comoediae, 4 Voll. .	3.60
Senecae Tragoediae . . .	1.50
Silius Italicus	1.50
Terentius	—.90
Virgilius	1.20

	M.
Ammianus Marcellinus .	2.25
Aurelius Victor	—.45
Caesar, Iul., de bello Gallico	—.75
Caesar, Iul., de bello civili .	—.45
Ciceronis Opera, 11 Voll. .	23.25
Cornelius Nepos	—.30
Curtius Rufus	1.20
Erasmus, Roterod., 2 Voll. .	2.10
Eutropius	—.30
Florus	—.30
Gellii Noctes Atticae . . .	2.—
Iustinus	—.75
Livii Opera, 6 Voll. . . .	5.75
Muretus, Orationes, 2 Voll.	2.40
— —, Epistolae	1.50
Plinii Historia Naturalis, 5 V.	9.—
Plinii Epistolae	1.20
Pomponius Mela	—.45
Quintilianus, 2 Voll. . .	1.80
Sallustius	—.45
Senecae Opera philos., 5 V.	6.—
Suetonius	—.90
Taciti Opera, 2 Voll. . . .	2.10
Valerius Maximus . . .	1.35
Velleius Paterculus . . .	—.50
Vitruvius	1.—

Karl Tauchnitzsche Stereotyp-Ausgaben.

Jeder Band ist einzeln zu haben.

I. Griechische Autoren.

	M.
Aeschyli Tragoediae	—.90
Anacreontis Carmina	—.45
Anthologia Graeca, 3 Voll.	3.42
Apollonii Rhodii Argonautica	—.60
Aristophanis Comoediae, 3 V.	2.70
Babrii Fabulae	—.50
Euripidis Tragoediae, 4 Voll.	3.—
Hesiodi Carmina	—.30
Homeri Ilias, 2 Voll.	1.50
Homeri Odyssea, 2 Voll.	1.50
Orphica, Procli, Musaei et Callimachi Carmina	—.90
Pindari Epinicia	—.90
Poetae Graeci Gnomici	—.60
Quinti Smyrnaei, Tryphiodori, Tzetzae et Coluthi Carmina de reb. Troianis	1.20
Sophoclis Tragoediae, 2 V.	1.50
Theocritus, Bion et Moschus	—.60
Aeliani Varia Historia, Heraclides Ponticus et Nicolaus Damascenus	—.90
Aeschinis oratoris Opera	—.90
Aesopicae Fabulae	—.60
Antonini Commentarii	—.60
Apollodorus	—.75
Appiani Romanae Hist., 4 V.	3.60
Aristotelis Opera omnia, 16 V.	16.—
Arriani Expeditio Alexandri	1.20
Athenaeus Deipnosoph., 4 V.	7.20
Demosthenis Opera, 5 Voll.	4.50
Demosthenis Or. Philipp.	—.45
Dio Cassius, 4 Voll.	6.—
Diodorus Siculus, 6 Voll.	9.—
Diogenes Laertius, 2 Voll.	3.—
Dionysius Halicarn., 6 Voll.	6.—
Herodiani Hist. Romana	—.90
Herodotus, 3 Voll.	2.70
Iosephus, 6 Voll.	9.—
Isaei Orationes	1.—
Isocrates, 2 Voll.	2.10
Luciani Opera, 4 Voll.	4.80
Lysiae Orationes	—.90
Pausaniae Gr. Descriptio, 3 V.	3.—
Philo Iudaeus, 8 Voll.	12.—
Platonis Opera, 8 Voll.	9.—
Plutarchi Vitae parall., 9 V.	8.10
Plutarchi Moralia, 6 Voll.	9.15
Polybii Historiae, 4 Voll.	6.—
Ptolemaei Geographia, 3 Voll.	
Stobaei Florilegium, 3 Voll.	
Strabo, 3 Voll.	
Theophrastus, Epictetus, Cebes.	
Thucydides, 2 Voll.	
Xenophontis Opera, 6 Voll.	

II. Lateinische Autoren.

Catullus, Tibullus Propertius	
Horatius	
Lucani Pharsalia	
Lucretius Carus	
Martialis Epigrammata	
Ovidii Opera, 3 Voll.	
Palingenii Zodiacus vitae	
Persius et Iuvenalis	
Phaedrus cum Gudii, Aviani et Faerni fabulis	
Phaedri Fabulae	
Plauti Comoediae, 4 Voll.	
Senecae Tragoediae	
Silius Italicus	
Terentius	
Virgilius	
Ammianus Marcellinus	
Aurelius Victor	
Caesar, Iul., de bello Gallico	
Caesar, Iul., de bello civili	
Ciceronis Opera, 11 Voll.	2
Cornelius Nepos	
Curtius Rufus	
Erasmus, Roterod., 2 Voll.	
Eutropius	
Florus	
Gellii Noctes Atticae	
Iustinus	
Livii Opera, 6 Voll.	
Muretus, Orationes, 2 Voll.	
— —, Epistolae	
Plinii Historia Naturalis, 5 V.	
Plinii Epistolae	
Pomponius Mela	
Quintilianus, 2 Voll.	
Sallustius	
Senecae Opera philos., 5 V.	
Suetonius	
Taciti Opera, 2 Voll.	
Valerius Maximus	
Velleius Paterculus	
Vitruvius	